

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра за историју

Милош М. Марсенић

***ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ НИША ПРЕМА ПОДАЦИМА У
МАТИЧНИМ КЊИГАМА (1879 – 1900)***

Докторска дисертација

Ментор:

Проф. др Здравко М. Делетић

Косовска Митровица, 2016.

ИДЕНТИФИКАЦИОНА СТРАНИЦА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

<i>I. Аутор</i>
Име и презиме: Милош М. Марсенић
Датум и место рођења: 1. 02. 1965. Ниш
Садашње запослење: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
<i>II. Докторска дисертација</i>
Наслов: Демографски развој Ниша према подацима у матичним књигама (1879-1900)
Број страница: 220
Број слика: -
Број библиографских података: 65
Установа и место где је рад израђен: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Научна област (УДК):
Ментор: проф. др Здравко М. Делетић
<i>III. Оцена и одбрана</i>
Датум пријаве теме: 16. 02. 2010.
Број одлуке и датум прихватања докторске дисертације: 11-2/180 30.11.2011. Сенат Универзитета; 13-2/17; 29.03. 2013. Сенат Универзитета
Комисија за оцену подобности теме и кандидата: проф. др Миленко Пекић, проф. др Душан Берић, др Момчило Исић
Комисија за оцену докторске дисертације:
Комисија за одбрану докторске дисертације:
Датум одбране дисертације:

САДРЖАЈ:

Резиме	4
Summary	5
Предговор	6
1. Увод	10
2. Ниш после ослобођења 1878. године	16
3. Становништво Ниша	23
3.1. Друштвено - социјална структура становништва	27
3.2. Верски и етнички састав становништва Ниша	31
3.3. Организација Православне цркве	36
4. Матичне књиге рођених	42
4.1. Формулација и садржај уписа у матичне књиге рођених	42
4.2. Кретање броја рођених по месецима и годинама	46
4.3. Пол рођених	56
4.4. Имена рођених и њихова учесталост	60
4.5. Презимена рођених и њихова учесталост	65
4.6. Социјална структура родитеља	73
4.7. Социјална структура кумова	79
4.8. Дете по реду у породици	86
4.9. Близанци	89
4.10. Ванбрачна деца	90
4.11. Деца са телесним недостацима	92
4.12. Примање православне вере	93
5. Матичне књиге венчаних	97
5.1. Формулација и садржај уписа у матичне књиге венчаних	97
5.2. Кретање броја венчаних по месецима и годинама	100
5.3. Старост младенаца	110
5.4. Брачно стање венчаних	118

5.5.	Брак по реду младожење и младе	125
5.6.	Социјална структура младожења	130
5.7.	Социјална структура очева младожења	133
5.8.	Социјална структура очева или почивших мужава невести	137
5.9.	Социјална структура кумова	140
5.10.	Порекло младенаца	143
6.	Матичне књиге умрлих	148
6.1.	Формулација и садржај уписа у матичне књиге умрлих	148
6.2.	Кретање броја умрлих по месецима и годинама	150
6.3.	Пол умрлих	163
6.4.	Старост умрлих	166
6.5.	Однос броја одраслих умрлих и умрле деце	177
6.6.	Брачно стање умрлих	179
6.7.	Узрок смрти	182
6.8.	Социјална структура одраслих умрлих	188
6.9.	Социјална структура очева умрле деце	192
6.10.	Порекло умрлих	196
6.11.	Учесталост обављања верских обреда пре смрти	198
7.	Закључак	200
8.	Библиографија	204
8.1.	Извори	204
8.2.	Објављени извори	205
8.3.	Литература	207
9.	Списак табела и графикона	209
10.	Прилози	215
10.1.	Прилог 1 – Занимања	215
10.2.	Прилог 2 – Узроци смрти	218

РЕЗИМЕ

Циљ овог истраживања било је да проучи природно кретање становништва Ниша у периоду од 1879. до 1900. године. Предмет истраживања су подаци из матичних књига рођених, венчаних и умрлих. Кроз употребу историјског и статистичког метода, подаци се упоређују са доступном статистиком Краљевине Србије и траже се законитости развоја урбаног становништва града.

После ослобођења Ниша, 1878. године, становништво Ниша се мења, муслиманско одлази а долази српско. Изградњом пруге, у град долазе и грађани других земаља. Број становника се повећава, град се шири и развија. Пописи показују промену структуре, повећава се број образованих, трговаца, чиновника и радника.

Матичне књиге рођених дају податке о новорођенима. Предмет истраживања је бројност рођених по месецима, годинама и полу. Посматра се учесталост имена и презимена, као и структура родитеља и кумова. Анализира се и које је дете по реду, да ли има близанаца, ванбрачне деце и деце са недостацима. Пажња се обраћа и на преласке из других вера у православну.

Матичне књиге венчаних дају преглед и податке за особе које ступају у брак. Доступни су подаци о броју венчања по месецима и годинама, о старости и брачном стању венчаних, као и о структури њихових породица и занимањима кумова.

Матичне књиге умрлих дају податке о преминулим лицима, о учесталости умирања по: месецима, годинама, полу, старости и брачном стању. Предмет истраживања су и болести од којих се умирало, као и структура и порекло умрлих.

Кључне речи: демографија, Ниш, становништво, матичне књиге, рађање, венчање, смрт;

SUMMARY

The purpose of this research was to examine the natural movement of population in Nis from 1879 to 1900. The subjects of the research are the data from the register of births, the register of marriages and the death register. By using historic and statistical methods, the data are compared to the available statistics of the Kingdom of Serbia and the principles of development of urban population are sought.

After the liberation of Nis in 1878, the population of Nis changed, Muslims went away and Serbs came. Thanks to the development of the railroad, citizens of other countries came too. The number of citizens increased, the town became wider and more developed. Censuses show the change of structure, the number of educated people increased, as well as the number of salesmen, clerks and workers.

The register of birth gives data about the newborn. The subject of the research is the number of newborns by months, years and gender. The frequency of names and surnames is observed, as well as the structure of parents and godfathers. There are also analyses about the number of children within a family, the existence of twins and disabled children. The change of religion into the orthodox is also taken into account.

The register of marriages shows data about people who got married. Data can be found about the number of married by months and years, about the age and marital status of the married, as well as the structure of their families and occupations of the godfathers.

The death register shows data about the deceased, about the frequency of dying by months, years, gender and marital status. The subjects of the research are also the causes of death, as well as the structure and the origin of the deceased.

Key words: demography, Nis, population, register, birth, marriage, death

ПРЕДГОВОР

Предмет овог рада је демографски развитак Ниша од ослобођења од османске власти до почетка XX века. Како је наш магистарски рад био о политичком животу Ниша у истом периоду, учинило нам се упутним да истраживања наставимо, и продубимо, сагледавајући различите аспекте живота тадашњих људи. Полазна идеја је била да се становништво Ниша проучи на основу података у сачуваним матичним књигама рођених, венчаних и умрлих. Формални избор и начин уписивања у књигама одредили су и доступност информација, карактер података који су сачувани и њихову употребљивост у разумевању и објашњењу прошлости изучаваног периода.

Тежња модерне европске историографије је да проучава живот обичног, „малог“ човека. У жељи да покушамо нешто урадити у том смеру историописања, одлучили смо да проучимо матичне књиге наведеног доба и на основу података које садрже реконструисамо становништво Ниша у првим деценијама после ослобођења од вишевековне османлијске владавине. Истраживање је показало да сачувана документација не даје потпуни увид у стварну структуру становништва, значајан број становника који се могу идентификовати у пописима не могу се наћи у књигама из разлога што су вођене на различитим местима и по различитим обрасцима. Уз то, неке нису сачуване или нису доступне истраживачу.

Историјски архив у Нишу поседује велики број очуваних матичних књига за град и околину. Међутим, научни проблем је у томе што су у питању матичне књиге које је водила православна црква, што значи да региструју само једну структуру становништва, православно становништво, што се у тадашњим приликама идентификовало као српско становништво. Новина и значај истраживања је у томе што поменуте књиге до сада нису коришћене као историјски извор. Ако нисмо успели да из расположивог материјала изведемо све могуће закључке, налазимо значајним да су подаци сакупљени, класификовани, табеларно и графички упоређени и приказани. То даје корисну фактографску грађу за допунске или другачије осмишљене анализе и, осим тога, за накнадно осмишљавање података.

Демографске прилике у Нишу су биле тема малобројних радова, са тенденцијом на данашње време или најближу прошлост. Литература до које се може доћи о становништву Ниша углавном је квантитативног карактера и није богата. Укратко, сводила се на коментаре о пописима становништва. Она ипак упућује на изворе истог профила који се могу наћи у државним институцијама. У раду се користе публиковани извори Кнежевине и Краљевине Србије: Државописи Србије, Статистике Краљевине Србије (одговарајући пописи), Статистички годишњаци Краљевине Србије и различити прилози за статистику сличне намене.

До ослобођења 1878. године етничка структура становништва је била шаролика. Након присаједињења Србији, муслимански живаљ у значајном броју напушта своја имања. Домицилно становништво, као и становништво околних места, користи прилику да насељавањем реши недостатак имања и задовољи своје потребе. Долази до насељавања новог становништа, број житеља се повећава, град се шири и модернизује, истина, у приградским насељима спорије и мање садржајно. Нова власт покушава да све то прати и организује, али недовољно уходана србијанска администрација не региструје све промене квалитетно. Уз мноштво мера, уводи се и обавеза уписивања података у матичне књиге.

Количина и врста извора за ову тему различита је по неколико основа. Иако је грађанство Ниша мешовитог састава, података о муслиманима готово нема, сем у пописима. Међутим, подаци у пописима се разликују од података у матичним књигама, могу условно да се користе за упоређивање као сумарни подаци тек у неким категоријама података. Нешто боља је ситуација са Јеврејима. Матице крштених, венчаних и умрлих католичке жупе Ниш се налазе у Скупштини града Ниша, али нису доступне истраживачима. За једну од три тадашње цркве у Нишу (за које су уписивани подаци), цркву Светог Панталејмона, матичне књиге су уништене у Првом светском рату од стране бугарске војске. Све ово нас је усмерило да се посветимо проучавању матичних књига православне провенијенције, што је утицало на доступност и обухватност изворних података, самим тим и целовитост истраживања. Без обзира на ово, расположиве податке вреди класификовати и обрадити, учинити их доступним научној заједници. Није ово једини случај истраживања на непотпуним изворима.

Специфичност истраживања матичних књига је у врсти и избору података које нуде. Матичне књиге пружају мноштво података које немају остали извори, оне нуде личне и приватне податке, којих нема у службеним изворима. Ако упоредимо податке које оне садрже и податке које нуде пописи, уочавамо разлике. Пописи доносе само квантитет, бројеве иза којих нема људи. У матичним књигама су стварни људи, са својим судбинама, именима и презименима, занимањима, радостима и личним трагедијама. За највећи број становника, ови записи су њихова једина помињања.

Циљ нашег истраживања је да на оригиналан начин осветли прошлост. Матичне књиге пружају изобиље података, другачије садржине у односу на друге врсте извора. Подаци у њима нису улепшани, они су уписивани тада када су се догодили. У средишту нашег проучавања је обичан човек, заокупљен свакодневним бригама и борбом за живот. Сагледавање живота тога времена и на овај начин, може допринети бољем разумевању наших предака.

Историјском методом желимо да кроз упоређивање добијених статистичких вредности уочимо основне факторе који су у датом историјском периоду условили одређене демографске процесе. Услед интердисциплинарности теме, биће примењено и више различитих метода. Примаран је историјски метод, јер се добар део рада заснива на налажењу и критици историјских извора. Пошто је задатак рада праћење процеса у дужем временском интервалу, поменути метод сматрамо неопходним. Уз овај метод, користиће се и стандардне демографске и статистичке методе у обиму који би задовољио потребе историјског рада. Уз ове методе, нужна је и употреба аналитичко - синтетичке, као и компаративне методе. Само комбинација више метода може довести до резултата који ће бити у складу са комплексношћу теме.

Сви чланови заједнице, статистички гледано, представљају само бројеве. Квантитативни чинилац је важан али није сам себи циљ, он помаже анализи и доводи до синтезе. Живи људи нису бројеви и проценти. Добијене квантитативне податке потребно је вредновати и из збирних података извести одговарајуће закључке и објашњења.

Велику захвалност дугујемо Историјском архиву у Нишу, који је омогућио рад на матичним књигама, Републичком заводу за статистику Републике Србије и библиотекама

чијом смо се литературом служили. Захваљујемо колегама на подршци током вишегодишњег истраживања као и на корисним саветима.

1. УВОД

Демографија (*demos* – народ, *graphein* – описивати) је наука о становништву и њен је задатак проучавање становништва, његове бројности и просторног распореда. Термин демографија се први пут спомиње половином XIX века у радовима А. *Guillard*-а. По њему, „демографија је по предмету истраживања синоним закона о становништву“.¹ Уз појам демографије се најчешће везује појам демографски развитак. Он је нешто шири и означава „комплексан процес кога чине природно и механичко кретање становништва (наталитет, фертилитет, смртност и миграције), као и промене у демографским структурама (биолошке, социо-економске и интелектуалне).² Кретање становништва утиче на демографске структуре као што те исте структуре утичу на рађање, морталитет и покрете становништва. Демографски развој ће показивати особине (закономерности и правилности) које су својствене оном степену развоја на којем је становништво.

Демографија као наука има и своје јединице. Основне су јединице у истраживању становништва: лице (персона, особа, јединка, душа, глава), домаћинство, породица, насеље, територија. Лице је становник неког насеља или територије које има демографска обележја: старост, пол, брачно стање, професију, етничку припадност. Домаћинство је скуп особа које заједно живе и заједно се хране. Породица је скуп особа, које су, уз заједнички живот и рад, везане крвним сродством. Насеље је скуп објеката за живљење различите величине (градови, варошице, села, засеоци...), у којем трајно живи неко становништво. Територију карактерише одређени простор, одвојен од других административним, политичким, физичким или географским границама.³

Различити су мотиви због којих је становништво евидентирано и пописивано од најстарије прошлости до данас. Најважнији разлог је жеља власти да има податке који ће омогућити бољи увид у бројност становника на некој просторној јединици: држави, региону, општини, граду, селу, насељу. Подаци су се користили у различите сврхе: за

---

¹ Dušan Breznik, *Demografija: analiza, metodi i modeli*, (Beograd: Centar za demografska istraživanja : Institut društvenih nauka; Naučna knjiga, 1980), 7.

² Исто

³ Саша Кицошев и Петар Голубовић, *Геодемографија*, (Ниш: Природно-математички факултет; Пунта, 2004), 10.

планирање могућности прехране становништва, војне потребе, пореске обавезе, за планирање образовних и здравствених капацитета који захтевају ангажовање ресурса власти. Од првобитног прикупљања података постепено се долазило до тражења законитости кретања и распрострањености становништва. Са утврђивањем законитости лако се дође до намере да се утиче на повећање или смањење популације.⁴

Демографија има задатак да сакупи податке о становништву из различитих извора. То могу бити:

1. пописи становништва,
2. регистри становништва,
3. демографска или витална статистика,
4. статистичке публикације,
5. анкете,
6. студије и анализе и
7. разни историјски извори;⁵

Интервал пописа је, у савремено доба и по међународним правилима, десет година. У периоду који проучавамо (1879 - 1900), интервал је нешто краћи, пет година. Регистри становништва државних органа су настајали због различитих потреба и могу послужити као помоћ и допуна осталим пописима. У њих су уписиване пријаве и одјаве боравка. Укрштањем података виталне статистике са подацима надлежних служби добија се тачан број становника у одређеном тренутку. Матичне књиге региструју природно кретање становништва (рођење, венчање, развод, смрт) кроз рад надлежних матичних служби (матичара). Природно кретање становништва или витална статистика је, уз пописе, неопходан извор за прикупљање података о саставу становништва. Механичко кретање становништва (имиграција, емиграција, миграциони салдо) се евидентира и води у другим службама. Статистичке публикације (билтени), анкете, студије и анализе других наука комплетирају слику становништва на одређеној територији.

---

⁴ Војислав Крстић, *Становништво југоисточне Србије: компаративна студија демографског развитка*, (Ниш: Завод за урбанизам, 2007), стр. 7.

⁵ Саша Кицошев и Петар Голубовић, *Геодемографија*, (Ниш: Природно-математички факултет; Пунта, 2004), 28.

Историјска демографија се, као историјска дисциплина, бави историјом развитка становништва.⁶ Она проучава особености свих фактора који су, у неком историјском периоду, утицали на појаву и трајање одређених демографских трендова и процеса. Савремена историографија намеће потребу да се проучава живот обичних људи. У томе помаже историјска демографија. Историјска демографија је историјска дисциплина која је настала половином XX века у Француској а основао је математичар и статистичар Луј Анри. Она се убрзано развија и њеним резултатима се користе многе науке. Историјска демографија обрађује оно што се традиционалним истраживачким поступцима и нарацијом не успева урадити. Између осталог, могу се проучавати организована, појединачна, намерна или спонтана насељавања, добија се увид у преплитања економских, културних, верских и националних интереса. Траже се и налазе назнаке о сукобима антагонистичких група у микропростору, проучавају се односи између различитих друштвено - економских група унутар становништва: грађана и сељака, староседелца и дошљака, богатих и сиромашних, верских група.

За историјску демографију прворазредни извори су матичне књиге.

„Матичне књиге су основне службене евиденције о личном стању грађана.

О личном стању грађана воде се: матична књига рођених, матична књига венчаних и матична књига умрлих.

У матичне књиге уписују се чињенице рођења, брака, смрти и друге законом предвиђене чињенице и промене у вези са њима.⁷

Матичне књиге су, у почетку, биле црквена а касније и државна приватно - правна евиденција о особама, односно о њиховим грађанским стањима. Ове књиге, MATRICULAE, могу бити:

- матичне књиге крштених (лат. Liber baptisatorum),
- матичне књиге венчаних (лат. Liber copulatorum),
- матичне књиге умрлих (лат. Liber defunctorum),
- матичне књиге крижманих (лат. Liber confirmatorum), (код католика);

---

⁶ Dušan Brezник, *Demografija: analiza, metodi i modeli*, (Beograd: Centar za demografska istraživanja : Institut društvenih nauka; Naučna knjiga, 1980), 20.

⁷ Службени гласник Републике Србије, *Закон о матичним књигама*, бр. 20/2009; (19. 3. 2009.), члан 2.

- матичне књиге породица (лат. Liber status animarum), (пописи породица, стања душа, анаграфи);

Вођење матичних књига везује се за Тридентски концил (1545 – 1563) када је римокатоличким свештеницима уведена обавеза вођења евиденције о крштеним и венчаним. Нешто касније, 1616. године, енцикликом папе Павла V прописује се вођење напред наведених матичних књига.⁸

Уписивање у матичне књиге преноси се и у Кнежевину Србију по обрасцу за матичне књиге римокатолика. Најраније су подаци почели да се бележе у Београду, на иницијативу Српске митрополије, 1816. године. Након тога, следеће књиге почињу да се воде у Шапцу од 1824. и вероватно у Крагујевцу. На територији Србије (без Војводине) матичне књиге рођених, венчаних и умрлих воде се од 1836. године.⁹ Ова обавеза постаје званична 1844. године увођењем Грађанског законика Књажевине Србије.

Упис у матичне књиге је за државу био начин контроле становништва: бројности, распрострањености, промена у простору и времену; у практичном смислу у сврхе планирања, праћења и остваривања фискалних и војних потреба и могућности вођења политике у тим доменима. Матичне књиге, као ни остали историјски извори „у своје вријеме, нису настали због знанствених потреба, него да омогуће контролу над народом са стране политичких, административних, војничких и вјерских ауторитета“.¹⁰

Матичне књиге су водили свештеници, мање или више уредно. Иако је предвиђено шта се од података мора уписивати, то некад није поштовано јер је посао обављан без упутстава и контроле. Пропуста је могло бити, углавном случајних, изазваних болешћу или немарношћу свештеника и остављањем уноса за касније време. Тада би се податак заборавио или погрешно уписао. Тако унети подаци се не могу сматрати без резерве тачним и поузданим, али је тешко наћи чињенице које се могу упоредити у смислу критике исказа и утврђивања истинитости. Писменост свештеника није била на истом нивоу, старији су били мање образовани за разлику од млађих, боље образованих. Образованост свештеника је нарочито проблематична за саме почетке вођења евиденције.

---

⁸ Ненад Предојевић, „Заштита црквених и државних матичних књига (анализа стања, очуваност и питање даље заштите)“, у *Архивска грађа као извор за историју, Међународни научни скуп 15 - 16 мај 2000. год.*, (Београд: Архив Србије, 2000), 305.

⁹ „Природно кретање становништва Србије од 1863 - 1954 године“, у *Прикази*, бр. 20, (Београд: Завод за статистику, 1957), стр. 1.

¹⁰ Stjepan Krivošić, „Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige“, у *Arhivski vjesnik, god. 31 / 1988, sv. 32*, (Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1989) 13.

Протоком времена, природно кретање становништва добија већу улогу и постаје извор за прикупљање статистичких података за проучавање становништва, за изучавање економских, здравствених, просветних, верских и културних прилика у земљи.

Статистичко одељење при Министарству финансија у Србији основано је 1862. године. Посао контроле уношења података прешао је на ову службу. Подаци су, од тад, постали поузданији, евиденција је уреднија. Сем фискалне улоге, подаци су имали и статистичку улогу. Ово одељење је редовно објављивало податке из свог домена.

Тек од 1879. године Статистичко одељење даје упутства свештеницима како да се уписују витални догађаји (рођења, венчања, умирања) и тада почиње релативно уредно вођење података, под контролом државе. На територији Ниша проблеми у овој области били су изазвани и чињеницом да је тај регион пре почетне године истраживања био под османлијском влашћу. Требало је успоставити администрацију и надлежности Србије у свим доменима живота и рада. За то је потребно време, потребни су материјални предуслови и одговарајући административни кадрови. Ништа мање значајно је и навикавање становништва и прихватање захтева нове власти, па све до начина вођења администрације и обавеза поштовања прописа нове државе.

Без обзира на мањкавости, ово је једина архивска грађа која омогућује да сагледамо начин живота обичних људи у, за њих, најважнијим тренуцима живота: рођење, венчање, смрт. Сваки од тих уписаних, малих људи је кроз ове догађаје доживљавао и тренутке највеће среће и личне драме. У овим изворима нема великих људи, догађаја од пресудне важности, овде су само чланови заједнице који се боре да опстану. Ови извори су једина документација за историју простог народа и у њима нема дотеривања и улешавања података. „Оне су (парохијске књиге, оп. ау.) сада чудесна и скоро једина документација за историју простог пука... Ниједан документ није истинит као парохијска књига, тај списак судбина који фиксира тренутак“.¹¹

Матрикуле су врло података, врло разноликих, које на другим местима не би могли наћи. Након анализе, може се доћи до података о различитим чињеницама: о епидемијама, заразним болестима, губицима у ратовима, недостатку хране, хигијенским условима. Још важније, може се сагледати и социјална структура тадашњег друштва: економска, образовна, радна, полна и старосна. Такође, открива се колико је било

---

¹¹ Pjer Šoni, *Civilizacija klasične Evrope*, prevod Nikola Bertolino (Beograd: Jugoslavija, 1977), стр. 166.

школованих људи, разних чиновника, занатлија, радника, сељака, трговаца и осталих категорија у заједници. Сазнаје се број рођене деце и њихове болести, види се просечна старост умрлих и болести од којих су умирали одрасли. Јасно се виде имиграциони процеси, миграциона, популациона и витална статистика. Ово су само неке од информација које нам нуде матичне књиге. Иза имена уписаних и статистике крије се управо ово: могућност да проникнемо у животе наших предака.

Матичне књиге су вођене у оквиру верских заједница. У новије време, после Другог светског рата вођење матичних књига прелази у надлежност државних органа, матичних служби у општинама. Књиге су одузете од цркава и верских заједница 1946. године Законом о државним матичним књигама. Овим законом је регистрација природног кретања становништва (рађање, умирање, склапање и развод бракова) пренета на државне органе (матичне службе у општинама, Завод за статистику).¹² Првобитна намера је била да се препишу и касније врате (до 31. 12. 1950.). То није учињено и матрикуле су похрањене у државним архивима. Одлуком Владе Републике Србије из 2011. године решено је да се матичне књиге врате црквама и верским заједницама од којих су одузете. Како је у питању око 20.000 матичних књига враћање иде споро јер се исте морају ископирати.

У Историјском архиву у Нишу налази се 214 матичних књига, од којих су 67 матичне књиге рођених, 47 је књига венчаних и 100 је матичних књига умрлих. Провенијенција књига је разноврсна, архив је надлежан за грађу из следећих општина: Алексинац, Ниш, Сокобања, Сврљиг, Ражањ, Гацин Хан, Дољевац и Бела Паланка. Бројност књига се разликује од општине до општине. Разлог је то што су неке од општина биле у саставу Кнежевине Србије од 1833. године (Алексинац, Сокобања, Сврљиг, Ражањ) а неке од 1878. године (Ниш, Гацин Хан, Дољевац и Бела Паланка). Тако је бројност матрикула првопоменутих 169, ових других 45 (без обзира на већу бројност становништва Ниша).

И величина књига није уједначена. Са протоком година она се мењала. Димензије су варирале и не одговарају данашњим стандардима за величину папира. Матичне књиге од 1837. до 1850. године су димензија 340 x 235 mm, од 1850. до 1877. године 390 x 250 mm, од 1877. до 1891. 510 x 380 mm, а након 1891. године 405 x 280 mm.

---

¹² „Природно кретање становништва Србије од 1863 - 1954 године“, у *Прикази*, бр. 20, (Београд: Завод за статистику, 1957), стр. 3.

2. НИШ ПОСЛЕ ОСЛОБОЂЕЊА 1878. ГОДИНЕ

Повољан географски положај Ниша и његове котлине одредио је његов значај кроз векове. Ова раскрсница је била најкраћи копнени пут који је водио од Европе до Константинопоља и обратно. Сви освајачи кроз историју су желели да заузму и задрже Ниш у својим рукама. Колико је то повољно утицало на његов развој, толико је имало негативне последице јер је град много пута рушен и паљен а становништво убијано и протеривано. Након сваког освајања град се обнављао и задржавао своју важност.

И у Отоманском царству је Ниш имао запажену улогу. У периоду експанзије царства, Ниш је био важна почетна станица за даља освајања. Како је, почев од краја XVII века, царство слабило, Ниш је задржао и ојачао свој положај и био брана његовом пропадању. Заостајање Турске за осталим државама постало је видљиво током XIX века. На границама су Турци добили младу, полетну Кнежевину Србију која је, својим друштвеним системом и слободама које је уживао народ, постала светионик хришћанским народима у турским земљама. Да се урушавање земље не би даље наставило, Ниш добија на значају у турском управном и војном систему. Постаје центар ејалета, војно, административно и управно средиште у којем је стационирано доста чиновника и војника. Како искрене спремности за реформе у Османском царству није било, хришћани су осећали све тежи терет намета неспособне власти. Порези и отимачине државе и локалних моћника су постајали неподношљиви. Близина аутономне Кнежевине позитивно је утицала на српски народ и он је почео да своје погледе све чешће управља ка Београду. Прикључење матици значило је опстанак за хришћане јужно од граница Србије.

Оснивањем Нишког комитета фебруара 1874. године, планови за припајање нишког краја Србији добили су на замаху. Своје услуге Комитет је понудио српским властима. Како су у њему били виђенији, национално свесни људи, плански се радило на ослобођењу и прикључењу Србији, организован је пропагандни рад, шпијунирана је турска војска и администрација и прикупљано је оружје.

Прилика за ослобођење указала се у Првом српско – турском рату, 1876. године. Нажалост, војничка спремност Србије није била на одговарајућем нивоу а Османско

царство се показало јачим него што су пансловенски кругови претпостављали. Пораз је био болан за српску националну свест и изазвао је оклевање Србије да ступи у нови рат. Без великог савезника, српски народ се није могао надати успеху. Савезник је пронађен у Русији и, у Другом српско – турском рату, ситуација се мења. Руска војска је стигла до предграђа Истанбула и омогућила успех себи и својим савезницима. Кнежевина Србија је искористила заузетост Турака и освојила је велику територију насељену етнички српским становништвом. Круна ослобађања нових територија било је ослобођење Ниша, 10. јануара 1878. године. Заузете територије је требало задржати, што је умногоме зависило од односа снага великих сила. Санстефански мир, склопљен 3. марта 1878. године, између Русије и њених савезника са једне, и Османског царства са друге стране, није Србији донео одговарајуће добитке. Претила је опасност да добар део ослобођених крајева припадне новоформираној бугарској држави. Србија је била скрајнута од стране свог савезника, Русије, у сврху остварења великобугарског пројекта. Оставши сама, српска влада је морала да нађе друге савезнике и потражи себи подршку. На срећу, велике силе су сазвале Берлински конгрес (13. јун – 13. јул 1878.), плашећи се растуће моћи Русије и прекрајања турских граница. На конгресу је Србија, по цену великих уступака Аустро-Угарској, успела да задржи већину ослобођених територија.

Ослобођењем четири округа (Нишког, Топличког, Пиротског и Врањског) и добијањем независности, Кнежевина Србија почиње свој самостални живот. Српски народ је, у старим границама, већ имао искуства са политичким системом, и имао извесне слободе које су биле стране новоослобођеним крајевима. Процес припајања нових крајева матици захтевао је доста времена и пажње од стране српских власти. То се није могло урадити ни лако ни брзо. Заосталост турског управног система успорила је формирање институција у новим крајевима. Формирање управе и територијална подела су се могли извршити релативно брзо. Другачије је било са правним, политичким и економским изједначавањем.

Одмах по почетку рата, Србија припрема администрацију за преузимање послова у ослобођеним крајевима. То је чинила Канцеларија за управљање у ослобођеним пределима. Њу је водио министар просвете и црквених дела. Канцеларија доноси Правила по којима ће радити чиновници. Влада доноси законе о уређењу ослобођених предела и

подели земљишта на округе и срезове. Тежња Владе и Канцеларије је била да се прелаз са турског на српски друштвени систем учини лакшим и безболним за становништво, да се што је могуће више узму у обзир дотадашња искуства народа са обичајним правом. Када је о границама срезова и округа реч, оне су биле веома сличне предратним.

Географски, економски и административни центар новоослобођених крајева био је Ниш. Његов географски положај и бројност становништва наметнули су му такву улогу. Он постаје центар округа и средиште за нове крајеве. У граду је седиште Канцеларије и Врховна команда војске. У граду се постављају: управитељ, судије, писари и остала администрација. Град се дели на квартове, организује се рад школа, медицинска помоћ, снабдевање и чишћење.

У страху од ратних дејстава или нових власти, из града се одселила већина муслиманског становништва. Од предратних 18 и више хиљада, град остаје без 5 хиљада житеља. Да се имовина не би девастирала, власти су је издавале у закуп. Коначан статус муслиманских имања одређен је одлукама Берлинског конгреса, који је омогућио да се власништво над имањима задржи у рукама мухамеданаца. Хришћански становници нових крајева су били принуђени да турска имања откупљују. Како за то нису имали довољно новца, држава је била приморана да узима кредите у њихово име и да исплати раније поседнике. Аграрно питање је било камен о врату новим власницима али и држави, и његово решавање се отезало до Првог светског рата.

После ослобођења, град добија нове становнике. Међу придошлима су: официри, војници, чиновници, трговци, гостионичари, радници, мајстори, сељаци из околине. Брзо се надокнађује одлазак муслимана новим становништвом. Када је краљ у граду, трговина и остале делатности бележе пораст. Уз краља, у граду је често и народна скупштина. У почетку је то било из разлога да се нови крајеви приближе и вежу за матицу а касније су у питању били политички разлози. Скупштина је радила у Нишу када је влада хтела да прикрије своје активности и да утиша опозицију. Ниш је био далеко од буке коју је опозиција стварала у Београду. Посланици за Ниш и околину су били већином људи из нишког краја. Када је међу њима било посланика који су бирани у име Ниша а долазили су са стране (из политичких разлога), исти су се залагали за интересе грађана Ниша. Међу

посланицима су били виђенији домаћини, трговци, адвокати, занатлије, имућнији земљорадници.

Изједначавање нових крајева са доратним је у себи имало и политичку конотацију. Влада је представљала ослободиоце и први контакт становника са новом управом значио је и њихово политичко придобијање. У првим изборима након ратова, либерална влада је у новим крајевима имала јако упориште. Касније се ситуација донекле мења. Са формирањем политичких партија 1881. године, оне омасовљују чланство присталицама и из четири новоприсаједињена округа. Најмасовнија партија, Народна радикална странка, је освојила и задржала свој утицај у селима и мањим варошима. То важи за цео период до почетка XX века. Напредњаци су, као странка блиска Краљу и власти, били елитистичка и малобројна странка, са чланством које би се омасовило само када су били на власти. Искључиву власт у Нишу имали су либерали. Први контакт са ослободиоцима везао је Нишлије за либерале и та веза је остала јака до краја посматраног периода.

Политичка борба је распламсавала сукобе међу Нишлијама и политичке острашћености су делиле и њих. Правило је било да су у граду на власти либерали а у селима радикали. Да би променили власт у граду, радикали измештају окружно седиште из Ниша у Прокупље, 1890. године. Јак отпор нишких посланика, либерала, био је узалудан. Радикалима су у говорима била пуна уста самоуправе, што није значило да та иста самоуправа важи и за либерални Ниш. Враћањем напредњака на власт 1896, враћа се и округ у Ниш. И сукоб око трошарине је обележје сукоба радикала и либерала. Укидање трошарине је значило да либерална општина остаје без прихода. Следећи корак би било преузимање власти у граду од стране радикала. Када су радикали били на власти, трошарина је укидана а када нису, враћана је. Позивања либерала на радикалску самоуправу опет нису имала одјека.

Било је политичких догађаја од велике важности који нису могли заобићи Ниш као другу престоницу. Тимочка, радикалска буна је била опасно близу Нишу и њено ширење је могло изазвати пад династије. Реакција власти је била жестока. У граду је било много војске због опасности да се буна прошири. Буна је у крви угушена али је подозривост краља према радикалима остала.

Несрећни рат са Бугарском, 1885. године, је озбиљно уздрмао краља и династију. Војна дејства су вођена из Ниша и град је био у ванредном стању. Близина рата је у град довела све државне органе. И након рата влада и краљ су боравили у граду, склањајући се од опозиције и критика. Пораз у рату приморава краља Милана да тражи сарадњу са радикалима. Они одбијају његову понуду на свом збору у Нишу, почетком 1886. године. Краљ Милан је увидео да мора да одступи са власти, уколико не жели да му радикали кроје судбину. Полако је припремао терен за абдикацију. Устав донет 1888. је корак ка томе. Након проглашења Устава, краљ формира намесништво и одлази са власти, фебруара 1889. године. Престо остаје његовом сину Александру.

На Берлинском конгресу Влада је у споразуму са Аустро-Угарском прихватила обавезу да изгради железничку пругу Београд – Ниш. Касније је требало да се пруга настави од Ниша до Софије и Скопља. Обавезе су извршене и пруга Београд – Ниш је почела са радом 1884. године. Друга два правца отворена су 1888. године. Железница је донела у Ниш и нове крајеве много новина. Превоз је постао бржи и лакши за пољопривредне производе из Ниша и околине. Са извозом се повећавао и увоз. Индустријски производи и машине су стизали на југ Србије, а са њима и нови становници: мајстори, радници, лекари и инжењери. Пруга је донела и нову моду, јела и пића. Ниш и околина су повезани са светом и будућност се чинила извесном. Али није било баш све идеално, са пругом у град долази и конкуренција. Сељацима из околине је боље, боље је и трговцима и фабрикантима. Радницима конкуренција смањује наднице а занатлије одводи у банкрот. У град долазе странци, шпекуланти, који имају више спремности за ризик од домаћих људи. Они и покрећу прве циглане, железничку радионицу, пивару, фабрику дувана, текстилне и друге радионице.

Турски Ниш је, по речима савременика, „био пакао у средини раја: у средини онако миле околине, варош нишка беше сметлиште турске нечистоће“.¹³ Након успостављања нове власти, изнесено је са улица неколико хиљада кола ђубрета, након чега су улице засипане земљом и песком. Како је нова, ослобођена варош била по бројности житеља

---

¹³ М(илан) Ђ. Милићевић, *Краљевина Србија: нови крајеви: географија-орграфија-хидрографија-топографија-археологија-историја-етнографија-статистика-просвета-култура-управа*, (Београд: Кр.-срп. државна штампарија, 1884), 101 – 102..

одмах иза престонице, морало се приступити реконструкцији варошког језгра.¹⁴ Први регулациони план Ниш добија августа 1878.године. По овом плану (тзв. Винтеровом), град се урбанизује и, уз Београд, Ниш постаје пример успешне реконструкције варошког језгра заосталог од Турака. Са развојем капитализма, чаршија из турског доба се полако претвара у градски центар. Пијаце се селе на периферију а, на место њих, долазе зидана здања државе и тргови. Центар вароши се шири по хоризонтали и ствара се мрежна матрица централног ткива вароши.¹⁵ Распршивање језгра града утиче и на мењање намене земље на периферији, исељавају се штале и кокошињци а место повртњака заузимају цветне баште.¹⁶ Град све више личи на западне узоре. Касаба нестаје под налетом западних модела. На све стране се виде модерне школе, административне зграде, болнице. Зидају се цркве, отварају фабрике и велике занатске радње. Улице се проширују, варош се модернизује и шири.

Пољопривреда је са изградњом пруге, добила замах. Тржиште се шири и производи из Ниша одлазе у свет. Нишка вина су постала позната широм Европе. Извозе се и жито и сточарски производи. Трговина са угоститељством постаје доминантна привредна грана. Занатство полако опада зато што не може да издржи конкуренцију индустријске производње. Отварају се и прве штедионице које помажу одважнијима да дођу до новца и уложе га у разноврсне послове.

Здравство се развија. У град долазе школовани лекари из Србије и иностранства. Здравствена култура се подиже на виши ниво. Отвара се Пастеров завод, раде окружна и војна болница. И школство напредује брзо. Шири се мрежа основних школа а формирају се гимназија и учитељска школа. У овим школама раде доказани професори. Боље образовање доводи у град ђаке и подиже се образовни ниво становништва. Са развитком просвете, развија се и култура. У граду се држе позоришне представе, раде певачка друштва а о свему томе извештавају новине које излазе у граду. Ниш се брзо приближавао остатку Србије.

---

¹⁴ Владимир Мацура, *Чаршија и градски центар: развој средишта вароши и града Србије XIX и прве половине XX века*, (Ниш: ИРО Градина; Крагујевац: НРИО Светлост, 1984) 209.

¹⁵ Исто, 52.

¹⁶ Исто, 179.

Верски живот у Нишу је био толерантан. Православна црква је била доминантна, зидају се нове цркве а свештенство има јаког утицаја на становништво. Број муслимана у граду се смањује као и број џамија. Католичка црква диже своју цркву и шири свој утицај, што изазива реакцију православне цркве.

Посебан, емотиван однос су Нишлије имале према династији. У Нишу је краљ имао свој двор, у коме је проводио доста времена. Краљ је шетао улицама, сретао се са грађанима, ловио по околини. У Обреновићима су Нишлије виделе своје ослободиоце. Тако су и називали краља Милана. Посебан однос наставили су да имају и према његовом сину, краљу Александру. Без обзира на све пропусте којима су обележене владе два задња Обреновића, Нишлије нису мењале свој однос према њима. За њих ће Обреновићи увек заслуживати љубав, поштовање и оданост.

И краљеви су волели Ниш. Краљ Милан је ослобођење Ниша сматрао својим животним успехом. То су Нишлије знале, и узвраћале су лепим. Ниш је прозван другом престоницом, што је и био за владе Обреновића. Падом династије, Ниш губи статус друге престонице и под новом династијом не успева да поврати позиције које је заузимао под Обреновићима. Ниш се полако враћа животу балканске вароши и од омиљеног места за боравак краља постаје провинција.

3. СТАНОВНИШТВО НИША

Пописи становништва у Кнежевини (Краљевини) Србији су вршени током целог XIX века, у релативно правилним размацама. Становништво је пописивано: 1834, 1846, 1850, 1854, 1859, 1863, 1866, 1874, 1884, 1890, 1895. и 1900. године.¹⁷ Све пописе пре 1890. вршиле су окружне комисије са циљем да се оствари увид у број пореских глава и имовно стање народа. Задња три пописа врше општински судови који су имали задатак да утврде прави број становника (фактичких и правних), што је била одлука Статистичког конгреса одржаног 1873. године у Петрограду. На конгресу је установљен и термин одржавања пописа за све земље, да би се подаци могли упоређивати. Задати термин је 31. децембар (тзв. критични тренутак). До тада, у разним земљама су термини били произвољни.

Пре рата, 1873. године, турска управа је извршила попис становништва. Нишки мутесарифлук (округ) је имао 110.386 хришћана а муслимана 46.027. У нишкој кази (срезу) живело је 17.017 хришћана док је мухамеданаца било 4.291. Број хришћанских кућа је био око 3.500 а муслиманских око 2.000. Грађана Ниша било је 18.255 без поделе по вери.¹⁸

Законом о подели присаједињеног земљишта на округе и срезове крајем 1878. године, нишки округ су чинила четири среза и варош Ниш. Подељен је на: нишки, власотиначки, лесковачки и заплан(њ)ски срез. Нишки срез је имао 16 општина и 65 села. До краја посматраног периода, Ниш је често мењао свој статус политичком вољом власти. У периодима када су власт имали радикали, Ниш је губио статус окружног места. Тежило се да се са власти одстрани либерали, па и по цену да Ниш изгуби приходе и буде сведен на варош без околине. Почев од 1890. године, нишки округ са припадајућим срезovima бива расформиран и већи део округа бива придодат новоуспостављеном топличком округу. Ниш постаје засебна варош, чиме се слабе његови приходи јер се административни послови округа пребацују у Прокупље. Овај статус је Ниш задржао до 1896, када је округ враћен у Ниш, са новим саставом срезова. Ове промене административног статуса Ниша за

---

¹⁷ Министарство народне привреде, Управа државне статистике, *Статистика Краљевине Србије, књ. 24, (Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1900. године), II део*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1905), стр. I

¹⁸ Видосава Николић-Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877-1878. године: етничке, демографске, социјално - економске и културне прилике*, (Лесковац: Народни музеј, 1975), 10-11.

последницу имају немогућност да се нађу одговарајући статистички подаци (за сам град, о чему ће касније бити речи).

Први попис у новоослобођеним крајевима је одржан од 22. фебруара до 22. марта 1879. године. Тежња нових власти је била да утврди тачно бројно стање у четири нова округа. Попис је вршен по правилима која су важила за попис одржан 1874. године, у старим границама Кнежевине Србије. Подаци су прикупљени за округе, срезове, градске и сеоске општине. Уписиван је број: кућа, породица, ожењених, удоваца, разведених, неожењених, мушкараца, жена, укупно стање као и број пореских глава. На крају је направљен преглед живља мухамеданске и јеврејске вере при чему се наглашава да су половина мухамеданаца Цигани а у другој половини већина је Арнаута. Турака је било само у већим варошима. По овом попису, у Нишу је било 2.719 кућа, 3.277 породица, 6.696 мушкараца и 6.105 жена. Укупан број житеља је 12.801 (православних 10.727 а осталих 2.074).¹⁹

Упоређујући бројеве, види се да је у току рата дошло до великих миграција становништва. Православни житељи, у страху од турске војске и ратних дејстава, беже у Кнежевину Србију. После Санстефанског мира и војничке победе српске војске, миграциона кретања мењају смер, у ослобођени Ниш и друга места у четири новоослобођена округа враћа се српски народ избегао из њих. У супротном смеру одлазе муслимани, а њихове напуштене куће и имања маме Србе, њихове дојучерашње комшије, да се населе. Исти је узрок и за долазак околног, сеоског становништва у варош. Замена окошталога, застарелог, феудалног турског система новим, западним и капиталистичким, изазива већу покретљивост до тад пасивног и везаног за земљу становништва. Како време пролази, насељавања се настављају, овог пута са територије Кнежевине Србије а и из пограничних делова Османског царства (Босне и Херцеговине, Косова и Метохије, Македоније). Прелазак српског народа из околних, још увек турских земаља, значио је нови почетак за многе од њих. Нове могућности за бољи живот видели су и многи Срби из Аустро-Угарске и Црне Горе.

---

¹⁹ Статистичко одељење Министарства финансије, *Државопис Србије, св. 11, (Попис људства у ослобођеним крајевима у год. 1878.)*, (Београд: Краљевско - србска државна штампарија, 1882) стр. 1-58.

Како Ниш постаје административни, економски, политички и војни центар нових крајева, у град долазе чиновници, трговци, официри и војници. Са њима долазе и породице. Србија, увођењем своје управе, везује нове крајеве за остатак земље и то поспешује даља миграциона кретања. Губитак становника је, испоставило се, само привремен. Ниш, под српском управом, узима нови замах и развија се. Од учмале, оријенталне касабе, град постаје просперитетно место за живот. Етничког шаренила, карактеристичног за Ниш, нема више. Уз Турке и Черкезе, из града је отишао и део Цигана - муслимана и Јевреја, компромитованих сарадњом са старом влашћу. Одлазак Турака надокнадио је долазак других. Сада у град долазе нови људи, доносе са собом нова занимања и нове занате, јела и манире, другачији начин облачења. Усвајају се нова правила у свим видовима друштвеног живота и град креће напред.

Нарочито важна за историју града и његово увећање је изградња железнице. Пруга почиње да се прави 1881. године. Почетком 1884. отвара се пруга Београд – Ниш. До 1888. овај правац се повезује са Софијом и Скопљем. Изградња железнице повезује север Србије са југом и околним земљама. Бржи превоз робе и људи утиче на убрзани развој трговине и осталих делатности, што привлачи велики број трговаца, гостионичара, железничких радника и пратећих занимања. Изградња и оживљавање пруге представља нови подстрек насељавању и модернизацији града. Повећан број имиграната увећава и укупан миграциони салдо што води порасту становништва.

Са ратом је дошло и до депопулације. Након њега, долази до експанзије бројности становника. Она има скоковит карактер због миграција радника на железници (1881 - 1888) и миграционих кретања изазваних српско - бугарским ратом 1885. године. Након ових миграцијски битних догађаја, становништво Ниша расте постојано и стабилно, што се из табеле која следи може уочити.

Табела 1: *Становништво Ниша 1879 - 1900.*

	кућа	породица	мушких	женских	укупно
1879.	2.719	3.277	6.696	6.105	12.801
1884.	-	4.491	8.717	7.461	16.178
1890.	3.256	3.829	11.457	8.420	19.877
1895.	2.986	4.015	12.239	8.817	21.056

1900.	3.131	4.031	15.429	9.144	24.573
-------	-------	-------	--------	-------	--------

Извор: Пописи становништва: 1879, 1884, 1890, 1895, 1900; (списак пописа у Објављеним изворима - поглавље 8. 2.)

По броју кућа се види да се њихов број, посла смањивања у току рата, повећавао. Њихов број бележи мали али стабилан раст. Вреди споменути и да су многе куће наново сазидане, на местима где су раније стајале турске уцерице. Урбанистички планови почињу да се примењују и у Нишу, улице се шире и исправљају а град добија модеран изглед са здањима карактеристичним за остатак Србије. Рушење старих и неусловних кућа на место којих би се подигле нове, објашњава и извесно смањивање њиховог броја приликом пописа из 1895. године. Број кућа не достиже број из 1890. године до краја посматраног периода иако се становништво видно повећава.

И број породица расте. Прави скок видимо између година 1879. и 1884. што се доводи у везу са повећаним бројем радника, приспелим у град из иностранства (нарочито Италије). За завршетком пруге, страни радници одлазе а досељавају се људи који желе да у вароши трајније остану. И још једна, важна напомена. У пописима, приликом бројања породица, постојала је и могућност да иста постоји иако има само једног члана. Када би се једночлана породица уписала, по квантитету је била изједначена и са далеко бројнијим породицама. Тако овај податак може довести у забуну. Од 1890. године број породица се стабилизује и лагано расте. У Србији тога доба, просечна породица у руралним деловима земље износила шест чланова, док у градском насељима има три члана, управо због великог броја неожењених најамних радника, који су самостално представљали једно домаћинство. Ове крње, непотпуне нуклеусне породице (са само једним чланом) давале су нешто измењену слику пописа.²⁰ Године 1890. оваквих породица је 232, а 1900. године 673 (за округ).²¹

Демографија долази до података да на 1.000 рођених девојчица долази 1.050 – 1.070 дечака.²² До 20 године живота мушкараца је више него жена, од 20 - 40 година број се изједначује а од 40 и више година жена је више од мушкараца. Гледајући Табелу 1 можемо закључити да је само прва пописна година (1879) у складу са демографским

²⁰ Бојана Миљковић - Катић, *Структура градског становништва Србије средином XIX века*, (Београд: Историјски институт, 2002), 60 - 61.

²¹ Пописи 1890. и 1900.

²² Alica Wertheimer-Baletić, *Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak*, (Zagreb: Informator, 1973), 182.

постулатима. За остале године се може уочити да је пописаних мушкараца далеко више од жена. Објашњења се могу наћи ако заვიримо у пописе. Један од узрока је број страних, као и домаћих, неожењених, најамних радника, што је већ објашњено. Други је присуство војске и осуђеника у граду што се у пописима бележи. Попис 1890. региструје 585 осуђеника, следећи (1895) 494 а задњи (1900) 386. И број војника се из пописа у попис повећава, 1890. је 1.462, 1895. је 2.035 а 1900. је њихов број 4.143. Слична је ситуација са официрима (I попис - 88, II попис - 130, III попис - 285), подофицирима (I - 135, II - 198, III - 546) и жандарима (I - 4, II - 20, III - 123).²³

Након ратног смањења за скоро трећину, Ниш успева да за десетак година, првенствено имиграцијом, надокнади број становника. У тој својеврсној „замену“ житеља, варош уместо турског, муслиманског живља добија вреднији, образованији и држави оданији слој домаћег, и из околних земаља придошлог становништва. Град за мало више од две деценије скоро дуплира број својих грађана. Већи број људи доноси и више промета, посла и могућности за даљи напредак.

3.1. Друштвено – социјална структура становништва

Варошко становништво у Србији крајем XIX века има шест основних друштвених група: трговци, занатлије, чиновници, радници, земљорадници и свештеници. Нека занимања се не могу груписати оваквом поделом (слободне професије, лекари, адвокати) али, како нису бројна, не утичу на даља разматрања.

У градовима најбројнију групу чине радници. Они чине од 25 – 40 % градских домаћинстава али, без обзира на бројност, немају утицај на друштвени и привредни живот вароши. Занатлије чине од 20 до 30 %, земљорадници 10 – 30 %, трговци 5 – 15 %, чиновници 3 – 7 % а свештеници 1 % домова.²⁴

---

²³ Пописи из 1890. (2 књиге), 1895. (1) и 1900. године (2 књиге) налазе се у Библиографији (глава 8), у поглављу 8. 2. Објављени извори

²⁴ Бојана Миљковић - Катић, *Структура градског становништва Србије средином XIX века*, (Београд: Историјски институт, 2002), 86.

Трговци су били најутицајнија друштвена група у вароши. Од добијања самосталности Србије трговци успевају да се својим богатством наметну осталим групама и да постану зачетак средњег слоја у земљи. Од почетне трговине свињама са Аустријом, они прелазе и на друге послове у којима могу да искажу своју предузимљивост и спремност на ризик. Из села прелазе у градове и тамо отварају дућане и шире трговачке послове. Муслимански живаљ је, напуштајући територију Србије, остављао вакуум који су испунили предузимљиви Срби. За место и статус, Срби трговци су морали да се боре са јачима, Јеврејима, Грцима и Цинцарима. Временом, успели су да се пробију у редове истакнутијих и богатијих трговаца. Након одласка Турака, трговачки слој је заслужан за ревитализацију чаршије као економског центра вароши. Обновом средишта, обнављала се и привреда града. За покретање трговине нису била потребна велика средства. Од малих, настајали су већи трговци, јер је трговина омогућавала брз обрт средстава и нова улагања. На челу трговаца налазили су се гросисти, трговци на велико, који су кроз извозне и увозне послове наметали осталима правила и цене. Робу су давали мањим трговцима који су држали своје дућане. Ови су робу прослеђивали даље, до ситничара, комисионара и заинтересованих занатлија. А сви заједно су своју робу нудили сеоском становништву, које је чинило 90 % житеља земље. Иако као друштвена група нису били нарочито бројни, трговци су располагали највећим делом друштвеног богатства. Свој новац улагали су у следеће послове, а добар део је ишао у куповину некретнина и поправљање статуса (мода, одела, школовање деце за чиновнике). Преостали вишак позајмљивали су, са каматом, мањим трговцима и осталим друштвеним групама. Уз своју добит, помагали су и развој осталих док се нису отвориле штедионице, чији су они били оснивачи. Тек пред крај века, богати трговци наслућују неминовну индустријализацију и окрећу се њеном финансирању. Од њих настају индустријалци. Упоредо са личним богаћењем, богатели су и осавремењивали земљу.

У Нишу трговци брзо успевају да врате позиције које је уздрмао рат. Брзо користе прилике које им доноси изградња пруге. Сада је индустријска роба, због релативно јефтиног превоза, приступачнија сеоском џепу и они гранају своје послове. И извоз је бржи и страна тржишта су отворена за нишко вино, кожу, стоку, житарице. Грађани се брзо прилагођавају новим трендовима са Запада а те потребе задовољавају спремни нишки трговци. Иако су појединци успевали у трговини, још већи број је пропадао. Могућност

брзе зараде је са собом носила и брзу пропаст. Пропали трговци су постајали радници, код бивших колега или у радионицама.

Занатлије су биле бројна група у градовима. Иако су били солидног материјалног положаја, и међу њима је било разлика. Богатије занатлије (терзије, ћурчије) су успевале да свој новац уложе у трговину и шпекулантске послове. Постепено су прелазили у трговце јер у занатству више није било новца. Суочени са индустријском робом, предузимљивији су наслутили шта их чека. Ко се није на време прилагодио био је осуђен на полако али сигурно пропадање. Неки занати нису пружали могућности занатлијама да се опробају у другим пословима јер је новца од зараде било само за голи живот. Стари, оријентални занати су брже пропадали од млађих, који су дошли из Европе. Мајстори који су се бавили производним занатима, и имали шегрте и калфе, су могли да издрже конкуренцију. Покушавало се и са сваштарењем и истовременом трговином (уз занат), али није успевало. Допуњивали су приходе бавећи се пољопривредом. Занатлије услужних заната (кафеџије и механџије) су имале довољну акумулацију и нису морали да таворе. Новац из кафана и механа се брзо оплођивао и успешнији су се одавали трговини и мењали посао и друштвени статус.

Нишко занатство је делило судбину занатлија у земљи. Тржишна утакмица, конкуренција и робно - новчана привреда, значили су пропаст за добар део занатлија. Њихови производи су сада скупљи а лошији од увезених производа. Криза није била пролазна и водила је пропасти заната. Занатство се полако гасило, еснафи су се распадали а дугови притискали. Имања занатлија су ишла на јавне продаје. Нешто боље је ишло услужним занатима и власници кафана и гостионица су успевали да опстану.

Чиновништво је, због ауторитета државе који је стајао иза њих, имало привилегован статус и већу друштвену моћ него што је њихов материјални положај омогућавао. Осим највиших чиновника (министара, саветника, окружних и средњих начелника), остали нису имали личног богатства али су имали углед. Школовањем и државним намештењем чиновници су осигуравали свој положај и моћ у заједници. Привилегије и пензије су њихов посао чиниле пожељним. Припадници осталих друштвених група су се утркивали у жељи да својој деци школовањем омогуће државну службу. Чак и изразито богати трговци су своје кћерке удавали за чиновнике (официре).

Иако је плата практиканта (најнижег чиновника) или учитеља била мала, временом је постајала већа јер се у послу могло напредовати. Чиновницима је било забрањено да се баве трговином али су се они сналазили повезујући се са трговцима, заједно зајмивши новац и бавивши се шпекулацијама. Чиновништво је било елита грађанског друштва у Србији, било је образовано изнад просека, економски независно, угледно и утицајно.

Радници су већином радили у занатским и трговинским радњама док се није развила индустрија. Били су слуге, калфе, шегрти, мајстори на најам, наполичари и надничари. Чинили су најбројнију друштвену групу у варошима али нису имали економску моћ па самим тим ни друштвену. У овој групи скоро половину су чиниле слуге (трговачке, занатлијске, кућне и пољопривредне). Калфе и шегрти су били изабљивани од стране својих мајстора. Радили су за бедну дневницу, чекајући да добију мајсторско писмо и побољшају свој положај. Наполичари су радили туђу земљу и давали половину уroda власнику. После тога им није много остајало да прехране себе и породицу. Надничари су радили за мизерну дневницу и били најнижи на друштвеној лествици. Радници су били веома мобилна група јер су у потрази за послом често мењали место боравка. Регрутовани су од сиромашног сеоског становништва које је пропашћу домаћинства у селу било натерано да хлеб потражи у вароши. Дневни рад је често трајао док газда жели. Развитком индустрије потреба за радницима се увећава али се њихов статус не мења. Били су неписмени, сиромашни, без куће, подложни пороцима, без утицаја и угледа у околини.

Земљорадници су били променљива друштвена група различите бројности. У зависности од вароши, њихов број се мењао. Оквирно, чинили су 10 % градског становништва. Било је и староседелаца, који су у вароши живели од раније, али и новодосељених. Досељавањем сеоског живља у варош, исто није мењало навике. Уколико су живели на периферији, настављали су да се баве земљорадњом. Како су и остале друштвене групе своје приходе допуњавале земљорадњом, нико им није сметао у томе. Поред куће, имали су мало имање које је било довољно за скроман живот. Своје производе су носили у град и тамо продавали поврће, воће и стоку. Баштованлук их је чинио неопходним за исхрану варошана. Живели су од малих прихода и имали мали утицај на живот суграђана.

3.2. Верски и етнички састав становништва

Положај Ниша је узроковао миграциона кретања и промену етничке структуре становништва. На раскрсници важних путева на Балкану, као административно, војно и трговачко средиште, Ниш је имао велику важност за сваког под чијом је управом током историје био. До друге половине XIX века на балканским просторима није била развијена свест о народности у модерном значењу, етничка припадност становништва изједначавана је са верском припадношћу. Уз муслимане, владајући милет у царству, у граду постоје и друге верске групе. У самој вароши је било доминантно присуство мухамеданаца, највише у управном апарату, а у трговини и занатству у нешто мањој мери.

У тврђави се налазио турски гарнизон и управа града. Поред тврђаве налазила се чаршија, као трговачко - занатски део града и његов центар. У ширем кругу, око џамија, формирале су се махале. Најближе чаршији су биле махале елитнијег, муслиманског састава. Виђенији муслимани из тих махала су били у извршној власти или су имали велике земљишне поседе у околини. Око њихових четврти биле су махале богатијих трговаца и занатлија мешовитог састава. Како се ишло према излазу из града тако се повећавао број сиромашнијег и хришћанског становништва. По самом ободу вароши живела је градска „фукара“. Хришћани нису имали права да се баве неким од заната, као трговци нису могли да шире послове због ометања конкуренције која је била у добрим односима са властима (Јевреји). Становништво православне вере радије је живело у селима у околини града и тако мање било у оку извршне власти.

Табела 2: *Верски састав становништва Ниша 1879 - 1900.*²⁵

	1879.	1884.	1890.	1895.	1900.
православци	10.727	12.589	17.307	18.685	22.197
у %	83,80	77,82	87,07	88,74	90,33
мухамеданци	1.168	1.669	1.145	1.114	(1.134)
Јевреји	906	1.036	832	812*	(808)
католици	-	816	541	419	(513)
протестанти	-	68	52	26	(154)
ук. неправославних	2.074	3.589	2.570	2.371	2.376
у %	16,20	22,18	12,93	11,26	9,67
УКУПНО:	12.801	16.178	19.877	21.056	24.573

Извори: Пописи становништва 1879, 1884, 1890, 1895, 1900; Каниц: *Србија..., II*; ИАН: *Евиденција ЈОП 1895*.

Православни житељи Ниша су се враћали у град после ослобођења. Уз подршку нове власти, сада српске, могућности за бољи живот су постајале изгледне. Равноправни са дојучерашњим газдама, могли су да развијају своје потенцијале, подржани од државе. Уз миграције из околине, нови становници долазе и из других крајева Србије и иностранства. Њихов број се увећава, варира од 78 до 84 % да би постепено, проценат православаца крајем века дошао на преко 90 %. Обрнуто овоме, број припадника осталих вера се смањује и у бројчаном и у процентуалном смислу (од 22 % пада до близу 10 %).

После пораза у рату, припадници исламске вере који су били у извршној власти напуштају град и селе се у друге делове Османског царства. За њима иду и припадници виших слојева друштва. Више немају привилегије и тешко им је да прихвате „каурску“ власт. Они који су остали труде се да што брже заврше продају имања и иселе се. Иако варира, број муслимана остаје преко хиљаду.

²⁵ Подаци за 1895. годину преузети из: Феликс Каниц, *Србија: земља и становништво, од римског доба до краја XIX века, књ. II*, превод Глигорије Ерњаковић (Београд: СКЗ, 1986), стр. 171.

- Подаци за 1900. годину су преузети из пописа за исту али се бројеви у загради односе на варошко становништво у округу (укључујући и Алексинац) па бројеве треба узети условно; бројеви за Ниш налазе се ван заграде

*Број Јевреја по Каницу се разликује од броја који смо установили у Историјском архиву у Нишу: Црквено-школска јеврејска општина ЈОП Ниш, *Евиденција црквено-школске јеврејске општине рачунајући од 1. јануара 1895. године*; 8-532, у наведеној евиденцији има 149 породица са 775 чланова.

Житељи Ниша Мојсијеве вере су након рата били у страху од нове власти због добрих односа и статуса који су имали у турско време. Како су одлукама Берлинског конгреса њима гарантована верска права и имања, они остају у Србији и чине сталну етничку групу са готово стабилним бројем (800 - 1.000). Имали су свога рабина у Нишу.

Католика у Нишу је вероватно било и пре сукоба али нису забележени. У Србију долазе после због послова. У време изградње железнице има их највише (близу 1.000), да би њихов број лагано опадао после завршетка радова и стабилизовао се на око пола хиљаде. За њихово одржање у граду велику улогу има отварање римокатоличке капеле у Нишу, новембра 1884. године. Повод за њено отварање била је жеља да се задовоље потребе пастве која је живела у вароши и околини. Дobar број католика примио је православну веру после дужег боравка у Србији. Било је међу њима трговаца, лекара, занатлија и радника нових занимања. Људи који су поседовали нова знања су били потребни вароши која се приближавала западном моделу.

И протестанти су долазили у Ниш трагајући за послом и у њему остајали, формирајући породице. Њихов број није био велик и често су примали православље. За протестанте је био надлежан пастор у Београду. Њега је постављала немачка духовна власт зато што су већином били Немци.

Ослобођење је за Србе у Нишу и околини представљало остварење вековних тежњи. Некада тлачени и без права, сада живе у својој земљи. Морало је проћи извесно време да би се стечене навике могле изменити. Тај процес је био тежак и успорен. Народ је био неписмен и ненавикнут на правила на која се народ у матици већ навикао. Уз помоћ Србије уводи се савремена управа и становништво се привикава на новине које му је слобода донела. Није све било идеално. Турска имања је требало откупити, народ описменити и упознати са законима, град је требало изградити по модерним захтевима. За све то је било потребно доста времена и особља које нови крајеви нису могли дати. У град долазе писари, судије, учитељи, инжењери, војници, лекари. Уз њих, ту су и предузимљиви људи из остатка земље и ван ње.

Број Срба у вароши се повећава. Имиграциони талас доводи до брзог увећања броја становника. За двадесетак година број Срба је два пута већи. Без обзира на државне

подстицаје, никакве мере не би биле успешне да и околности нису биле повољне. Сваки појединац је, ризикујући, покушавао да нађе себи место у граду. Неки су у томе успевали и постајали су имућнији. Из њих су регрутовани припадници будуће средње класе. Школовали су децу за коју су се надали да ће наћи посао у државној служби. Живели су модерније, понашали се и одевали тако. Неки нису успели и од њих ће бити створено радништво за будуће фабрике и радионице.

Табела 3: *Етнички састав састав становништва Ниша 1879 - 1900.*²⁶

	1879.	1884.	1890.	1895.	1900.
Срби	10.727	12.286	16.923	18.258	21.825
Арнаути	-	23	29	45	-
Бугари	-	17	14	-	-
Грци	-	133	141	135	-
Јевреји	906	1.001	832	812	(808)
Мађари	-	101	79	48	-
Немци	-	473	318	242	-
Талијани	-	207	20	31	-
Турци	-	374	213	96	(131)
Цигани	-	1.285	933	1.018	(1.003)
Цинцари	-	34	21	-	-
Остали	1.168 (мухам.)	244	354	371	(806)
укупно остали	2.074	3.892	2.954	2.798	2.748
УКУПНО:	12.801	16.178	19.877	21.056	24.573

Извори: Пописи становништва 1879, 1884, 1890, 1895, 1900; Каниц: *Србија...*, II;

Осим Срба, у граду живе и друге етничке заједнице. Број Турака – мухамеданаца се смањује, из разлога које смо раније навели. Једино што их је успоравало у иселјавању је продаја кућа и имања које су поседовали. У томе су имали доста проблема, јер им држава није била наклоњена. Продаја турске имовине је била коришћена и за марифетлуке томе

²⁶ Исте примедбе као за табелу 2

склоних људи. Када би завршили продају, Турци су напуштали Србију и њихов број се смањивао. Цигани се нису иселјавали, њихов број је негде око хиљаду.

Већ смо поменули да су у предратној вароши доминирали трговина и угоститељство. Овим пословима се бавио врло мали број Срба. Најбогатији трговци су били Јевреји, Грци и Цинцари. Јевреје смо већ споменули. У Нишу су живели у својој, Чивут - мали, која се налазила близу тврђавског моста. Били су затворена група, са својим обичајима и вером. Богатији трговци међу њима су ширили послове и одлазили за Београд и даље.²⁷

Грци су били добри и вредни трговци. Чували су своју посебност и били надмени у односу на друге етничке групе. Њихов број је био константан у датом периоду.

Етничка група слична грчкој били су Цинцари. Њих су често сматрали Грцима због прихватања грчког језика. Нису успели да се одрже као група, већ су се асимиловали и од њих су настале неке од познатијих нишких породица.

Изградња пруге је у Ниш довела велики број Италијана као физичке раднике. У време радова, њихов број је прелазео две стотине. Нису живели само у Нишу, већ и у околини. Доста њих је животе оставило у Србији, јер су страдали од заразних болести и не баш добрих услова у којима су живели и радили. Крајем века њихов број се смањило и остали су само они који су одлучили да живот проведу у Нишу.

Од осталих народа, већи је број Немаца и Мађара који су долазили на југ Србије, у потрази за послом. Многи од њих су остали овде и примили веру. Са собом су доносили своја знања која су била неопходна граду. Били су добри у пословима у којима је било техничких иновација (штампа, машине, возови, радионице).

Уз повећање бројности становника и дуплирање броја житеља, Ниш остаје место у којем су се могле видети разне националности и чути различити језици. Свако је донео, уградио и оставио нешто своје. Ово мешање народа допринело је бржој изградњи и

---

²⁷ За породице Јевреја, њихов састав, број чланова, пол и старост видети поменути анаграф: Историјски архив Ниш: Црквено-школска јеврејска општина ЈОП Ниш, *Евиденција црквено-школске јеврејске општине рачунајући од 1. јануара 1895. године*; 8-532,

модернизацији и омогућило вароши да од турске касабе брзо постане насеље које је налик онима у западној Европи.

3.3. Организација Православне цркве

Од стицања независности Србије, Нишка епархија обухвата новоослобођене округе. До рата, епархија је држала нишки и топлички округ. До тад посебне епархије, Нишавска (Пирот) и Врањска (Врање) се гасе и придружују Нишкој епархији. У Нишу је епархијски архијереј (владика) и епархијска Конзисторија (Духовни суд) за сва четири округа. У граду је и окружни нишки прота.²⁸ Цркава у нишком округу има 40, манастира 5, црквиште једно.²⁹

По Закону о црквеним властима из 1890. године територија Србије је подељена на четири епархије: Београдску, Нишку (постојећим окрузима додати су алексиначки и крушевачки округ), Жичку (Краљево) и Тимочку (Зајечар). Нишка епархија 1888. године има 141 цркву и 15 манастира.³⁰ По броју верника је иза Београдске а испред остале две. Број богомоља у епархији се увећава из године у годину. Већ 1893. бележи се 171 црква, 12 капела и 16 манастира.³¹ И даље се граде нове цркве и капеле и 1900. године њихов број је: 193 цркве, 26 капела и 13 манастира.³²

Мало теже иде поређење о броју богомоља у округу. Ниш је имао сопствени округ, па је припадао топличком, па је поново добио свој округ са променом територије. Попис црквене и манастирске имовине из 1888. године налази на територији нишког округа 38 цркава и 4 манастира (Габровачки, Горњоматејевачки, Просечки и Сићевски). У

---

²⁸ М(илан) Ђ. Милићевић, *Краљевина Србија: нови крајеви: географија-орграфија-хидрографија-топографија-археологија-историја-етнографија-статистика-просвета-култура-управа*, (Београд: Кр.-срп. државна штампарија, 1884), 161.

²⁹ Исто, 57.

³⁰ Министарство народне привреде, Статистичко одељење. *Прилози за статистику Краљевине Србије, св. I, Црквена и манастирска имовина у Краљевини Србији на крају 1888. године*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1895), стр. 2, 4, (у даљем тексту Прилози за статистику... св. I)

³¹ Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистички годишњак Краљевине Србије, I књига, 1893*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1895), 274. (у даљем тексту Статистички годишњак... 1983)

³² Управа државне статистике, *Статистички годишњак Краљевине Србије, V књига, 1900*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1904), 446. (у даљем тексту Статистички годишњак... 1900)

нишком срезу су 22 цркве.³³ Топлички округ (заједно са Нишом) 1893. године има 33 цркве, 3 капеле и 4 манастира.³⁴ Седам година касније, обновљени нишки округ има 50 цркава, 7 капела и 5 манастира.³⁵

На територији вароши Ниш, од 1879. до 1900. године, у функцији су биле четири православне цркве. Највећа црква у Нишу је Саборна црква, посвећена је Силаску Светог Духа на апостоле. Грађена је од 1856. до 1872. године. Фебруара 1878. године је, у присуству кнеза Милана, освештана. Била је највећи објекат у ослобођеним крајевима. У њеној близини је црква Светих архангела Михајла и Гаврила. Ова богомоља је сазидана 1819. године и, због противљења турске власти и тешкоћа у изградњи, морала је да буде укопана. Трећа црква у граду је црква посвећена Светом Панталејмону. На месту сусрета Стефана Немање и Фридриха Барбаросе подигнута је црква која је временом порушена. Године 1879. за само четири месеца је обновљена Панталејска црква. Због прошлости је најинтересантнија црква Светог Николе. Подигнута је 1722. године и шест пута је мењала своју намену, постајала џамија, па онда црква. Након уласка српске војске у град, срушен је минарет и приведена је намени. Освећена је маја 1879.³⁶

Српска митрополија је уживала велику подршку владе и кнеза (краља). Имала је статус државне цркве а православље државне вере. Богомоље су биле освештаване, поправљане су старе а зидане нове. Инсистирало се и на образовању младог кадра за верске потребе јер је стари кадар био малобројан и слабо образован. Свештеници су уживали велики углед у народу, нешто својом заслугом а нешто ауторитетом којим је црква располагала. Утицај који је црква имала на свакодневни живот грађана је био велики.

Како смо анализирали само виталну статистику православног становништва у Нишу, кратко ћемо се задржати на верским објектима других верских заједница.

---

³³ Прилози за статистику... св. I, 2.

³⁴ Статистички годишњак... 1893, 274.

³⁵ Статистички годишњак... 1900, 446.

³⁶ Историја Ниша, II, од ослобођења 1878. до 1941. године, (Ниш: Градина: Просвета, 1984), 192.

Пре рата се помиње 13 џамија у вароши. Немајући вернике а уз ометање власти, са радом престаје већина џамија. Задржала се само једна, Ислам-агина у центру града. Друга, Бали-бегова, сада је изложбени простор у тврђави.

Католици су своју прву капелу подигли новембра 1884. године. Сада је римокатоличка црква у самом центру града.

Стара, велика јеврејска Синагога је страдала у пожару августа 1879. године. Касније је обновљена и постоји и данас.

Из свега наведеног може се закључити да су све верске заједнице стагнирале, осим православне. Уз повећање броја православних становника, велики утицај је имала и помоћ државе.

Свештенство у Србији није било бројно у односу на бројност осталих друштвених група. Налазили су се по селима, варошицама и варошима. Од места службе зависио је и статус свештеника. Сиромашнија села нису могла да се надмећу са богатијим. Исто тако, било је и већих разлика између варошица и вароши. У варошима је живаљ био богатији па су и приходи били већи. Сваки од свештеника се трудио да службу заврши у граду.

Од бројности становника зависила је и бројност свештеника. Свака окружна варош имала је свог протојереја. Центри епархија имали су више свештеника, због сложеније хијерархије и Духовног суда.

Ниже свештенство није имало плату и издржавало се од сопствених прихода док је више имало приход из државне касе. Чланови Конзисторија су примали државну плату, као и владике. Сваки порески обвезник плаћао је цркви бир, а у приходе је улазило и чинодејствовање (крштење, венчање, погреб). Како је бављење свештеничким позивом омогућавало веће приходе од просечних, интересовање је било знатно. Свештенички кадар се налазио у свештеничкој деци и даровитијем сеоском свету. Писменост је била основна препорука за бављење овим позивом.³⁷

---

³⁷ Бојана Миљковић - Катић, *Структура градског становништва Србије средином XIX века*, (Београд: Историјски институт, 2002), 171.

Српској митрополији се на челу налазио архиепископ (митрополит) српски. Ниже од њега били су епископи (владике) који су управљали епархијама. Они су се морали бирати из монашког дела свештених лица. Најнижи чин у монашком реду био је монах (калуђер). Изнад њих били су јерођакони. Свештеник монашког реда назива се јеромонах. Игумани су настојатељи манастира и истакнути међу њима постајали су архимандрити. Од њих су биране владике.

У световном реду почетни свештенички чин је био ђакон. Капелан је био млађи свештеник додељен старијем као помоћник. Након година службе, ђакон је постајао јереј (свештеник, презвитер). Напредовање се настављало постављењем за протонамесника (заменика), па протојереја (протопрезвитера, проте) и, на крају, протојереја - ставрофора.

У пописима из 1879. и 1884. године на налазимо категорију свештеника као занимања, као ни њихову бројност. Почев од пописа 1890. године свештеничка занимања се препознају као важна за државну статистику. У поменутом попису налазимо податак да је у граду Нишу на служби било 15 православних свештеника, један римокатолички, три хоце и један рабин. У попису обављеном пет година касније православних јереја је било 19, један хоца и један рабин. У попису из 1900. је информација да је у нишком округу 65 свештеника док за Ниш нема појединачних података.³⁸

У топличком округу 1893. године је било 5 протопрезвитера, 64 јереја и 3 ђакона. У монашком реду налазимо једног архимандрита и једног игумана.³⁹ Нишки округ 1900. године има 4 протопрезвитера, 67 јереја, 4 ђакона, 2 архимандрита, 4 јеромонаха и једног монаха.⁴⁰

Прегледније је стање у Нишкој епархији. Статистички годишњак из 1893. наводи 12 протопрезвитера, 292 јереја, 7 ђакона; затим 4 архимандрита, 3 игумана, 7 јеромонаха и 2 монаха.⁴¹ Годишњак из 1900. бележи 13 протопрезвитера, 292 јереја, 8 ђакона; затим 3 архимандрита, 2 игумана, 10 јеромонаха и 2 монаха.⁴²

---

³⁸ О пописима детаљније видети поглавље 8. 2. Објављени извори

³⁹ *Статистички годишњак... 1893*, 276.

⁴⁰ *Статистички годишњак... 1900*, 448.

⁴¹ *Статистички годишњак... 1893*, 276.

⁴² *Статистички годишњак... 1900*, 448.

Српску војску је као епископ у Нишу дочекао Виктор Чолаковић. На служби остаје до априла 1883. када је смењен, због незадовољства митрополије њиме. До доласка новог владике дужност обавља архимандрит Сава, ранији игуман манастира Дечани.⁴³ За новог владика постављен је Нестор Поповић. Он ће кратко бити на челу епархије, умире јула 1884. године. Новембра те године за владика је изабран Димитрије Павловић, један од најобразованијих Срба тога доба. Од 1889. нови нишки владика је Јероним Јовановић. Он је на том месту до јуна 1894. године, када умире. Од 1894. до 1898. године је владика Иноћентије. После смрти митрополита Михајла 1898, за новог митрополита је изабран Иноћентије. Следећи владика је, почев од марта 1898, Никанор Ружичић.

Табела 4: *Попис свештених лица уписаних у матичне књиге рођених, венчаних и умрлих Саборне и Светиниколске цркве у Нишу 1879 - 1900.*

свештени чин	име и презиме	уписан у матичне књиге
Епископ	Виктор	-
	Нестор	1884.
	Димитрије	1886.
	Јероним	1891.
	Инокентије	1896.
	Никанор	1898.
архимандрит	Сава	1887, 1889.
Игуман	Јоанићије (ман. Габровац)	1885.
	Теофило	1890.
протојереј нишки	Прокопије Поповић	1879 – 1900.
чланови Конзисторије	Светомир Цветковић	1880.
	Алекса Радовановић	1881 – 1890.
	Михаил Поповић	1895 – 1897.
	Лука Марјановић	1900.
прота - парох нишки	Младен Поповић	1879 – 1900.

⁴³ Феликс Каниц, *Србија: земља и становништво, од римског доба до краја XIX века, књ. II*, превод Глигорије Ерњаковић (Београд: СКЗ, 1986), 165.

парох нишки	Тодор Алексић	1879 – 1885.
	Петар Младеновић	1879 – 1885.
	Димитрије Петровић	1879 – 1888.
	Тодор Поповић	1879 – 1900.
	Сотир Поповић	1879 – 1900.
	Јован Ђ. Поповић	1879 – 1900.
	Петар Ј. Поповић	1879 – 1900.
	Коста Стојановић	1879 – 1891.
	Петар Икономовић	1879 – 1900.
	Јован Миловановић	1879 – 1891.
	Велисав Милојевић	1885 – 1900.
	Јован С. Димитријевић	1888 – 1891.
	Петар Ђ. Поповић	1888 – 1891.
	Никола М. Поповић	1879 – 1900.
	Јован П. Икономовић	1887 – 1900.
	Милош Велимировић	1900.
	Мијајло П. Станковић	1881.
	Јован Крстић - Сићево	1884.
	Димитрије Петковић - Нишка Бања	1886.
Најдан Ђокић - Јелашница	1892.	
Иконом	Милан Поповић	1879 – 1883.
	Јован Б. Поповић	1881 – 1900.
	Јордан Поповић	1885 – 1887.
Капелан	Димитрије Стојановић	1882 – 1883.
	Јанко Ђ. Јанковић	1891 – 1900.
	Јанко Марковић	1899 – 1900.
војни свештеник	Љубомир Поповић	1894 – 1900.

Извори: Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих Саборне и Светиниколске цркве у Нишу 1879-1900.

4. МАТИЧНЕ КЊИГЕ РОЂЕНИХ

4.1. Формулација и садржај уписа у матичне књиге рођених

Рађање је природна појава која је директно везана за репродукцију становништва. Демографију интересују обим и фреквенција рађања, са освртом на факторе који могу да утичу на плодност становништва. Како нема будућности без нових нараштаја, рађање је појава која је врло битна за целокупно друштво. Кроз однос различитих, а ипак међусобно повезаних података, налазе се законитости које помажу да се одреде чиниоци који одређују стабилност и напредак популације.

Број фактора који утичу на плодност је велики и сложен. Сви они се деле на: биолошке, социјалне и психолошке.⁴⁴

Биолошки фактори се односе на појаве које су везане за репродуктивну способност становништва, на плодност или стерилитет. Фекондитет је потенцијална физиолошка способност жене да учествује у репродукцији, односно да рађа децу (максимум 12-ро деце у фертилном периоду од 15. до 49. године живота). Врло важан чинилац је старост жене јер су жене најплодније од 22. до 27. године. Након овог периода физиолошка способност жене слаби да би се у старости угасила.⁴⁵ Време ступања у брак је битно за плодност жене. Што се жене млађе удају, већа је вероватноћа да ће имати бројније потомство. Стерилитет (физиолошка неплодност жене), спречава чак 7 % жена у 22. години старости, да имају потомство.⁴⁶ Важни чиниоци биолошких фактора су и: време између два порођаја, лактација (немогућност дојиље да затрудни), затим наследне (хередитарне) особине.

Социјални фактори су најзначајнији и директно утичу на стопе рађања. Што више залазимо у прошлост, стандард је нижи, образовање такође, а стопе рађања више. За велики број новорођене деце је разлог и велика смртност деце. Ова правилност се назива компензациони наталитет и то је тежња породице да се губитак надокнади новим чланом

---

⁴⁴ Војислав Крстић, Становништво југоисточне Србије: компаративна студија демографског развитака, (Ниш: Завод за урбанизам, 2007), стр. 57.

⁴⁵ Радојица Јојић, Демографија, (Приштина: Универзитет; Пергамент, 1995) 136.

⁴⁶ Ivo Nejašmić, Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, (Zagreb, Školska knjiga; Grafički zavod Hrvatske, 2005), 73.

породице. Болести, којима је узрок нехигијена и примитивнија медицина од данашње, су узимале свој данак. Битни социјални фактори који утичу су и: економски положај породице, поседовање животног простора (куће), положај деце у породици и трошкови њиховог издржавања. За њима следе: положај жене у друштву и њен образовни ниво, обичајне и религијске норме, као и култура контроле рађања (свест о пожељном и довољном броју деце). Традиционална (временски старија) друштва су велики број деце сматрали пожељним. Ово је нарочито било присутно у руралним и аграрним заједницама, где су се деца као мала укључивала у привређивање и доприносила кућним приходима. Од издржаваних лица, постајала су лица која привређују. Деца су веома кратко била терет породичној каси јер су својим радом издржавали сами себе. Временом се став према раду у млађем добу мења, тако да се почиње са дужим школовањем деце, што је поскупљивало издржавање те категорије у домаћинству. Положај жене у друштву XIX века је био такав да је погодовао високом наталитету. Жена није радила ван куће и домаћинства, била је нижег образовања од мушкарца, није била равноправна у доношењу одлука и њено главно занимање је било – рађање деце и њихово подизање.

Психолошки фактори се огледају у утицају околине и социјалне припадности на схватања родитеља о пожељној бројности породице и о уклапању у уобичајене прокреационе норме. Друштвена елита прва уноси промене у друштво а нове норме брзо прихватају и нижи слојеви. Тако је било и са бројношћу породице. Мањи број деце у породици, у коју ће се улагати школовањем и која ће, уз напредак медицине, имати већу шансу за дуг живот, постаје друштвено пожељније. У ову групу чинилаца спадају и: рат, одвојеност од породице, страх, емоционална несигурност, немање жеље, депресија и друге болести.⁴⁷

У Историјском архиву Ниш налазе се матичне књиге рођених за период од 1879. до 1900. године. Укупан број књига рођених за ово време је тринаест. Десет књига је везано за Саборну цркву а три за цркву Светог Николе:

1. Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу од 1879. до 1883; књига бр. 20,

---

⁴⁷ Исто, 75.

2. Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу, 1884 - 1887; (+ додатак за године 1879. и 1880); књига бр.21,
3. Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу, 1888 - 1891; књига бр. 22,
4. Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу, 1891 - 1892; књига 23,
5. Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу, 1892 - 1893; књига 24,
6. Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу, 1893 - 1895; књига 25,
7. Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу, 1895 - 1896; књига 26,
8. Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу, 1896 - 1897; књига 27,
9. Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу, 1897 - 1899; књига 28,
10. Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу, 1899 - 1900; књига 29,
11. Матична књига рођених Светиниколске цркве у Нишу, 1879 - 1895; књига 30,
12. Матична књига рођених Светиниколске цркве у Нишу, 1895 - 1898; књига 31,
13. Матична књига рођених Светиниколске цркве у Нишу, 1898 - 1900; књига 32;⁴⁸

У уводном делу сваке од књига, налазе се напомене свештеницима који уписују податке. Уз упутства, наводе се одредбе чланова Казнителног законика за Књажество Србију из 1860. године, којима се оштро санкционишу пропусти у вођењу књига. У случају да се не поштују прописана правила у вођењу протокола за матичне књиге рођених, венчаних и умрлих, казна иде до 50 талира или једне године затвора (члан 142). Сваки свештеник води књигу за своју нурију (парохију). За чување књига, ако свештеника има више, задужен је најстарији свештеник по рукоположењу. Његова је дужност да чува и одговара за књиге и да контролише њихову уредност и правилан унос. У случају злоупотреба, предвиђена је казна од десет година затвора (члан 143). Књиге се имају водити уредно, читко и разговетно. Треба уписати све предвиђене податке и нарочито водити рачуна о хронолошком редоследу „да ко се пре родио или венчао или умро да се пре запише“.

---

⁴⁸ Приликом навођења матичних књига цитираћемо на следећи начин: И(сторијски) а(рхив) Н(иш), (М)атична (к)њига (р)ођених ((в)енчаних, (у)мрлих), (С)аборне (ц)ркве ((С)ветог (Н)иколе) Ниш 18__-18__; књига бр. __, година __, датум __, број уписа __, страна уписа __,

Матице рођених пружају обиље података не само о детету већ и о његовим родитељима и кумовима. Разликују се два типа књига, до 1890. године и после ње. Први тип су књиге из Саборне цркве број: 20, 21. и 22, као и књига 30. из Светиниколске цркве. Код старијих књига, које су тешко читљиве, на дволисту (лева и десна страна) фолијанта величине 510 x 380 mm налази се по 12 новорођених са детаљним подацима:

Табела 5: *Садржај уписа у матичне књиге рођених до 1891. године*

1.	Редни број
2.	Место где је дете рођено
3.	Година, месец и дан рођења
4.	Време кад се дете родило, дању или ноћу, пре или после подне, пре или после поноћи
5.	Је ли дете рођено с каквим телесним недостацима
6.	Храм или место где је дете крштено
7.	Година, месец и дан кад је дете крштено
8.	Име детета и пол
9.	Име, презиме, радња и место становања оца и матере
10.	Које је дете по рођењу матери (прво, друго итд.)
11.	Име и презиме свештеника, који је дете крстио
12.	Име и презиме кума, његова радња, и одакле је
13.	Примедба / Је ли дете ванбрачно, јесу ли деца близнаци итд.

Извор: Историјски архив Ниш, Матичне књиге рођених Саборне и Светиниколске цркве 1879-1890. године

Почев од 1891. године величина матице се смањује (405 x 280 mm). Нумерација књига је: за Саборну цркву од бр. 23 до бр. 29 а за Светиниколску књиге бр. 31. и 32. Књиге су прегледније и са више података. Свако новорођенче има своју страну на којој су његови подаци *in folio*:

Табела 6: *Садржај уписа у матичне књиге рођених од 1891. до 1900. године*

	Редни број:
1.	Име детета и пол
2.	Име и презиме оца детињег, име матере, одакле су и какво им је занимање
3.	Година, месец и дан када се дете родило
4.	У ком се месту дете родило
5.	У које се време дете родило, дању или ноћу, пре или после подне, пре или после поноћи
6.	У ком је храму, или у чијем дому дете крштено
7.	Које је године, месеца и дана крштено
8.	Који га је и које парохије свештеник крстио
9.	Име и презиме кума, одакле је и какво му је занимање
10.	Које је дете по рођењу оцу, а које матери
11.	Је ли се дете родило са каквим телесним недостацима
12.	Је ли дете ванбрачно
13.	Јесу ли деца близнаци
14.	Дан, месец и година кад је дете умрло и број под којим је заведено у књигу умрлих
15.	Примедба за све случајеве

Извор: Историјски архив Ниш, Матичне књиге рођених Саборне и Светиниколске цркве 1890 - 1900. године

4.2. Кретање броја рођених по месецима и годинама

Матичне књиге рођених садрже податке који су важни за наталитет становништва. Овај термин користи се да означи број живорођене деце у односу на укупно становништво у неком временском интервалу и на тачно одређеној територији (стални рејон). Демографија разликује и укупни наталитет од ефективног (живорођена деца, без мртворођене). Стопа наталитета се изражава тако што се број рођених подели са укупним бројем становника и резултат помножи са хиљаду. Резултат је у промилима.

$n = N / P \times 1000$; N - број рођених, P - укупно становништво

Овом појму је сличан, само прецизнији, појам фертилитет, који означава остварену, ефективну плодност код жена у фертилном (плодном) периоду:

$f = N / P_f \times 1000$; N - број рођених, P_f - укупан број жена у фертилном периоду (15 - 49)

Крајем XIX века стопе наталитета су биле много више од данашњих. Просечна стопа наталитета у Србији од 1880. до 1887. године је била 45,09 ‰ (на 1.000 становника долази више од 45 новорођених), док је за нишки округ ова стопа 46,06. Тадашњи европски просек је био око 30 ‰.⁴⁹ За период од 1880. до 1900. године доступни су подаци да је просечна стопа наталитета у Србији била 44,59 ‰ а у нишком округу 44,21.⁵⁰ Број рођења у нишком округу иде од 5.424 (1880) до 7.888 (1900) што треба узети условно јер се и број становника увећавао, па је и рођења било више.⁵¹ Само вредности изражене у процентима имају неопходну тачност за поређења. На нивоу земље, највише рођених је било у фебруару, затим октобру па марту а најмањи број рођених био је у децембру, а тек нешто више у летњим месецима. Зими се рађало највише деце а лети најмање.⁵² Ако посматрамо време прокреације по месецима, најчесталији су мај, јануар и јун а најређи је март. По годишњим добима, најповољније време прокреације су пролећни месеци а најређе су прокреације у позну јесен и зиму.

У следећој табели налази се број новорођене деце уписане у матичне књиге Саборне и Светиниколске цркве од 1879. до 1900. године. У Саборној цркви има укупно 7.250 уписа а у цркви Светог Николе 2.999. Укупан број уписаних је 10.249.

---

⁴⁹ Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистика рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893), XXVII, (у даљем тексту *Статистика рођења, венчања и умирања, свеска XVII*)

⁵⁰ „Природно кретање становништва Србије од 1863-1954 године“, у *Прикази*, бр. 20, (Београд: Завод за статистику, 1957), 66 - 67. (у даљем тексту *Природно кретање становништва Србије...*)

⁵¹ *Природно кретање становништва Србије...* 50 - 51.

⁵² *Статистика рођења, венчања и умирања, свеска XVII*, стр. XXXV

Табела 7: Број рођених (1879 – 1900) по месецима и годинама

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	УКУ ПНО:
1879	39	42	45	33	35	31	28	31	37	54	37	42	454
1880	53	44	34	39	31	39	56	44	45	65	58	40	548
1881	62	44	38	35	36	46	52	40	39	50	43	26	511
1882	58	38	47	38	42	31	46	43	43	54	50	37	527
1883	75	44	46	33	43	35	59	33	43	60	55	31	557
1884	56	44	56	37	31	55	50	47	30	61	44	33	544
1885	51	47	52	28	35	36	43	41	40	67	35	50	525
1886	54	46	38	34	25	40	37	29	29	61	40	30	463
1887	50	52	62	37	38	52	44	37	37	65	40	32	546
1888	54	41	43	33	32	42	37	34	37	52	39	29	473
1889	63	38	51	36	37	37	39	38	42	39	37	27	484
1890	54	36	40	33	27	36	23	45	35	35	31	50	445
1891	50	39	40	40	29	31	43	39	29	30	29	31	430
1892	52	46	36	28	42	35	34	37	38	49	33	23	453
1893	43	45	44	26	28	34	41	41	41	43	25	36	447
1894	44	34	38	43	20	27	36	25	38	40	25	26	396
1895	52	37	44	29	33	28	30	34	39	46	32	28	432
1896	62	45	36	24	32	27	33	26	31	41	25	36	418
1897	42	45	36	41	38	36	46	27	36	39	41	35	462
1898	58	47	36	30	33	22	36	35	39	25	32	17	410
1899	61	36	21	35	36	31	49	37	30	42	25	41	444
1900	57	46	60	29	14	14	11	12	7	16	6	8	280
УК:	1190	936	943	741	717	765	873	775	785	1034	782	708	10249

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге рођених Саборне и Светиниколске цркве 1879 - 1900.

Из табеле се може видети да је највише рођених у јануару (11,61 % свих уписа). После јануара, највећи број уписа је у октобру (10,09 %), затим марту (9,2 %) и фебруару (9,13 %), што се слаже са просеком у Кнежевини Србији. Летњи месеци имају мање рођених од просека, за разлику од зимских месеци. Као и у статистикама, најмањи број рођених је у децембру (6,91 % свих уписа). После овог месеца, најмање уписа је у мају (7 %) и априлу (7,23 %). По времену прокреације, зачећа су била најчешћа јануара (око Божића) и у току априла, маја и јуна, што повезујемо са слободним временом (Божић) и повољним временским условима (пролеће). Зачећа су била ређа марта, августа и јула што се поклапа са почетком радова у пољу (март), као и са временом најинтензивнијих радова (лето). Извесну ограду можемо поставити због тога што становништво у вароши није

толико везано за термине пољопривредних радова. Правилност је уочљивија у руралним насељима.

Поређење уписаних рађања у матичним књигама са државном статистиком се унеколико разликује али су тенденције исте. По званичним статистикама, највише рођења на територији Србије, по месецима, било је фебруара (8.834 просечно, у периоду 1880 – 1887), октобра (8.244), марта (8.206), следе јануар (7.539), април (7.329) и мај (7.293). Најмање порођаја било је у децембру (4.766 просечно)⁵³. Исти месеци са најчешћим рађањима су нађени и у Нишу, са мало промењеним редоследом. Децембар је месец са најмање порођаја, и у матичним књигама и у статистици. У *Статистици рођења, венчања и умирања, свеска XVII*, однос порођаја јануара и децембра је 158 : 100 а у матичним књигама 168 : 100. Значајно већи проценат деце се рађао јануара у односу на децембар, иако су суседни месеци. Како су месеци зачећа април (за јануар) и март (за децембар), повезујемо прокреацију за термине Ускршњег поста и Ускрса.

Што се прегледа по годинама тиче, можемо закључити да број рођених износи више од петсто само у годинама 1880 – 1887, (осим 1886). Најмање рођених је било 1894. године (само 396), док је у осталим годинама број уписа између четристо и петсто (466 по години). Прва деценија након ослобођења је доба интензивног досељавања у град, повећаног броја бракова, па и деце. У другој деценији се досељавање стабилизује и број новорођених је релативно константан.

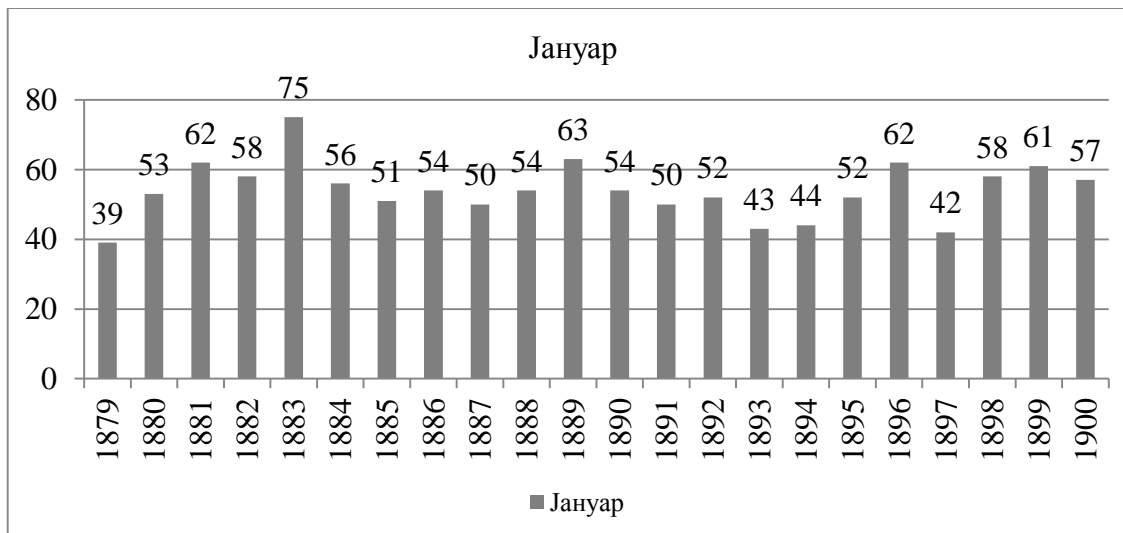
Морамо истаћи да упис из 1900. године није комплетан. У Саборној цркви се књига 29 завршава априла, па је настављено само уписима из књиге 32 Светиниколске цркве.

Сада бисмо представили графиконима број рођених по месецима кроз све године:

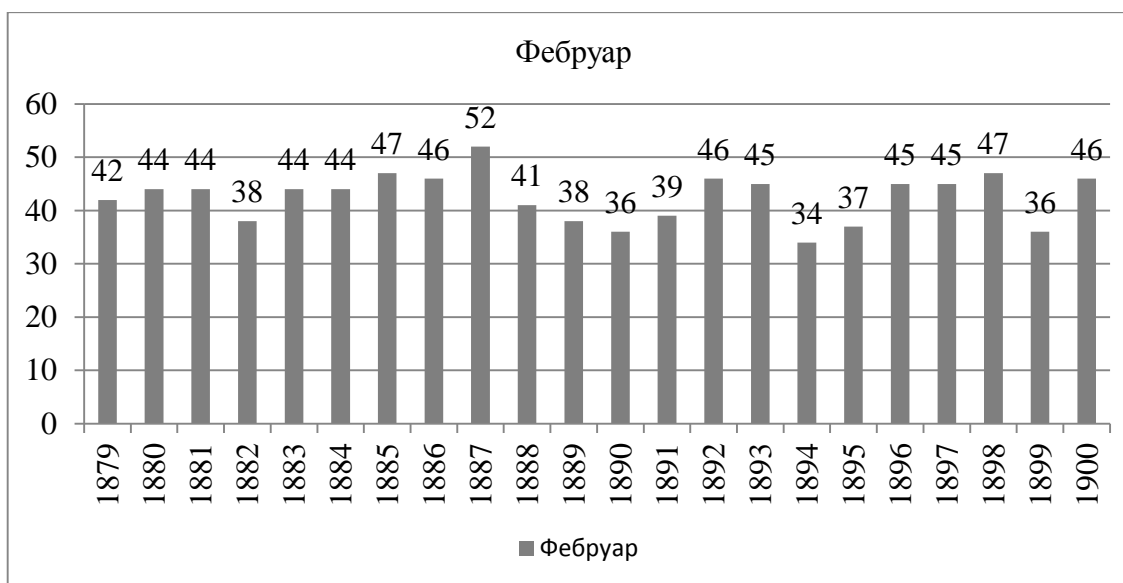
---

⁵³ *Статистика рођења, венчања и умирања, свеска XVII*, стр. 664 – 665.

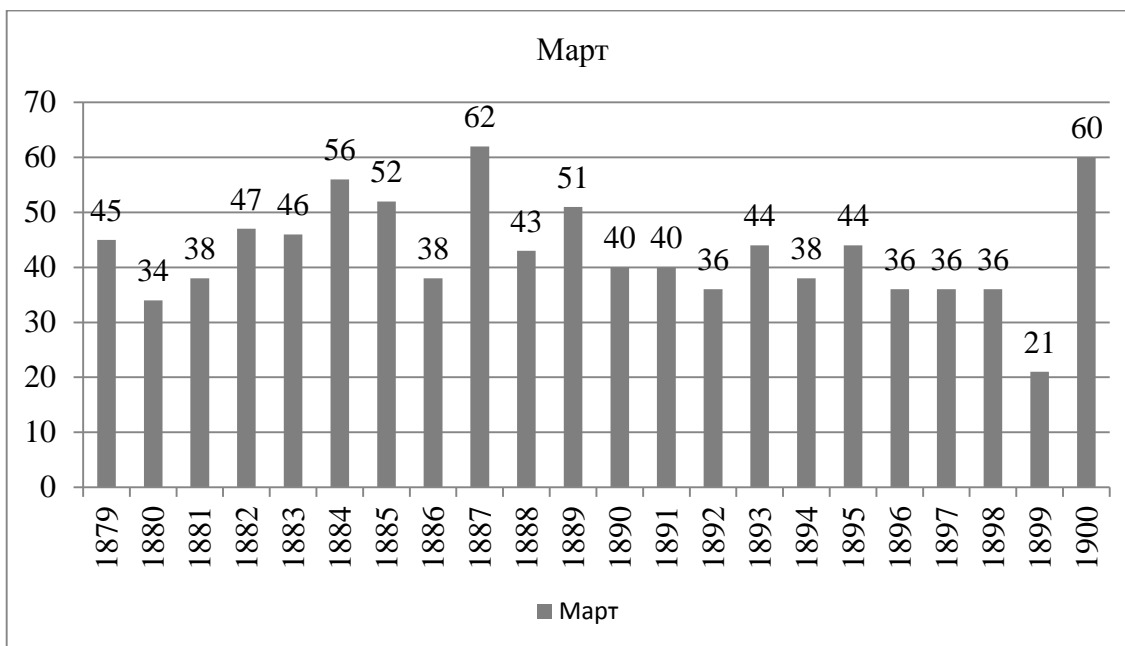
Графикон 1: Рођени јануара (1879 - 1900)

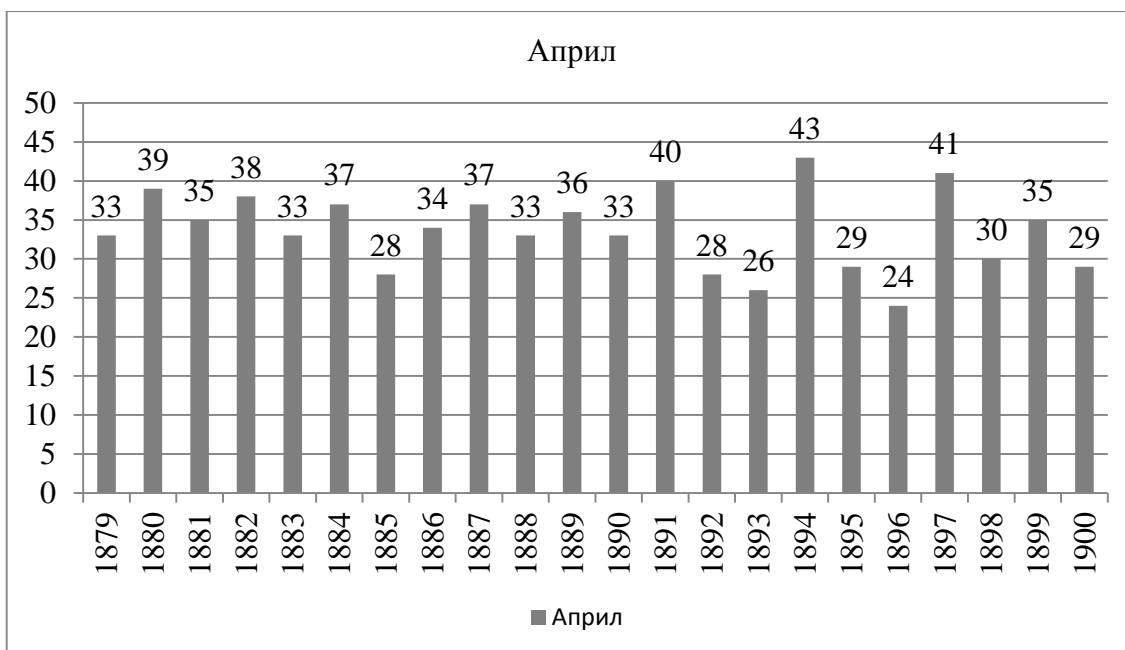
Графикон 2: Рођени фебруара (1879 - 1900)

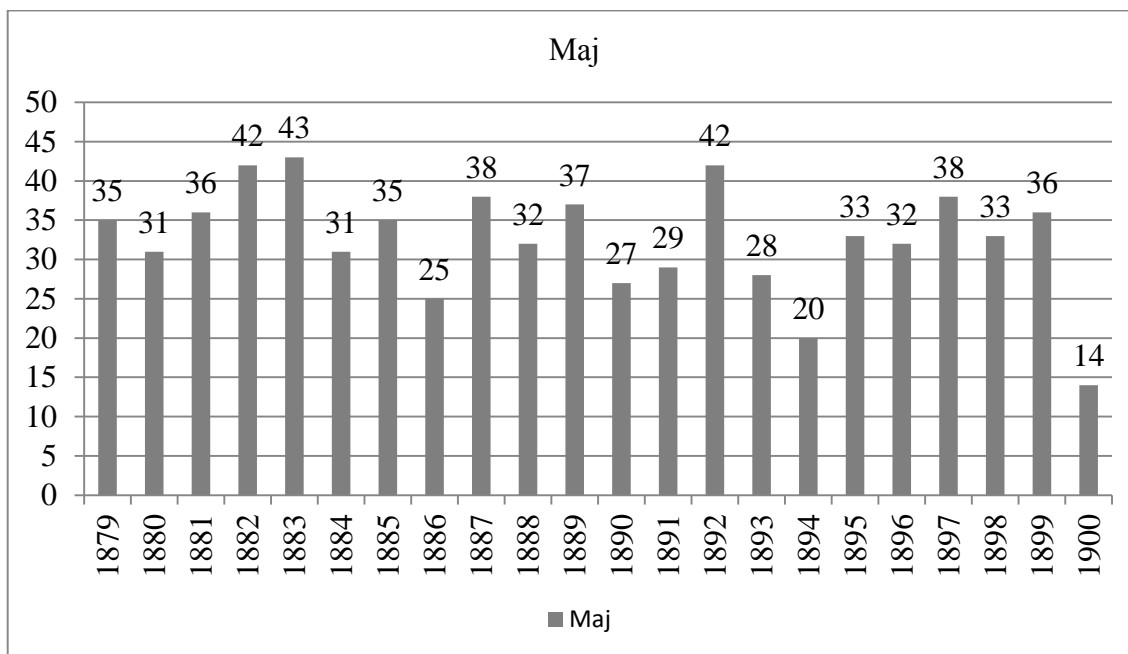
Графикон 3: Рођени марта (1879 - 1900)

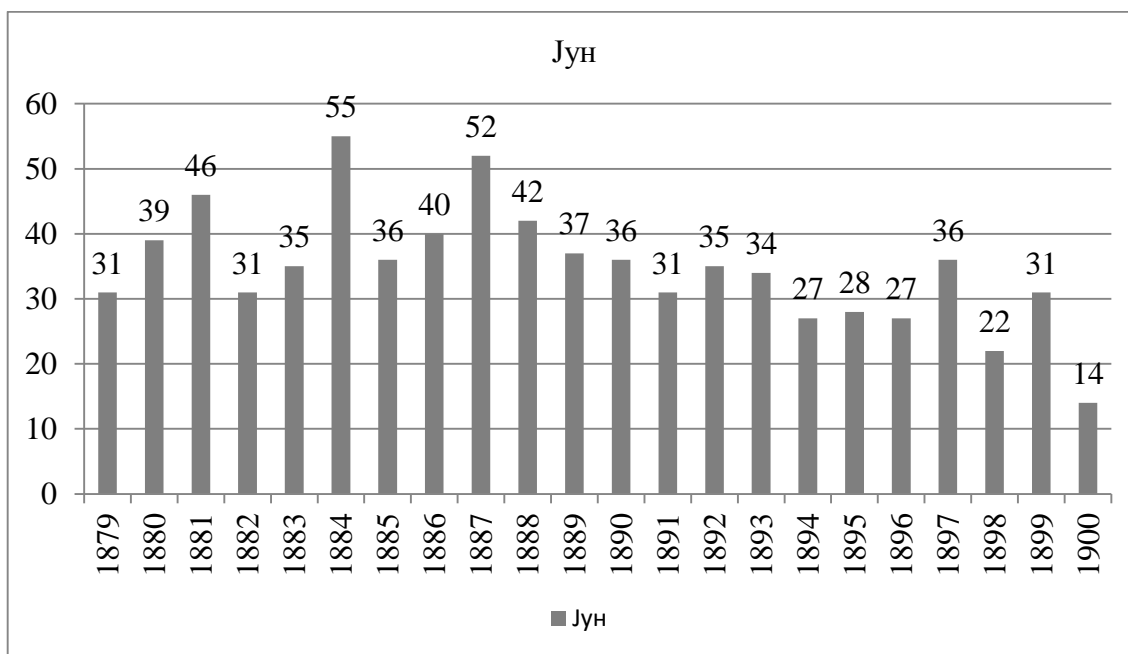
Графикон 4: Рођени априла (1879 - 1900)

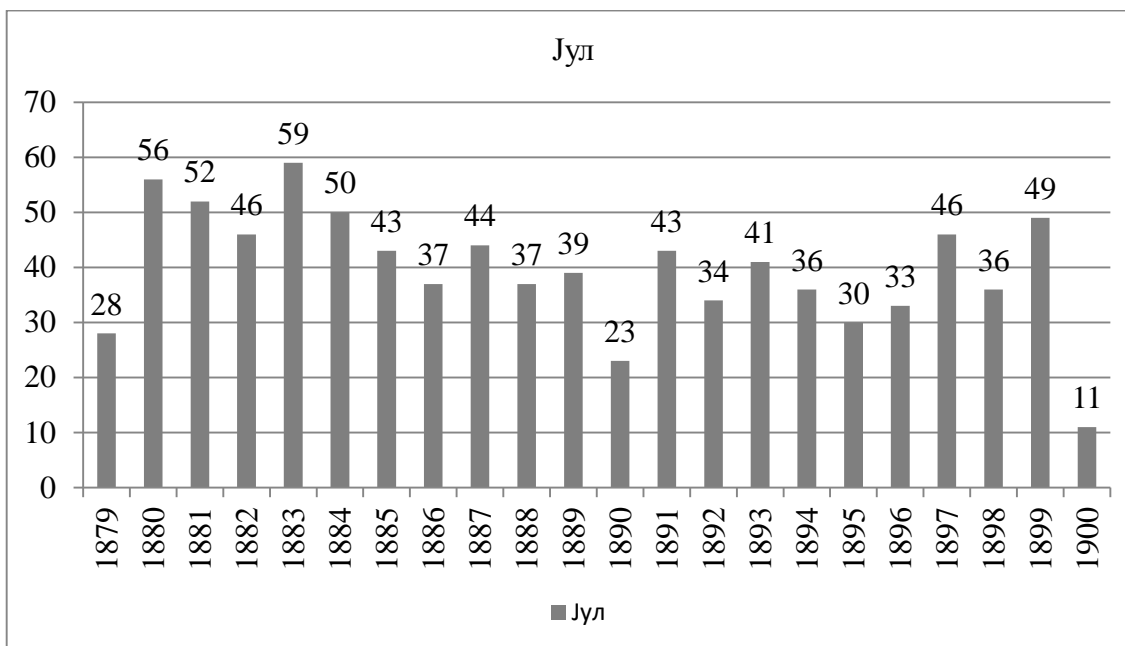
Графикон 5: Рођени маја (1879 - 1900)

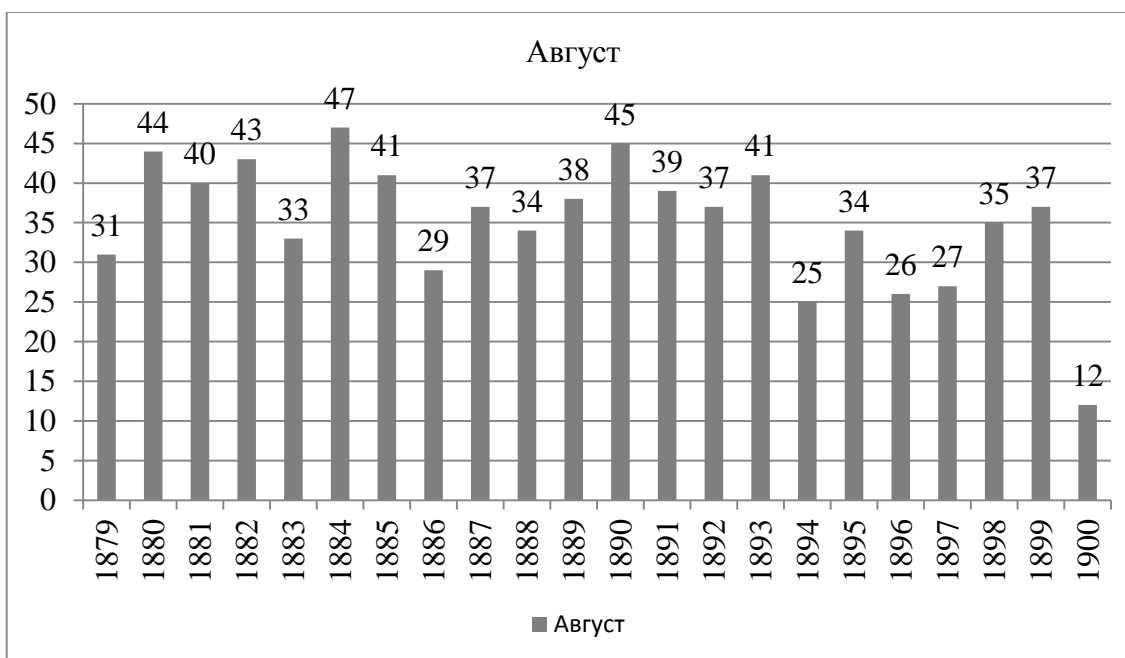
Графикон 6: Рођени јуна (1879 - 1900)

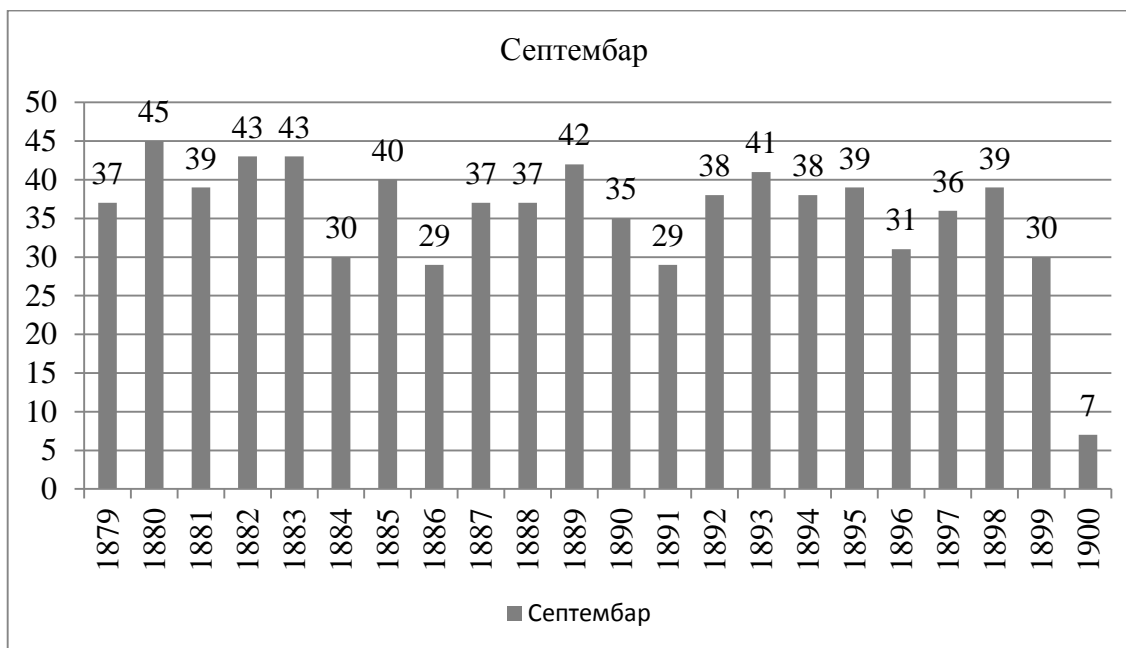
Графикон 7: Рођени јула (1879 - 1900)

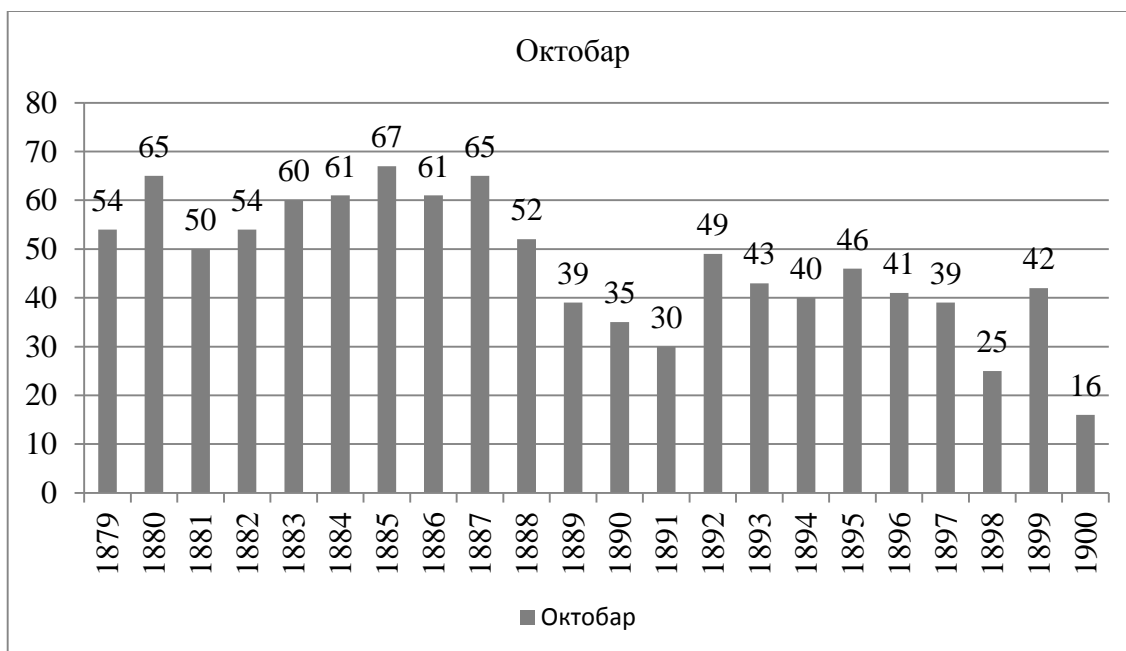
Графикон 8: Рођени августа (1879 - 1900)

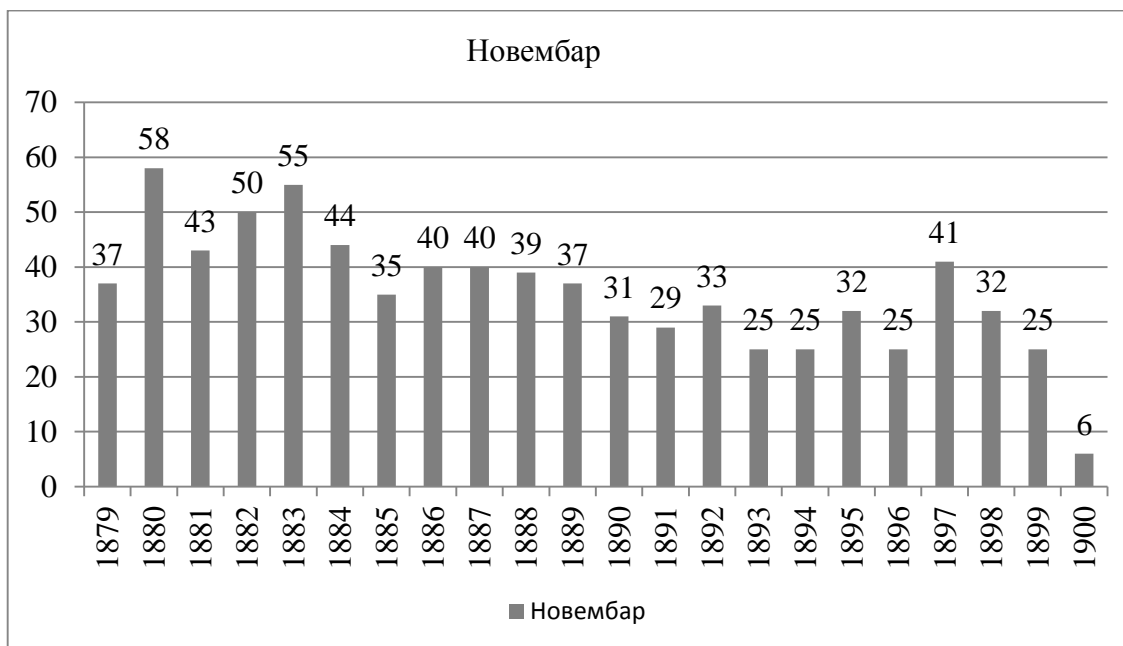
Графикон 9: Рођени септембра (1879 - 1900)

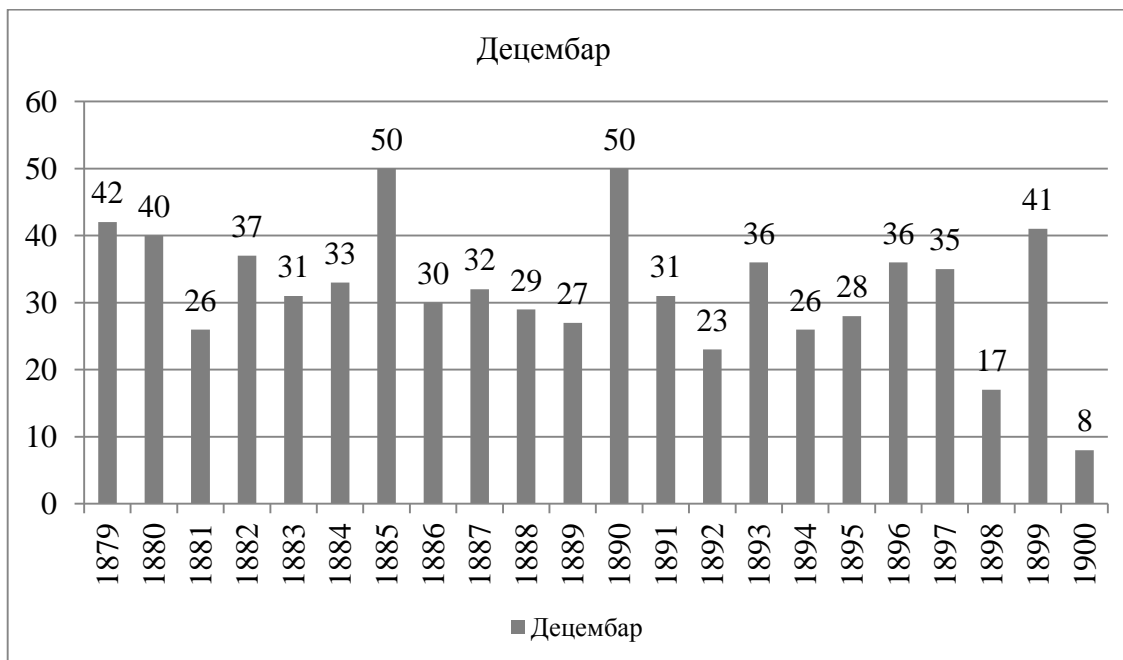
Графикон 10: Рођени октобра (1879 - 1900)

Графикон 11: Рођени новембра (1879 - 1900)

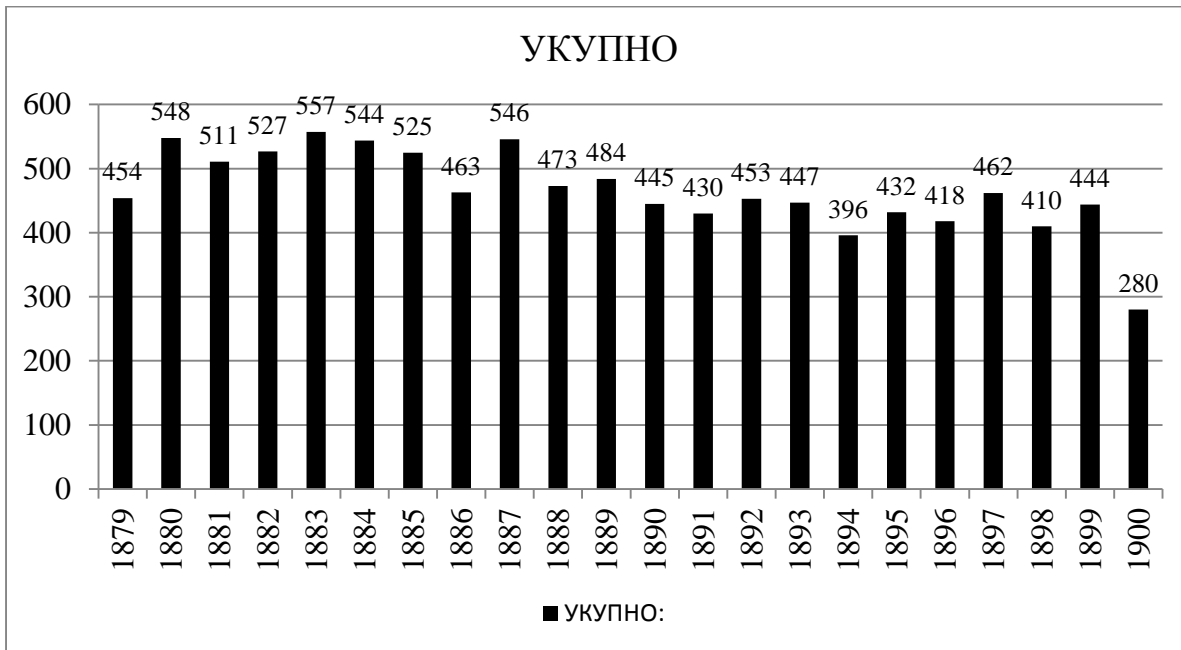
Графикон 12: Рођени децембра (1879 - 1900)

Из прегледног графика који следи види се бројност рођених по годинама. У првој деценији након ослобођења имиграциони процеси су интензивнији, што се манифестује већим бројем склопљених бракова, а тиме и већим бројем деце (преко 500). Од 1890. године број новорођених је константан, између 400 и 500.

Графикон 13: Прегледни графикон рођених од 1879. до 1900. године

4.3. Пол рођених

Већ смо истакли правилност да на 100 рођених девојчица долази од 105 до 107 дечака. Полна структура становништва се изражава кроз коефицијенте маскулинитета и феминитета. Коефицијент маскулинитета се добија када се подели број рођених дечака са бројем рођених девојчица и резултат помножи са 100. За коефицијент феминитета се ради обрнуто. Коефицијенти се изражавају у процентима.

$K_m = P_m / P_f \times 100$; K_m - коефицијент маскулинитета, P_m - број новорођених мушкараца, P_f - број новорођених девојчица

$K_f = P_f / P_m \times 100$; K_f - коефицијент феминитета;

Од укупног броја уписаних у матичне књиге рођених (10.249), дечака је 5.225 а девојчица 5.024. Када уписане бројеве у матичне књиге рођених преведемо у коефицијенте, добијамо коефицијент маскулинитета 104 а феминитета 96. У Србији је од 1880. до 1887. године број мушке деце у односу на женску 105,9.⁵⁴ Однос новорођене мушке и женске деце је на нивоу који бележи демографска статистика и нема одступања.

⁵⁴ Статистика рођења, венчања и умирања, свеска XVII, стр. XXX

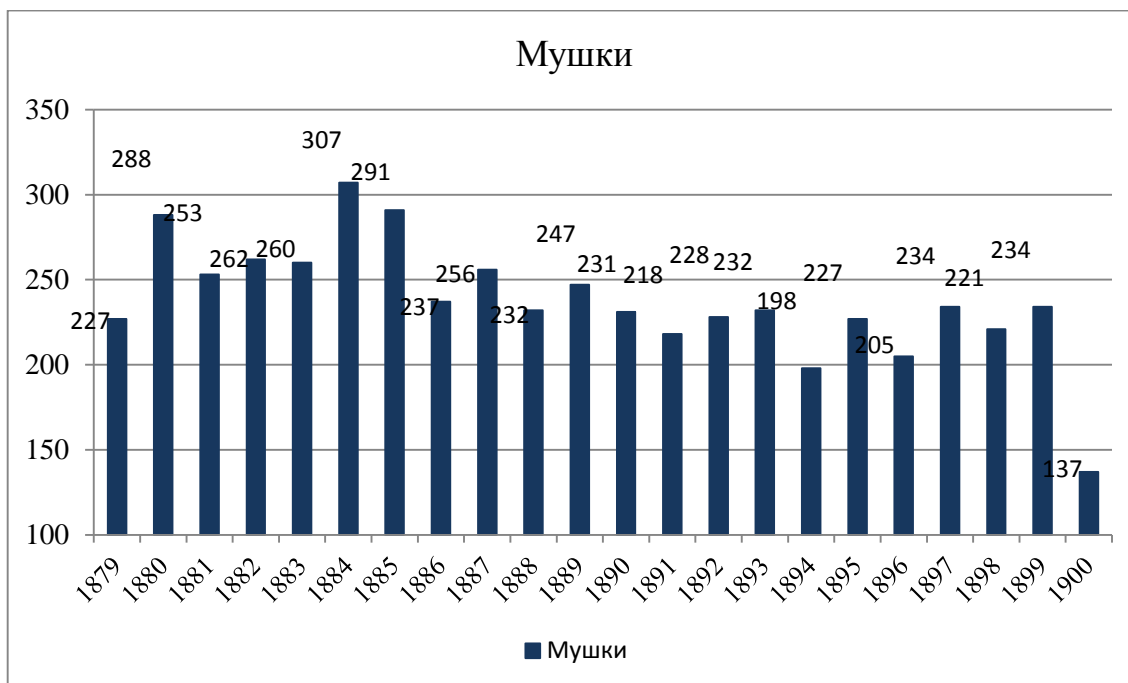
Овако изгледа табела по полу детета:

Табела 8: *Пол рођених (1879 - 1900)*

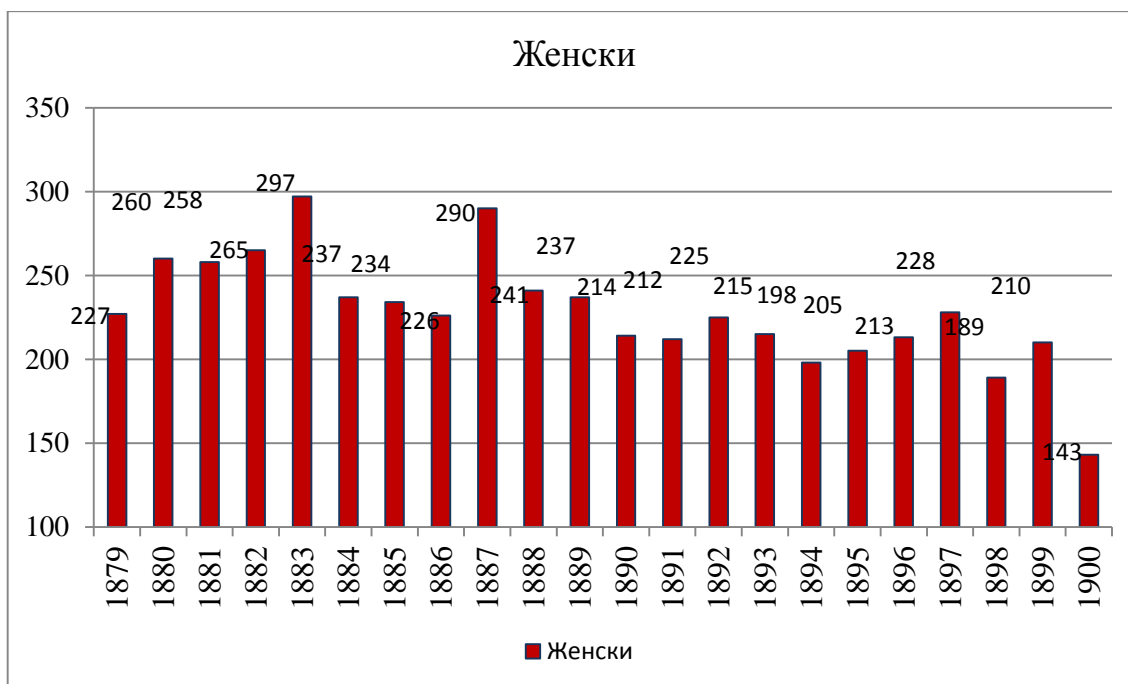
	мушки	женски	УКУПНО:
1879	227	227	454
1880	288	260	548
1881	253	258	511
1882	262	265	527
1883	260	297	557
1884	307	237	544
1885	291	234	525
1886	237	226	463
1887	256	290	546
1888	232	241	473
1889	247	237	484
1890	231	214	445
1891	218	212	430
1892	228	225	453
1893	232	215	447
1894	198	198	396
1895	227	205	432
1896	205	213	418
1897	234	228	462
1898	221	189	410
1899	234	210	444
1900	137	143	280
УКУПНО:	5225	5024	10249

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге рођених Саборне и Светиниколске цркве 1879-1900.

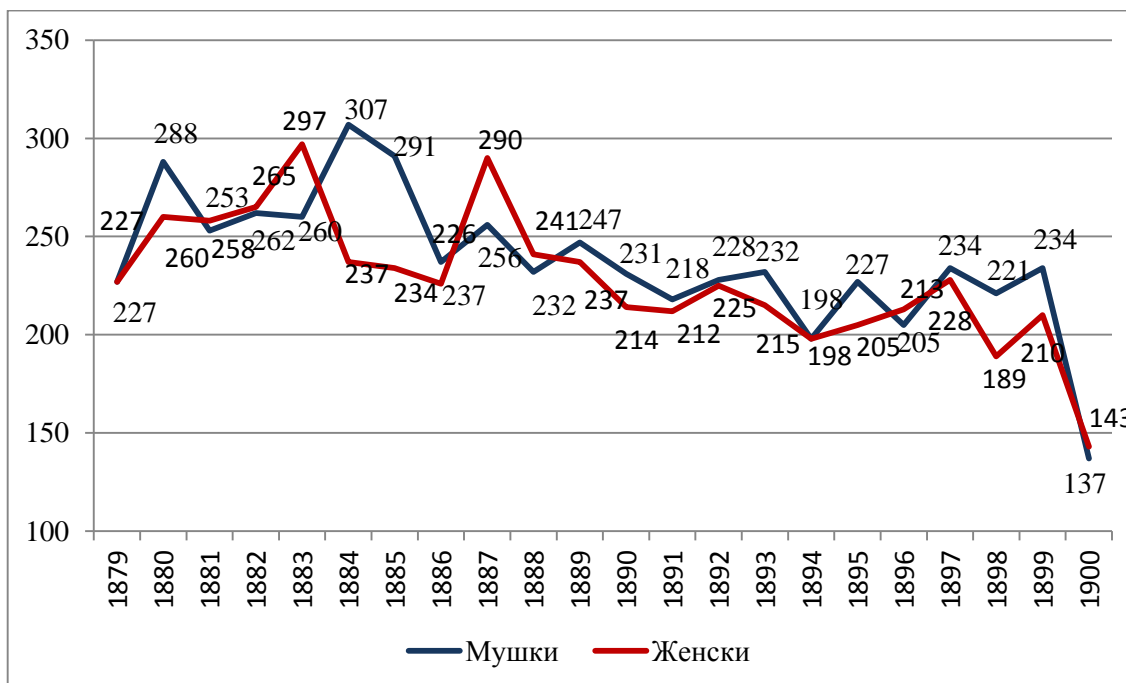
Графикон 14: Број мушке деце (1879 - 1900)

Графикон 15: Број женске деце (1879 - 1900)

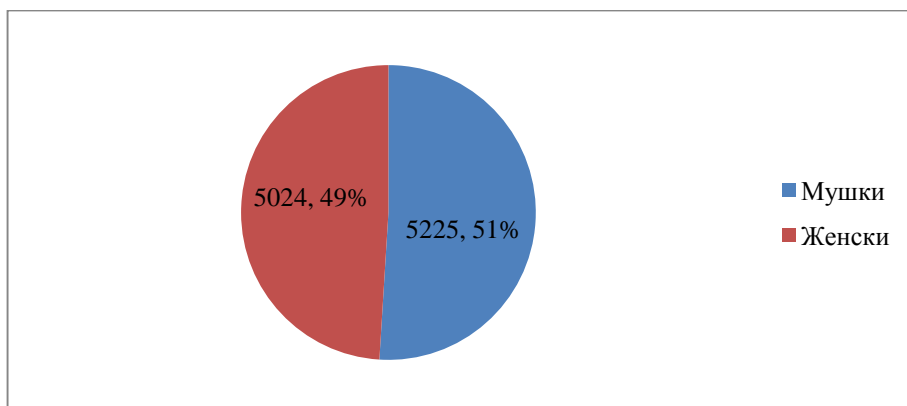

Графикон 16: Прегледни графикон рођене мушке и женске деце (1879 - 1900)

У графикону бр. 16 је дато поређење броја рођене мушке и женске деце кроз цео период. Из истог се види да је број дечака и девојчица једнак 1879. године, а линије оба пола се спајају и 1894. У 13 година је број мушких већи а у 7 број женских. Некад су то мале разлике у корист мушких (1891. и 1892), некад велике (1884. и 1885). Слично је и са годинама у којима девојчица има више, 1881. и 1888. године је мала разлика а 1883. и 1887. године разлика је већа. Без обзира на скоковитост појединих података у неким годинама, на крају је међусобни однос броја мушких и женских близу просека за земљу. Дечака је рођено више од девојчица за 201.

Графикон 17: Однос рођене мушке и женске деце (1879 - 1900)

4.4. Имена рођених и њихова учесталост

Грана лингвистике која се бави проучавањем имена, презимена и надимака зове се ономастика. Део ономастике који изучава значење и историју имена људи назива се антропономастика (антропонимија). Прикупљање ономастичке грађе је императив, како за лингвисте, тако и за проучаваоце историје српског народа.

„Лична имена, као један од облика народног стваралаштва и део лексичког блага, у себи носе печат историје, културних утицаја и веза, традиције, обичаја, религије, језичког развоја, народне психологије, схватања живота и погледа на свет.“⁵⁵

Сваки човек има име. Име се у патријархалној заједници добијало од кума на крштењу. Тако добијено име се зове крштено, право име (или чисто, што значи да нема примеса и да је само име). Ово званично име је постајало административно и признато од матичних служби. Давање имена којима се именује човек су резултат различитих културних околности и у разним социјалним срединама постоји различита пракса избора имена, њихове творбе и давања.⁵⁶ Антропонимјски фонд чине: званична лична имена, хипокористици („мазна имена“, имена од миља), лични надимци, породична имена, породични надимци, називи фамилија (који временом прелазе у презимена) и антропонимијски скупови (лично име уз кога долази надимак или присвојни придев (од имена оца или имена породице)).⁵⁷

Правила давања имена су зависила од традиције, тренутних трендова или других породичних околности. По српским обичајима, име детету даје кум. Кум има велики углед, на најважнијим светковинама је најистакнутији гост, и веома је значајан у животу детета и породице. Приликом давања имена водио је рачуна о томе да ли је у породици било претка чије су се карактеристике памтиле, да би то име наследило новорођено дете. Најчешће је у питању био деда или прадеда. Ако се дете родило на дан неког свеца, или је такав дан био близу, добијало је свечево име (Никола, Лука, Илија). Крштење детета се

---

⁵⁵ Милица Грковић, *Речник личних имена код Срба*, (Београд: Вук Караџић, 1977), 7.

⁵⁶ Недељко Богдановић, „Име и надимена у југоисточној Србији“, у *Именослови српских писаца*, (Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета, Одсек за српски језик; Свен, 2009) 8.

⁵⁷ Вилотије Вукадиновић, „Мене и смене у антропономијском фонду сврљишког краја за последња два века“, у *Зборник реферата и материјала V југословенске ономастичке конференције*, II део, уред. Асим Пецо (Сарајево: Академија, Суботица: Минерва, 1985) 273.

морало обавити брзо, јер су мала деца била подложна утицају злих сила. Зато су понекад давана заштитна имена, да заштите дете од нечастивих сила и радњи (Вук, Вукица). Давањем имена, дете се ослобађало лоших сила, улазило је у хришћанску заједницу и стицало статус човека.

Имена могу бити народна и календарска. Народна имена су најстарија и настала су од речи из народног говора. Током настајања су именовала биљку (Калина, Ружа, Јагода, Дуња), животињу или појаву. Током времена су губила значење и постајала су типска. Календарска (хришћанска, библијска) имена су грчког, семитског или латинског порекла. Са примањем хришћанства од Грка, грцизирана имена су се проширила на Србе (Ђорђе, Теодор). У народу има и имена јеврејског порекла (Данило, Михаило). Римокатоличка црква је, налик на вођење матичних књига, на Тридентском концилу захтевала давање хришћанских имена новорођеној деци. Тај обичај је дошао и до Србије. Иако је то потискивање умањило бројност народних имена, она се нису предала и остала су доминантна. Сеоско становништво по традицији има конзервативнију антропонимију, за разлику од варошана, који су склонили календарским, па и помодним именима.

У матичним књигама рођених, за период који обрађујемо, је 10.249 уписа. Антропонимијски фонд чини 335 имена. Једно име јавља се просечно 30,6 пута.

Имена нису дељена на мушка и женска.

Табела 9: Попис имена из матичних књига рођених Саборне и Светиниколске цркве Ниш

Име	свега:				
Августин	1	Андрија	5	Атанасије	25
Агнија	4	Анђа	2	Баја	1
Адам	1	Анђелија	15	Бисенија	3
Алекса	4	Анђелика	4	Благоје	15
Александар	232	Анђелина	6	Богдан	11
Александра	42	Аница	3	Богиња	6
Амалија	2	Анка	23	Богобој	7
Ана	26	Антанас	14	Богољуб	23
Анастас	5	Антоније	3	Богосав	4
Анастасија	19	Апостол	1	Богослава	1
Ангелина	11	Аранђел	6	Божа	4
Андреја	18	Аритула	1	Бождар	165
		Арјета	1	Бојана	6

Боривоје	26
Борислав	17
Борка	1
Босанка	7
Босиљка	34
Бошко	2
Бранивоје	5
Бранимир	4
Бранислав	42
Бранислава	16
Бранка	7
Бранко	18
Братислав	5
Будимир	2
Будимка	1
Васа	1
Василија	41
Василије	38
Василикија	17
Васка	3
Васко	1
Велибор	4
Велика	7
Велимир	39
Велко	2
Вера	8
Веселин	3
Видојко	2
Видосава	32
Викторија	8
Витомир	12
Владета	4
Владимир	227
Владислав	20
Влајко	5
Властимир	13
Војин	2
Војислав	106
Вукана	2
Вукашин	12
Вукосава	94
Гавра	1
Гаврило	7

Гојимир	2
Гојко	3
Градимир	3
Григор	4
Гурко	2
Давид	1
Дамјан	1
Данило	4
Даница	357
Даринка	329
Десанка	73
Димитрије	225
Добривоје	32
Добрила	3
Добриша	1
Добросав	21
Доброта	1
Добрунка	1
Дојчин	1
Драга	84
Драгиња	47
Драгиша	17
Драго	1
Драгојла	4
Драгољуб	200
Драгомир	44
Драгослав	14
Драгутин	209
Душан	360
Душанка	3
Ђорђе	145
Ђорђија	5
Ђура	2
Ђурђа	2
Евгенија	6
Евгеније	1
Евдокија	2
Евица	6
Евросима	4
Евтимеја	19
Екатерина	5
Елвира	1
Елена	32

Еманојил	2
Емил	1
Емилија	4
Жарко	3
Живана	10
Живка	25
Живко	6
Живојин	101
Живота	4
Завиша	1
Загорка	73
Захарије	1
Зоица	23
Зорица	3
Зорка	250
Иван	19
Иванка	2
Игњат	1
Иконија	5
Илија	26
Иштван	1
Јанићије	1
Јанко	3
Јевдокија	4
Јевросима	4
Јевтимија	4
Јездимир	2
Јелена	99
Јелисавета	54
Јелица	116
Јерина	6
Јефрем	4
Јован	251
Јованка	20
Јордан	56
Јорданка	19
Јосиф	5
Јоца	1
Јула	2
Јулијана	147
Јулка	26
Казимир	1
Кариклија	1

Катарина	75
Катица	2
Констандина	76
Константа	1
Косара	94
Коста	3
Костадин	61
Костадинка	15
Крашица	2
Крста	14
Круна	15
Кузман	1
Лазар	66
Леонидије	1
Лепосава	423
Лука	7
Љубисав	8
Љубица	189
Љубиша	9
Љубомир	173
Магдалена	22
Максим	1
Манојло	2
Мара	8
Марија	100
Мариола	14
Марица	30
Марко	10
Марта	2
Матеја	1
Милан	259
Милева	333
Милена	3
Миленија	3
Миленко	3
Милета	1
Миливоје	42
Милисав	6
Милица	69
Милка	10
Милован	7
Милоје	2

Милојка	1
Милорад	131
Милосава	5
Милош	45
Милун	6
Милунка	2
Милутин	58
Милуша	1
Миљко	1
Миодраг	56
Мирко	4
Мирослав	7
Мирослава	7
Михај(и)ло	85
Мица	1
Младен	11
Момчило	27
Мутимир	1
Надежда	48
Настасија	44
Наталија	257
Небојша	1
Немања	3
Ненад	6
Никодин	6
Никола	199
Николета	5
Николија	4
Обрад	10
Обрен	2
Олга	76
Оливера	4
Олимпијада	2
Павле	5
Панајот	1
Пантелејмон	1
Параскева	56
Пауна	2
Пауница	1
Пелагија	7
Перса	101
Персида	63
Петар	125

Петкана	5
Петрија	3
Полексија	8
Полка	2
Првош	1
Прокопије	9
Радивоје	10
Радисав	5
Радмила	33
Радмило	3
Радован	8
Радоје	2
Радојка	4
Радојко	1
Радомир	20
Радослав	12
Радулка	2
Рајко	2
Рајна	3
Ранђел	7
Ранимир	1
Ранко	4
Раска	1
Реља	4
Риста	8
Родољуб	2
Роксанда	51
Роса	9
Ружа	13
Ружица	90
Сава	32
Савета	3
Савка	16
Светислав	78
Светозар	167
Светолик	10
Светомир	9
Симка	8
Синиша	11
Славка	7
Слободан	3
Смиља	6
Сотир	11

Софија	31
Спасенија	1
Спиридон	18
Сретен	28
Стајка	1
Саматија	1
Самена	3
Стана	17
Станија	4
Станимир	7
Станислав	7
Станислава	3
Станиша	8
Станка	4

Станојло	2
Станоја(е)	7
Стеф(в)ан	45
Стојан	22
Стојанка	22
Стојанча	7
Султана	1
Танасије	19
Теодор	4
Теодора	5
Тихомиљ	1
Тихомир	14
Тодор	101
Трајко	6

Трифун	7
Урош	10
Фанија	1
Хранислав	3
Христа	4
Христина	135
Христифор	1
Цвета	9
Цветан	8
Цветко	5
Чедомиљ	8
Чедомир	62
УКУПНО: (335)	10249

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге рођених Саборне и Светиниколске цркве 1879-1900.

Нека од тада коришћених имена су у употреби и данас. То су и најчешћа имена. Нека од имена се налазе само у презименском фонду а нека се више не употребљавају. Следећа табела доноси најфреквентнија имена из претходне. Најчешћа имена су: Лепосава, Душан, Даница, Милева и Даринка. Ових пет имена се укупно помињу 1.802 пута (17,58 % свих уписа). Насупрот популарним именима стоје имена која су уписана само једном. Њих можемо назвати веома ретким и пред ишчезнућем (Фанија, Милуша, Јанићије). Таквих имена је 55. Укупно се 101 име помиње од 2 до 5 пута. Ова имена се могу назвати ретким.

Табела 10: *Најчешћа имена*

Име	свега:
Лепосава	423
Душан	360
Даница	357
Милева	333
Даринка	329
Милан	259
Наталија	257
Јован	251
Зорка	250
Александар	232
Владимир	227
Димитрије	225
Драгутин	209

Драгољуб	200
Никола	199
Љубица	189
Љубомир	173
Светозар	167
Божидар	165
Јулијана	147
Ђорђе	145
Христина	135
Милорад	131
Петар	125
Јелица	116
Војислав	106

Живојин	101
Перса	101
Тодор	101
Марија	100
Јелена	99
Вукосава	94
Косара	94
Ружица	90
Михај(и)ло	85
Драга	84
Светислав	78
Констандина	76
Олга	76

4.5. Презимена рођених и њихова учесталост

Као и имена, и презимена су обележја људи. У Србији су уведена стална презимена указом кнеза Александра Карађорђевића 1851. године. Указом је требало да се узима име по оцу или по имену неког познатијег претка. Потреба да презимена постану стална је изазвало увођење матичних књига. Тада је требало фиксирати трајна презимена да не би долазило до забуна. Ову новину Србија је примила од Аустрије. У Србији презимена која су имала погрдну конотацију нису уписивана, за разлику од аустријских чиновника који су, уз забрану да уписују презимена на –ић, уписивали породичне надимке погрдног значења (Накарада, Поплашен).

Презимена су се углавном узимала по имену оца (патроними) и градила су се додавањем словенског деминутива –ић, на презименску основу. Патроними су били прелазна фаза у формирању презимена. Она су већином настајала од хришћанских, световних имена (Јован, Никола, Стефан), па их и данас има највише. Као основа презимена могло је да послужи и женско име (матроним). Презимена су настајала и по занимањима (Поповић), по занату (Пинтеровић), племену (Дробњак), по особинама (Бркић), месту рођења (Сремац), чину (Капетановић), етникуму (Бугарски). Нека презимена су могла бити и србизирана (Балтезаровић, цинцарског порекла; Исмаиловић, ромског; Исаковић, јеврејског; Мулајегин, муслиманског).

У матичним књигама рођених у Нишу налазимо 718 презимена различите провенијенције. Има и домаћих, уобичајених али и ретких, а нека од њих су и страна. Поједина имају и префиксе *кара*, *хаџи* и *поп*. Ходочасници (хаџије) су, након обиласка Светих места, добијали право да испред свог имена ставе префикс *хаџи*. Обилазак Јерусалима је, у XIX веку, био скопчан са већим материјалним издацима и извесним ризиком, услед дужине пута и муслиманског окружења. За хаџилук су се одлучивали богатији и храбри људи. У знак помена на такве претке, породица је презимену додавала префикс *хаџи*. И у нишким матичним књигама наилазимо на овај префикс, 13 пута. Префикс *поп* указивао је на претка којим се дичила породица и на његово занимање (4 помињања). Префикс *кара* означавао је таман тен претка по коме породица носи име (4 употребе).

Табела 11: Презимена

Презиме	свега:
Аврамовић	2
Адамовић	7
Ајвазовић	1
Александровић	1
Алексић	38
Алић	1
Анастасијевић	10
Андоновић	25
Андрејин	1
Андрејевић	18
Андрејић	5
Анђелковић	46
Антић	25
Антоглић	4
Антоновић	8
Апостоловић	6
Арамбрустер	1
Аранђеловић	39
Арацки	1
Аризовић	1
Арсеновић	4
Арсић	8
Атанасијевић	25
Атанасковић	23
Аћимовић	8
Аустин	1
Аџић	2
Бабић	5
Бабовић	1
Баи	1
Балтезаровић	11
Баљић	1
Бамблосе	1
Банковић	4
Бањанац	1
Батавелић	2
Баубин	2
Бачовић	1
Бедић	1

Белаковић	4
Бенедетовић	1
Београдац	5
Бергер	1
Бечејски	1
Биловљевић	1
Бирчанин	2
Благоин	3
Благојевић	21
Блесидес	2
Богдановић	27
Богојевић	8
Богосављевић	4
Божовић	6
Бојић	1
Бојковић	14
Бојовић	5
Бокић	1
Боне	1
Борисављевић	5
Борота	1
Бошковић	9
Бошњаковић	5
Брабек	1
Брадваровић	3
Брајен	1
Бранковић	16
Браун	1
Брацановић	1
Бркић	1
Бугарски	1
Будић	4
Буђевац	2
Бузатовић	2
Булатовић	1
Бунушевац	1
Буш	2
Вајденов	1
Вакић	9
Валитски	1

Валожић	4
Валтер	5
Варложић	1
Василијевић	13
Васиљковић	2
Васић	11
Васковић	44
Ваџић	15
Великић	1
Велимировић	1
Величковић	22
Вељковић	64
Вереш	1
Веселиновић	10
Вестијадаловић	1
Видановић	3
Видић	1
Видојевић	4
Видојковић	26
Викторовић	2
Вилнер	2
Витали	1
Витановић	1
Витковић	3
Влаинић	2
Влајић	4
Влаовац	1
Власић	1
Вој(и)новић	11
Воја	1
Војводић	2
Воргучић	4
Врсаловић	4
Вујић	13
Вујичић	1
Вукадиновић	9
Вукашиновић	17
Вукић	2
Вукићевић	5
Вуковић	11

Вукомировић	1
Вукосављевић	3
Вуловић	5
Вученић	5
Вучић	1
Вучковић	77
Гаврилов	2
Гавриловић	45
Гагић	1
Газибарић	2
Гајић	2
Галовац	1
Галовић	5
Гарош	1
Гвоздић	1
Гикић	1
Гинић	1
Гирић	1
Гичић	1
Главашевић	2
Главашевић	2
Глигоријевић	7
Глигоровић	5
Глишић	2
Гмизовић	2
Гмитровић	1
Гмичевић	1
Гојковић	5
Големовић	2
Голубовић	25
Гонзеровски	1
Горуновић	1
Горчевић	1
Гоцељи	1
Грабовски	2
Грбић	1
Гребенаровић	4
Грегец	1
Грмовић	1
Гроздановић	52
Грошанац	1

Грујић	18
Давидовић	6
Дамјановић	19
Даниловић	1
Данковић	1
Девецић	2
Декић	2
Делић	1
Денић	20
Денчић	11
Дерикалић	2
Деспотовић	4
Дикић	22
Димитријевић	209
Димић	12
Динић	121
Динчић	6
Добричић	1
Дојчиновић	7
Драговић	4
Дринчић	1
Дунда	4
Дунђерски	1
Ђерић	2
Ђокић	49
Ђоковић	3
Ђоргучић	1
Ђорђевић	382
Ђорђијевић	9
Ђорђин	14
Ђорђић	1
Ђорић	13
Ђошић	7
Ђукановић	6
Ђукић	5
Ђулизибарић	6
Ђунић	1
Ђурашић	3
Ђурић	13
Ђурковић	3
Еличић	1

Енделин	1
Ердели	1
Ердељац	1
Ерсози	1
Жарковић	1
Живадиновић	7
Живановић	14
Живић	3
Живковић	150
Живојиновић	2
Живуловић	1
Жикић	9
Жишка	1
Жујевић	1
Зајчек	2
Занфт	1
Захарић	3
Здравковић	66
Зекавица	1
Зечевић	4
Златановић	14
Златковић	31
Зојић	5
Зрнић	3
Ивановић	9
Ивањац	1
Ивић	1
Ивковић	8
Игњатовић	24
Игњатијевић	5
Игрошанац	1
Икономовић	1
Илиј(и)ћ	24
Илијн	1
Илић	114
Исаковић	2
Ицић	2
Иштвајн	2
Јаблановић	9
Јаковљевић	1
Јакшић	2

Јан	1
Јанић	7
Јанићевић	2
Јанковић	119
Јанчић	5
Јаћимовић	4
Јаћић	1
Јашић	1
Јевтић	5
Јеличић	1
Јениш	1
Јерић	1
Јерлан	1
Јефтовић	1
Јилић	3
Јованов	4
Јовановић	503
Јованчић	28
Јовин	3
Јовић	9
Јовшић	1
Јојић	3
Јоксимовић	4
Јоксић	1
Јоксић	1
Јонин	1
Јонић	2
Јоргаћевић	3
Јоргаћов	2
Јоцић	11
Јоцковић	4
Јурковић	1
Јусуфовић	1
Кадић	1
Камочај	1
Камперилић	1
Кандић	2
Капетановић	4
Кара Марковић	3
Кара Мијалковић	4
Кара Николић	1

Кара Филиповић	2
Караколић	1
Каралић	1
Карић	1
Катанић	2
Катић	4
Кашандраш	1
Кикић	3
Китановић	11
Китић	13
Кичић	5
Ковачевић	8
Козић	4
Коларић	3
Кољевић	3
Комненовић	1
Кон	1
Константиновић	6
Коњевић	1
Кораћ	2
Коритаровић	1
Костадиновић	42
Косталан	1
Костаћевић	5
Костић	190
Костка	1
Коцић	140
Крагујевић	2
Краиновић	2
Крајналић	3
Крајнић	1
Красојевић	1
Кратохвил	1
Краус	4
Крсмановић	4
Крстић	83
Кузмановић	4
Купчевић	6
Лазаревић	21
Лазић	11
Лазукић	1

Лалић	8
Ламбахар	1
Лангеровић	1
Лачковић	1
Леополдовић	1
Лешјанин	1
Лилић	9
Лињачки	2
Лозановић	5
Лончар	1
Лончаревић	1
Лончарић	3
Луј	8
Лукић	12
Лулуцки	1
Лучић	4
Љебић	1
Љотић	2
Љубеновић	8
Макић	6
Максимовић	2
Маленица	5
Малетковић	1
Малијанковић	1
Маниј	1
Манић	16
Манојин	1
Манојловић	22
Мантић	3
Манчић	14
Маржик	1
Маринковић	58
Марић	3
Марјановић	27
Марковић	149
Мармоштеновић	1
Марташ	1
Мартерни	1
Мартон	1
Маруци	5
Марцола	1

Маршалек	1
Масаловић	1
Матаун	1
Матејић	5
Матић	8
Матковић	6
Махник	1
Машић	1
Метларац	1
Мијалковић	27
Мијовић	2
Миодраговић	1
Мијушковић	1
Микалаћевић	1
Микић	1
Миладиновић	34
Милановић	7
Милашиновић	1
Миленковић	59
Миленовић	6
Милетић	18
Миливојевић	3
Милијановић	2
Милијевић	1
Милијић	8
Милин	1
Милисављевић	1
Милић	6
Милићевић	8
Миловановић	28
Милојевић	27
Милојин	1
Милојковић	43
Милосављевић	39
Милошевић	86
Милутиновић	20
Миљков	2
Миљковић	109
Минчић	2
Мирков	1
Мирковић	3

Мирчић	3
Митић	336
Митичић	3
Митковић	1
Митровић	65
Михајловић	52
Мицић	16
Мичић	13
Мишић	20
Мишковић	1
Младеновић	120
Млиновић	1
Момировић	2
Мулајегин	1
Мунић	4
Нагулић	1
Надерлански	1
Најновић	1
Најчић	1
Најштајн	1
Накић	15
Наумовић	14
Наце	1
Начковић	3
Недељковић	29
Нејић	6
Неничић	1
Нешић	35
Нешковић	4
Никодијевић	5
Николајевић	1
Николин	1
Николић	321
Николчић	1
Никшић	6
Нинић	2
Ничић	2
Новаковић	9
Новичић	3
Нововић	3
Нупчевић	1

Њемец	6
Обрадовић	4
Обућин	6
Оklar	3
Околичањи	3
Оровац	7
Орешковић	1
Отогали	2
Павичић	1
Павковић	1
Павловић	80
Пал	1
Паланки	1
Палигорић	1
Палић	1
Панајотовић	13
Панић	1
Пантелић	1
Пантић	4
Папочек	4
Пауновић	10
Пачик	1
Пеђовић	1
Пејчић	24
Пејовић	2
Пелетић	1
Пелишек	4
Перић	12
Петкаревић	1
Петков	1
Петковић	110
Петрик	1
Петровић	419
Печилов	1
Пешић	53
Пилетић	18
Пилони	1
Пилц	1
Пинтеровић	1
Пишта	1
Плавшић	1

Покорни	2
Поп Костић	1
Поп Марковић	2
Поп Наумовић	1
Поп Христић	6
Попић	9
Поповић	119
Почековић	2
Пантић	1
Првуловић	4
Прендић	1
Преслик	1
Прибишковић	1
Продановић	1
Пројовић	1
Прокић	6
Прокопијевић	1
Протић	9
Пундић	2
Раденковић	39
Радивојевић	21
Радовановић	21
Радовић	4
Радојевић	9
Радојковић	9
Радосављевић	22
Радуловић	5
Раичевић	4
Рајковић	10
Ракетић	1
Ракић	19
Ранђеловић	102
Ратковић	3
Рашић	27
Ризнић	1
Ристановић	1
Ристивојевић	5
Ристић	125
Рихтер	1
Рувидић	0
Русимовић	1

Русмировић	1
Руфаиловић	1
Саби	1
Сабљаревић	4
Сабов	1
Савадил	1
Савин	1
Савић	34
Савчић	5
Сакс	1
Самардаковић	1
Самарцић	6
Самојдак	1
Сандоновић	1
Сант	1
Сарановац	3
Секуловић	3
Селаковић	5
Сиљановић	7
Симић	34
Симовић	4
Симоновић	9
Сиротановић	5
Скобљу	1
Славковић	10
Сладек	4
Сладсков	1
Смиљанић	4
Смиљковић	16
Соколовић	5
Соларевић	1
Солеко	1
Сотировић	6
Спалајковић	1
Спасић	40
Спиридоновић	3
Спирковић	3
Сретенковић	4
Стајевић	1
Стаматовић	2
Стаменковић	131

Станимировић	4
Станић	5
Станишић	3
Станковић	263
Станојевић	50
Станојин	6
Станојић	19
Станојковић	4
Стевановић	24
Стевић	1
Стевчић	12
Стефанов	2
Стефановић	148
Стоилков	6
Стоиљковић	156
Стоићевић	1
Стојадиновић	12
Стојаковић	4
Стојанов	1
Стојановић	462
Стојанчић	77
Стојков	1
Стојковић	109
Стојчевић	9
Стокић	8
Столић	1
Стоћић	1
Стошић	10
Стренг	1
Суботић	1
Сушић	3
Тадић	6
Такач	1
Танасијев	1
Танасијевић	5
Танић	41
Танчић	3
Тарић	1
Тасијевић	1
Тасић	91
Татић	3

Тауша	1
Таушановић	7
Тачић	11
Текневезовић	1
Телз	1
Теодосијевић	2
Тефиловић	2
Тикић	14
Тодоровић	160
Толар	1
Толић	21
Томашевић	7
Томић	14
Тонић	13
Тончић	1
Тошић	25
Тошковић	2
Трајковић	8
Транкуло	1
Тривановић	1
Трифунковић	9
Тричкић	26
Тутуновић	1
Ћатановић	1
Ћирић	26
Ћирковић	9
Угриновић	3
Узун Мирковић	1
Узуновић	4
Унгар	3
Урошевић	5
Фазмаровић	1
Фарановић	2
Фаркаш	1
Феро	1
Филипов	1
Филиповић	57

Филски	1
Фишер	1
Флук	1
Фрај	1
Франета	1
Франк	1
Фредић	8
Фрила	3
Хајдушка	1
Халиловић	1
Харизовић	1
Хаузнар	1
Хаџи Ђорђевић	2
Хаџи Живковић	1
Хаџи Исмаиловић	1
Хаџи Јовановић	3
Хаџи Маринковић	1
Хаџи Нешић	3
Хаџи Пешић	7
Хаџи Ристић	2
Хаџи Славковић	2
Хаџи Тикић	1
Хаџи Тодоровић	2
Хаџи Христић	2
Хаџи Цветановић	5
Хибел	1
Хиршензон	1
Хођера	7
Христић	8
Христуловић	9
Христулу	1
Цакић	5
Цвејић	2
Цветанов	1
Цветановић	64

Цветковић	148
Цекић	24
Ценић	6
Цили	2
Цимер	1
Цинцаревић	4
Цокић	2
Цундрић	1
Чанковић	4
Чачик	1
Чекић	1
Чобановић	5
Чолицић	1
Чохаџић	14
Чукаловић	2
Шаранић	2
Шаркеза	1
Шербановић	1
Шибалић	3
Шилер	1
Шимон	1
Шипош	1
Шистек	2
Шишљановић	1
Шнебли	1
Шнекендорф	1
Штарк	3
Штеријадес	1
Штерић	10
Шћелијевић	1
Шуваковић	7
Шукуловић	4
Шуменковић	2
Шундић	1
Шурдиловић	4
УКУПНО: (718)	10249

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге рођених Саборне и Светиниколске цркве 1879 - 1900.

Из претходне табеле види се богат презименски фонд грађана Ниша. Од укупног броја презимена, нека се јављају само једном. Њих можемо назвати ретким или страним за

ову средину. Таквих има 283. Број јединачних носилаца презимена чини 2,76 % свих презимена уписаних лица.⁵⁸

У списку презимена виде се наноси из различитих језика и језичких основа. За неке од њих са великом сигурношћу можемо претпоставити из ког језика и народа потичу. Тако, налазимо презимена која су пореклом турска (Ајвазовић, Јусуфовић), ромска (Алић, Аризовић), јеврејска (Вилнер, Кон, Шнекендорф, Шимон, Најштајн), немачка (Арамбрустер, Аустин, Браун, Бергер), мађарска (Витали, Гарош, Гоцељи, Такач, Пал, Кашандраш), цинцарско-грчка и посрбљена (Балтезаровић, Ђулизибарић, Фредић, Јоргаћевић, Микалаћевић, Цинцаревић), чешка (Жишка, Зајчек, Кратохвил, Покорни), италијанска (Маруци, Марцола, Франета) и друга. Нека од презимена су тако посрбљена да се одмах уочава додавање суфикса –ић (Бенедетовић, од италијанског презимена Бенедето, Вестијадаловић, Лангеровић, Мармоштеновић). Насељавање Срба из данашње Војводине се види и у њиховим особеним презименима: Дунђерски, Мирков, Милин, Филипов.

Табела са најчешћим презименима нам нуди презименски фонд који се врло мало променио за више од једног века:

---

⁵⁸ У матичне књиге су уписани житељи који су припадали православној вери. Списак презимена становника који су припадали другим вероисповестима сигурно је далеко већи од представљеног

Табела 12: *Најчешћа презимена*

Презиме	Укупно
Јовановић	503
Стојановић	462
Петровић	419
Ђорђевић	382
Митић	336
Николић	321
Станковић	263
Димитријевић	209
Костић	190
Тодоровић	160
Стоиљковић	156

Живковић	150
Марковић	149
Стефановић	148
Цветковић	148
Коцић	140
Стаменковић	131
Ристић	125
Динић	121
Младеновић	120
Јанковић	119
Поповић	119
Илић	114
Петковић	110
Миљковић	109

Стојковић	109
Ранђеловић	102
Тасић	91
Милошевић	86
Крстић	83
Павловић	80
Вучковић	77
Стојанчић	77
Здравковић	66
Митровић	65
Вељковић	64
Цветановић	64
Миленковић	59
Маринковић	58

Пет најфреквентнијих презимена (Јовановић, Стојановић, Петровић, Ђорђевић, Митић) помињу се 2.102 пута, што је, у укупном броју, 20,5 %. Нека од најфреквентнијих презимена су карактеристична за све делове Србије (Јовановић, Стојановић, Петровић, Ђорђевић, Николић, Марковић, Стефановић, Поповић, Илић) а нека представљају особеност југоистока Србије и ретко се помињу у другим деловима земље: Миљковић, Тасић, Стојковић, Коцић, Стојанчић, Цветановић.

4.6. Социјална структура родитеља

Становништво није хомогени скуп, ни садржајно, ни статистички. Социјална структура становништва нас упућује на то да је реч о различитим садржајима, који се могу класификовати по својим особинама али и по фреквенцији. Друштвено-социјална структура становништва нам казује да становништво, у својој укупности, не представља само збир јединки или индивидуа које га чине, већ је оно скуп различитих појединаца који у скупу учествују, и доприносе му, својим личним и особеним карактеристикама.⁵⁹

⁵⁹ Радојица Јојић, Демографија, (Приштина: Универзитет; Пергамент, 1995) 199- 200.

Основним категоријама становништва смо се бавили у поглављу 3.1. када су иста подељена на: трговце, занатлије, чиновнике, раднике, земљораднике и свештенике. У пописима становништва које смо користили, занимања људи су била груписана у четири групе: земљорадња, индустрија, трговина и слободна занимања. Из ових група следе поделе на појединачна. Оваква категоризација је укрупњена и нисмо се ње придржавали. Поређали смо занимања по азбучном реду како би сналажење било лакше а називи турских и нових занимања се могу видети у Прилозима.

Интересантно је упоредити занимања са краја XIX века са занимањима из Пописа нишког кадилука из 1498. године. По овом попису, у Нишу се крајем XV века помињу следећа занимања: сарач, сапунџија, чизмар, обућар, терзија, мутап(в)џија, капација, папуџија, касапин, ткач, свећар, халвација, гвожђар, дрндар, уларџија, бравар, златар, воскар, пекар, маџунџија (продавац слаткиша), табак, нанулџија, сабљар, градозидар, церах (ранар), драгоман (преводилац), зурлаш, хамамџија и писар.⁶⁰ Из овог пописа, и списка занимања у њему, се види да се за четири века врло мало занимања променило. Карактеристично турска занимања нестају: маџунџија, нанулџија, халвација, церах, драгоман, зурлаш, хамамџија. Нека су и временом застарела због мање потражње за неким од производа (сабљар). Протоком времена и напретком човечанства, развијање и увођење у употребу нових патената, машина и производа диктира и настајање нових занимања, што ће очигледније бити крајем XIX века.

Укупан број занимања родитеља новорођене деце је 224. Нека од занимања су стара а нека новија, страног (углавном немачког) порекла. Поједина занимања имају и своје синониме (обућар - шустер, тишлер - столар) али смо се трудили да задржимо како је написано, када се то могло. Извесне нејасности је морало бити зато што се можда чини да је обућар старо занимање а да шустери поправљају нову, алафранка, обућу. Да ли се неко изјашњавао модерније па био тишлер уместо столара, није нам могуће сазнати. Занати су исти, само је назив другачији. Мада, може се претпоставити да је занатлија за обављање свог посла употребљавао модернији алат и стварао производ западног имена, по истим

---

⁶⁰ Милан Васић, Олга Зиројевић, Александар Стојановски, прир., „Попис Нишког кадилука из 1498. године“, у *Споменик*, књига CXXXI, Одељење историјских наука, књига 7, Српска академија наука и уметности, (Београд: САНУ, 1992), 99.

мерилима. Што се бројности појединих занимања тиче, ово може унети извесну забуну.

Тешко је нијансирати нека од занимања када постоје синоними који нису увек прецизни.

Табела 13: *Занимање оца*

Занимање оца	Укупно				
Абација	56	Дунђер	39	Књиговођа	10
Адвокат	12	Дућанџија	5	Књижар	11
Алач	5	Ђак	1	Кобасичар	5
Апотекар	26	Ђакон	21	Ковач	69
Арендатор	1	Ђумрукџија	4	Кожар	3
Асурџија	12	Економ	5	Колар	86
Ашчија	3	Жандарм	12	Колачар	10
Баждарџија	2	Железнички радник	160	Кондуктер	16
Бакалин	647	Живописац	1	Контролор	10
Бакрачар	2	Земљоделац	190	Копач	5
Бандист	12	Земљомер	1	Коритар	2
Барутџија	1	Зидар	157	Кочијаш	80
Бачвар	3	Златар	63	Крижач	13
Баштован	544	Извршитељ општ.	4	Кројачица	1
Берберин	43	Инжењер	18	Крпач	5
Благајник	36	Јорганџија	16	Кубеџија	32
Бозација	12	Казанџија	82	Кувар	3
Бојација	15	Калаџија	13	Кујунџија	14
Брашњар	11	Калдрџија	10	Лебар	1
Ватрогасац	3	Калемар	1	Ледер	6
Виршлер	1	Калпакџија	14	Лекар	16
Воденичар	15	Калупџија	1	Ликерџија	2
Војник	4	Калфа	3	Лиферант	1
Воскар	11	Каменорезац	2	Ложач	23
Гвожђар	7	Кантарџија	22	Лончар	87
Глумац	2	Капетан	123	Магационер	6
Гостионичар	2	Капетан пароброда	1	Мајор	13
Гребенар	5	Каплар	1	Марвени лекар	5
Грнчар	14	Касапин	222	Машиновођа	11
Гробар	1	Кафеџија	181	Метлар	8
Гуслар	1	Качар	8	Механџија	459
Длакар	47	Квартирник	3	Млекар	6
Добошар	3	Келнер	28	Млинар	5
Доктор	1	Клонфер (лимар)	21	Молер	31
Дуванџија	55	Кмет	11	Музикант	3
Дугмеџија	26	Књиговезац	4	Мумџија	55
				Мутавџија	45

Надзорник	27
Надничар	449
Налбант	129
Наредник	76
Начелник (окружни, срески)	4
Ножар	13
Носач (трегер)	2
Обућар	592
Овчар	67
Опанчар	21
Осуђеник	1
Официр	4
Памуклијаш	4
Пандур	110
Папуција	2
Певачица	2
Пекар	305
Пензионер	7
Пилар	8
Пиљар	250
Пинтер	36
Писар	218
Поднаредник	3
Полицајац	4
Пољак (пудар)	30
Помоћник	1
Помоћник лекарски	2
Порезник	11
Портир	1
Поручник	66
Посластичар	2
Послужитељ	86
Потпоручник	14
Потпуковник	10
Поштар	24
Председник општине нишке	1
Предузимач	19
Просјак	11

Проститутка	1
Професор	46
Пуковник	5
Пушкар	22
Рабација	439
Радник	19
Разносач новина	3
Ракиција	4
Рачуновођа	13
Рибар	26
Рогожар	7
Рудар	4
Сапунција	5
Сараф	1
Сарач	45
Сармакеш	2
Свећар	43
Свештеник	43
Свињар	4
Свирач	13
Седлар	4
Сеиз	5
Симиција	5
Ситничар	1
Слуга	108
Сремција	8
Стаklar	1
Столар	51
Столичар	1
Стражар	12
Стругар	5
Судија	19
Суруција	2
Табак	44
Тамбураш	1
Тапацирер	3
Тапетар	3
Тежак	87
Телеграфиста	45
Тенећедија	2

Терзија	702
Тишлер	85
Ткач	6
Трговац	397
Трубач војни	1
Ћевапција	45
Ћеремиција	9
Ћурчија	186
Угљар	2
Ужар	92
Управници (разни)	28
Учитель	71
Фамулус	12
Фотограф	2
Фризер	1
Фурунција	9
Циглар	46
Цимерман	2
Цревар	11
Црквењак	14
Цртач (сликар)	5
Часовничар	3
Чесмеција	8
Чешљар	4
Чиновник	101
Чохаџија	1
Чувар	12
Шегрт	1
Шећерџија	25
Шинтер	1
Шлосер	84
Шнајдер	172
Шпедитер	7
Шпекулант	34
Штампар	11
Шумар	3
Шустер	45
УКУПНО: (224)	10249

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге рођених Саборне и Светиниколске цркве 1879 - 1900.

Из пописа занимања се види и структура становника Ниша. Уочава се велики број занатлија, јер је град био занатски центар у који су долазили сељаци из околине. Уз занате, било је доста трговаца и најамних радника различитих занимања. Ширење тржишта на град и околину погодновало је продаји и производњи широког асортимана нових производа, који су пругом стизали град и ишли из њега. Тако широка лепеза занимања и бројност живља у граду, условила је да у град дође бројно чиновништво, војска, просветни и здравствени радници, рудари, железничари, глумци, певачи.

Табела показује да се задржала већина занимања из предратног времена. То су били послови од којих се живело и до тад. Стидљиво у почетку, јављају се занимања са којима се народ није сретао до продора нових заната са запада и доласка железничке пруге у град. Сусрећемо се са: виршлерима, глумцима, кондуктерима, ледерима, ликерџијама, лиферантима, капетаном пароброда(!), машиновођама и ложачима, магационерима, трегерима, певачицама, проституткама (!), разносачима новина, тапацирерима, фамулусима, цимерманима и шинтерима. Јављају се нова имена за нова занимања али се нова имена користе и за неке старе послове. Вероватно је боље звучало звати се ледер него табак (онај који обрађује и штави кожу, кожар), цимерман а не дрводеља (тесар).

Следећа табела доноси најучесталија занимања очева новорођене деце. Она показује праву слику и пресек града, мешавину већином занатлија, трговаца и радника. Првих осам занимања има 4.274 уписа у књиге, што је 41,7% укупних уписа.

Табела 14: *Најфреквентнија занимања очева новорођене деце у матичним књигама*

Занимање оца	Укупно
Терзија	702
Бакалин	647
Обућар	592
Баштован	544
Механџија	459
Надничар	449
Рабација (таљигаш)	439
Трговац	397
Пекар	305
Пиљар	250

Касапин	222
Писар	218
Земљоделац	190
Ћурџија	186
Кафеџија	181
Шнајдер	172
Железнички радник	160
Зидар	157
Налбант	129
Капетан	123
Пандур	110

Слуга	108
Чиовник	101
Ужар	92
Лончар	87
Тежак	87
Колар	86
Послужитељ	86
Тишлер	85
Шлосер	84
Казанџија	82
Кочијаш	80

Наредник	76
Учитељ	71
Ковач	69

Овчар	67
Поручник	66
Златар	63

Абација	56
---------	----

Видимо да су најфреквентнија занимања код очева новорођене деце: терзија, бакалин, обућар (треба додати још 45 уписа за шустере, укупно 637), баштован, механџија, надничар, рабација и трговац. Терзије су биле угледни чланови заједнице, занат је био захвалан и доста људи је живело од кројења. Шили су народна одела за градско становништво. Велики број терзија говори о великим потребама града за одећом. С њима у корак били су бакали. Трговци намирницама су неопходни варошанима. И за обућаре исто важи. Баштовани су снабдевали град поврћем и живели на ободу града. Механа и механџија је у Нишу одувек било у великом броју. Пре трговаца, бројнији су надничари, радничка класа града, и рабације, сиромашни превозници робе са својим ислуженим коњима. Ова занимања јасно говоре о привредним активностима града. Већина послова се односила на задовољавање основних потреба становника града и његове околине за одећом, обућом и храном. Ниједно од ових занимања не производи за шире тржиште. Очигледно је усмереност занимања била таква да се задовоље локалне потребе. Све што се производило, у граду је трошено. То произведено се у граду и куповало, поправљало и превозило. Производња за шире тржиште се у то доба појавила (што се види по новим занимањима), али није била масовна и претпостављамо да се од ње није могло живети, иначе би број поседника новијих занимања био већи. Ван града и округа су одлазили само пољопривредни производи (вино, жито, стока, поврће, воће), док је индустријска производња била тек у повоју.

У матичним књигама наилазимо на познате личности као очеве новорођене деце. Навешћемо пар њих. Владан Ђорђевић, доктор (и будући председник владе (1897 - 1900)) и супруга Паулина, становници београдски, добијају четврто дете, Наталију. Срећан догађај је био 22. јануара 1879. године. Дана 29. јануара је дете крштено. Кум је био Светозар Аџић, потпуковник стајаће војске из Ниша.⁶¹ Мајор Петар Бојовић и његова

⁶¹ ИаН, Мкр Сц Ниш 1879-1883, књига бр. 20, год. 1879, датум 29. 1., број уписа 36, страна уписа 3.

супруга Милева су 16. априла 1894. године добили сина Божицара. Крштен је 1. маја исте године. Кум је био пуковник Мијајло Срећковић.⁶²

4.7. Социјална структура кумова

На кумство се, у ранија времена, много полагало. Кумство је хришћански обичај, јер је кум сведок пред Богом да се крштени одриче ђавола и да се у вери сједињује са осталима у хришћанској заједници. При крштењу, кум је гарант пред Богом да ће нови члан заједнице остати у православној вери и да ће је исповедати до краја живота. Ако је у питању кумство детету, кум му постаје духовни родитељ и прихвата обавезу да кумче учи хришћанском животу и православној вери. Иако није крвни сродник, кум је важан духовни сродник породице и свих њених чланова.

Кумства могу бити двојака. Постоје стара, породична кумства, као и нова, заснована на пријатељству тренутне генерације. У Србији су крајем XIX века углавном постојала стара, породична кумства, која су се преносила са колена на колена, а почетак кумовања је сезао у прошлост, па се уствари није знало како је кумство почело и ко је коме први био кум. Наследно, старо кумство је примењивано кроз више генерација. У случају да породица не напредује, кум се могао променити, уз остајање великог поштовања за породицу из које је долазило старо кумство. Кумство се сматрало светињом и веровало се да од кума зависи породични просперитет. Старо кумство се преносило са генерације на генерацију, па је остарели кум своје место приликом обреда препуштао свом сину. И у породици којој је кумовано је настављана традиција, нови кум је позиван да кумује следећој генерацији. Кум је учествовао у битним догађајима породице: венчању, крштењу, славама и свадбама.

Ако је кумство било ново и одраз пријатељства две породице, кум је прво био сведок на венчању. У случају да је после истог дошло до рађања деце, кумство се настављало крштењем деце младенаца. У случају новог кумства, углавном се бирао кум који је добар пријатељ главе куће и који је истог социјалног статуса, или вишег. Уз тежњу за променом социјалног статуса, чему је наговештај био и статус новог кума, размишљало

---

⁶² ИаН, Мкр Сц Ниш 1893-1895, књига бр. 25, год. 1894, датум 1. 5., број уписа 101, страна уписа 189.

се и о томе да се од кума може тражити помоћ и заштита. Одабир кума је често значио и одабир пријатеља за цео живот. Нови кум је у свему морао бити пример честитог домаћина. То није могао постати човек без моралних обзира и са лошом прошлошћу.

Позив на кумство се не одбија и сматра се да је одбијање кумства велики грех и не чини се без ваљаног разога.

Нађено је 207 занимања кумова и њих ћемо видети у следећој табели.

Табела 15: *Занимања кумова новорођене деце*

Занимање кума	Укупно				
Абација	56	Гребенар	5	Капетан	109
Адвокат	30	Длакар	35	Каплар	2
Апотекар	38	Добошар	2	Касапин	173
Асурџија	1	Држ. саветник	1	Кафеџија	224
Аудитор	1	Дуванџија	88	Качар	10
Ашчија	9	Дугмеџија	11	Квартирник	2
Бабица	90	Дулумџија	5	Келнер	9
Баждарџија	1	Дунђер	27	Клонфер	24
Бакалин	650	Дућанџија	1	Кмет	11
Бакрачар	1	Ђак	811	Књиговезац	2
Бандист	2	Ђенерал	1	Књиговођа	13
Бачвар	2	Економ	6	Књижар	25
Баштован	303	Жандар	19	Кобасичар	1
Берберин	38	Железн. радник	59	Ковач	42
Благајник	33	Житар	2	Колар	35
Бојација	58	Звоноливац	1	Колачар	6
Болничар	1	Земљоделац	229	Кондуктер	8
Брашњар	17	Зидар	134	Конзул	1
Вероучитељ	1	Златар	58	Контролор	8
Винар	1	Игуман	3	Коритар	1
Виршлер	3	Инжењер	14	Кочијаш	75
Војник	14	Јорганџија	20	Кречар	2
Воскар	20	Казанџија	81	Крижач	4
Вунар	4	Калајџија	20	Кројачица	1
Гајтанџија	1	Калдрмџија	7	Кубеџија	36
Галантерист	1	Калпакџија	26	Кувар	6
Гвожђар	13	Калфа	2	Куварица	2
Глумац	1	Каменорезац	3	Кујунџија	17
		Кантарџија	25	Куплер	5

Лебар	3
Ледер	2
Лекар	13
Ливац	4
Ликерција	1
Лиферант	1
Ложач	10
Лончар	42
Магационер	9
Мајор	27
Марвени лекар	2
Машиновођа	9
Метлар	7
Механција	729
Млекар	6
Молер	9
Музикант	2
Мумција	55
Мутавција	21
Надзорник	13
Надничар	153
Налбант	44
Наредник	47
Начелник (ср. и окружни)	7
Новинар	2
Ножар	1
Обућар	549
Овчар	83
Опанчар	29
Официр	2
Памуклијаш	8
Пандур	44
Папуција	14
Певачица	2
Пекар	297
Пензионер	14
Пивар	10
Пиљар	125
Пинтер	35
Писар	150
Поднаредник	3

Полицајац	2
Пољак (пудар)	5
Помоћници	2
Порезник	5
Поручник	66
Посластичар	2
Послужитељ	29
Потпоручник	36
Потпуковник	23
Поштар	5
Правник	5
Председник општине нишке	2
Предузимач	24
Просјак	3
Професор	26
Пуковник	11
Пушкар	18
Рабација	236
Разносач новина	3
Ракиција	4
Рачуновођа	10
Рентијер	1
Рибар	18
Самарција	4
Сапунција	10
Сараф	3
Сарач	53
Свећар	35
Свештеник	133
Свињар	9
Свирач	1
Седлар	3
Сеиз	9
Симиција	4
Ситничар	1
Слуга	66
Солар	3
Столар	61
Стругар	7
Судија	40
Суплент	1

Табак	26
Тамбураш	1
Тапетар	1
Тежак	150
Телеграфиста	32
Телефониста	1
Терзија	719
Тишлер	59
Ткач	1
Трговац	798
Трубач војни	1
Ћевапција	26
Ћурчија	135
Угљар	2
Ужар	83
Управници	15
Учитель	35
Фамулус	14
Фењерција	1
Физикус	5
Фотограф	3
Циглар	27
Цимерман	1
Цревар	16
Црквењак	76
Часовничар	18
Чесмеција	24
Чиновник	109
Чохација	2
Чувар	11
Шегрти разни	9
Шећерција	29
Шлосер	51
Шнајдер	154
Шпедитер	6
Шпекулант	36
Штампар	6
Шумар	7
Шустер	56
УКУПНО: (207)	10249

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге рођених (1879-1900)

Ако поредимо занимања оца са занимањима кумова, долазимо до закључака да су нека кумства била друштвено пожељнија. Разумно би било претпоставити да се мало кумстава остваривало на неједнаким социјалним основама. Једино ако је било старо кумство, могло се десити да кум буде из ниже друштвене групе. Вероватније је да су кумови били бирани из исте групе а добрим делом и из више. То је значило да је добар одабир кума доносио и већи углед за родитеља, помоћ и заштиту у непредвиђеним случајевима. Поредићемо занимања родитеља и кумова и доказати тврдњу. Први број је упис занимања оца а други кума. Ако је други број виши од првог ради се о пожељном кумству, из вишег друштвеног сталежа: адвокати (12 – 30), трговци (397 – 798), механције (459 – 729), свештеници (43 - 133). Нека занимања су била готово једнака: бакалин (702 – 719), баштован (647 – 650), терзија (702 - 719). Нека су била непопуларна за кумство: асурција (12 - 1), баштован (544 – 303), надничар (449 - 153), рабација (439 - 236), слуга (108 - 66), ковач (69 - 42), дунђер (39 – 27).

Табела 16: *Најфреквентнија занимања кумова новорођене деце у матичним књигама*

Занимање кума	Укупно:				
Ћак	811	Шнајдер	154	Казанција	81
Трговац	798	Надничар	153	Црквењак	76
Механција	729	Писар	150	Кочијаш	74
Терзија	719	Тежак	150	Поручник	66
Бакалин	650	Ћурчија	135	Слуга	66
Обућар	549	Зидар	134	Столар	61
Баштован	303	Свештеник	133	Железнички радник	59
Пекар	297	Пиљар	125	Тишлер	59
Рабација	236	Капетан	109	Бојација	58
Земљоделац	229	Чинovníк	109	Златар	58
Кафеција	224	Бабица	90	Абација	56
Касапин	173	Дуванција	88	Шустер	56
		Овчар	83	Мумција	55
		Ужар	83		

У горе наведеној табели се уочава да су ђаци као кумови најучесталији (811 уписа, 7,91 % свих уписа). Разлог је да су вероватно у питању стара кумства и зато се млађим члановима породице препуштало да их наставе. Ћаци су уписивани по занимању а можемо

наслутити да су њихови очеви припадали истој друштвеној групи као и они којима су синови били кумови. За ђацима следе већ афирмисана занимања за кумства. Као кумови, пожељни су и писари, официри (капетани, поручници), кафеџије, шнајдери.

Посебна група на коју би се осврнули су бабице (90 пута, 0,88% свих уписа). Закључно са 1886. годином, њима се дозвољава да буду заступнице одсутног кума, који је углавном неки начелник (окружни или срески) а ређе трговац или свештеник. Од 1887. њима се дозвољава да самостално кумују, што се доследно чини до краја посматраног периода. Претпостављамо да су, и једна и друга функција бабица, израз потреба да се крсте деца чији су родитељи друштвено неприхваћени. Тешко је било окружном или среском начелнику и председнику општине, као и виђенијем трговцу или свештенику, да одбију кумовање (што се, иначе, не ради) ванбрачном или сиротињском детету. Решење је нађено тако да се та улога повери бабицама а кумство није одбијено. Како су поменуте 90 пута биле куме, видимо да је то постао устаљени обичај. Разумно је претпоставити да су бабице кумовале и сходно својој вољи, односно да се за кумство нису консултовале са другима, већ су кумовале по својој процени, тј. када су мислиле да је то потребно.

Посебна категорија кумстава је било ангажовање жена или кћерки за ту част. У православној цркви жена може бити кума само женском детету. Дешавало се да супруг премине а да постоји потреба да се кумство настави, па су улогу преузимале удовице. Као занимање, уношено је занимање почившег мужа. И када је муж у животу, жене су бивале куме. Претпостављамо да супруг није могао да кумује због својих обавеза а можда и на то кумство није нарочито полагао, па је то могла обавити и жена. Исто тако, и кћерке су преузимале очеву дужност и кумовале рођеној деци. И у овим случајевима кумство није сматрано нарочито важним. У следећој табели се види бројност таквих кумстава.

Табела 17: *Жене и кћерке као куме*

година	укупно рођених	Саборна црква	Свети Никола	укупно кума:
1879	454	54	15	69
1880	548	41	47	88
1881	511	59	34	93
1882	527	56	29	85
1883	557	90	42	132

1884	544	86	35	121
1885	525	98	37	135
1886	463	81	45	126
1887	546	96	34	130
1888	473	91	44	135
1889	484	97	36	133
1890	445	101	28	129
1891	430	82	45	127
1892	453	81	39	120
1893	447	91	43	134
1894	396	85	28	113
1895	432	76	45	121
1896	418	81	27	108
1897	462	93	45	138
1898	410	80	35	115
1899	444	82	59	141
1900	280	47	45	92
УКУПНО:	10249	1748	837	2585

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге рођених 1879 – 1900.

Поредивши број кумстава жена или кћерки долазимо до 25,22 %, што је више од четвртине свих кумстава. Како су у питању само породична кумства, велики број њих је био настављен и после смрти главе породице или се дотично кумство није сматрало нарочито важним.

Осврнућемо се на кумства познатијих личности која су забележена у матичним књигама рођених крајем XIX века.

Трећег јануара 1880. године је рођен а 7. крштен, Боривоје Капетановић, син Косте Капетановића, мајора. Кум је био Јован Авакумовић, начелник Министарства внутренних дјела, становник београдски. Авакумовић је био два пута председник владе, 1892 - 1893. и, након убиства краља Александра и краљице Драге, 1903. године.⁶³

Бранислава Вуић је рођена 28. 2. 1880. године, као кћи Николе Вуића, ађутанта и поручника артиљеријског. Кум је био Станислав Бинички (наш прослављени композитор),

⁶³ ИаН, Мкр Сц Ниш 1879-1883, књига бр. 20, год. 1880, датум 7. 1, број уписа 5, страна 33.

иначе син Стевана Биничког, ослободиоца Прокупља и Куршумлије 1878. Станислав је тада имао 8 година.⁶⁴

Живан Живановић, професор учитељске школе, је био кум Милутину Цветковићу, сину Светозара, секретара Конзисторије епархије нишке. Иначе, Живановић је био познати либерал, биолог, посланик, писац и министар народне привреде и просвете.⁶⁵

Раша Милошевић, познати радикал и историчар Тимочке буне, је кум близанцима Павла Јовановића, учитеља у оставци и ђакон из Ниша.⁶⁶

Чувени хроничар Ниша, Стеван Сремац је био кум кћерки свог колеге Светозара Атанацковића, професора гимназије у Нишу.⁶⁷

Интересантно је вишеструко кумство Лазе К. Лазаревића, великог лекара и писца. Као лични лекар краља Милана, од 1889. је имао чин санитетског потпуковника. Те године, 18. јула, био је троструки кум. Прво Љубомиру Селаковићу, сину Мајера Шнекендорфа, санитетском капетану I класе, приликом преласка из Мојсијеве вере у православну. Љубомир је рођен 1842. у Дрохобичу, у Аустро-Угарској. И његова жена Ружица мења веру. За њима следе и деца: Максим, Анка, Љубица, Марија и Тодора. Љубомиру, Максиму и Анки кум је био Лазаревић. Другима је кум био окружни лекар.⁶⁸

Генерал, министар војни и председник владе у пет наврата, Сава Грујић, је био кум Мирослави, кћерки инжењеријског капетана Дамјана Поповића. Поповић ће бити генерал српске војске у Балканским ратовима и I светском рату.⁶⁹

Никола Узуновић, правник, а будући министар и председник владе Краљевине Југославије (1926 - 1927. и 1934.), је кум ћерки Станоја Митића, Даници.⁷⁰

И Љубомир Ковачевић, наш познати историчар и министар просвете је био кум Нишлијки, кћери Милана Ђелошевића, порезника.⁷¹

---

⁶⁴ Исто, год. 1880, датум 6. 3, број уписа 65, стр. 38.

⁶⁵ ИаН, Мкр Сц Ниш 1884-1887, књига бр. 21, год. 1884, датум 16. 9, број уписа 163, страна 22.

⁶⁶ Исто, год. 1886, датум 7. 2, број уписа 41-42, стр. 68.

⁶⁷ Исто, год. 1887, датум 16. 8, број уписа 238, стр. 111.

⁶⁸ ИаН, Мкр Сц Ниш 1888-1891, књига бр. 22, год. 1889, датум 18. 7, број уписа 203, 204, 205, страна 46-47.

⁶⁹ ИаН, Мкр Сц Ниш 1891-1892, књига бр. 23, год. 1891, датум 1. 9, број уписа 178, стр. 178.

⁷⁰ ИаН, Мкр Сц Ниш 1893-1895, књига бр. 25, год. 1894, датум 2. 4, број уписа 105, стр. 193.

4.8. Дете по реду у породици

У Србији XIX века породице су имале много деце. Патријархална схватања су људима налагала да имају што већи пород. Слаба здравствена заштита, недостатак здравствене културе, одговарајућих хигијенских услова и знања о планирању породице (контроли рађања) нису омогућавали да сва деца преживе прве године живота. Бројношћу рађања се надокнађивала висока смртност од болести.

Велика смртност деце, нарочито одојчади, изазивала је споменути компензациони наталитет. Велики број деце је са собом носио и мноштво обавеза, како родитељима, тако и држави.

Мисли се да је одгајање деце која се рађају једно за другим лакше, уз помоћ старије деце, што је истина. Када је разлика у годинама међу децом мала, многе од коришћених ствари се могу наново употребити и за чување друге деце (гардероба, намештај). Али, ту су и проблеми са исхраном, становањем, школовањем и здравственом заштитом. Чување бројније деце смањује квалитет живота осталој деци и свим укућанима. Разуме се да се одговарајуће школовање не може свима омогућити. Старија деца су принуђена да своје школовање скрате и што пре се запосле и иселе из дома, како би се ослободило место за млађе.

И друштво мора да се носи са проблемом бројности деце. Свима се мора пружити одговарајуће образовање, здравствена заштита и запослење по завршеној школи. То није лак задатак за материјално оптерећена друштва. Велики број припадника неодоварајуће збринуте млађе популације може изазвати снажан социјални притисак на друштво и довести до нежељених последица (беда, криминал, алкохолизам, проституција).

---

⁷¹ ИаН, Мкр СНц Ниш 1898-1900, књига бр. 32, год. 1900, датум 22. 8, број уписа 93, страна уписа 498.

Табела 18: Дете по реду у породици

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15. и >	УК:
1879	74	87	95	70	52	26	17	11	9	7	1	3	0	2	0	454
1880	102	61	106	74	71	49	28	19	20	9	4	1	4	0	0	548
1881	90	76	93	75	69	31	30	15	12	11	3	4	1	1	0	511
1882	103	92	77	79	59	46	35	14	8	10	1	1	1	0	1 (16)	527
1883	103	88	90	72	60	57	30	20	19	10	3	3	2	0	0	557
1884	85	87	77	66	77	54	42	17	16	13	4	4	1	0	1 (16)	544
1885	103	85	87	74	51	38	30	18	18	11	5	2	2	1	0	525
1886	54	80	72	57	47	50	34	22	15	15	7	5	3	0	1+1 (16)	463
1887	88	80	98	80	56	45	42	20	13	12	5	2	2	3	0	546
1888	86	69	66	82	52	28	32	27	14	8	3	2	0	2	2	473
1889	88	67	72	59	64	42	35	24	18	9	2	2	1	0	1	484
1890	69	69	68	69	63	32	26	18	14	8	6	1	1	0	1 (18)	445
1891	76	57	67	56	45	37	33	22	11	18	5	2	0	0	1 (16)	430
1892	78	73	57	58	48	56	35	21	15	8	2	1	0	0	1 (17)	453
1893	70	77	66	58	47	40	35	19	15	10	5	2	2	0	1 (19)	447
1894	64	69	62	58	47	22	27	19	13	8	3	3	1	0	0	396
1895	69	65	71	48	47	41	32	32	6	12	4	3	1	1	0	432
1896	67	62	58	65	53	36	23	20	13	12	4	2	2	0	1	418
1897	87	71	56	67	38	48	34	20	26	8	4	2	1	0	0	462
1898	77	50	67	52	47	43	19	17	15	7	6	8	1	1	0	410
1899	75	67	66	50	47	41	36	26	16	8	7	1	2	1	1	444
1900	44	40	34	48	33	24	17	18	6	5	5	5	1	0	0	280
УК:	1752	1572	1605	1417	1173	886	672	439	312	219	89	59	29	12	6+(7)	10249

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге рођених (1879 - 1900)

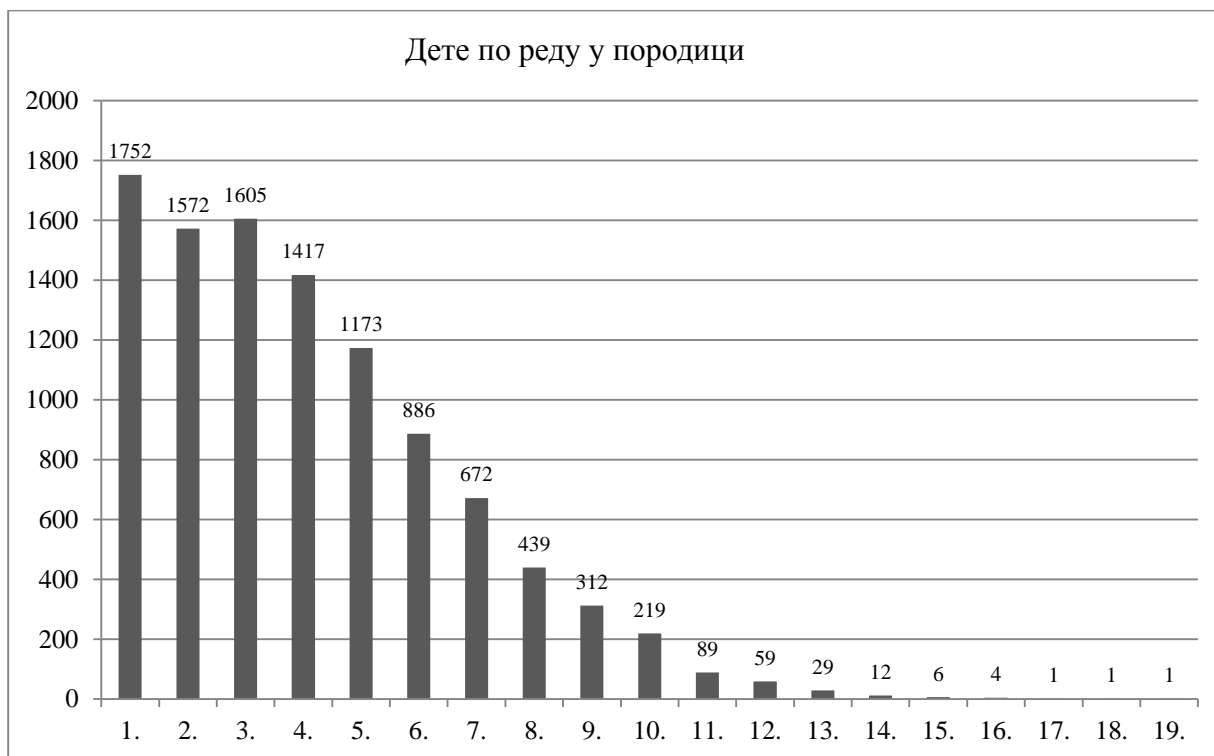
Из табеле се види да је највише било прворођених, што је логично. У процентима је 17,09 %. Необично, треће деце по реду је било више, 15,66 %, од друге 15,34 %. Већ од четвртог детета (13,82 %), број пада брзо према апсиси, да би породице са 15 и више деце биле ретке и једва приметне (видети графикон 18). Било је уобичајено да породица има најмање четворо деце. То нам доказује статистика Краљевине Србије. На територији земље, у периоду од 1880. до 1887. године у сваком браку се рађало просечно 3,97 деце. За нишки округ тај број је већи, 4,38.⁷²

⁷² Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистика рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893) XV

Ради боље прегледности бројности деце по реду, послужићемо се графиконом:

Графикон 18: *Деце по реду у породици*

Деце по реду у породици нам може посредно указати и на број чланова породице, у то доба. Иако није исто, можемо се за илустрацију послужити подацима из пописа о броју деце у породици. Извесну ограду морамо направити због могућности да су се неке породице доселиле у Ниш са децом, односно да деца нису рођена у вароши. У нишком округу 1900. године број породица са једним дететом је био (у процентима) 26,26; са два детета 24,34; са три 20,69; са четири 14,74; са пет 8,45; са шест 3,79; са седморо деце 1,24; са осам 0,39 и са девет и више 0,10.⁷³

⁷³ Министарство народне привреде, Управа државне статистике, *Статистика Краљевине Србије, књ. XXIV, (Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1900. године), II део*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1905) LVI

4.9. Близанци

Из табеле која следи видећемо број близанаца од 1879. до 1900. године.

Табела 19: Број близанаца

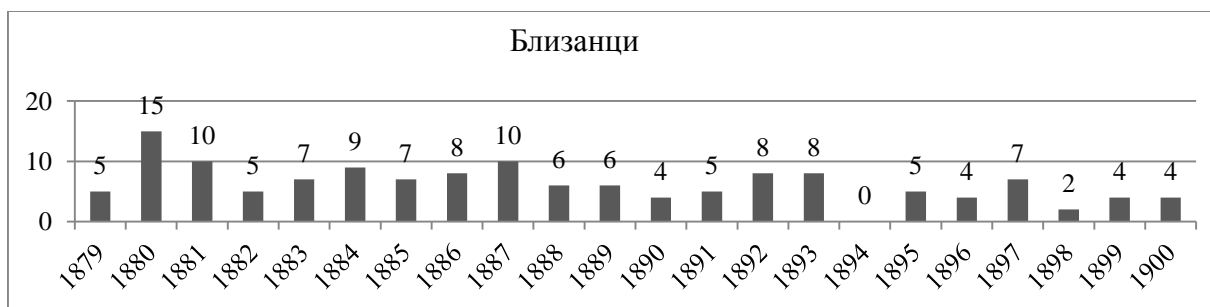
година	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889
укупно:	5	15	10	5	7	9	7	8	10	6	6
година	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
укупно:	4	5	8	8	0	5	4	7	2	4	4
УКУПНО:	139										

Извор: ИА Ниш, Мкр Сц и СНц Ниш

У Државопису Србије бр. 17 број рођених близанаца од 1881. до 1887. године у нишком округу је 82 пара. По години је то 11,87 парова близанаца (у округу). За исте године, у Нишу (у две цркве које посматрамо) је рођено 56 парова близанаца, 8 по години. Остатак од 26 пари близанаца је у недостајућој цркви (Св. Панталејмона) и у црквама у округу, ван вароши.

У процентима, просек за године 1881 – 1887 је 2,80 % близанаца у односу на све рођене.⁷⁴ Када број рођене деце (10.249) за цео период поделимо са 139 парова деце добијамо 2,71 %, што је врло близу државној статистици. Интересантно је поменути да су кумови близанаца скоро увек различите особе. Разлог овоме није нам познат.

Графикон 19: Број близанаца

⁷⁴ Статистичко одељење Министарства народне привреде, *Статистика рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893) XXXIII

4.10. Ванбрачна деца

На ванбрачну децу се никад није гледало лепо. Та деца су била доказ неморалности својих родитеља, особито мајке. На њих се гледало са подозрењем и њихова будућност није била изгледна.

У Државопису Србије бр. 17 за период од 1880. до 1887. године, за нишки округ дат је број од 25 ванбрачних рођења годишње. Просек за Србију је 0,91% ванбрачних а за нишки округ је 0,41%.⁷⁵ Из следеће табеле види се број ванбрачне деце по годинама.

Табела 20: Ванбрачна деца

година	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889
укупно:	2	3	7	3	13	10	7	9	6	9	6
година	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
укупно:	9	10	8	5	6	5	5	11	7	5	6
УКУПНО:	152										

Извор: ИА Ниш, Мкр Сц и СЦц Ниш

Просечан број ванбрачне деце у периоду од 1879. до 1900. је 6,91. Процент ванбрачне деце у односу на сву рођену децу износи 1,48 % што је три и нешто пута више од процента до 1887. Развој Ниша, близина железнице, долазак радника са стране и повећање становништва имали су и негативан утицај. Околна села су смањивала лош просек вароши.

Структура родитеља ове деце била је у складу са предрасудама које су важиле за одређене друштвене групе. Већином су то били припадници нижих друштвених слојева: надничари, земљорадници, обућари, просјаци као очеви а служавке као мајке. Углавном је отац остајао непознат, понекад се знао, а некад је судска одлука утицала да се он упише у књигу. Светозар, рођен 2. априла 1892. године има уписаног оца (А. П, пекара) јер га је исти признао пред судом.⁷⁶

⁷⁵ Статистичко одељење Министарства народне привреде, *Статистика рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893) XXI, XXXI

⁷⁶ ИАН, Мкр Сц Ниш 1891-1892, књига бр. 23, год. 1892, датум 6. 4, број уписа 87, стр. 367.

Графикон 20: Ванбрачна деца

Када су уписиване мајке, њихово занимање је било често изостављано а писало се занимање њеног оца или почившег мужа. Често се дешавало да удовице рађају децу.

Првог новембра 1892. крштена је Надежда. Отац се не зна а мати је Е., супруга почившег А. В., бившег шнајдера из Ниша. Дете је ванбрачно, шесто својој мајци. Крстио га је Прокопије Поповић, протојереј нишки. Кума је бабица.⁷⁷ Три године касније, Надежда добија брата. Драгољуб је крштен 13. септембра 1895. године. Отац се не зна а мајка је иста. Дете је седмо мајци. Свештеник је исти а кума је жена капетана.⁷⁸

Сва крштења ванбрачне деце у Саборној цркви вршио је протојереј нишки Прокопије Поповић. Како су у осталим крштењима обред вршили свештеници равноправно, само је прота могао да крштава ванбрачну децу. Исти прота је вршио крштења и приликом покрштавања и прекрштавања. Вероватно да је исти одређен од виших инстанци да би се имао бољи увид у обреде крштења.

Није занемарљив био и број нахочади (нађене деце). Свако од њих је крштено, уз присуство кума и протe. Како је реч о личним несрећама, нећемо износити прецизније податке. Вероватно су сви усвојени, некимa је то уписано. Ово показује бригу друштва за ову несрећну децу.

⁷⁷ ИаН, Мкр Сц Ниш 1892-1893, књига бр. 24, год. 1892, датум 1. 11, број уписа 322, стр. 151. Из разумљивих разлога изостављамо имена и презимена

⁷⁸ ИаН, Мкр Сц Ниш 1895-1896, књига бр. 26, год. 1895, датум 13. 9, број уписа 200, стр. 200.

Љ. је крштен 30. марта 1889. године. Родитељи су непознати. Нађен је бачен код Двора.⁷⁹ Други Љ. је крштен 6. септембра 1889. Родитељи су непознати. Дете је „нађено код цркве латинске“.⁸⁰ Безимено дете, мушко, уписано је 21.10.1893. године. Свештеник је „дао молитву а крстио га нисам јер су родитељи отишли из Ниша и не зна се гд...“⁸¹ М. је рођена 1895. године, 20. септембра. У књизи је уписано: „мајка не зна се, не може се пронаћи, послато од Суда општинског“.⁸² Нахоче П. је рођен 1. јуна 1900. године а крштен је тек 13. јула и. г. Као родитељи су дописани М. М. и С. из Ниша јер је вероватно усвојен. Свештеник у примедбама пише: „горе именовано дете нађено је у парк код Краљев дворац незна се ни за отца нити пак за маику“.⁸³

4.11. Деца са телесним недостацима

Државна статистика Краљевине Србије препознаје телесне и душевне недостатке. У вароши Ниш 1893. године је било 87 особа са телесним и душевним недостацима и то: слепих 42, глувонемих 33 а душевно болесних 12.⁸⁴ Две године после, бројеви су промењени, 68 особа је са недостацима: слепих 33, глувонемих 27 а душевно болесних 8.⁸⁵ Претпостављамо да су недостајуће особе преминуле.

Приликом крштења, у првим данима живота, је било немогуће видети душевне недостатке, већ само телесне. Телесних оштећења није било много. Неких година их није било а неких 3 (1887). Њихов број је за цео период 0,24 % укупног броја рођења. Укупно их је било 25. У просеку, такве деце је било 1,14 годишње. Свештеници су записивали оно што су видели. У питању су биле расечене (зечје) усне, црвенило коже, разне израслине по глави и телу као и деформитети руку и ногу. Укупно је 25 уписа деце са телесним деформитетима.

⁷⁹ ИаН, Мкр Сц Ниш 1888-1891, књига бр. 22, год. 1889, датум 30. 3, број уписа 103, стр. 38.

⁸⁰ ИаН, Мкр СЦц Ниш 1879-1895, књига бр. 30, год. 1889, датум 6. 9, број уписа 95, стр. 126.

⁸¹ ИаН, Мкр СЦц Ниш 1879-1895, књига бр. 30, год. 1893, датум 21. 10, број уписа 127.

⁸² ИаН, Мкр СЦц Ниш 1895-1898, књига бр. 31, год. 1895, датум 20. 9, број уписа 100, стр. 40.

⁸³ ИаН, Мкр СЦц Ниш 1898-1900, књига бр. 32, год. 1900, датум 13. 7, број уписа 77, стр. 334.

⁸⁴ Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистички годишњак Краљевине Србије, I књига, 1893*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1895) 48-49.

⁸⁵ Статистичко одељење Министарства народне привреде, *Статистички годишњак Краљевине Србије, II књига, 1894 - 1895*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1898) 60-61.

Табела 21: Деца са телесним недостацима

година	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889
укупно:	2	1	2	2	0	2	0	0	3	0	1
година	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
укупно:	1	1	1	1	0	2	2	1	2	1	0

Извор: ИА Ниш, Мкр Сц и СНц Ниш

укупно: 25

4.12. Примање православне вере

За прелазак у православље је потребно крштење у цркви (ако је у питању друга вера) или миропомазање (ако су у питању римокатолици и протестанти).

На територију Србије, па и у нове крајеве, долазили су људи из разних држава и припадници разних вероисповести. У Ниш су се досељавали они који су тражили посао. Након сналажења, остајали су у граду и у њему формирали породице. Деца рођена у таквим мешовитим браковима су врло често била крштена по православним обичајима (зато што је супружник био православне вере) а то је приморавало и родитеља друге вере да учини исто. Усклађивање са брачним партнером и децом је основни разлог примања православља. Промена вере због верских разлога је била веома ретка, мада је вероватно постојала потреба за упражњавањем верских обреда у цркви, па је прелаз тиме био лакши. Из табеле која следи видећемо учесталост таквог чина.

Табела 22: Примање православља

Прелазак:	из римокатоличке	из мухамеданске	из јудејске	из протестантске	Укупно
1879	0	0	0	2	2
1880	7	2	0	0	9
1881	0	0	0	0	0
1882	8	0	0	0	8
1883	5	0	0	0	5
1884	4	1	0	0	5
1885	7	3	1	0	11
1886	9	1	0	0	10
1887	11	0	1	0	12

1888	6	0	0	2	8
1889	4	0	8	0	12
1890	10	2	0	0	12
1891	0	0	0	0	0
1892	0	0	0	0	0
1893	1	0	0	0	1
1894	0	0	0	0	0
1895	5	0	0	0	5
1896	9	0	1	0	10
1897	2	0	0	0	2
1898	3	0	1	0	4
1899	4	0	0	1	5
1900	0	0	2	0	2
УКУПНО:	95	9	14	5	123

Извор: ИА Ниш, Мкр Сц и СНц Ниш

Може се видети да је појачан прелазак у православље са доласком пруге у град. Како је она утицала на повећање укупног броја становника града, и прелазак из других вера у православно је бивао бројнији. Задње деценије XIX века број опада а 1891. и 1892. њих није ни било, јер су се пружни радници вратили у своје земље. У односу на број уписа (не рођених, јер је већина оних који примају православље већ била одрасла) број прелазака је чинио 1,20 % свих уписа. Од тога је из католичанства у православље прешло 77 % од укупног броја прелазака, из јудејске вере 12 %, из ислама 7 % и из протестанских цркава 4. То нам сликовито приказује следећи графикон:

Графикон 21: *Примање православља*

Различита је била полна, старосна и социјална структура нових православца. Међу бившим римокатолицима, жене су биле бројније од мушкараца. За њих није било уписивано занимање већ само име оца. Претпостављамо да су оне прелазиле у православље због удаје. Биле су већином из Хрватске и Војводине, у доби за удају. Одабир Србије тумачимо блискошћу језика. Када су у питању били мушкарци, највише је било Хрвата, Чеха, Мађара па Немаца, углавном из Аустро-Угарске, млађе старосне доби. Лепеза занимања је била различита, већином су у питању била она за којима је било потребе у тадашњој Србији. Највише је било официра и трговаца, неколико земљорадника, па кочијаша, столара, за њима фотограф, тишлер, касарин, пушкар, обућар. Упознаћемо се са неким од њих.

Дана 27. октобра 1882. из римокатоличке вере је у православље прешао Јован Камочај, рођен 1851. у Мађарској. Отац му је био пуковник а његовог занимања нема. Кум му је био Алекса Радовић, коњички капетан.⁸⁶ Може се претпоставити да је и покрштени био официр. У Србији XIX века је било доста официра који су дошли из иностранства. Формирали су у Србији породице и провели готово цели свој век у њој. Како су се женили Српкињама, логично је било да приме православље.

Професор Александар Маленица је примио православље 30. августа 1887. године. Рођен је у Острвици, омишка општина, спљетско окружије, 1847. Исто је учинила и његова супруга Даринка, родом из Будве, рођена 1857. године. За њима следе деца: Зорка, Милан, Олга и Љубица. Прекрстио их је архимандрит Сава а кум је био Прокопије Поповић.⁸⁷

Михаил Штарк се покрстио 14. јула 1896. године. Рођен је 1860. у Галицији (Аустро-Угарска). Био је јудејске вере, а кум је био Ђорђе М. Јанковић, дворски златар. За њим је, из римокатоличанства, прекрштена и његова супруга Александра Јениш (Немачка, 1867). Кума је Анка Франсинели, певачица уз Загреба. За њима се покрштава њихова кћер Ружица (Пешта, 1889). Из података сазнајемо да је Михаил певач. Кум је Јанковић, дворски златар.⁸⁸

---

⁸⁶ ИаН, Мкр Сц Ниш 1879-1883, књига бр. 20, год. 1882, датум 27. 10, број уписа 320.

⁸⁷ ИаН, Мкр Сц Ниш 1884-1887, књига бр. 21, год. 1887, датум 30. 8, број уписа 246-251, стр. 112.

⁸⁸ ИаН, Мкр Сц Ниш 1896-1897, књига бр. 27, год. 1896, датум 14. 7, број уписа 145-147, стр. 41-43.

Године 1900. налазимо два преласка из јудаизма у православље. У питању су: Милан Каменчић (отац Јоахим Најштајн, лекар из Трбовља у Галицији), рођен 1864. а покрштен 29. марта 1900. године. Кум је артиљеријски потпуковник. Одмах за њим покрштен је Душан Стојановић (отац Рихард Хиршензон, обућар из Холића у Аустро-Угарској), рођен 1877. а покрштен 3. априла 1900. Кума је жена локалног (х)амамције.⁸⁹ Уочава се да се, приликом преласка из јудаизма, мења презиме.

Из Аустро-Угарске је долазило школовано становништво, профила потребног Нишу и Србији. Из Османског царства су пристизали мање школовани људи, јер је школа у тој царевини било мало а школовани Срби и остали Словени су били ретки. Бежећи од турске власти, у Србију су долазили: надничари, тежаци, земљорадници. Коста Грковић (Приштина, 1861), од оца Живка, је покрштен 19. јуна 1880. године. Кум му је био црквењак. У примедби стоји да је Коста пре четири године потурчен па је сада поново крштен.⁹⁰ Милан Асановић (Баљбик, Арабистан, Турска; 1860), од оца Халила, је прешао из ислама у православље 25. фебруара 1885. године. Кум му је био овчар из Ниша.⁹¹

Бележимо и преласке у православље из протестантизма. Димитрије Вилнер (Нови Врбас, 1862), од оца Христијана, се прекрстио 14. јула 1888. године, одбацивши евангелизам. Кум је локални трговац.⁹² Пар месеци касније, 6. септембра, из лутеранства је прешла у православље Полексија (отац Ђура, Бачка Паланка, 1864) Лулуцки. Кума је жена локалног фијакеристе.⁹³

Правилност је да су кумови Јеврејима и римокатолицима били бољестојећи грађани, у складу са њиховим занимањем и школском спремом. Онима који су прелазили из ислама, кумови су били нижег социјалног статуса.

---

⁸⁹ ИаН, Мкр Сц Ниш 1899-1900, књига бр. 29, год. 1898, датуми 29. 3. и 3. 4, бројеви уписа 76, 77.

⁹⁰ ИаН, Мкр Сц Ниш 1879-1883, књига бр. 20, год. 1880, датум 19. 6, број уписа 153, страна 45.

⁹¹ ИаН, Мкр СЦ Ниш 1879-1895, књига бр. 30, год. 1895, датум 25. 2, број уписа 34, страна 71.

⁹² ИаН, Мкр Сц Ниш 1888-1891, књига бр. 22, год. 1888, датум 14. 7, број уписа 185, страна 16.

⁹³ Исто, година 1888, датум 6. 9, број уписа 232, страна 20.

5. МАТИЧНЕ КЊИГЕ ВЕНЧАНИХ

5.1. Формулација и садржај уписа у матичне књиге венчаних

Брак је друштвена институција, заједница мушкарца и жене која је формирана ради заједничког живота, стварања и гајења деце. Кроз историју је брак имао различите модификације, има их и данас, али се одржао првенствено као добровољно удруживање двеју особа ради остваривања заједничких циљева. Брак је основа на којој се формира породица, заједница родитеља и деце. На породицу се гледа као на основну ћелију друштва из које произилазе њена репродуктивна, социјална, економска и васпитна улога.

У Србији XIX века брак је могао да се склопи релативно рано. За момке је та граница била 17 година а за девојке 15 (по Уредби из 1837. године). Ово правило је било заобилажено, Архијерејски сабор је морао да упозорава свештенике да не спуштају дозвољену границу за венчања. У варошима су момци стасали за женидбу ступали у брак између 20. и 25. године а девојке између 17. и 20. године. Разлика у годинама младенаца је била, у просеку, од 5 до 9 година, Ова разлика је била код скоро половине склопљених бракова. Код четвртине склопљених бракова разлика је била мања (до 5 година) и код задње четвртине већа од 10 година. Веће разлике су бележене али нису биле правило.⁹⁴

Бракови су у Србији били трајни, а до развода је долазило врло ретко. Патријархалност средине је утицала на мали број развода. Осим тога, жене нису биле материјално обезбеђене за самостални живот и за случај развода нису имале где да оду. Околина је за раставу готово увек оптуживала жену и са неповерењем је гледала на разведену особу. За развод је била потребна дозвола Црквеног суда. Пре раставе брака супружници су морали да иду на мирење код локалног свештеника. Ако то није помагало, Конзисторија је оцењивала основаност разлога за прекид брака. Тешко се долазило до сагласности Суда да се брак разведе без обзира на оправданост захтева (пијанство, злостављање, коцка). Други разлог који тадашња статистика рачуна као прекид брака је

---

⁹⁴ Бојана Миљковић - Катић, *Структура градског становништва Србије средином XIX века*, (Београд: Историјски институт, 2002), 58.

смрт једног од супружника. Владало је мишљење да су бракови на селу трајнији од варошких.⁹⁵

Скоро сви бракови су по правилу склапани у цркви. Бракове је склапао свештеник и информације о младенцима је уписивао у црквену матичну књигу. За разлику од црквених бракова, грађанских бракова је било врло мало. Они су склапани између припадника различитих верских група или када црква није дозвољавала развод и венчање. Грађански бракови су склапани у државним институцијама пред матичарем као представником државе.

У Историјском архиву Ниш за период 1879 – 1900. постоје само четири књиге венчаних и то Саборне цркве:

1. Матична књига венчаних Саборне цркве у Нишу, 1879 - 1890; књига 1,
2. Матична књига венчаних Саборне цркве у Нишу, 1891 - 1895; књига 2,
3. Матична књига венчаних Саборне цркве у Нишу, 1895 - 1900; књига 3,
4. Матична књига венчаних Саборне цркве у Нишу, 1900 - 1903; књига 4,

Као и код књига рођених, дају се напомене како треба уписивати венчане у књигу а наводе се и казне које смо помињали. На сваком дволисту (лева и десна страна) фолијанта величине 510 x 380 mm налази се по 6 парова (млада и младожења) чији су основни подаци унети овим редом:

Табела 23: *Садржај уписа у матичне књиге венчаних до 1891. године*

1.	Редни број
2.	Име, презиме и радња лица која су венчана / <i>посебно за невесту и младожењу</i>
3.	Име, презиме и радња родитеља венчаних / <i>посебно за невесту и младожењу</i>
4.	Година, место и дан рођења венчаних / <i>посебно за невесту и младожењу</i>
5.	Место рођења венчаних
6.	Место становања венчаних
7.	Брачно стање / <i>нежењен, неударата; удов, удова; разведен, разведена</i>

⁹⁵ Исто, 59.

8.	У који брак ступају
9.	Храм или место у коме је венчање свршено
10.	Година, месец и дан венчања
11.	Име и презиме свештеника, који је венчање свршио
12.	Име и презиме кума, његова радња, и одакле је

Извор: ИаН, Матична књига венчаних Саборне цркве 1879 - 1890, књига 1.

Од 1891. године величина матице се смањује (405 x 280 mm). Сваки пар младенаца има своју страну на којој су њихови подаци in folio:

Табела 24: *Садржај уписа у матичне књиге венчаних од 1891. до 1900. године*

1.	Име и презиме мужа, његово брачно стање пре венчања, одакле је и шта је занимањем
2.	Име и презиме жене, њено брачно стање, одакле је и шта је занимањем
3.	Мужа: година, месец, дан и место рођења
4.	Жене: година, месец, дан и место рођења
5.	Где станују муж и жена
6.	Ког су дана испитани и оглашени
7.	Ког су дана венчани
8.	У ком су храму или месту, срезу и округу венчани
9.	Који их је и које парохије свештеник венчао
10.	Ко им је био кум, одакле је и шта је занимањем
11.	У ком су браку
12.	Примедба за све случајеве

Извор: ИаН, Матичне књиге венчаних Саборне цркве 1891 - 1900, књиге 2, 3. и 4.

Истичемо да су ове матице прегледније од претходне. У њима више нема занимања оца младожење као у периоду до 1890. Са правом се схватило да ако неко може да се жени, онда вероватно има своје занимање.

5.2. Кретање броја венчаних по месецима и годинама

Демографија је учила велику улогу коју брак има на живот људи, у прошлости и данас. Од обележја становништва која демографија проучава (економска, социјална, миграциона, породична...) веома важне су и брачне и фертилне карактеристике становништва: брачно стање, старост при ступању у брак, број рођене деце у браку, трајање брачне заједнице, брак по реду.⁹⁶

Намеће се потреба да се пронађу закономерности у склапању бракова и њиховом успешном функционисању, а све у циљу квалитетнијег проучавања нупцијалитета. Брачност становништва је директно повезана са рађањем. Већина рађања се дешава у браку (99 %), тако да исти постаје незаобилазан чинилац за демографска истраживања.

Кроз склапања брака, или одустајања од њега, види се реакција живља на околности које утичу на формирање брачне заједнице. Ратови, глад, кризни периоди у животу насеобине и друштва не поспешују склапање брака. Мир, економска сигурност и обиље раде управо супротно. Све ово демографија има у виду када проучава институцију брака.

Основне категорије којима демографија проучава бракове су стопе нупцијалитета и диворцијалитета. Стопа нупцијалитета (брачности) се приказује као однос склопљених бракова и броја становника:

$b = V / P \times 1000$; V - склопљени бракови у току једне календарске године, P - укупно становништво;

Диворцијалитет је однос развода у току године и укупног броја становника:

$d = D / P \times 1000$; D - разведени бракови у току једне календарске године, P - укупно становништво;⁹⁷ наведене стопе се изражавају у промилима;

Растављање по пресудама Духовних судова је било заиста ретко. На целој територији Кнежевине Србије је у периоду од 1880. до 1887. разведено просечно 256

---

⁹⁶ Dušan Brezник, *Demografija: analiza, metodi i modeli*, (Beograd: Centar za demografska istraživanja : Institut društvenih nauka; Naučna knjiga, 1980), 67.

⁹⁷ Саша Кицошев и Петар Голубовић, *Геодемографија*, (Ниш: Природно-математички факултет; Пунта, 2004) 115.

бракова годишње.⁹⁸ Разводи бракова нису уписивани у матичне књиге са којима смо били у додиру па тако диворцијалитет нећемо ни наводити као категорију.

У растављене бракове статистика Краљевине Србије рачуна и оне растављене смрћу партнера, па се стопе диворцијалитета повећавају и не дају реално стање. Треба разликовати категорије: развод и смрт супружника. Ове категорије статистика Краљевине Србије не препознаје и спаја их. Следи очигледан пример како се спајање категорија растављања брака разводом и растављања брака смрћу партнера удружују и дају нереалну слику: на 100 венчања број растављених бракова је, за нишки округ, 63,90 % ; односно, на 1.397 венчања, растава је 891.⁹⁹

Демографија препознаје и различите старосне групе (кохорте: до 15 година, од 15 - 60 година, више од 60 година). Ова средња група склапа бракове и зове се брачни контингент. Не склапају сви из ове кохорте бракове. Људи који не ступају у брак зову се целибатери. Они не желе или не могу да ступе у брак (монаси, војници, болесници).

Детаљније испитивање природног кретања становништва је било отежано честим променама граница срезова и округа. Неки подаци се у статистикама не могу поредити јер је постулат да се прати становништво кроз одређени временски интервал и на одређеној, константној територији, што овде није случај.¹⁰⁰ Неки подаци се могу поредити када је случај са градом Нишом, ако се он самостално представља. Ако су подаци дати за округ, настаје проблем. Од 1890. године Ниш је, са деловима округа, придодат топличком округу. Неколико година после, 1896, враћен му је статус округа и поново постаје окружно место. Подаци који су забележени у пописима и статистичким публикацијама некад наводе податке за град Ниш, некад за нишки срез, некад за цео нишки округ (укључујући Ниш). Дешава се да Ниш као град нема своју демографску евиденцију већ се стопе дају за цео

---

⁹⁸ Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистика рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893) XVI

⁹⁹ Исто

¹⁰⁰ Проблем помињу и еминентни аутори назвавши га *Проблем упоредивости територије*. Политичко – територијална подела се често мења, па је потребно проверавати границе посматраног подручја. Dušan Brezник, *Demografija: analiza, metodi i modeli*, (Београд: Centar za demografska istraživanja : Institut društvenih nauka; Naučna knjiga, 1980), 62.

округ. Из њих се не могу добити подаци за град. Извор *Природно кретање становништва Србије...* наводи: „... тешкоћу при сређивању података о природном кретању становништва представљају честе административно-територијалне промене. Свако детаљније регионално испитивање нупцијалитета, наталитета или морталитета наилази на велике сметње због временске неупоредивости података по мањим територијама... Границе срезова, односно округа често су се мењале, па статистички подаци који се односе на срез у једном раздобљу нису упоредиви са одговарајућим подацима у другом раздобљу“.¹⁰¹ Како се сличне ствари не би понављале, након XX светског рата уведени су тзв. „стални рејони“, непроменљиве а упоредиве територије са којих су подаци сабирани и за срезове који у нишком округу нису били раније (територија Алексинца, Ражња и Соко Бање). Тако, по евиденцији из каснијег периода (1957), број склопљених бракова је од 1880. до 1887. године у просеку био (по сталним рејонима, са поменутиим местима и Нишом) 1.522.¹⁰² Подаци из *Статистике рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, дају просек од 1.397 венчања, али за другу територију, тадашњи нишки округ са Нишом.¹⁰³ По извору *Природно кретање становништва Србије...*(из 1957) за цео период од 1879. до 1900. године просечна стопа нупцијалитета је била 9,88 % за нишки округ, а 10,31 % за територију Србије. Стопе нупцијалитета су, по истој евиденцији, за нишки округ (1880 - 1887. године) 10,5 %.¹⁰⁴ По *Статистици...* (из 1893) су стопе нупцијалитета за нишки округ и за исти период у просеку 10,48 %, што су вредности које су веома близу једна другој.¹⁰⁵

Закључујемо да су стопе нупцијалитета, без обзира на године из којих потиче демографска статистика, у оквирима истих вредности, уз тешкоће на које указује *Проблем упоредивости територије*.

---

¹⁰¹ Природно кретање становништва Србије... 5.

¹⁰² Природно кретање становништва Србије... 43 - 44.

¹⁰³ Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистика рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893) 636.

¹⁰⁴ Природно кретање становништва Србије... 66 - 67.

¹⁰⁵ Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистика рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893) 637.

Табела 25: Број венчања по месецима и годинама

Год	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	УКУПНО:
1879	43	20	0	4	13	0	7	1	6	9	10	0	113
1880	19	40	0	0	7	5	7	4	2	4	13	0	101
1881	24	23	0	3	8	1	3	1	11	4	17	0	95
1882	41	0	0	3	10	0	13	1	7	14	9	0	98
1883	21	38	0	1	7	6	4	4	8	12	16	0	117
1884	24	22	0	4	7	1	8	2	9	8	12	0	97
1885	32	0	1	4	11	1	9	0	4	3	5	0	70
1886	10	4	0	4	11	6	5	3	10	8	15	0	76
1887	19	24	0	2	11	3	2	3	3	6	11	0	84
1888	19	32	0	0	7	4	6	2	7	11	14	0	102
1889	9	11	0	3	3	1	8	1	6	9	13	0	64
1890	20	5	0	6	12	0	7	2	6	12	10	0	80
1891	9	24	0	1	7	3	8	2	5	16	5	0	80
1892	25	25	0	1	17	0	11	0	3	7	18	0	107
1893	25	0	0	3	13	0	10	1	6	9	13	0	80
1894	7	25	0	0	16	5	11	3	5	9	9	0	90
1895	11	5	0	1	7	0	4	5	3	15	13	0	64
1896	23	0	0	5	16	2	7	1	8	16	14	0	92
1897	14	20	0	0	11	4	7	2	6	5	6	0	75
1898	7	7	0	2	9	0	6	4	6	7	14	0	62
1899	18	18	0	4	15	0	5	1	7	10	9	0	87
1900	9	14	0	4	8	4	16	5	22	74	55	0	211
УК	429	357	1	55	226	46	164	48	150	268	301	0	2045

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

У матичним књигама Саборне цркве у Нишу, у периоду од 1879. до 1900. године, је уписано 2.045 парова младенаца. Како се из табеле може видети, број венчања по годинама је близу 100 (просек је готово 93 годишње). Најмање венчања је било 1898 (62), па 1889. и 1895. (по 64). Највише венчања се бележи 1900. (211) а за њом су године 1883, 1879, 1892. и 1888. (са преко 100). Већи број венчања у односу на просек се дешава након ослобођења и у време подизања пруге. После српско – бугарског рата је мање склапања бракова. Крајем века се склапа мање бракова, из нама непознатих разлога, да би 1900. дошло до експанзије нупцијалитета.

Венчања се, за разлику од других виталних догађаја, могу обавити када прилике допуштају и могу се прилагођавати календару и годишњим добима. Приметићемо да венчања нема марта и децембра месеца, када су велики постови, Ускршњи и Божићни. Ретко се дешавало да се марта може обавити венчање. То значи да је Ускрс те године био у

задњој декади марта и да је уследила још једна недеља након Ускрса. У матичним књигама је само један упис венчања марта. Реч је о венчању Стевана Влаха (пешадијски поручник, стар 28 година, рођен у Аустро-Угарској) и Јелене (старе 20 година, из Београда). Обављено је 31. марта 1885. године. Кум је Петар Антић, капетан.¹⁰⁶

Државна статистика евидентира да се највише венчања догоди у новембру, јануару и фебруару а најмање августа и јуна.¹⁰⁷ Из матичних књига венчаних за Ниш добија се сличан распоред фреквенције венчања по месецима. Најчесталија су венчања у јануару (429, односно 20,97 % свих венчања) и фебруару (357; 17,46 %), па тек за њима долази новембар (301; 14,72 %). Најређа су венчања у јуну (46), августу (48) и априлу (55).

Када је реч о интензитету венчања по месецима, државна статистика евидентира да су венчања најбројнија у зимским месецима, када се заврше пољопривредни радови и када иначе има више слободног времена у односу на летње месеце. Највише се бракова склапа у јануару и фебруару, што је нека врста компензације за несклапање бракова у децембру (због Божића) и ту је вероватно реч о својеврсном „преливању“ из децембра. И бројност венчања у новембру је одраз жеље да се стигне пре Божићног поста. Летњих месеци је врхунац радова у пољу. Време садње, жетве и осталих пољских радова није повољан моменат за склапање брака. Извесну ограду можемо ставити зато што је у питању градско становништво, које не би требало да буде везано за аграрни календар. Ипак, када знамо да је великом броју Нишлија пољопривреда била основно, а осталима додатно занимање, закономерности статистике Србије постају примењиве и за Ниш.

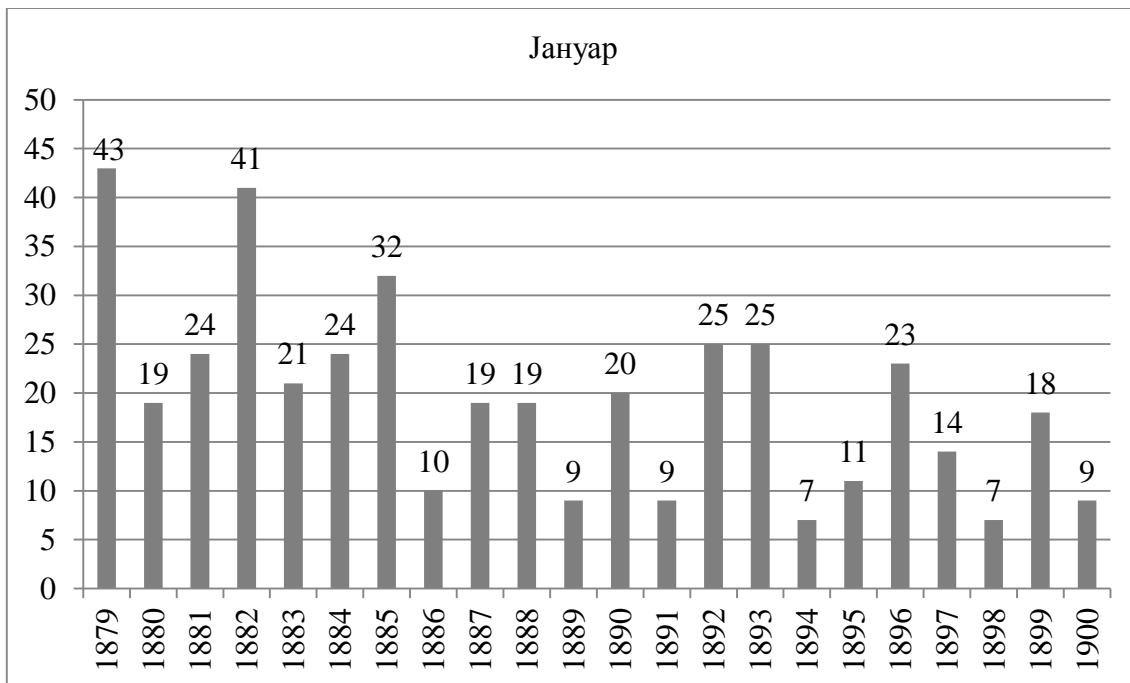
На наредним странама представимо графиконима фреквенцију венчања по појединачним месецима као и прегледни графикон венчања по годинама:

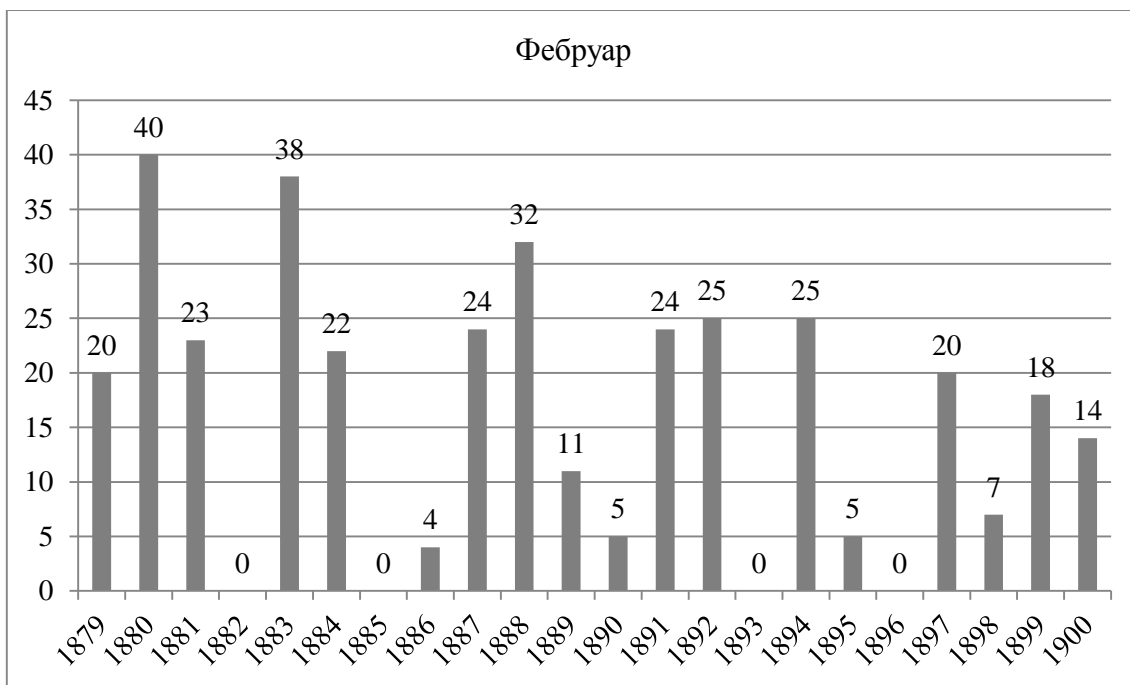
¹⁰⁶ ИаН, Мкв Сц Ниш 1879-1890, књига бр. 1, год. 1885, датум 31. 3, број уписа 33, страна 113.

¹⁰⁷ Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистика рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893) VIII

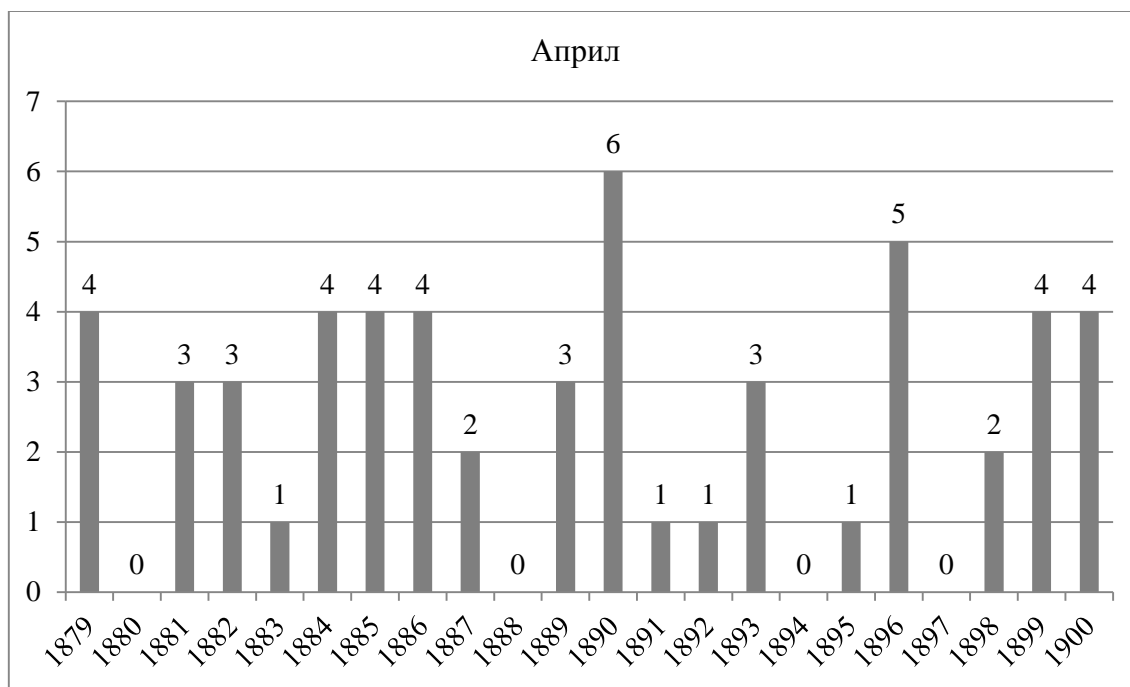
Графикон 22: Венчани јануара (1879 - 1900)

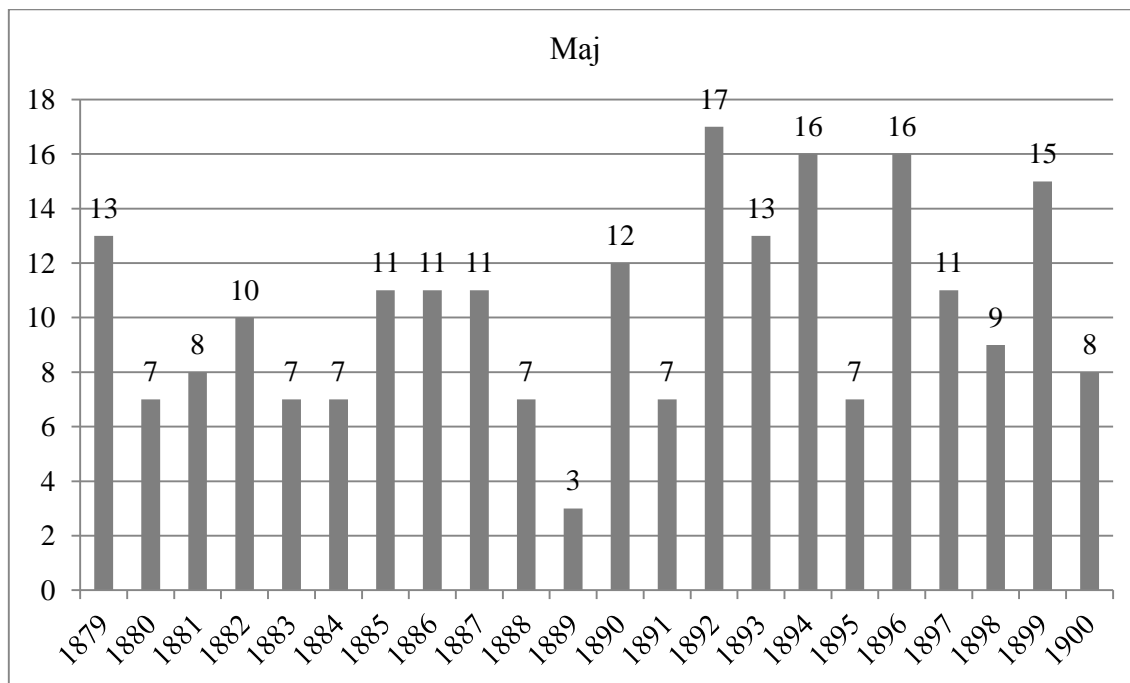
Графикон 23: Венчани фебруара (1879 - 1900)

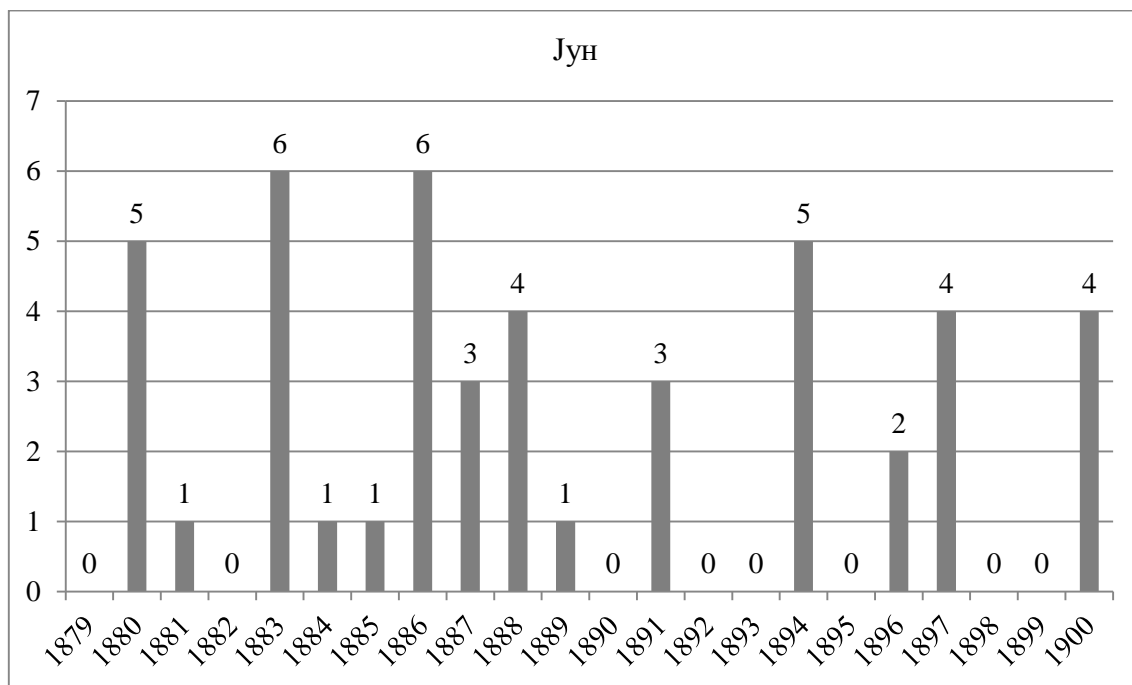
Графикон 24: Венчани априла (1879 - 1900)

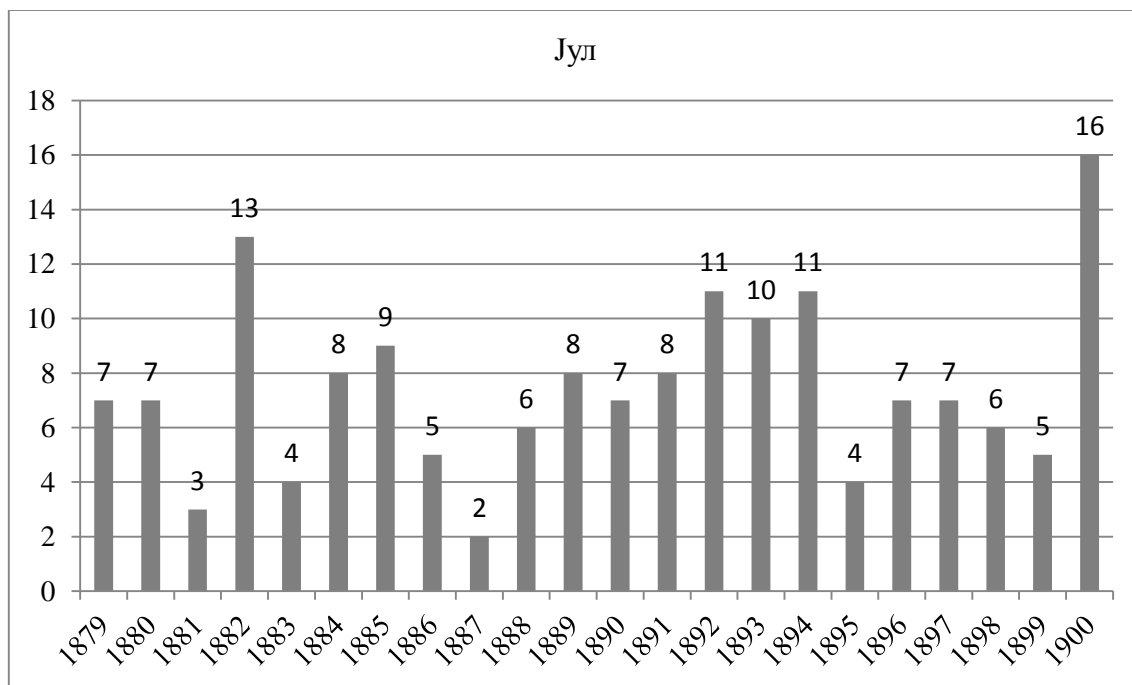
Графикон 25: Венчани маја (1879 - 1900)

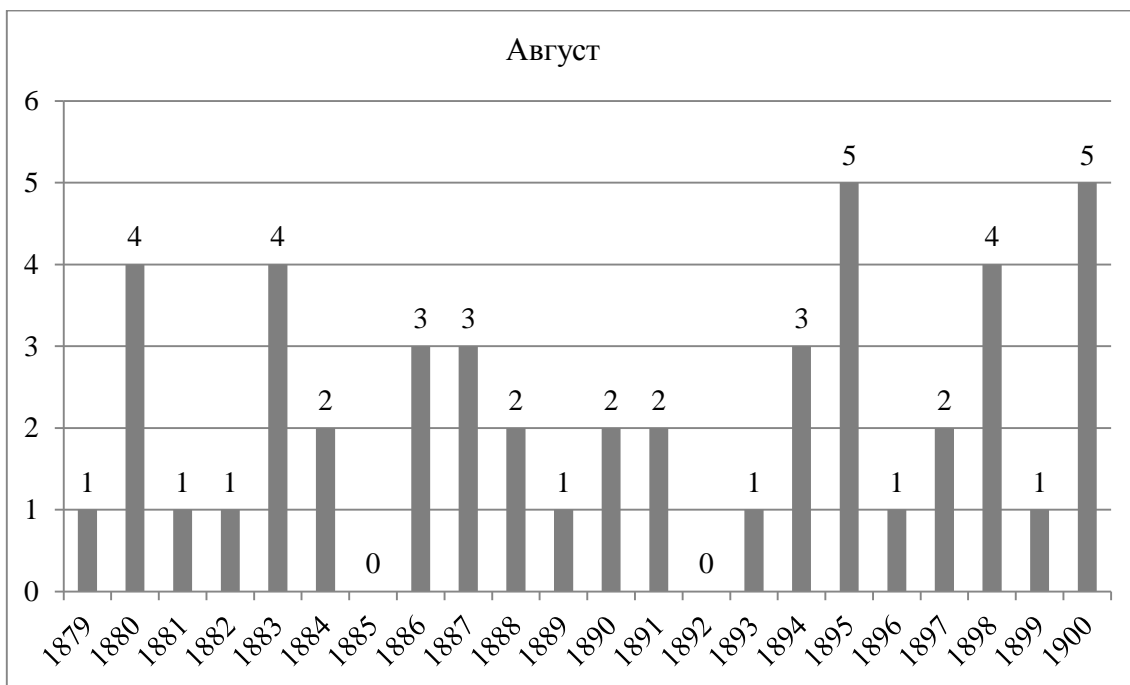
Графикон 26: Венчани јуна (1879 - 1900)

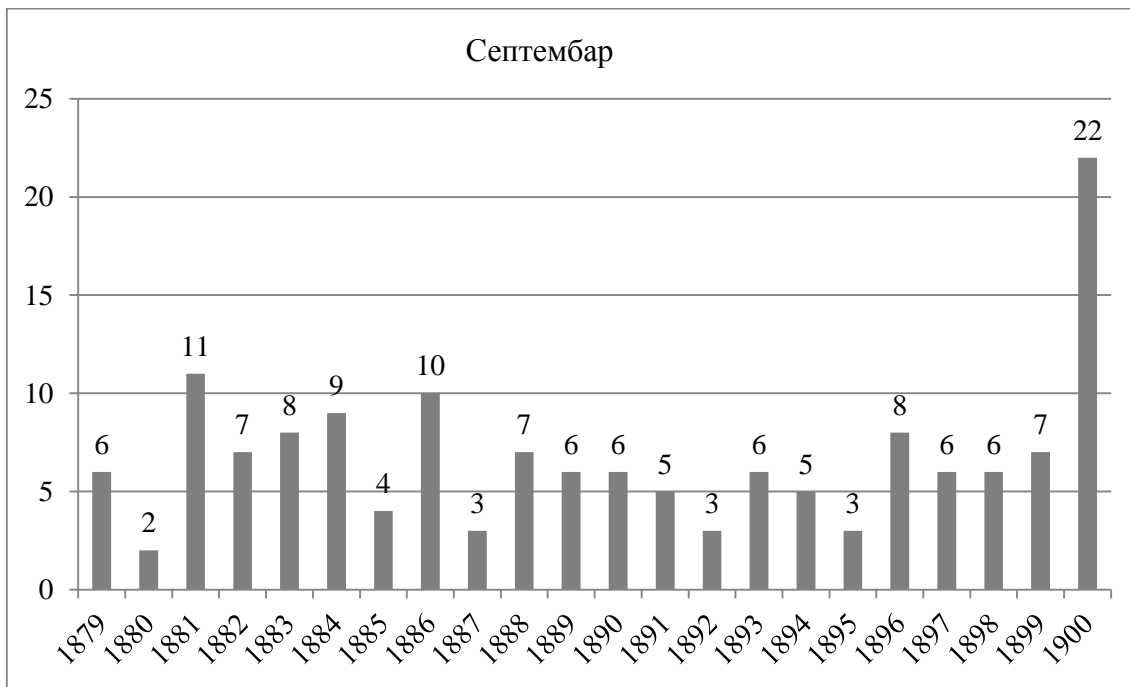
Графикон 27: Венчани јула (1879 - 1900)

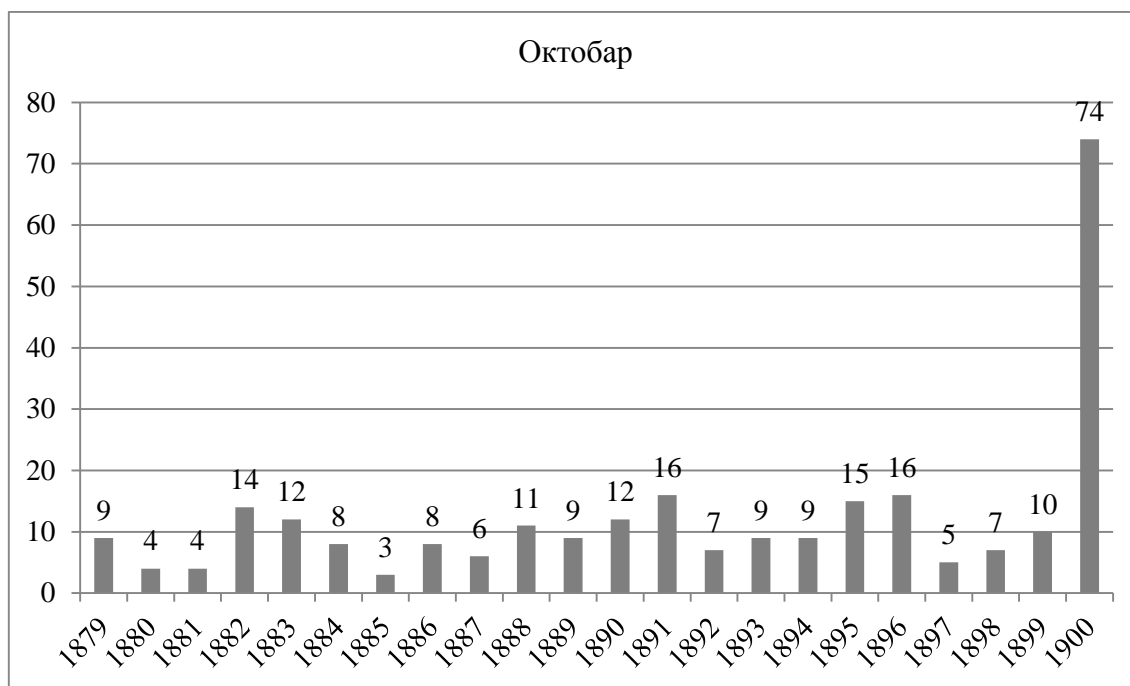
Графикон 28: Венчани августа (1879 - 1900)

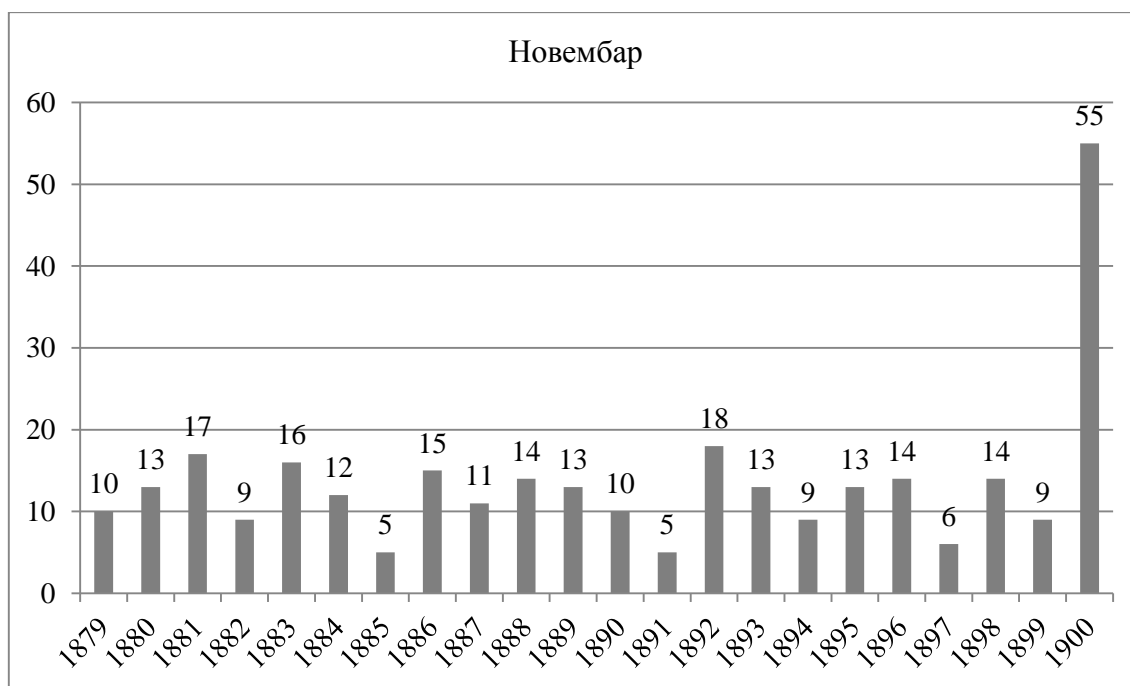
Графикон 29: Венчани септембра (1879 - 1900)

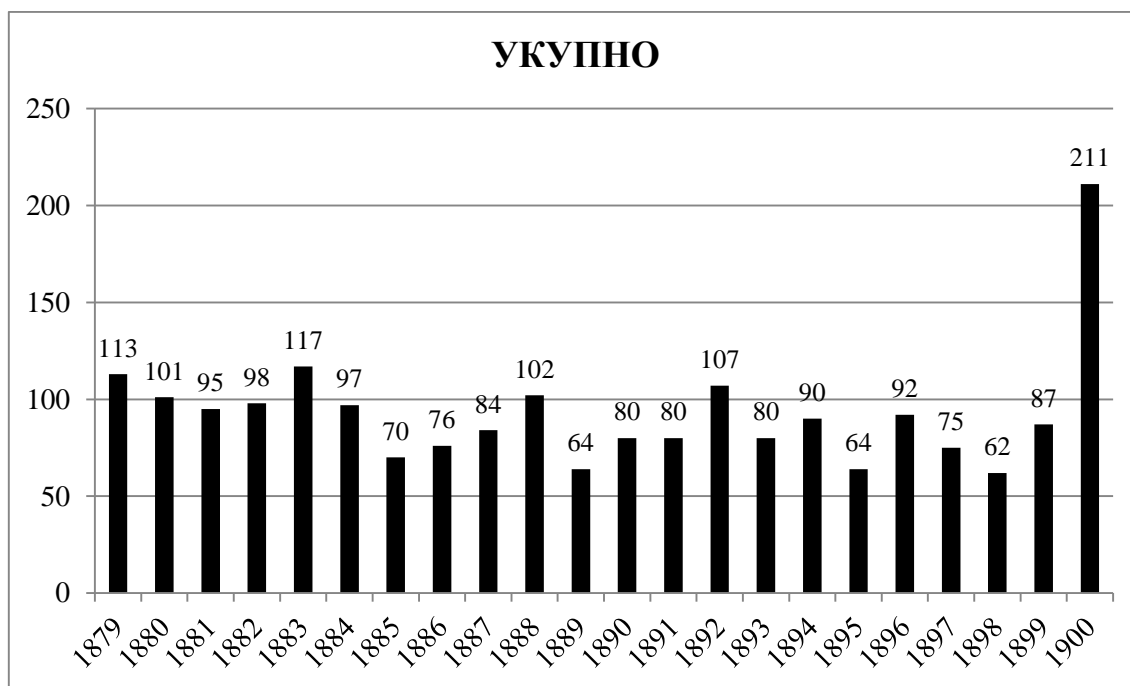
Графикон 30: Венчани октобра (1879 - 1900)

Графикон 31: Венчани новембра (1879 - 1900)

Графикон 32: Прегледни графикон венчаних од 1879. до 1900. године

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

5.3. Старост младенаца

Бројни су разлози који су ометали или подстицали венчања. Момак је морао да се прво материјално обезбеди, да има посао (занат, службу), да заврши са војском и тек тада је могао да размишља о женидби. Код девојака је тренутак за удају био када достигне физичку зрелост и развијеност (да може да рађа децу). Нису небитни били ни следећи фактори: на младу се гледало као на нову радну снагу (нарочито у селима) а није неважан био ни мираз, који је уз невесту ишао.

Становништво је у Србији крајем XIX века било веома младо. Просечна старост становника Србије 1890. године је била 23,75 година (варошко 25,79 и сеоско становништво 23,44 године). Просечна старост житеља Ниша била је 25,73 године, веома близу варошком просеку Србије (мушкарци у Нишу су били стари просечно 25,71 а жене 25,77 година). Житељи Србије су били међу најмлађим житељима тадашње Европе. Ради

оријентације напоменимо да је у Француској просек година био 31,06 а у Великој Британији 36,56 година.¹⁰⁸ Само ћемо споменути етапе демографске транзиције (о којима ће касније бити речи) из којих се види да су неки од народа већ ушли у другу фазу (прву транзициону) док је становништво Србије било у предтранзицијској фази (високи наталитет и морталитет, са веома младим становништвом).

При евидентирању старости младожења кренули смо од уписаних података свештеника из матичних књига. Старост мушкараца је бележена од 18. године па навише. Није било евидентирано да су мушкарци млађи од 18 година ступали у брак. Са 60 и више година забележена су само четири случаја склапања брака. Код невести је распон година другачији, евидентирани су почев од 15. године (није евидентирано да је било удаје млађих од 15 година) па навише (са 50 и више година је уписано укупно 6 случајева).

Израчуната је и просечна старост мушкараца и жена које ступају у брак (у Нишу, за период 1879 – 1900). За мушкарце је просечан број година 28,6 а за жене 22,06. Разлика у просечном броју година за мушкарца и жену, приликом ступања у брак а у мушкарчеву корист, износила је 6,54 године. У патријархалним срединама је била уобичајена разлика у старости између мушкараца и жене, у корист мушкараца. Мушкарац је некада био снажнији и физички доминантнији партнер, глава куће, чија је дужност била да води бригу о породици и да је материјално обезбеди. Задаци жене су се сводили на бригу о кући и деци. У савременијим истраживањима се наводи да је идеална разлика за ступање у брак када је мушкарац старији од жене 3, 5 или 7 година.

Из табела које следе може се видети старост младожење и невесте приликом ступања у брак:

---

¹⁰⁸ Министарство народне привреде, Статистичко одељење. *Статистика Краљевине Србије, књ. I, (Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1890. године - општи резултати пописа становништва), V део*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893) LXIV, LXV

Табела 26: *Старост младожење (I. део)*

Старост младоже ње	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889
18-	1	1	2	0	0	0	0	0	2	1	0
19-	1	0	0	1	2	2	0	0	0	2	1
20-	4	3	4	6	2	3	1	1	2	3	2
21-	3	3	5	4	4	4	3	2	2	3	0
22-	9	13	6	8	20	7	2	4	5	8	5
23-	9	8	10	6	13	8	8	3	10	9	6
24-	9	12	9	9	12	9	10	3	7	9	5
25-	8	16	13	14	11	15	8	11	10	10	9
26-	11	8	7	12	4	6	7	9	4	14	5
27-	3	6	3	2	5	3	4	3	5	2	6
28-	12	9	10	6	8	5	7	4	8	9	2
29-	2	1	2	0	1	2	1	1	1	2	2
30-	14	4	5	6	11	3	7	9	5	4	3
31-	0	1	2	2	1	1	0	2	1	1	1
32-	4	4	3	1	4	6	0	4	4	4	2
33-	0	1	1	1	1	2	0	0	1	0	0
34-	0	0	0	1	4	2	0	2	0	3	0
35-	4	2	5	6	2	7	2	1	4	3	1
36-	3	2	1	1	0	1	2	3	0	3	2
37-	0	0	1	0	2	0	0	2	0	0	1
38-	6	1	1	5	2	2	1	3	1	3	2
39-	1	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0
40-	2	2	1	2	1	4	2	3	1	2	4
41-	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
42-	2	0	1	0	0	0	0	1	1	1	0
43-	1	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0
44-	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0
45-	3	0	0	1	3	3	2	1	0	1	1
46-	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0
47-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
48-	0	0	0	1	0	1	0	1	2	1	0
49-	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
50-	0	2	2	0	0	0	1	0	1	2	1
51-	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
52-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
53-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
54-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
55-	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	2
56-	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
57-	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
58-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
59-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
60 +	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0
УК:	113	101	95	98	117	97	70	76	84	102	64

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

Табела 27: Старост младожење (2.део)

Старост младожење	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	УК
18-	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	9
19-	1	1	1	0	1	0	2	1	1	0	2	19
20-	2	2	0	2	2	1	4	3	1	4	4	56
21-	2	2	4	2	1	1	2	2	4	5	5	63
22-	7	6	6	4	7	4	8	4	1	2	13	149
23-	5	7	8	6	6	6	7	7	4	5	32	183
24-	8	4	7	8	6	5	11	10	6	10	23	192
25-	11	10	13	6	12	8	7	7	4	10	27	240
26-	8	8	6	3	6	3	12	7	1	8	17	166
27-	4	3	6	3	2	3	1	6	3	5	9	87
28-	8	8	12	7	11	4	10	5	10	6	7	168
29-	1	0	2	4	3	2	3	1	0	2	11	44
30-	5	5	8	3	6	8	3	4	3	5	11	132
31-	2	2	2	0	1	0	1	1	4	1	1	27
32-	1	4	11	1	5	3	2	1	3	1	6	74
33-	0	3	3	2	2	0	0	1	2	2	5	27
34-	0	3	1	1	2	2	2	4	1	0	3	31
35-	2	3	2	7	3	1	1	2	1	4	4	67
36-	2	0	4	6	2	1	3	3	5	3	6	53
37-	0	1	0	1	0	1	1	0	1	2	1	14
38-	0	2	0	2	1	1	0	3	1	2	1	40
39-	0	0	0	0	2	2	0	0	0	0	1	9
40-	2	1	5	1	2	2	3	1	0	2	8	51
41-	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	4
42-	2	1	0	1	2	1	1	0	0	1	1	16
43-	1	0	0	1	0	0	0	0	2	0	1	9
44-	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	7
45-	3	2	2	0	0	1	2	0	1	2	3	31
46-	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	2	8
47-	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	4
48-	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	9
49-	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
50-	0	2	2	2	1	2	1	0	1	2	2	24
51-	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
52-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
53-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
54-	0	0	1	2	0	1	0	0	0	0	0	5
55-	0	0	0	0	0	0	3	0	0	1	0	9
56-	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	4
57-	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	4
58-	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
59-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
60 +	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4
УК:	80	80	107	80	90	64	92	75	62	87	211	2045

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

Графикон 33: *Старост младожење*

Из табеле и графика старости младожења видимо фреквентност појединачних година мушкараца који су ступали у брак. Почев од 18. године живота учесталост брзо расте да би од 22. до 30. године имала свој максимум (са изузетком 27. и 29. године, што не сматрамо правилом, већ случајношћу, зато што је модус 25. година и поменуте вредности су врло близу модусу, што није уобичајено.¹⁰⁹ Најучесталија година у којој се мушкарци жене је 25-та, што је одговарајућа зрелост за формирање породице, по уобичајеним нормама тога времена. Такође, то је и просечна старост грађанина Србије. Број младожења са 25 година је 240, 11,74 % укупног броја женика. Близу овој години су и оне непосредно пре и иза ње (24-та (192 женика; 9,39 %), 23-ћа, 28-ма, 26-та). Након тога, број младожења са више година постепено опада, уз скокове без правилности. Претпоставка је да су, после 30. године, у већини били они који су у брак ступали као удовци и разведени мушкарци. После треће деценије живота, већина становника је већ једном ступила у брак (што се из графика јасно уочава). Ако се десило да су остали без жене, логично је претпоставити да су удовци и разведени са више од 30 година чинили контингент из кога су долазиле младожење за други брак.

¹⁰⁹ Модус је вредност обележја која у посматраној серији има највећу фреквенцију односно највише пута се јавља (вредност око које се чланови серије концентришу) Radmila Njegić i dr., *Osnovi statističke analize* (Beograd: Savremena administracija; Branko Đonović, 1991) 58.

Следи табела и графикон са старошћу младе:

Табела 28: *Старост младе (1. део)*

Старост младе	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889
15-	2	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1
16-	5	5	8	8	3	1	0	2	1	0	0
17-	4	8	8	7	10	7	7	5	7	9	3
18-	22	33	31	24	25	34	16	16	13	26	13
19-	12	14	10	16	18	14	8	5	8	8	10
20-	25	17	13	17	24	13	14	16	20	18	15
21-	1	5	1	0	3	3	3	3	10	5	2
22-	10	3	3	4	8	5	5	4	7	6	4
23-	1	1	4	1	2	1	1	1	2	5	0
24-	1	2	2	1	2	0	2	3	1	1	2
25-	4	2	3	2	3	1	3	4	3	1	3
26-	3	1	1	1	1	3	2	4	1	3	0
27-	0	0	1	0	1	1	0	1	0	3	1
28-	2	4	1	6	1	1	2	1	4	2	2
29-	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2	1
30-	6	1	3	1	7	3	2	2	0	1	1
31-	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0
32-	10	1	0	1	1	2	2	2	0	1	0
33-	0	0	0	1	0	1	0	0	0	2	2
34-	0	0	0	1	1	1	0	0	1	2	0
35-	2	0	1	1	2	3	1	3	1	1	2
36-	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
37-	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0
38-	0	1	0	0	1	1	0	0	1	2	0
39-	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0
40-	1	1	0	1	2	0	1	1	2	2	0
41-	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
42-	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
43-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
44-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45-	1	1	0	2	0	0	0	0	1	1	0
46-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
47-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
48-	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0
49-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50+	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1
УК	113	101	95	98	117	97	70	76	84	102	64

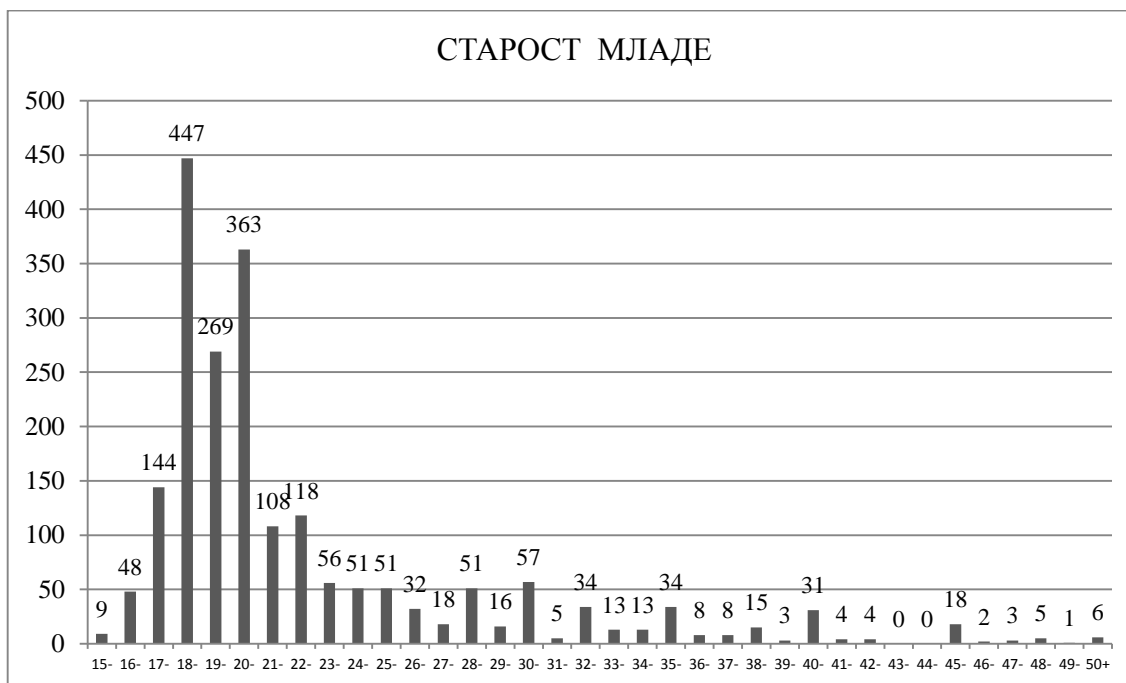
Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

Табела 29: Старост младе (2. део)

Старост младе	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	УКУПН О:
15-	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	1	9
16-	1	1	1	1	1	1	4	1	2	0	2	48
17-	8	5	5	3	6	4	6	4	7	4	17	144
18-	19	15	26	12	17	11	13	18	10	15	38	447
19-	11	14	8	9	15	8	12	13	8	12	36	269
20-	11	10	22	12	19	10	15	11	6	24	31	363
21-	8	3	8	8	4	5	7	5	6	5	13	108
22-	6	7	4	6	5	2	6	6	1	2	14	118
23-	1	0	4	2	4	0	4	4	3	5	10	56
24-	2	4	2	4	1	3	2	0	3	2	11	51
25-	1	1	3	3	1	4	3	2	1	1	2	51
26-	1	3	2	0	0	1	1	1	1	0	2	32
27-	1	2	1	2	0	1	1	0	0	2	0	18
28-	1	3	3	2	4	2	1	2	3	3	1	51
29-	0	2	1	1	1	1	0	0	1	0	4	16
30-	1	2	4	2	3	3	5	0	2	2	6	57
31-	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	5
32-	3	1	1	1	2	0	1	3	1	0	1	34
33-	0	1	0	0	1	1	0	0	1	1	2	13
34-	1	0	2	0	0	0	2	0	1	0	1	13
35-	1	0	2	2	1	3	0	1	3	2	2	34
36-	0	3	1	0	0	0	0	1	0	0	1	8
37-	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0	0	8
38-	0	0	0	1	1	1	2	1	1	0	2	15
39-	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3
40-	2	2	4	3	0	0	1	0	0	4	4	31
41-	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	4
42-	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	4
43-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
44-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45-	0	0	2	2	0	3	1	0	0	0	4	18
46-	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	2
47-	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	3
48-	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	5
49-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
50+	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	6
УК	80	80	107	80	90	64	92	75	62	87	211	2045

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

Графикон 34: *Старост младе*

Када поредимо старост младожење са старошћу младе, долазимо до закључка да се најучесталије године ступања у брак разликују и да младе формирају породицу раније од младожења. Поглед на графиконе старости младожење и младе даје нам за право. Ступање у брак са 15 година је врло ретко. Како се године старости повећавају (од 15 до 18) тако и број невести расте. Највећи број се венчавао у својој 18-тој години (њих 447, односно 21,86 % укупног броја невести).¹¹⁰ По бројности, за овом годином следе: 20-та (363 удаја, 17,75 %) 19-та, 17-та, 22-га и 21-ва. Након ових година број невести лагано опада, уз скокове за поједине године. Венчања старијих жена су ретка и претпоставка је да су већином биле удовице, што број жена које ступају у други и трећи брак потврђује.

Две најфреквентније године венчања мушкараца (25. и 24.) дају заједнички проценат 21,13. Код жена је заједнички проценат за две најфреквентније године 39,61 (за 18. и 20.). Скоро дупло већи удео најучесталијих година старости код женске популације

¹¹⁰ Модус графикана је 18. година

указује на бољу дисперзију старосне структуре мушкараца, односно да су приликом венчања правилније распоређене године код мушке популације.

Модус код мушкараца је на 25. години. Уз ову вредност најчесталије су 24. и 23. година. Код жена је модус 18. година а најфреквентније уз њу су 20. и 19 година старости. Ове вредности, уз године када почиње уписивање младожење (18) и младе (15) показују уобичајену разлику између година младенаца приликом ступања у брак.

5.4. Брачно стање венчаних

Под брачним стањем венчаних подразумевамо статус који су млада и младожења имали пре ступања у брак. Иако формално удовци (удовице) и разведени (разведене) нису у браку, Статистика Краљевине (Кнежевине) Србије до 1890. године признаје две категорије код мушкараца (неожењен и удовац) и код жена (неудата и удовица) и жели да их евидентира. У државним статистикама се упоређује бројност сваке од група, као и комбинације венчања између појединих група (неожењен – неодата, неожењен – удовица, удовац – неодата, удовац - удовица).

Од 1890. се уводи нова категорија: разведени. Од тада се они бележе као посебна група. Онда се и број комбинација брачног стања различитих полова увећава (разведен – девојка; разведен – удовица, разведен – разведена као и разведена – неожењен, разведена – удовац, разведена - разведен).

У периоду 1880 – 1887. просек венчања у нишком округу у свакој години је био 1.397. Од тога броја, момака који ступају у брак је било 1.162 (83,18 %) а удоваца 235 (16,82 %). Комбинација момак - девојка је била заступљена у 1.125 случајева (80,58 %); момак – удовица 37 (2,6 %); удовац – девојка 62 случаја (4,44 %) и удовац – удовица 173 (12,4 %). Што се жена тиче, девојка је било 1.187 (84,97 %) а удовица 210 (15,03 %).¹¹¹ Ова статистика показује да је већина бракова (више од 4/5) склапана између момака и

---

¹¹¹ Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистика рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893) X, XI

девојака (којима је брак био први). Око 1/8 свих бракова су они које су склопили удовци и удовице. Остале комбинације (удовац – девојка и момак – удовица) су далеко мање заступљене а женидба удовца са девојком је готово дупло бројнија од другонаведене.

Када је реч о бројности категорија, у свим прегледима и пописима је група нежењених (неудатих) била доминантна. За њом следе удовци (удовице) а најмалобројнији, и касније уписани, су разведени (разведене).

Из следеће табеле се види бројност становништва по полу као и по већ поменутиим категоријама:

Табела 30: *Становништво Ниша по брачном стању (са војском и осуђеницима и са више од 15 година)*

	Попис 1884.	Попис 1890.	Попис 1895.	Попис 1900. (са децом*)
Мушких- нежењених	5085	3344	3918	8948*
Мушких- ожењених	3364	4268	4404	6104
Мушких- удоваца	268	261	288	341
Мушких- разведених	-	17	53	36
<i>Мушких- укупно:</i>	<i>8717</i>	<i>7890</i>	<i>8663</i>	<i>15429</i>
Женских- неодата	3370	737	815	4263*
Женских- удата	3137	3311	3392	3686
Женских- удовица	954	993	1123	1139
Женских- разведених	-	37	66	56
<i>Женских- укупно:</i>	<i>7461</i>	<i>5078</i>	<i>5396</i>	<i>9144</i>

Извор: Пописи 1884, 1890, 1895. и 1900.

Када видимо податке из различитих пописа, уочавамо и недоследности, о којима смо већ говорили. Попис из 1900. године препознаје нежењене (неудате) као категорију, али у њу укључује и децу до 15. године живота, која су ван брачног контингента. И, као што смо раније поменули, у становништво Ниша је укључен и велики број војника и осуђеника, што мења слику односа полова у граду.

Из табеле видимо и следеће: удоваца је оквирно 4 пута мање него удовица и то наводи на закључак да је далеко више мушкараца умирало него жена. Постоји и вероватноћа да су мушкарци удовци брже ступали у други брак него удовице. Несклад је и у броју разведених, мушких са тим статусом је мање. Објашњење је као и претходно: брже су ступали у следећи брак. Постоји и могућност да су се, након развода, а као покретљивији, исељавали из града и онда нису пописивани.

Из следеће табеле видимо број венчања у вароши по годинама али и по комбинацијама брачног стања венчаних. И овде је случај да се у два Статистичка годишњака нешто бележи а у два следећа тога нема.

Табела 31: Број венчања у Нишу од 1893. до 1899.

	1893	1894	1895	1896	1897	1998	1899
Број венчања Ниш	174	218	142	259	215	206	230
Момци са девојкама	116	155	100	-	-	-	-
Момци са удовицама	10	9	5	-	-	-	-
Момци са разведеним	4	2	1	-	-	-	-
Удовци са девојкама	11	18	13	-	-	-	-
Удовци са удовицама	32	32	19	-	-	-	-
Удовци са разведеним	-	-	1	-	-	-	-
Разведени	1	1+1	3	-	-	-	-

Извор: Статистички годишњаци за 1893, 1894 - 95, 1896 - 97, 1898 - 99;

Претходна табела нам омогућује да упоредимо број венчања између различитих категорија оних који у брак ступају. И даље су најзаступљенија венчања момака и девојака, за овима следе бракови удоваца са удовицама, па онда бракови удоваца са девојкама, врло близу њима су бракови момака са удовицама а комбинације са разведенима су ретке.

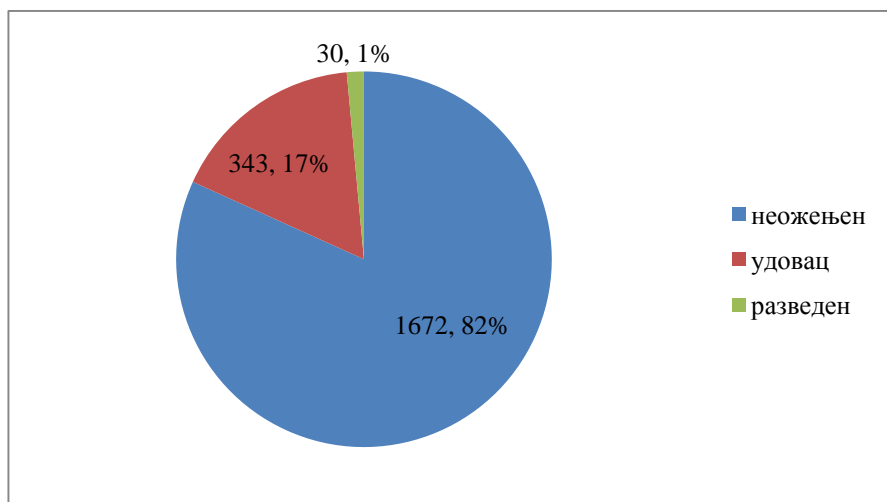
У Саборној цркви у Нишу, од 1879. до 1900, структура мушкараца по брачном стању приликом склапања брака је била следећа:

Табела 32: Брачно стање младожења

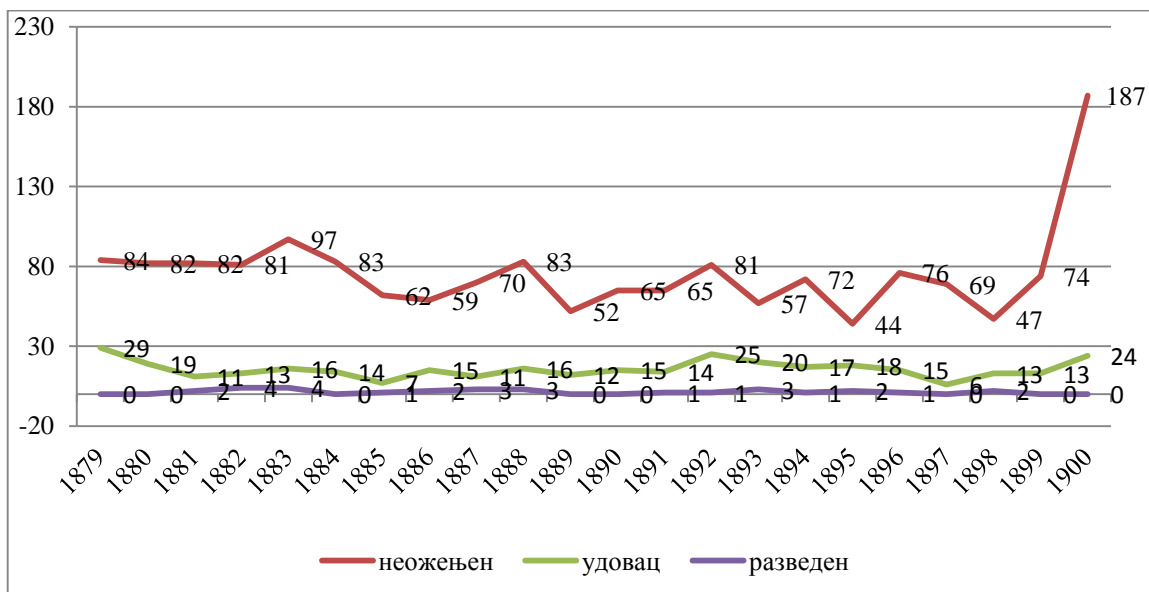
МЛАДОЖЕЊА:	неожењен	удовац	разведен	УКУПНО:
1879	84	29	0	113
1880	82	19	0	101
1881	82	11	2	95
1882	81	13	4	98
1883	97	16	4	117
1884	83	14	0	97
1885	62	7	1	70
1886	59	15	2	76
1887	70	11	3	84
1888	83	16	3	102
1889	52	12	0	64
1890	65	15	0	80
1891	65	14	1	80
1892	81	25	1	107
1893	57	20	3	80
1894	72	17	1	90
1895	44	18	2	64
1896	76	15	1	92
1897	69	6	0	75
1898	47	13	2	62
1899	74	13	0	87
1900	187	24	0	211
УКУПНО:	1672	343	30	2045

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

Графикон 35: Брачно стање младожења (у процентима)

Графикон 36: Брачно стање младожења

Структура жена по брачном стању приликом склапања брака је била следећа:

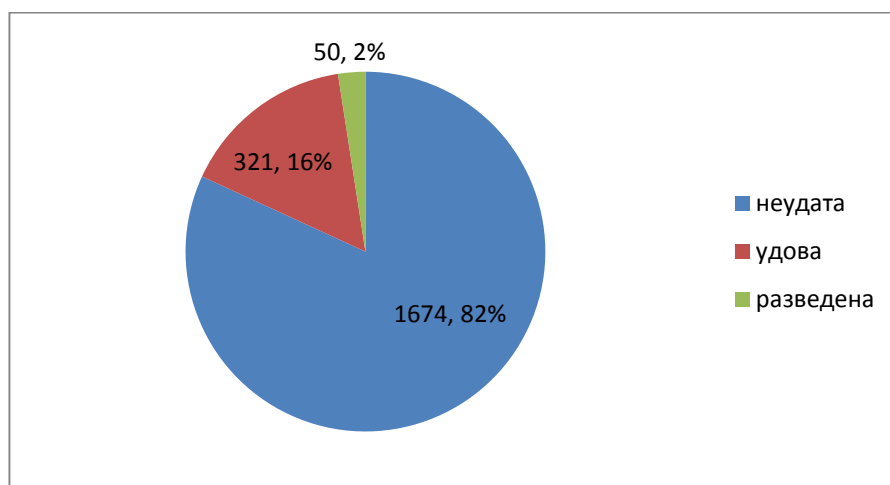
Табела 33: Брачно стање невести

НЕВЕСТА:	неудата	удова	разведена	УКУПНО:
1879	87	26	0	113
1880	87	14	0	101
1881	81	11	3	95
1882	81	15	2	98
1883	96	16	5	117
1884	79	18	0	97
1885	60	9	1	70
1886	56	19	1	76
1887	74	10	0	84
1888	80	17	5	102
1889	52	11	1	64
1890	64	13	3	80
1891	64	16	0	80
1892	85	15	7	107
1893	60	19	1	80
1894	76	13	1	90
1895	51	12	1	64
1896	75	13	4	92
1897	63	10	2	75
1898	48	10	4	62

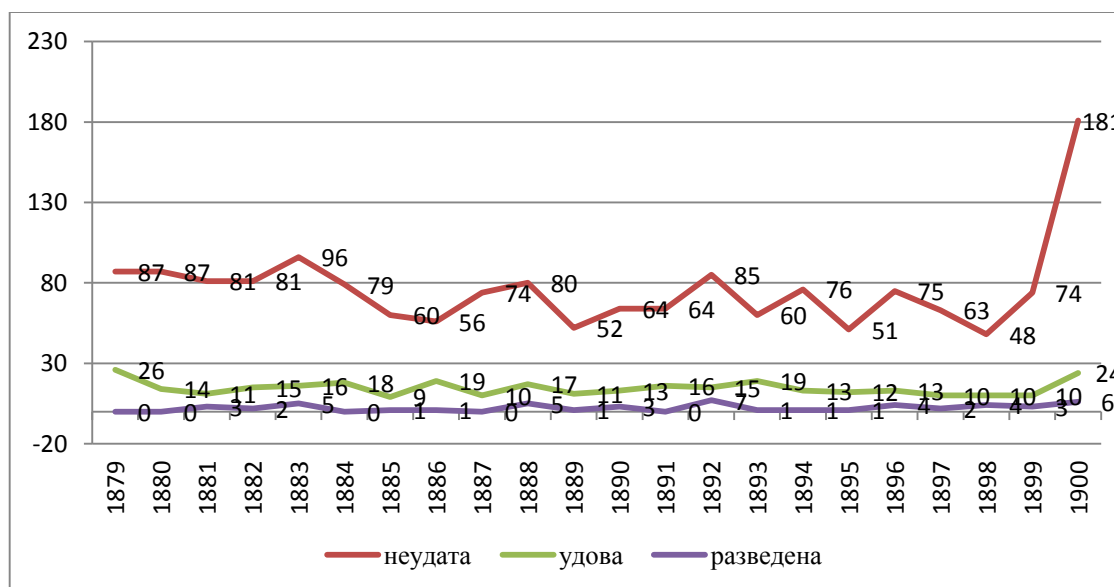
1899	74	10	3	87
1900	181	24	6	211
УКУПНО:	1674	321	50	2045

Извор: ИА Ниш, Мкв Саборне цркве (1879 – 1900)

Графикон 37: Брачно стање невести (у процентима)

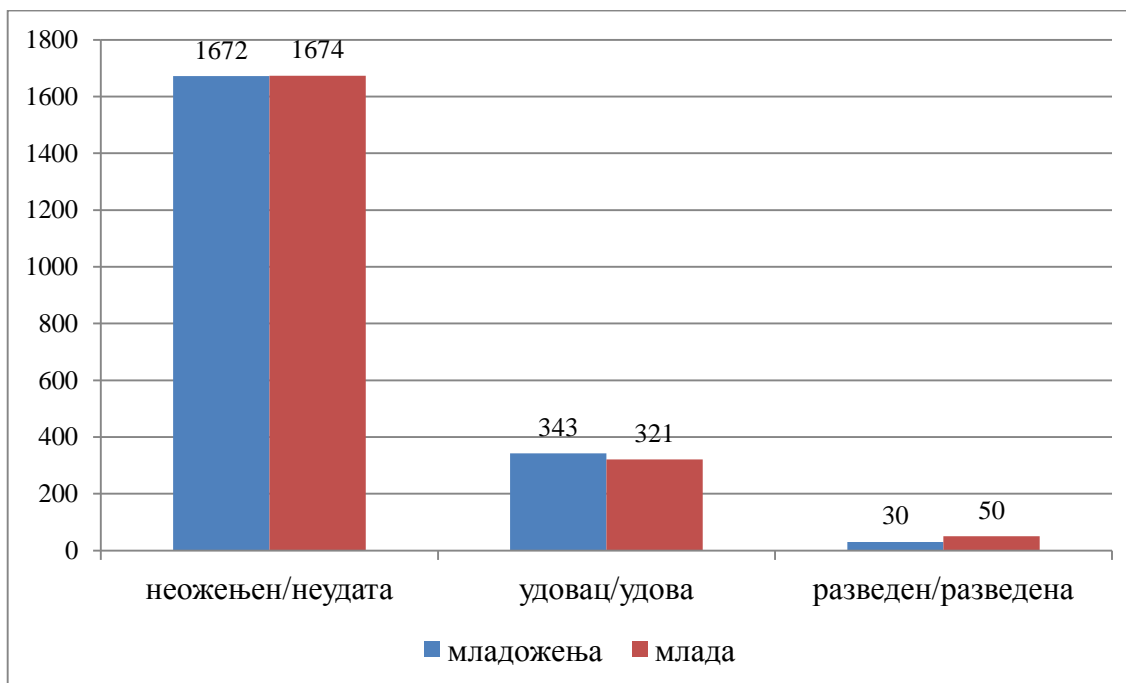

Графикон 38: Брачно стање невести

Како се из следећег графика може видети, број мушкараца и жена којима је први брак је незнатно већи у корист жена (за 2), удоваца је више него удова (за 22) што се компензује већим бројем разведених жена (50 : 30).

Графикон 39: Упоредни приказ младожења и невести по категоријама

Наводимо и неколико примера венчања која нису била уобичајена. Реч је о супружницима чија је разлика у годинама била велика.

Стојан Митић, бакалин, стар 50 година, се жени Костадином Тасић, старом 20 година, ћерком почившег кантарџије. Венчање је обављено 29. јануара 1895. године. Њему је ово други брак а њој први. Кум је Мита Ристић, механџија овдашњи.¹¹²

Марко Павловић, пекар, стар 30 година се жени Јеленом, удовом, старом 45 година. Брак је склопљен 21. јануара 1879. године. Њему је први а њој трећи брак. Кум је локални механџија.¹¹³ Може се претпоставити да је невеста била супруга почившег пекара, јер се често дешавало да се радници жене удовицама свог преминулог послодавца.

Милан Николић, контролор дувана, стар 25 година, жени се Јелисаветом, старом 38 година, удовом почившег Димитрија Стефановића, мумџије. Младожењи је први брак а младој други. Кум је контролор дувана.¹¹⁴

¹¹² ИаН, Мкв Сц Ниш 1891-1895, књига бр. 2, год. 1895, датум 29. 1, број уписа 10, страна 371.

¹¹³ Исто, година 1879, датум 21. 1, број уписа 19, страна 4.

¹¹⁴ ИаН, Мкв Сц Ниш 1895-1900, књига бр. 3, год. 1896, датум 14. 11, број уписа 90, страна 117.

5.5. Брак по реду младожење и младе

Од података се у матичне књиге уписивало и који је брак по реду младожењи и невести. Како ови подаци постоје за сваки пар, чинило нам се неопходним да извршимо и њихову анализу.

Мушкарци касније ступају у брак а више умиру у ранијим годинама. У првим годинама живота, правило је да се јавља вишак мушког становништва. Услед већег морталитета мушкараца, нарочито у првим годинама живота, успоставља се равнотежа између мушкараца и жена у доби од 20. до 40. године живота. Након 40. године морталитет мушких надмашује морталитет жена и стварају се све већи вишкови жена зато што жене живе просечно дуже од мушкараца.¹¹⁵ Наведено објашњава зашто у градовима постоји вишак удовица. Мора се водити рачуна и о томе да су старији људи вероватно материјално обезбеђенији од млађих, јер њихово животно доба упућује на то да су имали времена да стекну материјалну сигурност.

Логично је да је већина склопљених бракова била прва и младожењи и невести. Из графикона ће се видети да је таквих особа, којима је брак био први, око 82 %. У случају да се брак завршио, или смрћу партнера, или разводом, становници Ниша су често одлучивали да ступе у други брак. Других бракова је било 16 % и ова бројка то доказује. Ако се за први брак може рећи да је резултат младости и емоција, за други се може истаћи да је рационалан потез. Младожењи је други брак доносио домаћицу у кући и особу која ће да чува децу и брине се за њих. У случају да и она има децу, муж је обезбеђивао материјалну сигурност и за придружену децу. За жене, други брак је значио сигурност и обезбеђење деце из првог брака. Жене и удовице су се ређе од мушкараца одлучивале на нови брак. Трећи брак је био редак. У Нишу је уписано само 69 особа (м. 38, ж. 31) које су се одлучиле на тај корак. Четврти брак је склопило само по 6 особа једног и другог пола (0,29 % укупних венчања).

Пописи дају податке да је на сто ожењених мушкараца у варошима, њих 93,62 % у првом браку, 5,62 % у другом, 0,70 % у трећем а само 0,06 % у четвртном. За удате жене је

---

¹¹⁵ Alica Wertheimer-Baletić, *Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak*, (Zagreb: Informator, 1973), 183.

статистика: 93,21 % је у првом браку, 6,16 % у другом, 0,58 % у трећем а 0,05 % у четвртом.¹¹⁶

Следе табеле са бројем брака по реду младожење и младе:

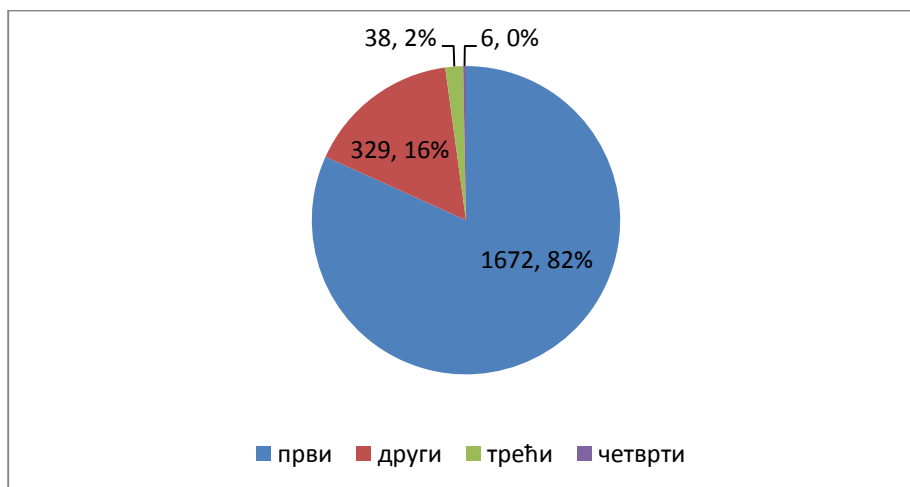
Табела 34: *Брак по реду младожење*

Брак по реду младожење:	први	други	трећи	четврти	УКУПНО:
1879	84	24	5	0	113
1880	82	17	2	0	101
1881	82	12	1	0	95
1882	81	15	1	1	98
1883	97	18	2	0	117
1884	83	12	2	0	97
1885	62	7	1	0	70
1886	59	14	2	1	76
1887	70	13	1	0	84
1888	83	16	3	0	102
1889	52	8	3	1	64
1890	65	14	1	0	80
1891	65	12	3	0	80
1892	81	23	3	0	107
1893	57	22	0	1	80
1894	72	14	3	1	90
1895	44	19	1	0	64
1896	76	14	1	1	92
1897	69	6	0	0	75
1898	47	15	0	0	62
1899	74	12	1	0	87
1900	187	22	2	0	211
УКУПНО:	1672	329	38	6	2045

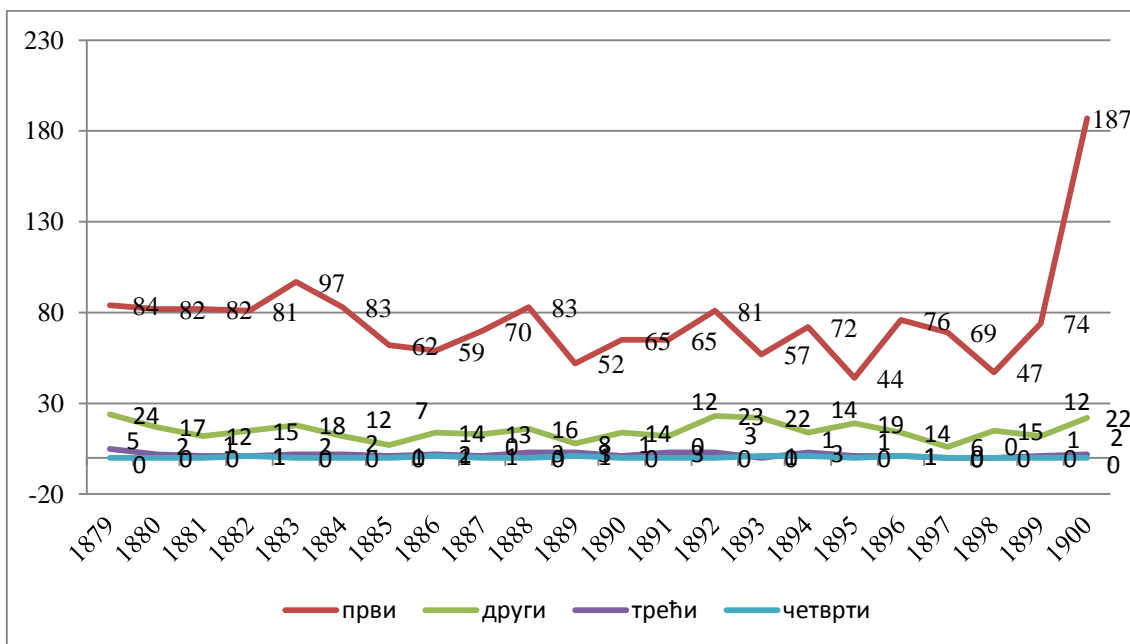
Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Сц Ниш (1879 – 1900)

¹¹⁶ Министарство народне привреде, Управа државне статистике. *Статистика Краљевине Србије, књ. XXIV, (Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1900. године), II део*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1905) LXXXVI

Графикон 40: Брак по реду младожење (у процентима)

Графикон 41: Брак по реду младожење

Претходни графикон на прегледан начин по бројности и по годинама представља однос бројности првих бракова према осталим. Види се доминантност првих у односу на осталобројне бракове.

Следе табела и графикони за брак по реду невесте.

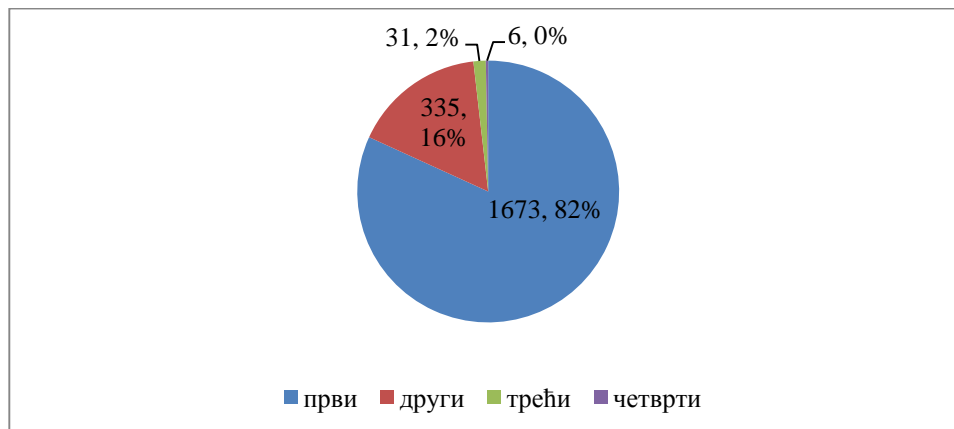

Табела 35: Брак по реду невесте

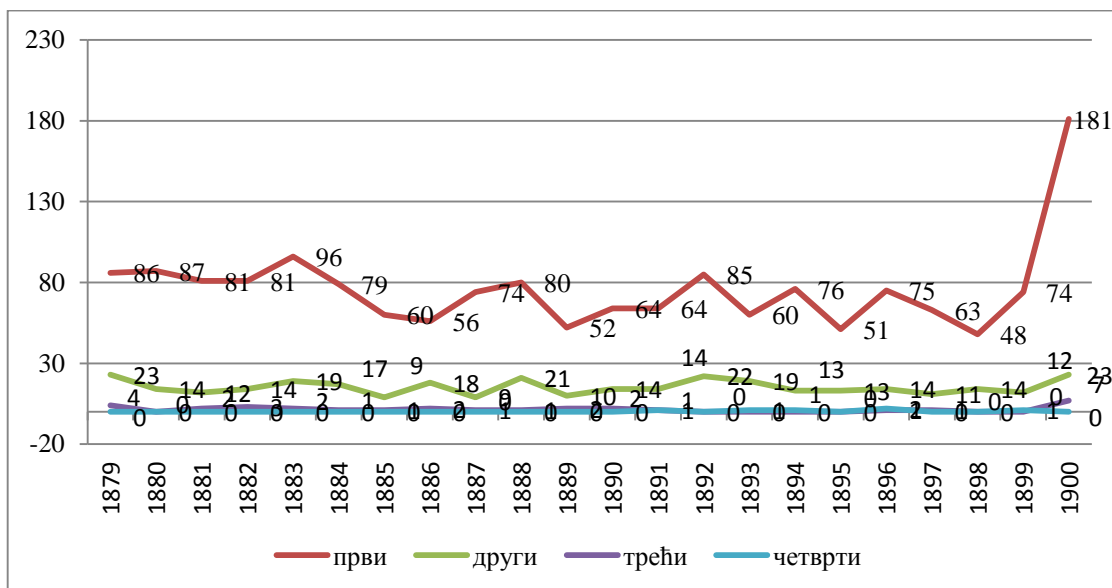
Брак по реду невесте:	први	други	трећи	четврти	УКУПНО:
1879	86	23	4	0	113
1880	87	14	0	0	101
1881	81	12	2	0	95
1882	81	14	3	0	98
1883	96	19	2	0	117
1884	79	17	1	0	97
1885	60	9	1	0	70
1886	56	18	2	0	76
1887	74	9	1	0	84
1888	80	21	1	0	102
1889	52	10	2	0	64
1890	64	14	2	0	80
1891	64	14	1	1	80
1892	85	22	0	0	107
1893	60	19	0	1	80
1894	76	13	0	1	90
1895	51	13	0	0	64
1896	75	14	1	2	92
1897	63	11	1	0	75
1898	48	14	0	0	62
1899	74	12	0	1	87
1900	181	23	7	0	211
УКУПНО:	1673	335	31	6	2045

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Сц Ниш (1879 – 1900)

Графикон 42: Брак по реду невесте (у процентима)

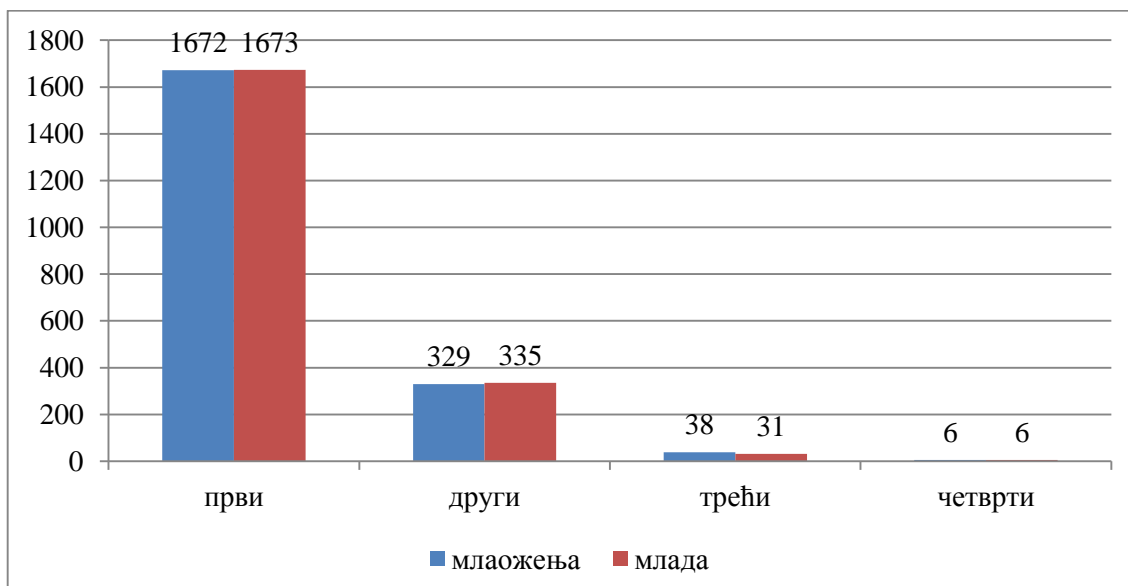

Графикон 43: Брак по реду невесте

Како се из графикана који следи види, број мушкараца и жена којима је први брак је незнатно већи у корист жена (1672 : 1673), у другом браку нешто је више жена (329 : 335), у трећем више је мушкараца (38 : 31) док је једнак број особа које су склопиле четврти брак (по 6). Први бракови су доминантни у односу на остале (82 %), број других бракова је значајан (16 %), а број осталих је мали.

Графикон 44: Упоредни приказ брака по реду младожења и невести

5.6. Социјална структура младожења

У матичним књигама венчаних доста простора заузимају занимања. У питању су рубрике које је требало попунити занимањима: младожење, оца младожење, оца (или почившег мужа) невесте и кума.

Да би неко ступио у брак, морао је да има посао од кога ће живети. Вероватно нема пуно примера да су постојали они који су наслеђем стекли довољан иметак који би им омогућио да живе од ренте и без занимања. Предуслов за женидбу био је да младожења има занимање (занат, школу). Занимање је подразумевало да се од њега издржава, као и да му оно омогућава да издржава њиме будућу супругу и децу. Деца су у породици била бројна и родитељи су могли да издржавају само млађу децу. Старија деца је требало да заврше занат и нађу извор прихода. Након добијања било каквог занимања, очекивало се да се момак запосли и брине за себе. У кући су остајала деца која нису стасала за самосталан живот а будући младожења се трудио да се што пре осамостали и да заснује своју породицу. Заснивањем нове, напуштао је стару. Женидбом је младожења стицао могућност да заснује независно, нуклеусно и самостално домаћинство.

Велики број становника вароши потицао је са села, одакле су дошли у потрази за послом или са жељом да се школују. Имање на селу је остајало другој браћи, у чије школовање није улагано. Након завршетка заната или школе, младић је остајао у граду. У њему је требало да себе обезбеди, па да се жени. Тај процес је у граду могао да траје и неколико година. Када би себе довољно материјално ситуирао, тражио је невесту. Велики број невести долазио је такође са села. Привлачност града и лакшег живота утицала је на њихов долазак.

Младожење су долазиле из свих друштвених група и лако су се одлучивали за брак. Чиновници су били материјално обезбеђени и трудили су се да се ожене што пре, наравно, припадником одговарајуће друштвене групе. За офицере је то била законска обавеза. И свештеници су се млади женили. Трговачки помоћници су, након осамостаљења, брзо заснивали породице. Исти случај је био и са дојучерашњим калфама, чији је нови друштвени статус морао да буде потврђен женидбом. И припадници најнижих друштвених

група, најамни радници, слуге и земљорадници су, природно, тежили да нађу себи невесту и формирају породице.

Занимања младожења одсликавају социјалну структуру у Нишу крајем XIX века. Број занимања је нешто мањи него у матичним књигама рођених (укупно их је 173).

Табела 36: *Занимања младожења*

Занимање младожење:	Ук.				
Абација	8	Грнчар	1	Клонфер (лимар,тенећеџија)	8
Адвокат	4	Гуслар	0	Кмет	0
Алачин	1	Длакар	2	Књиговођа	2
Антиквар	1	Добошар	3	Књижар	1
Апотекар	4	Дуванџија	11	Ковач	22
Архивар	1	Дугмеџија	1	Колар	10
Асурџија	2	Дунђер	4	Колачар	5
Ашчија	2	Ђак	0	Кондуктер	4
Бакалин	102	Ђакон	0	Конзул	0
Бандист (војни музичар)	1	Ђенерал	0	Контролор	4
Баштован	76	Ђумрукџија (цариник)	2	Кочијаш (фијакериста)	19
Берберин	23	Економ	2	Кројач (шнајдер)	47
Благајник (казначеј)	10	Жандарм	14	Кувар	3
Бозација	0	Железнички радник	71	Кујунџија	1
Бојација	3	Земљоделац	45	Лекар	3
Болничар	3	Зидар	34	Ливац	1
Бравар (шлосер)	42	Златар	8	Ликерџија	0
Брашњар (млинар)	8	Инжењер	8	Ложач	0
Ватрогасац	0	Јорганџија	1	Лончар	5
Великопоседник	0	Казанџија	9	Магационер	0
Виноградар	1	Калајџија	2	Мајор	1
Воденичар	0	Калдрмџија	1	Марвени лекар	3
Војник	6	Калпакџија	0	Машиновођа	3
Воскар	4	Каменорезац	3	Метлар	0
Вунар (вуновлачар)	1	Кантарџија	3	Механџија (гостионичар)	73
Гајтанџија	0	Капетан	22	Млекаџија	0
Глумац	6	Касапин	24	Молер	10
		Кафеџија	50		
		Келнер	26		

Музикант (свирач)	4
Мумџија (свећар)	7
Мугавџија	3
Надзорник	3
Надничар	22
Налбант (поткивач)	26
Наредник	45
Новинар	2
Обућар (шустер)	157
Овчар	7
Опанчар	14
Памуклијаш	2
Пандур	9
Папуџија	0
Пекар	40
Пензионер	1
Пивар	0
Пиљар	34
Пинтер (качар)	1
Писар	65
Полицајац	2
Пољак (пудар)	3
Порезник	0
Поручник	28
Посластичар	0
Послужитељ	25
Потпоручник	15
Потпуковник	1
Поштар (постаљон)	10
Предузимач	2
Просјак	1

Професор	18
Пуковник	1
Пушкар	6
Рабаџија (таљигаш)	48
Радник	2
Разносач новина	0
Рачуновођа	4
Рентијер	0
Рибар	0
Сапунџија	5
Сарач (самарџија, седлар)	12
Свештеник	6
Свињар	1
Сеиз (коњушар)	1
Скелеџија	0
Слуга	24
Стаклорезац	1
Столар	26
Стражар	0
Стругар	2
Студент	1
Судија	5
Табак (кожар, ледер)	7
Тапетар	6
Тежак (паор)	12
Телеграфиста	16
Терџија	112
Тестераш	1
Тишлер	17
Ткач	0

Трговац	105
Ћеваџија	7
Ћеремиџија	1
Ћурџија	27
Ужар	20
Управитељ	4
Учитељ	17
Фабрикант	0
Фамулус	6
Ћењерџија	2
Фотограф	3
Фурунџија	11
Џиглар	3
Џимерман	0
Џревар	1
Џрквењак	4
Џртач (сликар)	2
Часовничар (сајџија)	4
Чесмеџија	0
Четкар	0
Чешљар	0
Чиновник (практикант)	46
Чувар	10
Шегрт	2
Шењерџија	2
Шпедитер	2
Шпекулант	16
Штампар	6
Шумар	0

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

Табела 37: *Најчешћа занимања младожења*

Занимање младожење:	Ук.
Обућар (шустер)	157
Терџија	112
Трговац	105
Бакалин	102
Баштован	76

Механџија (гостионичар)	73
Железнички радник	71
Писар	65
Кафеџија	50
Рабаџија (таљигаш)	48
Кројач (шнајдер)	47

Чиновник (практикант)	46
Земљоделац	45
Наредник	45
Бравар (шлосер)	42
Пекар	40
Зидар	34

Пиљар	34
Поручник	28
Турчија	27
Келнер	26

Налбант (поткивач)	26
Столар	26
Послужитељ	25
Касапин	24

Слуга	24
Берберин	23
Капетан	22
Ковач	22

Претходна табела о фреквентности појединих занимања би требало да покаже друштвени статус тадашњих младожења, односно из које друштвене групе су најчешће долазили. Бројност неког занимања младожења указује и на бројност истог у структури тадашњег Ниша. Из учесталости се види и која су занимања била погодна (интересантна супротном полу), односно, која од њих су давала могућности за релативно обезбеђен живот. Ова занимања можемо поделити на две групе. У првој групи су друштвено пожељна занимања, „боља“ за женидбу и удају, пријатељство породица и друштвени статус. То су следећа занимања: терзије, трговци, бакали, механције, железнички радници, писари, кафеције, чиновници, поручници, капетани.

У другу групу спадају занимања чији су представници заступљени због велике бројности самог занимања у вароши а, сама по себи, не спадају у лакша, „господска“. Најчешће занимање младожење било је обућар. То је био чест занат, као и посао баштована, рабације, земљоделца, пекара, зидара, столара, слуге и ковача.

5.7. Социјална структура очева младожења

Проучавање и упоређивање социјалне структуре очева и синова могло би да допринесе да се комплетира слика о становништву Ниша. Подаци о занимању очева младожења су уредно уписивани у матичне књиге до 1891. године. Са променом формата матичних књига, мења се и њихов садржај. Подаци о очевима младожења се више нису уписивали. Мислимо да су ти подаци сувишни од самог почетка. Да би неко ступио у брак, потребно је да има одређено занимање.

До 1891. уписани су подаци за 1.097 очева младожења што чини нешто више од половине свих уписа венчања за период од 1879. до 1900. године (2.045).

Табела 38: Занимање оца младожење

Занимање оца младожење:	Ук.
Абација	4
Адвокат	0
Алачин	1
Антиквар	0
Апотекар	0
Архивар	0
Асурџија	3
Ашчија	1
Бакалин	36
Бандист	0
Баштован	64
Берберин	1
Благајник	1
Бозација	0
Бојација	9
Болничар	0
Бравар (шлосер)	1
Брашњар (млинар)	3
Ватрогасац	0
Великопоседник	0
Виноградар	0
Воденичар	0
Војник	0
Воскар	1
Вунар (вуновлачар)	1
Гајтанџија	1
Глумац	0
Грнчар	0
Гуслар	0
Длакар	4
Добошар	0
Дуванџија	4
Дугмеџија	3
Дунђер	23

Ђак	0
Ђакон	0
Ђенерал	1
Ђумрукџија	0
Економ	0
Жандарм	0
Железнички радник	0
Земљоделац	250
Зидар	8
Златар	4
Инжењер	1
Јорганџија	0
Казанџија	11
Калајџија	4
Калдрмџија	4
Калпакџија	5
Каменорезац	0
Кантарџија	1
Капетан	2
Касапин	17
Кафеџија	12
Келнер	0
Клонфер (лимар)	1
Кмет	0
Књиговођа	0
Књижар	1
Ковач	6
Колар	7
Колачар	0
Кондуктер	0
Конзул	0
Контролор	1
Кочијаш (фијакериста)	4
Кројач (шнајдер)	5
Кувар	1
Кујунџија	1

Лекар	1
Ливац	0
Ликерџија	1
Ложач	0
Лончар	0
Магационер	0
Мајор	1
Марвени лекар	1
Машиновођа	0
Метлар	0
Механџија	33
Млекаџија	2
Молер	1
Музикант (свирач)	6
Мумџија	3
Мутавџија	3
Надзорник	0
Надничар	31
Налбант	2
Наредник	1
Новинар	0
Обућар (шустер)	18
Овчар	8
Опанчар	2
Памуклијаш	0
Пандур	1
Папуџија	0
Пекар	14
Пензионер	1
Пивар	0
Пиљар	6
Пинтер (качар)	7
Писар	7
Полицајац	0
Пољак (пудар)	0
Порезник	0
Поручник	0

Посластичар	0
Послужитељ	0
Потпоручник	0
Потпуковник	0
Поштар	0
Предузимач	1
Просјак	0
Професор	2
Пуковник	1
Пушкар	3
Рабација (таљигаш)	46
Радник	0
Разносач новина	0
Рачуновођа	0
Рентијер	1
Рибар	2
Сапунџија	9
Сарач (самарџија)	2
Свештеник	14
Свињар	0
Сеиз (коњушар)	1

Скелеџија	0
Слуга	3
Стаклорезац	1
Столар	3
Стражар	0
Стругар	0
Судија	4
Табак (кожар)	6
Тапетар	0
Тежак (паор)	59
Телеграфиста	1
Терзија	83
Тестераш	0
Тишлер	2
Ткач	1
Трговац	109
Ћеваџија	3
Ћеремиџија	0
Ћурџија	25
Ужар	20
Управитељ	1
Учитељ	11
Фабрикант	0

Фамулус	1
Фењерџија	0
Фотограф	0
Фурунџија	2
Циглар	1
Цимерман	0
Цревар	0
Црквењак	0
Цртач (сликар)	0
Часовничар	0
Чесмеџија	0
Четкар	0
Чешљар	1
Чиновник (практикант)	15
Чувар	1
Шегрт	0
Шећерџија	1
Шпедитер	0
Шпекулант	2
Штампар	1
Шумар	0

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1891)

Табела која следи показује најчешћа занимања очева младожења, осликава социјални састав града Ниша и представља целу популацију:

Табела 39: *Најчешћа занимања очева младожења*

Занимање младожење:	оца	Ук.
Земљоделац		250
Трговац		109
Терзија		83
Баштован		64
Тежак (паор)		59
Рабација (таљигаш)		46
Бакалин		36

Механџија (гостионичар)	33
Надничар	31
Ћурџија	25
Дунђер	23
Ужар	20
Обућар (шустер)	18
Касапин	17
Чиновник (практикант)	15
Пекар	14
Свештеник	14
Кафеџија	12

Казанџија	11
Учитељ	11
Бојација	9
Сапунџија	9
Зидар	8
Овчар	8
Колар	7
Пинтер (качар)	7
Писар	7
Ковач	6
Музикант (свирач)	6
Пиљар	6

Када би се подаци о занимањима очева поредили са подацима о занимањима синова, лепо би се виделе промене између две генерације које су породично везане једна за другу. Поређење занимања једних и других би показало повећања или смањивања броја појединачних професија, као и опште тенденције у друштву које се тичу одабира занимања. Ми смо то учинили и наводимо поређења и закључке.

Поређења занимања оца младожење и самог младожење дају интересантне резултате. Постоје занимања, додуше ретка, која показују тенденцију смањивања бројности. Пример су: бојација (у занимањима очева 9 уписа а младожења 3), дунђер (23 код очева а 4 код младожења), земљоделац (250 код очева а 45 код младожења), тежак (59 код уписа очева а 12 код уписа младожења). Бројност ових занимања се смањује у следећој генерацији.

С друге стране постоји списак занимања чија се бројност повећава у генерацији синова у односу на генерацију очева: бакалин (36 код уписа очева : 102 код уписа младожења), берберин (1 : 23), бравар (1 : 42), кафеџија (12 : 50), зидар (8 : 34), кафеџија (12 : 50), келнер (ново занимање, 0 : 26), клонфер (1 : 8), ковач (6 : 22), кочијаш (4 : 19), кројач (5 : 47), пекар (14 : 40), пиљар (6 : 34), столар (3 : 26). Сва поменута занимања имају тенденцију повећања у односу на ранију генерацију.

У литератури се напомиње да занимања у Србији тога доба нису била наследна, односно да је син ретко наслеђивао оца у одабиру посла, осим међу чиновницима и свештеницима.¹¹⁷

У друштву је владала правилност да успех појединца у једној друштвеној групи повлачи за собом жељу да се исти прикључи другој, вишој. Калфа који је постао мајстор је желео да се ожени приликом из боље еснафске породице. Успешан занатлија је желео да се његов син ожени невестом из трговачке породице и тако побољша углед у друштву. Трговачка породица је желела да се ороди са богатијом трговачком или чиновничком

---

¹¹⁷ Бојана Миљковић - Катић, *Структура градског становништва Србије средином XIX века*, (Београд: Историјски институт, 2002), 171.

породицом средњег положаја. Припадник сваке друштвене групе је желео да кроз брак увећа себи материјални статус а тиме и друштвени углед. Ако би уз побољшање угледа додао и корист коју је млада са собом доносила (мираз), слика би била потпунија. Већи мираз је много пута био одскочна даска за успех у трговини.

5.8. Социјална структура очева или почивших мужева невести

Приликом уписа у матичну књигу венчаних законска обавеза је налагала да се за младу упише и занимање њеног оца. Проблема са уносом података није било ако је невести то био први брак. У случају да је млада обудовела, занимање које је требало уписивати је занимање њеног покојног мужа. Како су новосклопљени бракови удовица чинили 16 % свих бракова, у књиге венчаних је за удовице уношено занимање покојног мужа.

Наредна табела доноси попис занимања очева невести (или њиховог покојног мужа):

Табела 40: *Најчешћа занимања оца (или почившег мужа) невесте*

Занимање оца (или почившег мужа) невесте:	Ук.
Абација	18
Адвокат	2
Алачин	0
Антиквар	0
Апотекар	7
Архивар	0
Асурџија	6
Ашчија	2
Бакалин	79
Бандист	0
Баштован	101
Берберин	7
Благајник	6
Бозација	1
Бојација	10

Болничар	0
Бравар (шлосер)	13
Брашњар (млинар)	4
Ватрогасац	1
Великопоседник	1
Виноградар	0
Воденичар	5
Војник	1
Воскар	2
Вунар (вуновлачар)	2
Гајтанџија	1
Глумац	0
Грнчар	1
Гуслар	1
Длакар	6
Добошар	0
Дуванџија	16
Дугмеџија	8

Дунђер	18
Ђак	0
Ђакон	0
Ђенерал	3
Ђумрукџија	1
Економ	0
Жандарм	6
Железнички радник	17
Земљоделац	123
Зидар	16
Златар	8
Инжењер	1
Јорганџија	5
Казанџија	18
Калаџија	7
Калдрмџија	6
Калпакџија	2
Каменорезац	1

Кантарџија	7
Капетан	10
Касапин	47
Кафеџија	46
Келнер	0
Клонфер (лимар)	2
Кмет	0
Књиговођа	3
Књижар	1
Ковач	12
Колар	32
Колачар	3
Кондуктер	0
Конзул	0
Контролор	0
Кочијаш	24
Кројач (шнајдер)	30
Кувар	2
Кујунџија	6
Лекар	6
Ливац	0
Ликерџија	0
Ложач	0
Лончар	13
Магационер	1
Мајор	2
Марвени лекар	0
Машиновођа	1
Метлар	4
Механџија	89
Млекаџија	2
Молер	6
Музикант (свирач)	1
Мумџија (свећар)	24
Мутавџија	8
Надзорник	2
Надничар	101
Налбант	9
Наредник	2
Новинар	1
Обућар (шустер)	71

Овчар	13
Опанчар	5
Памуклијаш	0
Пандур	14
Папуџија	1
Пекар	41
Пензионер	7
Пивар	1
Пиљар	17
Пинтер (качар)	22
Писар	22
Полицајац	0
Пољак (пудар)	1
Порезник	0
Поручник	0
Посластичар	0
Послужитељ	11
Потпоручник	0
Потпуковник	3
Поштар	5
Предузимач	8
Просјак	0
Професор	1
Пуковник	0
Пушкар	5
Рабација (таљигаш)	71
Радник	2
Разносач новина	0
Рачуновођа	0
Рентијер	1
Рибар	7
Сапунџија	2
Сарач (самарџија)	8
Свештеник	32
Свињар	0
Сеиз (коњушар)	4
Скелеџија	0
Слуга	13
Стаклорезац	1
Столар	11
Стражар	0

Стругар	0
Студент	0
Судија	4
Табак (кожар)	4
Тапетар	0
Тежак (паор)	56
Телеграфиста	3
Терџија	138
Тестераш	2
Тишлер	13
Ткач	1
Трговац	194
Ћевапџија	7
Ћеремиџија	0
Ћурџија	59
Ужар	28
Управитељ	2
Учитељ	15
Фабрикант	0
Фамулус	0
Фењерџија	2
Фотограф	1
Фурунџија	5
Циглар	5
Цимерман	2
Цревар	2
Црквењак	5
Цртач (сликар)	0
Часовничар	4
Чесмеџија	1
Четкар	0
Чешљар	2
Чиновник (практикант)	34
Чувар	4
Шегрт	0
Шећерџија	9
Шпедитер	0
Шпекулант	12
Штампар	0
Шумар	1

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

Табела 41: *Најчешћа занимања оца (или поч. мужа) невесте*

Занимање оца или почившег мужа невесте:	Ук.
Трговац	194
Терзија	138
Земљоделац	123
Баштован	101
Надничар	101

Механџија	89
Бакалин	79
Обућар	71
Рабаџија (таљигаш)	71
Ћурџија	59
Тежак (паор)	56
Касапин	47
Кафеџија	46
Пекар	41
Чинovníк (практикант)	34
Колар	32
Свештеник	32

Кројач (шнајдер)	30
Ужар	28
Кочијаш	24
Мумџија (свећар)	24
Пинтер (качар)	22
Писар	22
Абаџија	18
Дунђер	18
Казанџија	18
Железнички радник	17
Пиљар	17
Дуванџија	16
Зидар	16

Из табеле и графика на најфреквентнијих занимања очева (или почивших мужева) невести види се којим су се занимањима бавили очеви невести. У патријархалном Нишу XIX века се водило рачуна о томе где ће девојка да се уда. Приликом избора, ако већ укућани нису сугерисали, девојка је требало да гледа прилику која ће одговарати положају њене породице у друштву. Подразумевало се да ће млада пронаћи себи пар у истој или вишој друштвеној групи.

Из најчесталијих занимања очева невести се види из које породице је требало узети младу. Најпожељније су биле трговачке кћери (9,49 % свих невести). Као најбогатији у вароши, трговци су били пожељни и као тастови. И занимање терзије је било захвално за потенцијалне зетове. После ових занимања, која су била угледна у вароши, следе занимања која нису пружала толико прилика будућем зету, али су вероватно присутна због заступљености (бројности) у вароши (земљоделац, баштован, надничар). Од осталих, кћери чиновника, свештеника и писара су биле гледане као повољне прилике, због статуса породице из које су долазиле.

Раније су спомињани случајеви калфи који се жене удовицама својих мајстора. Са разлогом претпостављамо да је оваквих случајева било и у Нишу. Са удовом еснафлије ишла је и радња и разгранат посао. Разлика у годинама није представљала проблем.

5.9. Социјална структура кумова

Кумство је већ помињано у делу о матичним књигама рођених. Из следећих табела и графикана се види списак занимања кумова и учесталост њиховог кумовања:

Табела 42: *Занимања кумова*

Занимање кума:	Ук.
Абација	9
Адвокат	17
Алачин	0
Антиквар	1
Апотекар	16
Архивар	0
Асурција	2
Ашчија	3
Бакалин	128
Бандист	1
Баштован	39
Берберин	17
Благајник	14
Бозација	1
Бојација	12
Болничар	2
Бравар (шлосер)	16
Брашњар (млинар)	3
Ватрогасац	1
Великопоседник	0
Виноградар	0
Воденичар	0
Војник	1
Воскар	8
Вунар (вуновлачар)	0
Гајганција	0
Глумац	2
Грнчар	0
Гуслар	0
Длакар	4
Добошар	2
Дуванција	14

Дугмеција	0
Дунђер	5
Ђак	43
Ђакон	3
Ђенерал	0
Ђумрукција	0
Економ	5
Жандарм	8
Железнички радник	34
Земљоделац	60
Зидар	26
Златар	8
Инжењер	8
Јорганција	3
Казанција	10
Калајција	1
Калдрмција	3
Калпакција	8
Каменорезац	0
Кантарција	4
Капетан	35
Касапин	32
Кафеција	65
Келнер	2
Клонфер (лимар)	6
Кмет	1
Књиговођа	3
Књижар	4
Ковач	11
Колар	8
Колачар	2
Кондуктер	2
Конзул	2
Контролор	4
Кочијаш	14

Кројач (шнајдер)	38
Кувар	1
Кујунција	3
Лекар	3
Ливац	0
Ликерција	0
Ложач	0
Лончар	3
Магационер	0
Мајор	16
Марвени лекар	3
Машиновођа	8
Метлар	0
Механција (гостионичар)	128
Млекација	0
Молер	1
Музикант (свирач)	1
Мумција	9
Мутавција	4
Надзорник	5
Надничар	18
Налбант	13
Наредник	40
Новинар	0
Обућар (шустер)	109
Овчар	10
Опанчар	5
Памуклијаш	1
Пандур	15
Папуција	0
Пекар	41
Пензионер	4
Пивар	3
Пиљар	27

Пинтер (качар)	1
Писар	42
Полицајац	0
Пољак (пудар)	2
Порезник	5
Поручник	23
Посластичар	0
Послужитељ	9
Потпоручник	12
Потпуковник	7
Поштар	5
Предузимач	8
Просјак	0
Професор	8
Пуковник	3
Пушкар	2
Рабација (таљигаш)	34
Радник	4
Разносач новина	1
Рачуновођа	6
Рентијер	1
Рибар	5
Сапунџија	3
Сарач (самарџија)	18
Свештеник	29

Свињар	1
Сеиз (коњушар)	0
Скелеџија	1
Слуга	5
Стаклорезац	1
Столар	21
Стражар	0
Стругар	1
Студент	0
Судија	15
Табак (кожар)	6
Тапетар	2
Тежак (паор)	24
Телеграфиста	11
Терзија	114
Тестераш	1
Тишлер	16
Ткач	0
Трговац	212
Ћеваџија	11
Ћеремиџија	0
Ћурчија	25
Ужар	3
Управитељ	6
Учитељ	6

Фабрикант	1
Фамулус	1
Ћењерџија	0
Фотограф	4
Фурунџија	8
Џиглар	1
Џимерман	0
Џревар	2
Џрквењак	4
Џртач (сликар)	1
Часовничар	4
Чесмеџија	2
Четкар	2
Чешљар	0
Чинovníк (практикант)	44
Чувар	1
Шегрт	0
Шењерџија	4
Шпедитер	2
Шпекулант	12
Штампар	0
Шумар	0

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

Из следеће табеле видимо најфреквентнија занимања кумова:

Табела 43: *Најчешћа занимања кумова*

Занимање кума	Ук.
Трговац	212
Бакалин	128
Механџија	128
Терзија	114
Обућар	109
Кафеџија	65
Земљоделац	60
Чинovníк	44

Ђак	43
Писар	42
Пекар	41
Наредник	40
Баштован	39
Кројач	38
Капетан	35
Железнички радник	34
Рабација	34
Касапин	32
Свештеник	29
Пиљар	27

Зидар	26
Ћурчија	25
Тежак	24
Поручник	23
Столар	21
Надничар	18
Сарач (самарџија)	18
Адвокат	17
Берберин	17
Апотекар	16

Као и код матичних књига рођених, упоредићемо учесталости занимања младожења са учесталošћу занимања њихових кумова. У случају да је бројност занимања младожења једнака или блиска броју занимања кумова то ће бити једнака заступљеност. Уколико број занимања кумова надмашује исти број код младожења, такво кумство је пожељно. У случају да је број кумстава неке од професија био мањи од броја занимања младожења, занимање ће бити мање популарно.

Иако је бројност трговаца у Нишу била велика, кумова те професије је било више од младожења. Младожења трговаца је било 105. Укупан број кумстава трговаца је 212 (10,37 % свих кумстава). Дупло већи број казује да је кумство добростојеће трговачке куће било веома пожељно. У случају да кумство трговца није породично, већ ново, прихватање трговца да буде кум показивало је напредак онога који се венчавао. Кум трговац могао је обезбедити приступ овој друштвеној групи, а трговина је била делатност у којој се, до оснивања штедионица, обртао највећи новац. Друштвено пожељним професијама варошани тога доба сматрали су и занимања: свештеника (6 младожења а 29 кумстава), адвоката (4 младожење а 17 кумстава), апотекара (4 : 16), тежака (12 : 24), капетана (22 : 35), механције (73 : 128) а у нешто мањој мери: бакалина (102 : 128), кафеције (50 : 65) и земљоделца (45 : 60).

На средини по друштвеној пожељности се налазе следеће професије: терзија (112 младожења а 114 кумстава), чиновник (46 : 44), пекар (40 : 41), наредник (45 : 40), ћурчија (27 : 25), надничар, столар, поручник.

Мање пожељним занимањима бисмо именовали следећа: обућар (157 младожења а 109 кумстава), железнички радник (71 : 34), баштован (76 : 39), писар (65 : 42), рабаџија (48 : 34), ужар (20 : 3), учитељ (17 : 6), ковач (22 : 11), па касарин, пиљар, зидар.

Како је занимање ђак и овде заступљено (са 43 уписа), слика се може променити јер се не зна занимање оца ђака. Морамо упозорити и на несклад до кога могу довести слична занимања, на пример капетан и поручник (који могу бити иста група – официр), али смо се држали записа у матичној књизи.

5.10. Порекло младенаца

Досељавање у Ниш представљало је нови почетак у животу многих појединаца. Нови крајеви су оскудевали у радној снази. Први талас досељеника дошао је из околних села и варошица. Новопридошли су попунили места која су напустили муслимани. Образовни ниво људства из околине није могао да задовољи потребе града за административним, просветним и здравственим радницима, па је држава поспешивала досељавање потребног кадра из унутрашњости земље и иностранства. Како потреба за кадром није јењавала, досељавање се настављало пристизањем државних службеника, официра, лекара, железничких и најамних радника. Осим послова за државу и њене институције, било је пуно пословних могућности које је у град донела железница а које су везане за увоз, извоз, трговину индустријском робом. Све ово је привлачило у град способне појединце свих занимања. Већ 1884. године неспско становништво је, у укупном броју грађана Ниша, учествовало са 12,81 %. Просек за Србију је био 10,96 %, тако да је бројност досељеника из иностранства била значајна.¹¹⁸ Слично је било и са становништвом које је дошло из других крајева Србије. Међу досељеницима је било и Срба пристиглих из Аустро-Угарске, Црне Горе, као и Срба из провинција Османског царства (Босне и Херцеговине, Косова и Метохије и Македоније).

Бројност становника који нису били рођени у Нишу је варијала. Процент се брзо мењао у зависности од изградње пруге и отварања железничке и кројачких радионица, млинова, циглана, пиваре. Неки су одлазили из града не снашавши се у њему, а други су долазили, успевали да се у њему снађу са намером да остану дуже. Миграциони салдо се стално мењао у корист имиграције. Сву бројност досељеника компензовала је бројност домицилног становништва јер се и укупан број житеља Ниша, рођених у граду, увећавао из године у годину.

Доста се младих људи досељавало у град. Они су формирали породице. Повећан број житеља увећавао је потребе за намирницама и другим потрепштинама, дућанима, кућама за становање, школама, трговинама, занатским радњама, болницама.

---

¹¹⁸ Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Државопис Србије, св. 16, (Попис људства у Краљевини Србији 1884. године)*, (Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1889) XXVII

Табела 44: Број становника Ниша рођених ван града или Србије

		1890.	1895.	1900.
Рођени у Србији ван Ниша	мушки	4.322	-	-
	женски	1.381	-	-
	укупно	5.703	6.539	-
	у %	28,69	31,06	-
Рођени ван Србије	мушки	1.079	1.005	1.077
	женски	747	687	735
	укупно	1.826	1.692	1.812
	у %	9,19	8,04	7,37
Укупан број становника		19.877	21.056	24.573

Извори: Пописи становништва 1890, 1895, 1900.

Из табеле се види број досељених становника у Ниш. Желимо да укажемо на њихов утицај на стварање урбаног Ниша после ослобођења. Њихова бројност је позитивно утицала на напредак града. Са собом су досељеници из својих крајева доносили разноврсне промене у: опхођењу, облачењу, образовању, хигијени, лечењу, моди, јелима.

Број досељених становника се у задњој деценији XIX века кретао до 38 – 39 % свег становништва, од чега је од 28,69 до 31,06 % било из Србије. Број придошлица из земље се временом повећавао, што пописи и региструју. И број оних који су рођени ван Кнежевине је био велик. Процентуално учешће рођених ван Србије се смањивало (са 9,19 (1890) на 7,37 % (1900. године)), а бројчано није, што се може приписати повећању укупног броја свих становника Ниша, у које се рачунају и деца досељеника.

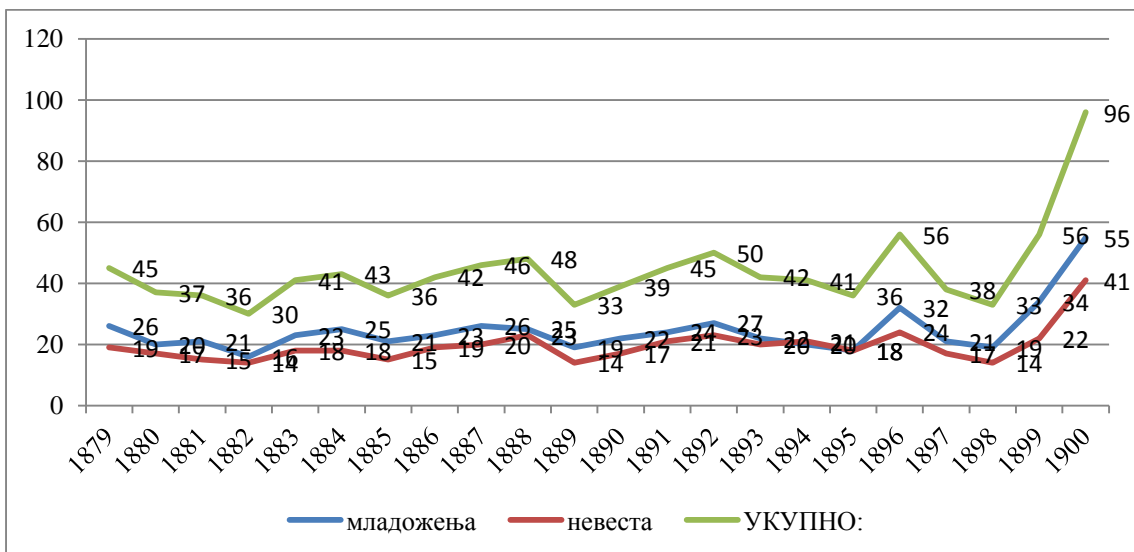
У матичним књигама венчаних налазимо следеће податке за недомицилно становништво града:

Табела 45: Место рођења венчаних (ван Ниша или Србије)

	Место рођења у Србији ван Ниша:			Место рођења ван Србије:		
	младожења	невеста	УКУПНО:	младожења	невеста	УКУПНО:
1879	26	19	45	8	6	14
1880	20	17	37	10	5	15
1881	21	15	36	9	4	13
1882	16	14	30	8	4	12
1883	23	18	41	10	8	18
1884	25	18	43	7	5	12
1885	21	15	36	13	6	19
1886	23	19	42	12	9	21
1887	26	20	46	15	9	24
1888	25	23	48	16	12	28
1889	19	14	33	9	5	14
1890	22	17	39	8	6	14
1891	24	21	45	10	7	17
1892	27	23	50	12	11	23
1893	22	20	42	9	8	17
1894	20	21	41	12	9	21
1895	18	18	36	8	8	16
1896	32	24	56	13	12	25
1897	21	17	38	11	10	21
1898	19	14	33	10	8	18
1899	34	22	56	14	10	24
1900	55	41	96	24	19	43
	539	430	969	248	181	429

Извори: ИА Ниш, Матичне књиге венчаних Саборне цркве (1879 – 1900)

Графикон 45: Венчања рођених у Србији ван Ниша

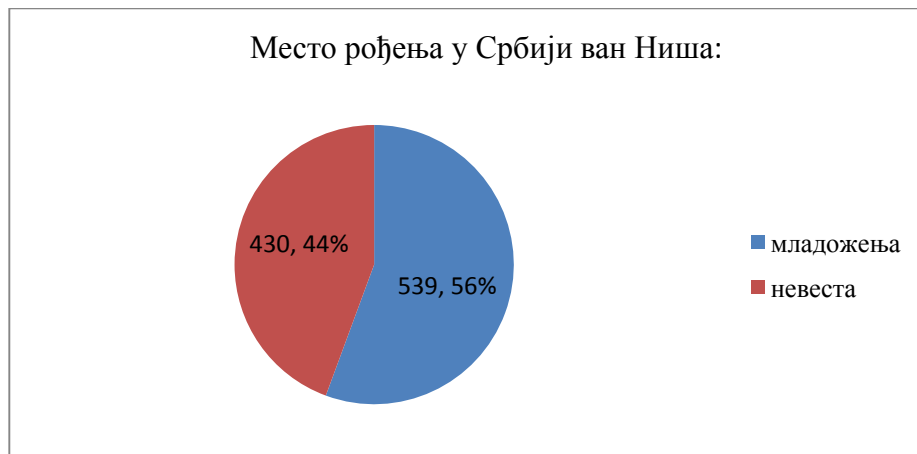

Графикон нам представља број младожења и невести који су брак склопили у Нишу, а рођењем су били држављани Србије. Број мушкараца је доследно већи од броја жена, што тумачимо већом покретљивошћу мушке популације. У локалним миграцијама (на краће дистанце) женско становништво је бројније а када су у питању дуже дистанце, покретљивије је мушко становништво.¹¹⁹ Ово објашњава већи број мушкараца који склапају брак а рођени су у Србији (539 : 430) и ван ње (248 : 181), у односу на жене. Просечно је 44 брака (24,5 брака мушкараца и близу 20 бракова жена) годишње склопано у Нишу, од особа које су биле држављани Србије, а нису рођени у Нишу.

Број ових венчања по годинама не показује нагле скокове. Повећан је у годинама након ослобођења, затим бележи пад до почетка изградње железнице. У то доба, број бракова се увећава, да би се смањивао на прелазу двеју деценија. До половине задње деценије XIX века број венчања лагано расте, затим лагано пада. У годинама пред крај века, број ових бракова се нагло повећава.

Однос броја мушкараца и жена досељених у Ниш, а да су пореклом у границама Србије, види се из графикона:

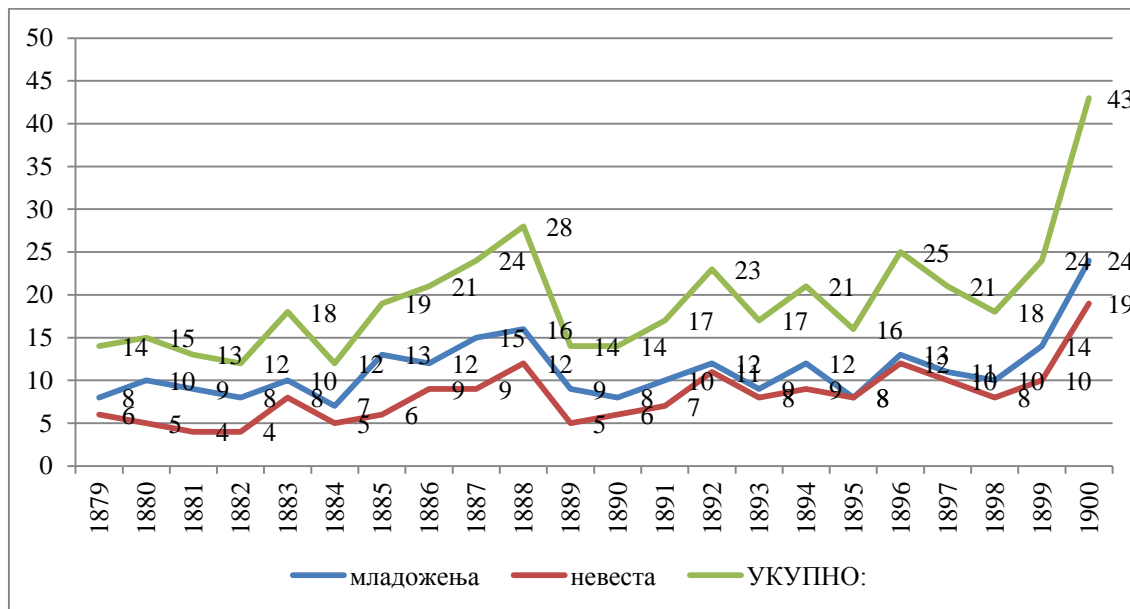
Графикон 46: *Венчани рођени у Србији ван Ниша*

¹¹⁹ Dušan Brezник, *Demografija: analiza, metodi i modeli*, (Београд: Центар за демографска истраживања : Институт друштвених наука; Научна књига, 1980), 249.

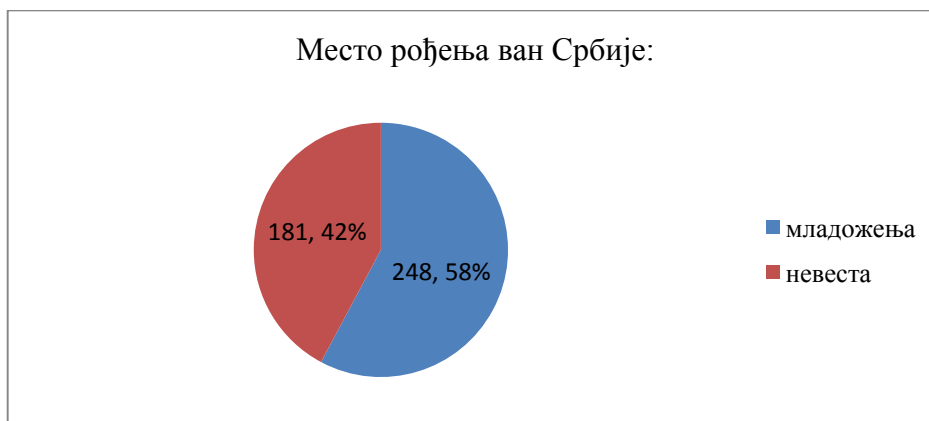
Венчања житеља Ниша, који нису били рођени у Србији, такође показују константност. Просечно је годишње таквих бракова склопљено 19,5 (11,28 бракова мушкараца и 8,22 бракова жена).

Графикон 47: Венчања рођених ван Србије

Венчања становника Ниша, који су рођени ван земље, после ослобођења лагано расту да би максимум достигла у време изградње железнице. Након завршетка изградње, број је упола мањи, и полагано расте у задњој деценији, што повезујемо са новим насељавањима услед експанзије железничог превоза и развијања увозно – извозних послова.

Графикон 48: Венчани рођени ван Србије

6. МАТИЧНЕ КЊИГЕ УМРЛИХ

6.1. Формулација и садржај уписа у матичне књиге умрлих

Умирање је, као и рађање, природна појава. Обавеза вођења књига умрлих је, крајем XIX века, припадала свештеницима. Они су, мање – више уредно испуњавали матрикуле, суочени са казнама о којима је било речи. Као и за остале матичне књиге, мноштво примедби се може ставити на писменост и уредност уносилаца података.

У Историјском архиву Ниш налазе се матичне књиге умрлих за период од 1879. до 1900. године, за територију града Ниша. Укупан број књига умрлих је једанаест. Девет књига је коришћено за упис Саборне цркве а две су коришћене за цркву Светог Николе:

1. Матичне књиге умрлих Саборне цркве у Нишу, 1879 - 1885, књига бр. 5,
2. Матичне књиге умрлих Саборне цркве у Нишу, 1885 - 1891, књига бр. 6,
3. Матичне књиге умрлих Саборне цркве у Нишу, 1891 - 1892, књига бр. 7,
4. Матичне књиге умрлих Саборне цркве у Нишу, 1892 - 1893, књига бр. 8,
5. Матичне књиге умрлих Саборне цркве у Нишу, 1893 - 1895, књига бр. 9,
6. Матичне књиге умрлих Саборне цркве у Нишу, 1895 - 1897, књига бр. 10,
7. Матичне књиге умрлих Саборне цркве у Нишу, 1897 - 1899, књига бр. 11,
8. Матичне књиге умрлих Саборне цркве у Нишу, 1899 - 1900, књига бр. 12,
9. Матичне књиге умрлих Саборне цркве у Нишу, 1900 - 1902, књига бр. 13,
10. Матичне књиге умрлих Светиниколске цркве у Нишу, 1879 - 1898, књига бр. 17,
11. Матичне књиге умрлих Светиниколске цркве у Нишу, 1898 - 1901, књига бр. 18;

У књигама уписа до 1891. године (књиге бр. 5, 6. и 17) на сваком дволисту (лева и десна страна) фолијанта величине 510 x 380 mm налази се по 12 умрлих о којима се уносе следећи подаци:

Табела 46: *Садржај уписа у матичне књиге умрлих од 1879. до 1891.*

1.	Редни број
2.	Име, презиме, радња и пол умрлог
3.	Место где је умро
4.	Година, месец и дан када је умро
5.	Време кад је умро, дању или ноћу, пре или после подне, пре или после поноћи
6.	Година, месец и дан сахрањивања
7.	У ком је гробљу мртвац сахрањен
8.	Место рођења
9.	Место у ком је највише становао
10.	Колико је година живео
11.	Брачно стање / нежењен, неувдата; жењен, увдата; удов, удова; разведен, разведена
12.	Од какве је болести или којим начином умро
13.	Код умрле деце име, презиме, радња и место становања родитеља
14.	Име и презиме свештеника, који је опело свршио
15.	Је ли умрли своје грехове исповедио и причестио се

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге умрлих Саборне и Светиниколске цркве 1879 – 1891.

Као и код претходних матица, од 1891. године се величина страна смањује (405 x 280 mm) и сваки покојник је уписан на по једној страни. То су књиге бр. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 и 17. Закључујемо да су књиге прегледније и уредније од претходних. У књиге су се уписивали следећи подаци:

Табела 47: *Садржај уписа у матичне књиге умрлих од 1891 до 1900.*

1.	Име и презиме, радња и пол умрлог
2.	Брачно стање: нежењен, неувата; жењен, увата; удов, удова; разведен, разведена
3.	Место где је умро, од какве је болести или којим начином умро, и у ком је гробљу сахрањен
4.	Година, месец и дан кад је умро
5.	Време кад је умро, дању или ноћу, пре или после подне, пре или после поноћи
6.	Година, месец и дан кад је сахрањен
7.	У ком је месту рођен, кога дана, месеца и године или колико му је било година
8.	Где је највише становао
9.	Код умрле деце: име, презиме, радња и место становања родитеља
10.	Име и презиме свештеника и које је парохије, који је опело свршио
11.	Је ли умрли своје грехе исповедио и причестио се
12.	Примедба за све случајеве, код умрле деце бележиће се овде: дан, месец и година рођења и број под којим су записана у књизи рођених

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге умрлих Саборне и Светиниколске цркве 1891-1900.

6.2. Кретање броја умрлих по месецима и годинама

Морталитет (смртност) је негативна компонента природног кретања становништва. Природно кретање становништва укључује посматрање више повезаних појава битних за живот појединца и заједнице: наталитет, нупцијалитет и диворцијалитет, као и морталитет. Међусобни однос: рађања, брачности, развода и смртности, омогућује демографији да уочи правилности које важе за одређену друштвену групу у одређеном периоду, али и за становништво у целини. Уз природно кретање демографија разликује и механичко кретање

становништва. У ово спада међусобни однос миграција (имиграције и емиграције), које могу јако да утичу на бројност становништва.

Демографска анализа смртности становништва је важан део демографије и има за циљ да упореди обим и структуру умрлих. Ово упоређивање зависи од мноштва социјалних, медицинских и других чинилаца: од пола умрлих, старости, брачног стања умрлих, занимања, здравствене културе. Све ово се пореди у циљу утврђивања појава и тенденција у смртима појединаца и њеног утицаја на колектив (узроци, последице, разлике у нивоу смртности између различитих група на регионалном, националном и државном нивоу).¹²⁰

Чиниоци који утичу на морталитет су: старосна структура становништва (старији житељи чешће умиру у односу на млађу популацију), здравље појединца и брига за сопствено здравље, хигијена (могућност за њено одржавање), животни стандард (богатији умиру ређе од сиромашних јер су у могућности да имају бољу здравствену заштиту), образовање (са бољим образовањем и свест о чувању здравља постаје виша), здравствени услови (доступност медицинске неге, квалитет лечења, опремљеност болница, снабдевеност лековима).

Морталитет је учесталост смртних случајева у одређеној популацији и у одређеном временском интервалу (најчешће једна година). Општа стопа морталитета се изражава као количник броја умрлих и броја становника те територије. Изражава се у промилима:

$$m = M / P \times 1000; M - \text{број умрлих у календарској години } P - \text{број становника,}^{121}$$

У тесној вези са наталитетом и морталитетом је природни прираштај. Разлика између броја рођених и броја умрлих ($PP = N - M$, N – број живорођених, M – број умрлих) је природни прираштај (вишак становништва). Ова вредност је цели број. Уколико је више новорођених од умрлих, становништво се увећава, ако је број једнак, у питању је стагнација а ако је број умрлих већи, становништву прети депопулација.

---

¹²⁰ Војислав Крстић, *Становништво југоисточне Србије: компаративна студија демографског развоја*, (Ниш: Завод за урбанизам, 2007), стр. 81.

¹²¹ Саша Кицошев и Петар Голубовић, *Геодемографија*, (Ниш: Природно-математички факултет; Пунта, 2004) 92.

Ако се стопе наталитета и морталитета ставе у међусобни однос, добија се стопа природног прираштаја $pr = n - m$. Она се добија одузимањем стопе морталитета од стопе наталитета. Стопа природног прираштаја указује да ли се и како становништво увећава. До 4 ‰ се стопа природног прираштаја сматра ниском, од 4 до 11‰ умереном, од 12 до 17 ‰ високом а виша од 18 ‰ се сматра врло високом.¹²² Други аутори померају ниво границе стопе природног прираштаја на низак – 5 ‰, умерен 5 -14, висок од 15 до 19 ‰ и веома висок за више од 20 ‰.¹²³

У вези са стопама наталитета, морталитета и природног прираштаја, које ћемо даље видети, сматрамо неопходним да се осврнемо на теорију демографске транзиције која објашњава поменуте стопе некад и сад. Ова теорија се појавила 1929. године и њен творац је Ворен Томсон. Ову теорију је касније проширио Френк Нотштајн.¹²⁴

Предтранзицијску етапу (прединдустријско, традиционално друштво) карактеришу високе стопе наталитета и морталитета, са ниским природним прираштајем. Обе стопе имају велике вредности па је прираштај релативно мали. Етапа транзиције има три подетапе: рану, централну и касну. У раној етапи транзиције опада морталитет због развоја медицине и бољих услова живота, а наталитет остаје висок, што доводи до знатног увећања становништва. У централној фази транзиције наталитет почиње да пада, морталитет је на истом нивоу па природни прираштај има лагани пад. У задњој фази транзиције морталитет стагнира а наталитет и даље пада, што резултује даљим смањивањем стопе природног прираштаја. У задњој, посттранзицијској фази, стопе наталитета и морталитета су ниске, па се природни прираштај стабилизује на ниском нивоу. У овој етапи може доћи и до стагнације или бројчаног опадања (депопулације).¹²⁵ Прву споменуту етапу, предтранзицијску, можемо видети у статистикама Краљевине Србије крајем XIX века. Транзицијску етапу уочавамо у првој половини XX века а задњу препознајемо у демографским карактеристикама данашњице.

---

¹²² Ivo Nejašmić, *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, (Zagreb, Školska knjiga; Grafički zavod Hrvatske, 2005), 102.

¹²³ Саша Кицошев и Петар Голубовић, *Геодемографија*, (Ниш: Природно-математички факултет; Пунта, 2004), 109.

¹²⁴ Alica Wertheimer - Baletić, *Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak*. (Zagreb: Informator, 1973) 69 - 74.

¹²⁵ Војислав Крстић, *Становништво југоисточне Србије: компаративна студија демографског развоја*, (Ниш: Завод за урбанизам, 2007), стр. 11 - 12.

Поткрепићемо ову теорију кроз преглед статистике из периода с краја XIX века као и статистике после II светског рата, а за тај период. Статистика Србије од 1880. до 1887. године бележи за нишки округ: стопу наталитета (n) 46,06‰, морталитета (m) 27,02‰, из чега следи природни прираштај (pp) 19,04‰. У бројкама, за период 1880 – 1887, годишње се бележи 6.140 рођења, 3.602 смрти а вишак становика је 2.538.¹²⁶

Следећа таблица нам даје преглед стопа наталитета, морталитета и природног прираштаја за период 1880 – 1900, а потиче из 1957. године.¹²⁷

Табела 48: *Стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја у нишком округу 1880 – 1900.*

	Стопа наталитета (у ‰)	Стопа морталитета (у ‰)	Природни прираштај (у ‰)
1880	41,7	33,1	8,6
1881	46	22,9	23,1
1882	45	23	22
1883	46,1	21,2	24,9
1884	46,6	26	20,6
1885	46,8	25,8	21
1886	41	28,2	12,8
1887	45	22,3	22,7
1888	43,5	23,5	20
1889	42,5	22,9	19,6
1890	41	22,8	18,2
1891	43,2	31,6	11,6
1892	44,1	31,7	12,4
1893	41,2	26,3	14,9
1894	39,2	25	14,2
1895	42,4	26	16,4
1896	38,4	26,8	11,6
1897	41,1	26,4	14,7
1898	33,6	22,4	11,2
1899	35,7	24,1	11,6
1900	40	22,6	17,4
просек	44,21	26,73	17,48

Извор: Природно кретање становништва Србије од 1863-1954. године

126 Статистика рођења, венчања и умирања, свеска XVII, 677, 680.

127 Природно кретање становништва Србије... 66 – 67.

Период од 1880. до 1900. године се поклапа са предтранзицијским периодом, који карактеришу високе стопе наталитета и морталитета. Стопе наталитета у нишком округу показују вредности преко 40 %, са мало изузетака који су нижи од те вредности. Просечна стопа је 44,21 што се сматра високим наталитетом. Морталитет је исто висок, мада мањи од наталитета. Стабилно је изнад 20, а често и изнад 30 %. И ова стопа се сматра високом (просек 26,73). Одузимањем ове две стопе добијамо стопу природног прираштаја, која је од 8,6 до 24,9 %. Просек ове стопе је веома висок, 17,48%.¹²⁸

У савременој демографији, идеалним и најрационалнијим стопама се сматрају: за наталитет 16 – 18 %, морталитет 6 - 8 %, природни прираштај 10 %.¹²⁹

Кратко би се осврнули на „економичност“ природног прираштаја. Наиме, неки аутори указују на то да није важна само стопа природног прираштаја, већ су, осим ње битне и стопе које га чине.¹³⁰ Ако су наталитет и морталитет веома високи, што је у нашем истраживању случај, поставља се питање „цене“ и „економичности“ таквог природног прираштаја. У посматраном периоду, прираштај нпр. за 1888. годину је 20 % (наталитет 43,5 а морталитет 23,5 %). Тако високе стопе су остварене великим ангажовањем свих расположивих ресурса, великим бројем порођаја и великом смртношћу. То мора да утиче лоше на здравље жена, што резултује повећаним бројем умирања и деце и мајки. Овако висок прираштај се не може назвати рационалним. Нажалост, он је био карактеристика XIX века а данас је особина неразвијених средина. Исти резултат се, теоретски, могао остварити и наталитетом од 25% и морталитетом од 5 %, што би било рационално, и, по ресурсе становништва, много повољније.

---

¹²⁸ Природно кретање становништва Србије... 66 – 67.

¹²⁹ Ivo Nejašmić, *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, (Zagreb, Školska knjiga; Grafički zavod Hrvatske, 2005), 102.

¹³⁰ Исто, 102 – 103.

Табела 49: Број умрлих (1879 – 1900) по месецима и годинама

Број умрлих:	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	УК:
1879	36	52	60	45	28	39	65	45	37	40	43	51	541
1880	62	42	55	36	26	23	24	49	43	29	32	41	462
1881	27	36	36	28	15	11	26	39	23	23	32	42	338
1882	40	37	28	22	29	30	61	38	11	25	25	29	375
1883	32	36	39	52	40	34	28	28	24	20	31	43	407
1884	42	37	44	31	24	33	52	53	25	47	64	41	493
1885	51	48	47	23	20	21	49	38	28	37	30	46	438
1886	33	52	80	48	41	30	48	34	29	21	22	17	455
1887	31	35	39	35	35	25	24	23	17	25	27	51	367
1888	40	34	48	41	25	19	34	52	27	33	23	41	417
1889	32	29	47	29	29	26	26	27	29	25	22	41	362
1890	66	26	35	35	24	23	20	19	28	27	22	36	361
1891	36	36	41	34	26	31	46	45	50	44	29	34	452
1892	38	34	41	29	32	18	26	35	23	27	24	31	358
1893	32	21	42	32	28	26	28	28	24	43	28	45	377
1894	49	29	26	32	21	18	21	37	34	42	35	39	383
1895	31	35	26	26	30	11	25	29	31	19	25	26	314
1896	34	29	25	29	22	19	20	26	30	27	24	31	316
1897	21	21	23	26	19	27	38	25	32	34	32	22	320
1898	36	30	33	22	23	23	40	44	27	35	46	48	407
1899	43	28	34	33	25	19	27	23	21	27	25	19	324
1900	35	39	37	36	27	35	38	39	24	31	31	32	404
УКУПНО:	847	766	886	724	589	541	766	776	617	681	672	806	8671

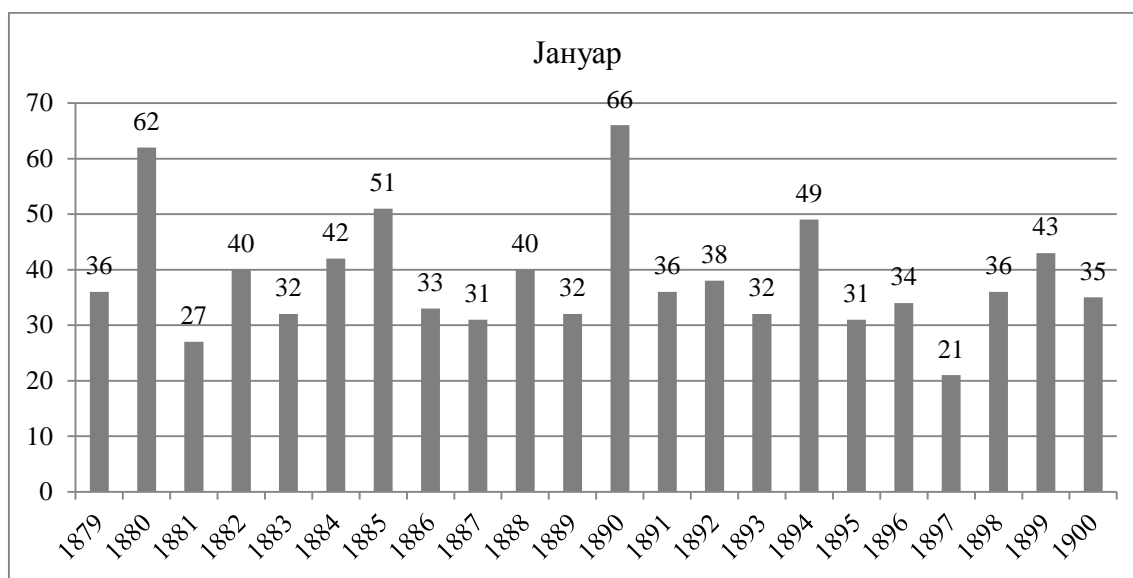
Извор: ИА Ниш, Матичне књиге умрлих Саборне и Светиниколске цркве 1879 - 1900. године

У матичне књиге умрлих у које смо имали увид, уписано је укупно 8.671 лице, од чега на Саборну цркву отпада 6.212 уписа а на цркву Светог Николе 2.459.

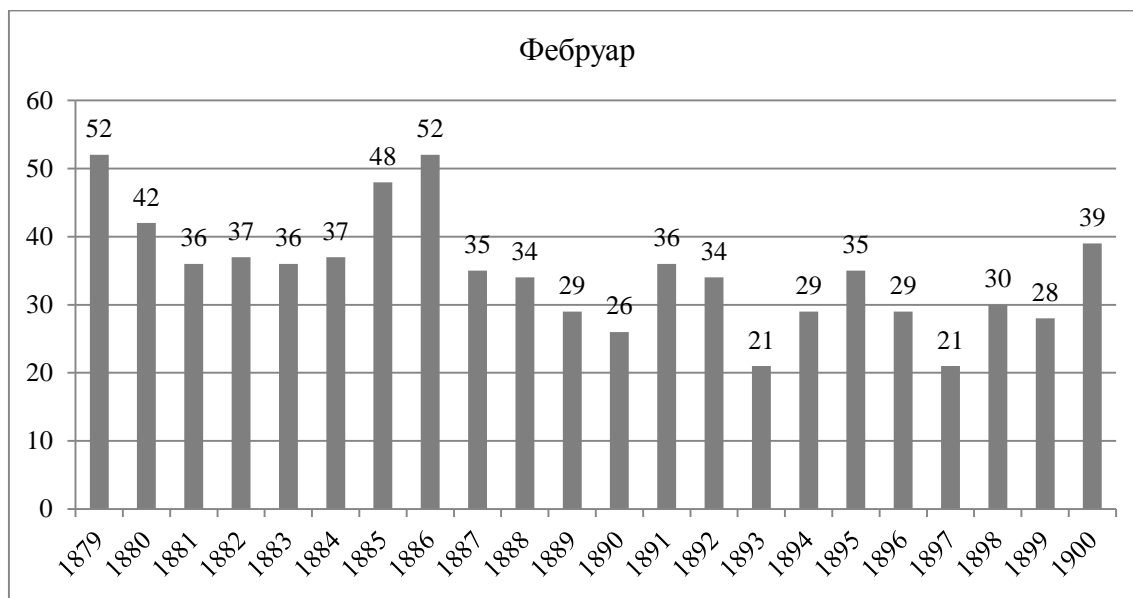
Ако анализирано смртност по месецима, број уписа је у складу са просецима који важе за Краљевину Србију. У Државописима и Статистичким годишњацима као месеци у којима највише људи умире означени су: март, јануар, фебруар, децембар и април, а са најмање забележених смрти су јун, јул и мај. Из табеле за Ниш се види да је статистика слична: највише смрти забележено је у марту (886), јануару (847) и децембру (806). За овим месецима следи август (776), па фебруар и јул (по 766). Месеци са најмање смртних случајева су јун (541) и мај (589).

Ако поредимо месеце најизраженије смртности са месецима најчешћих рађања уочавамо да се неки месеци налазе у обе класификације учесталости: март, јануар и фебруар су у самом врху фреквентности по оба основа (не истим редоследом). За месеце који имају најмању фреквенцију по оба основа (рођени и умрли) заједнички је мај.

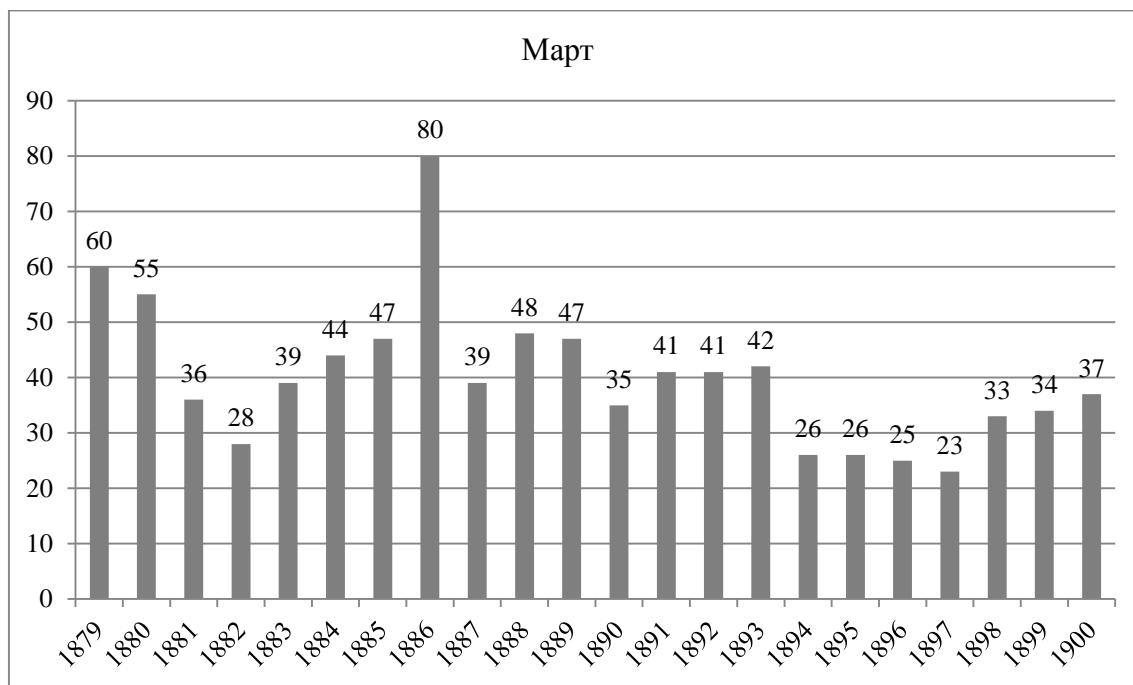
Графикон 49: Умрли јануара (1879 – 1900)

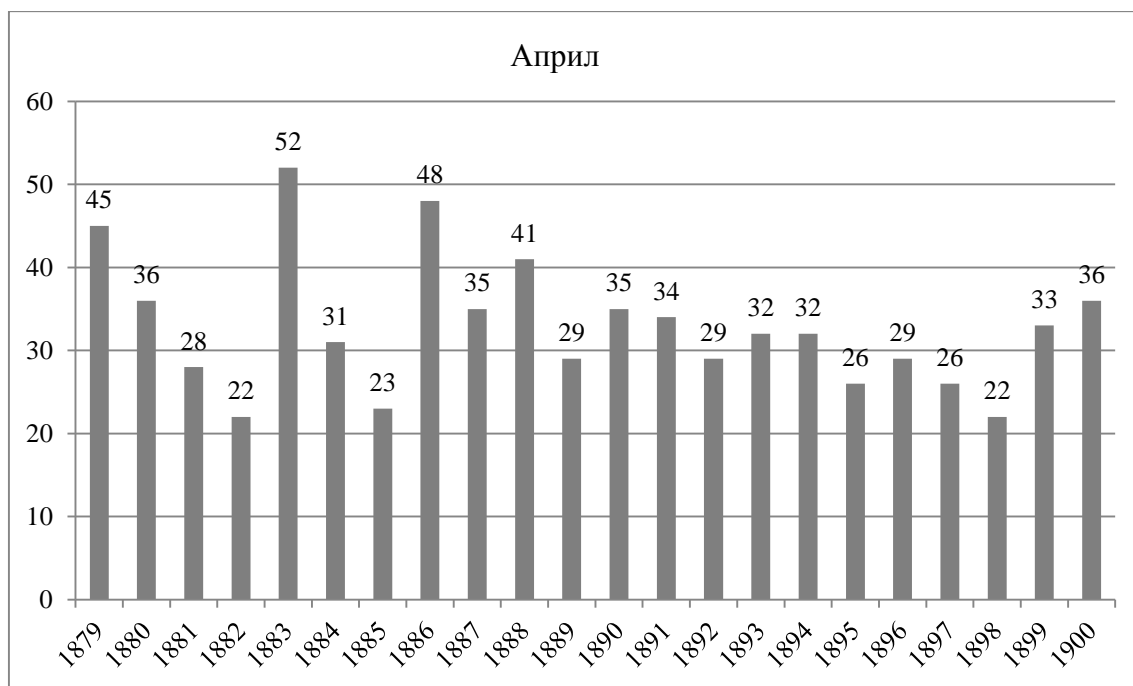
Графикон 50: Умрли фебруара (1879 – 1900)

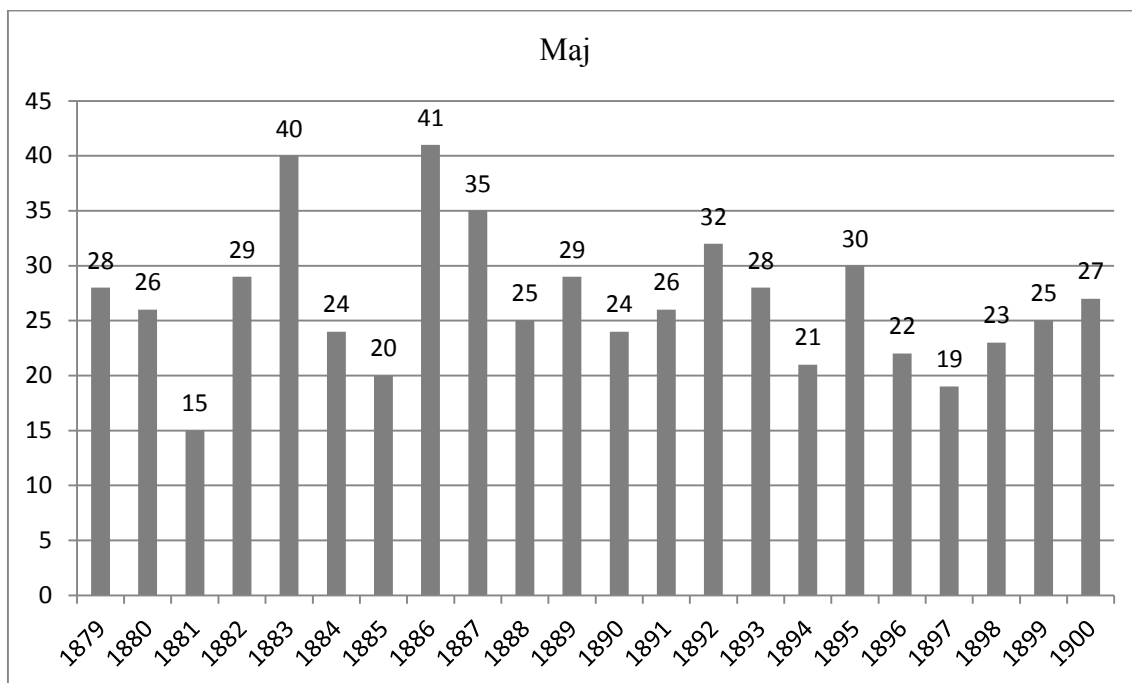
Графикон 51: Умрли марта (1879 – 1900)

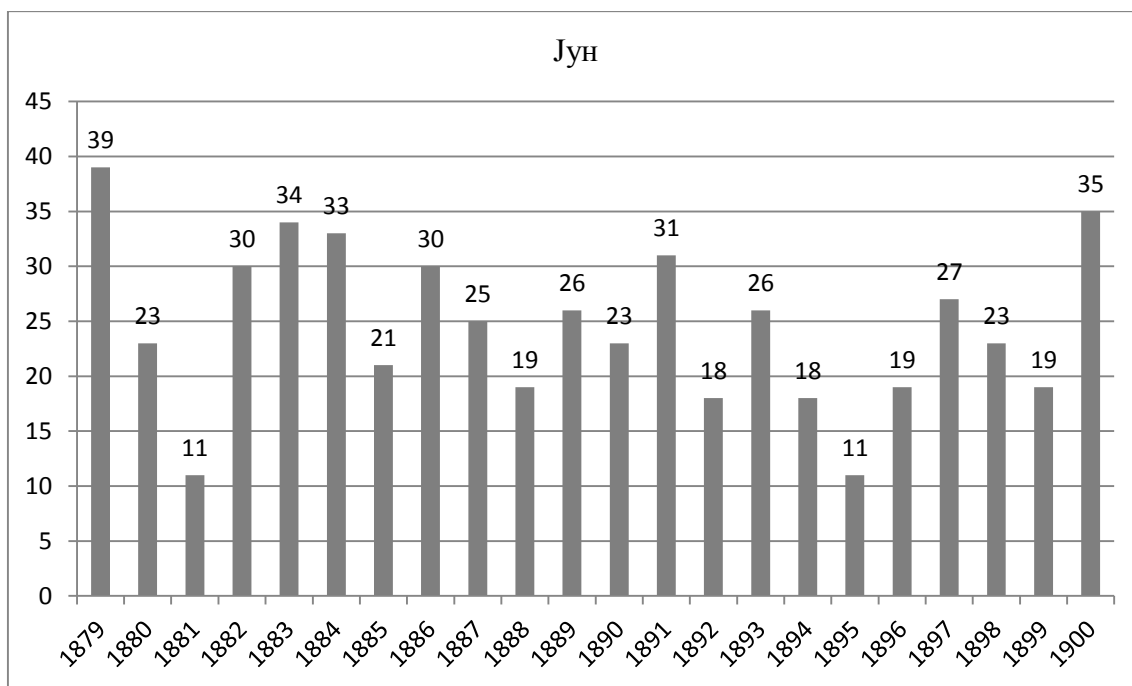
Графикон 52: Умрли априла (1879 – 1900)

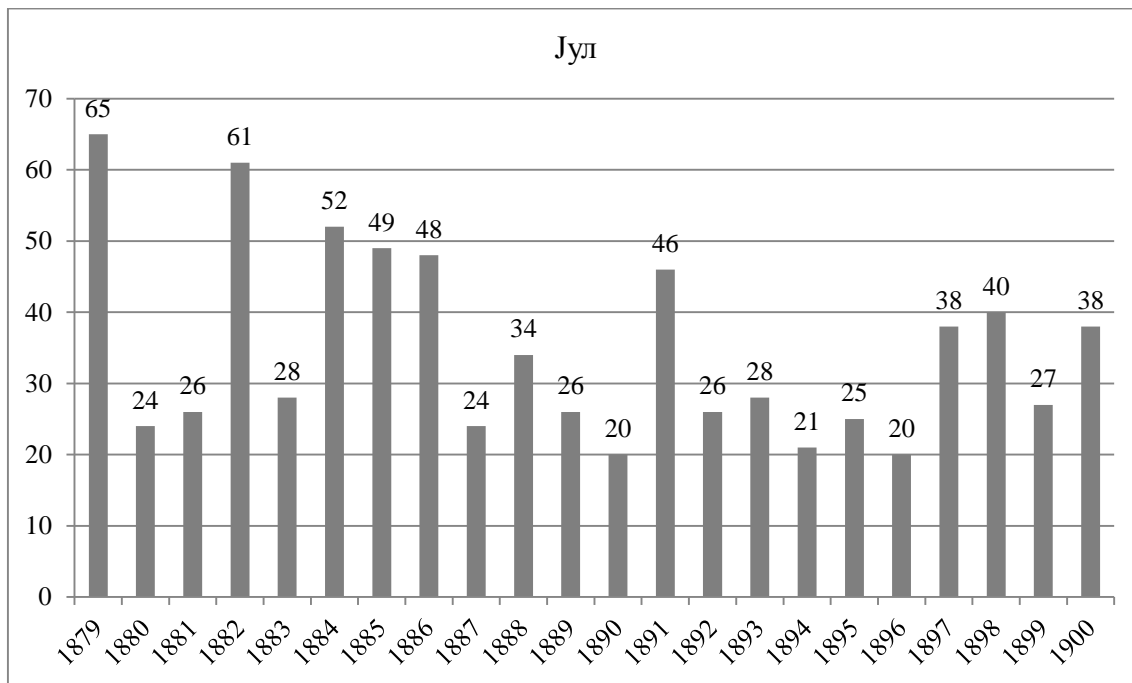
Графикон 53: Умрли маја (1879 – 1900)

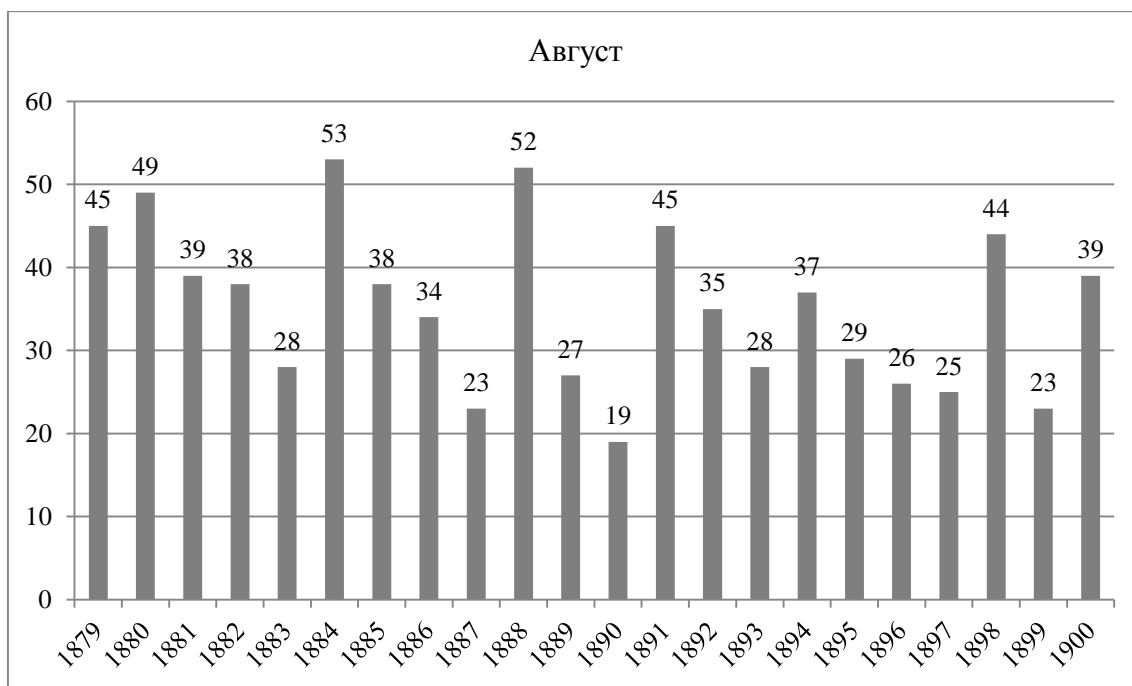
Графикон 54: Умрли јуна (1879 – 1900)

Графикон 55: Умрли јула (1879 – 1900)

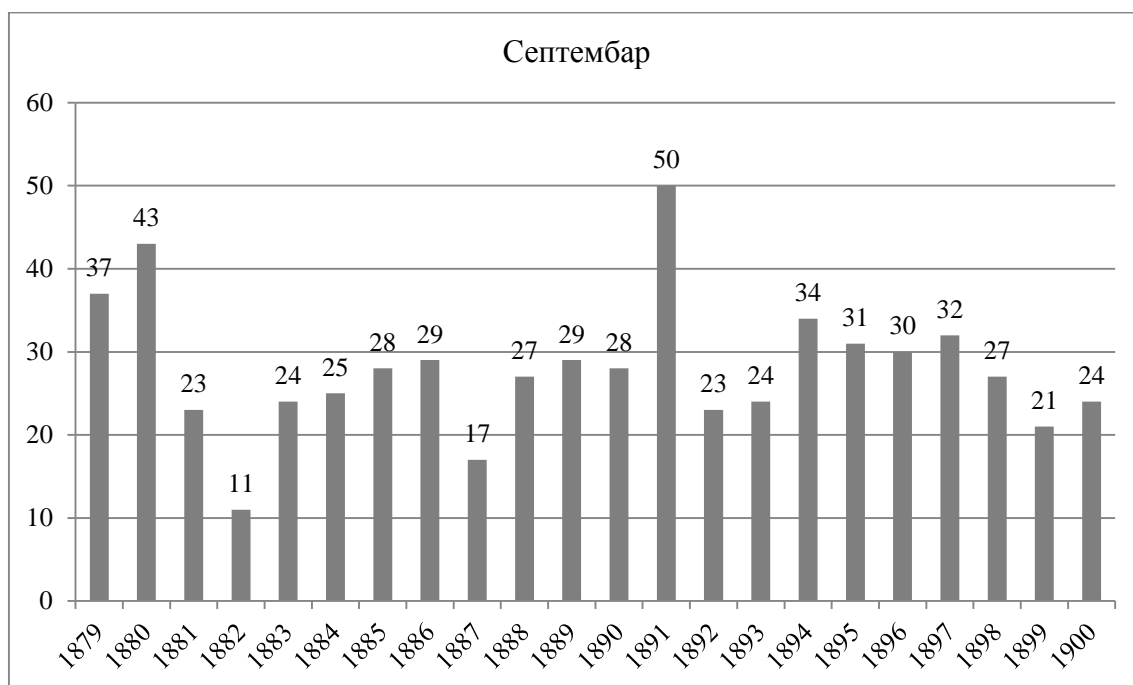

Графикон 56: Умрли августа (1879 – 1900)

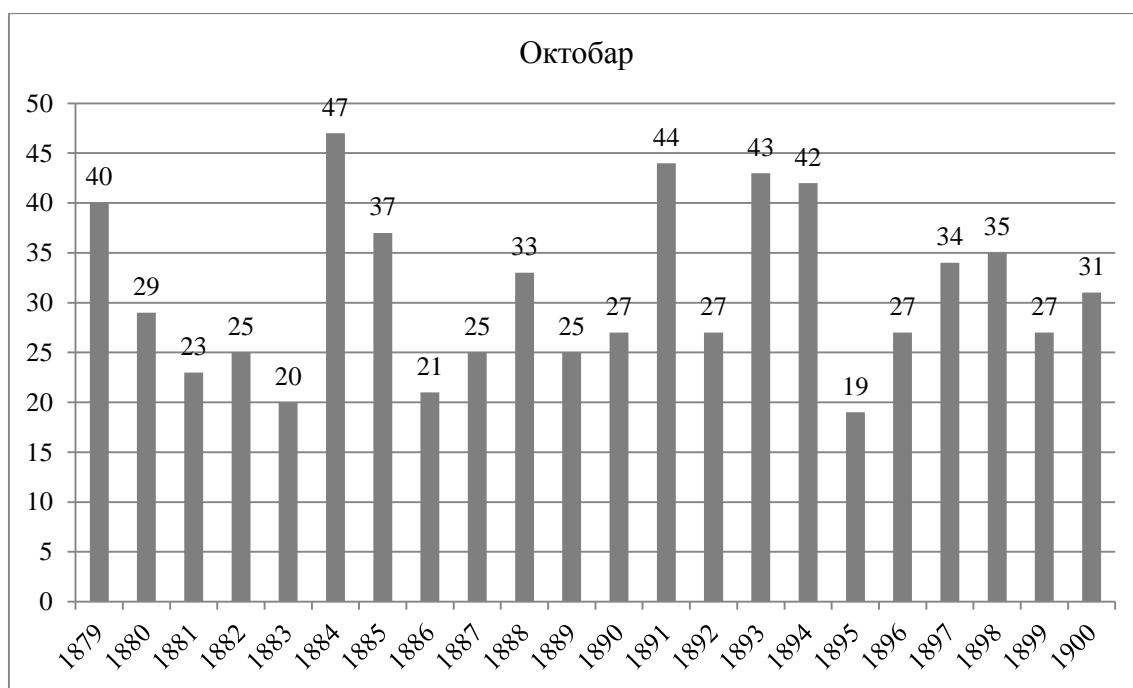

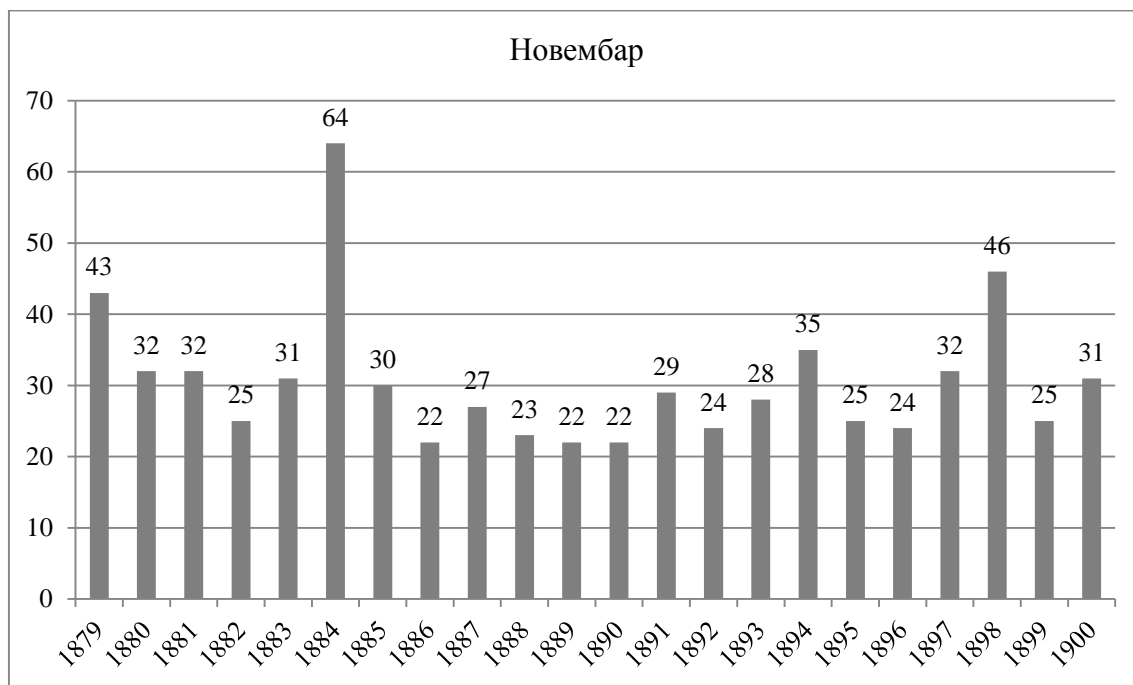
Графикон 57: Умрли септембра (1879 – 1900)

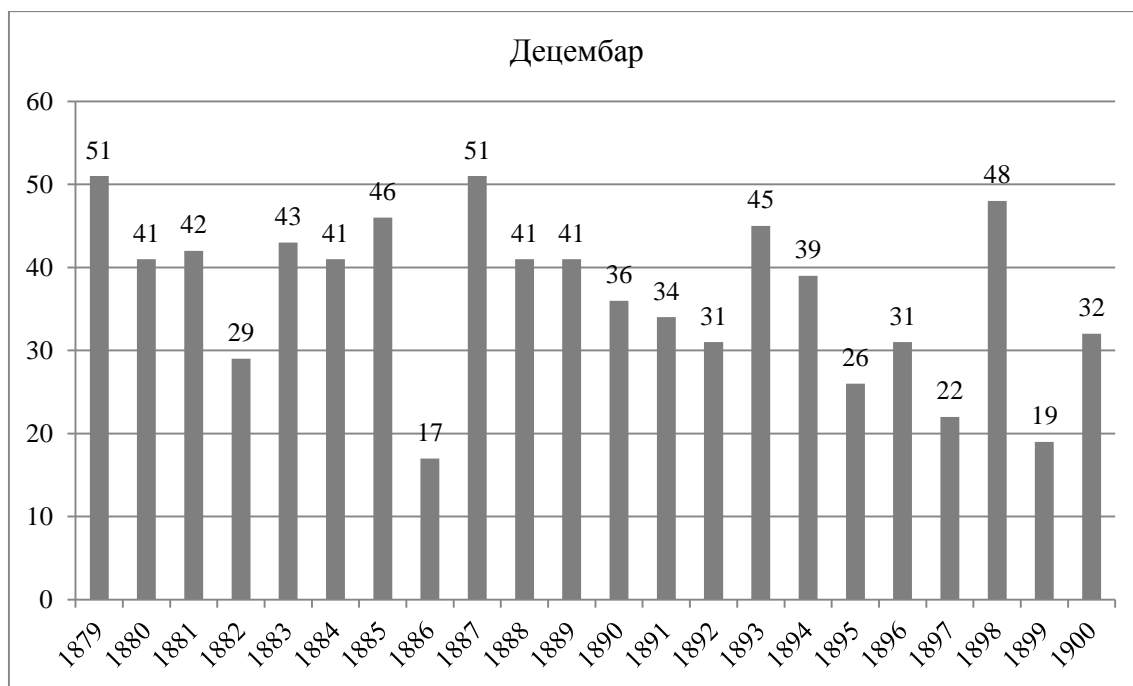
Графикон 58: Умрли октобра (1879 – 1900)

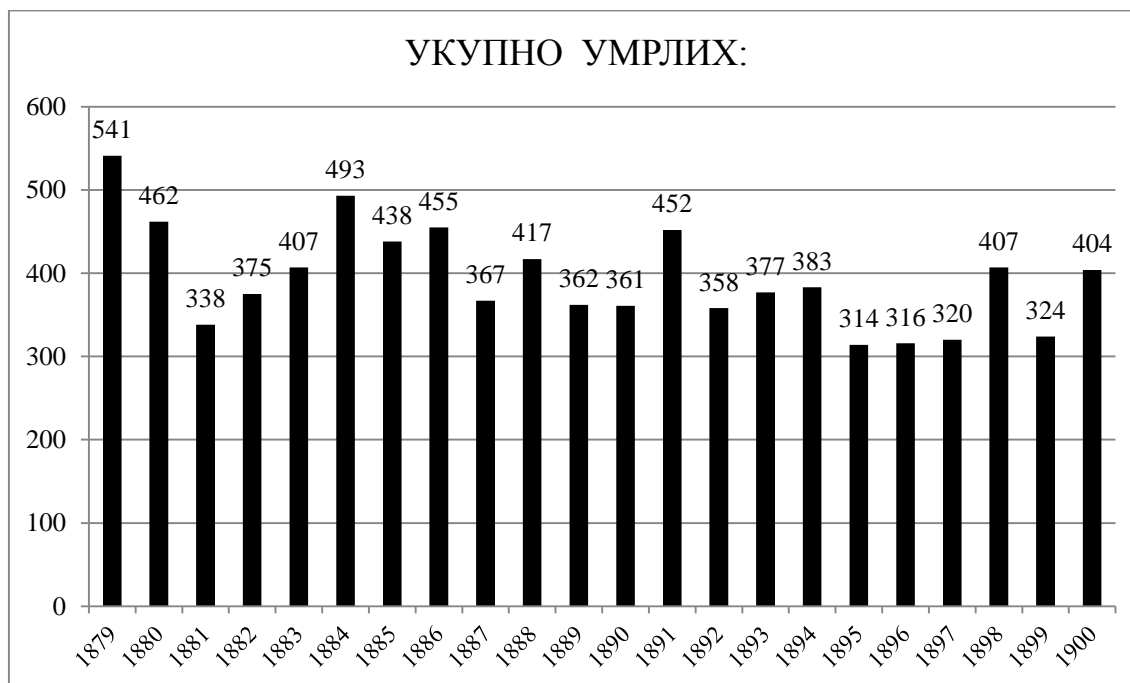
Графикон 59: Умрли новембра (1879 – 1900)

Графикон 60: Умрли децембра (1879 – 1900)

Графикон б1: Прегледни графикон умрлих од 1879. до 1900. године

Као што из прегледног графикона може да се види, највише забележених смрти је било 1879. године (541, велики број умрлих од туберкулозе). За овом годином следе: 1884. година (број умрлих 493, епидемија великих богиња и великог кашља), 1880. (462), 1886. година (број умрлих 455, епидемија запаљења плућа и црева), и 1891. година (452). Просечан број уписаних смрти је 394. Најмање смртних случајева је било 1895-те године (314), 1896-те (316, епидемија дизентерије) и 1897-ме године (број умрлих 320).

6.3. Пол умрлих

У периоду од 1880. до 1887. године стопа морталитета у Србији је била 26,04 % док је у нишком округу она била нешто већа, 26,94 %. Стопа умирања мушкараца била је 26,31 а жена 25,76 %.¹³¹ Опште је познато да је стопа смртности код мушкараца нешто већа од исте стопе код жена (како се рађа нешто већи број мушкараца тај вишак нестаје у каснијим годинама повећаном смртношћу мушких).¹³²

Из следеће табеле видимо однос броја умрлих по годинама а у зависности од пола:

Табела 50: *Пол умрлих*

Пол умрлих:	Мушки	Женски	УКУПНО:
1879	305	236	541
1880	266	196	462
1881	173	165	338
1882	201	174	375
1883	227	180	407
1884	281	212	493
1885	260	178	438
1886	278	177	455
1887	218	149	367
1888	230	187	417
1889	210	152	362
1890	209	152	361
1891	224	228	452
1892	195	163	358
1893	217	160	377
1894	201	182	383
1895	176	138	314
1896	158	158	316
1897	162	158	320
1898	218	189	407
1899	170	154	324
1900	207	197	404
УКУПНО:	4786	3885	8671

Извор: ИА Ниш, Мку Сц и СНц 1879 – 1900.

¹³¹ *Статистика рођења, венчања и умирања, свеска XVII, XLIV, XLV*

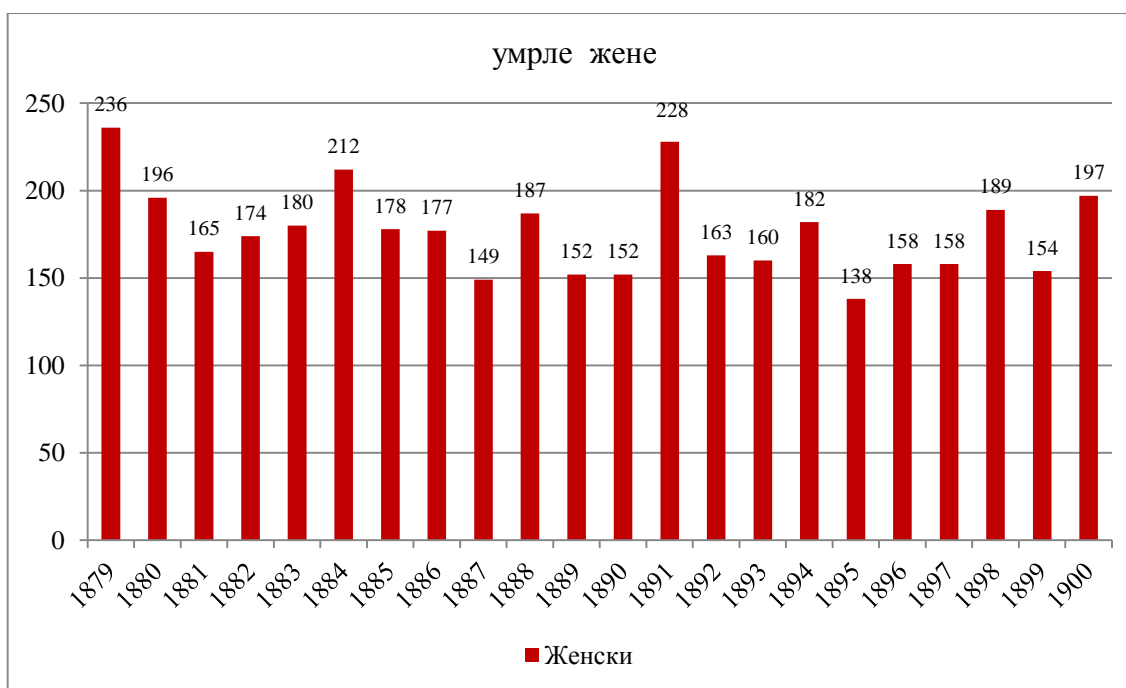
¹³² Alica Wertheimer - Baletić, *Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak*. (Zagreb: Informator, 1973) 182.

Помоћу графичких приказа, број умрлих мушкараца и жена изгледа овако:

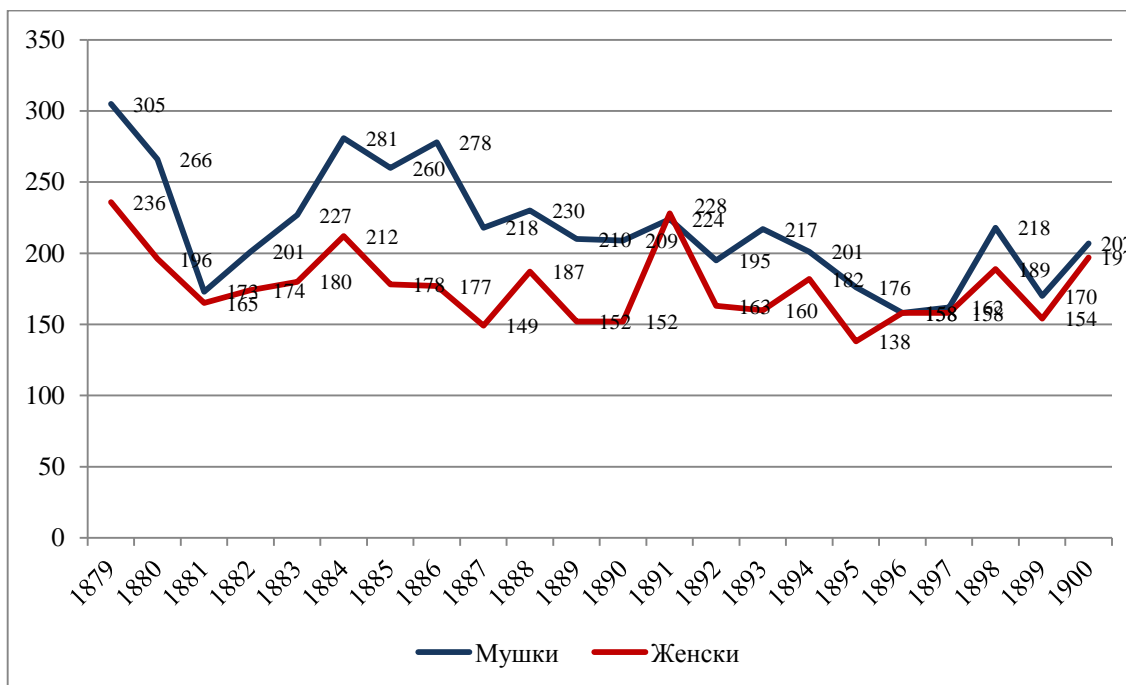
Графикон 62: Број умрлих мушкараца 1879 – 1900.

Графикон 63: Број умрлих жена 1879 – 1900.

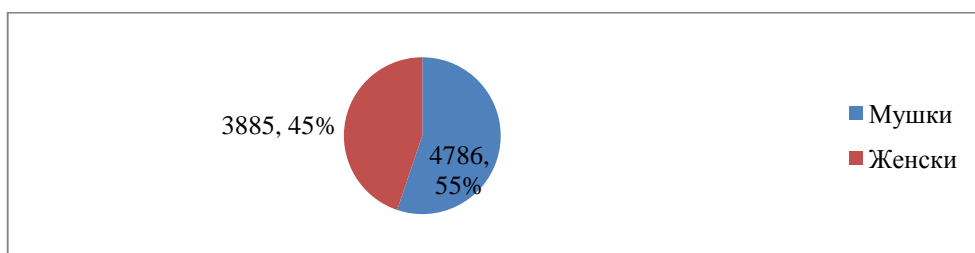

Графикон 64: Прегледни графикон умрлих мушкараца и жена 1879 – 1900.

У посматраном периоду, само 1891. године је број смрти жена премашивао исти број код мушкараца (228 : 224; 50,44 % : 49,56 % убележених смрти 1891. године). Некад је бројност умирања у некој години једнака (1896-те 158 : 158), а некад је за нијансу више преминулих мушкараца (1897. године је однос 162 : 158, а 1881-ве 173 : 165). Углавном је број преминулих мушкараца већи а некад је разлика уочљива, 1885-те је однос броја смрти мушкараца и жена био 260 : 178 а 1886. године 278 : 177.

Графикон 65: Међусобни однос умрлих мушких и женских 1879 – 1900.

Укупно узевши, у периоду од 1879. до 1900. године, број забележених смрти мушкараца је за 901 већи од броја забележених умирања жена, што је 10,39 % свих уписаних смртних случајева.

6.4. Старост умрлих

Савремена статистика каже да је смртност у првој години живота врло висока. Повећана смртност рођене одојчади бележи се и данас. Смртност од прве године живота па до 12. године брзо пада, у 12. години је на свом минимуму, затим лагано расте како се старост повећава. Са протоком година крива све више прави октлон од апсцисе и у годинама после 60-те опет тежи максимуму. Савремена демографија ове постулате зове U дистрибуција (графички приказ морталитета је врло сличан латиничном слову U) или парабола морталитета.¹³³ Такође, статистика тражи да кохорте становништва буду детаљне и да буду формиране по декадама (21 – 30, 31 – 40, ...).

Статистика Краљевине Србије је препознавала следеће категорије умрлих: (I) умрли до 1. године, (II) целибатери (нежењени и неудате), (III) ожењени и удате, (IV) удовци и удовице и (V) разведени и разведене. Овакво категорисање сврстава сва лица ван брака у исту групу, без обзира на њихове године (могуће је да старост ове групе варира од 1 до 70 година). Следе примери оваквог евидентирања преминулих за варош Ниш у периоду од три године (1893 – 1895).

Табела 51: Евиденција преминулих лица у Нишу (1893 – 1895) по категоријама

	До једне године	Неожењени и неудате	Ожењени и удате	Удовци и удовице	Разведени и разведене	Укупно умрлих
1893.	149	292	140	86	1	668
1894.	139	371	139	64	1	714
1895.	136	190	134	66	1	527

Извор: Статистички годишњаци за 1893. и 1894 - 1895. годину¹³⁴

¹³³ Alica Wertheimer - Baletić, *Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak*. (Zagreb: Informator, 1973) 157.

¹³⁴ Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистички годишњак Краљевине Србије, I књига, 1893*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1895) 668.

Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистички годишњак Краљевине Србије, II књига, 1894 - 1895*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1898) 114, 115.

- наведени Статистички годишњаци су једини у којима постоје подаци за град Ниш посебно, у осталим је Ниш део нишког округа, о чему је било речи раније

Из II категорије (неожењени и неудате) се не може прецизно видети врло битна категорија млађе популације, деца. Број деце која су умрла је, у периоду који посматрамо, веома велик. Статистички годишњаци не бележе старост преминуле деце док се у матичним књигама старост деце уписује. Деца су најзаступљенија и истовремено најрањивија друштвена група зато што је већина смртоносних болести погађала управо њих. Сав млађи живаљ, у животној доби од једне године па све до двадесет и више година (па и после тога), спадао би у групу целибатера. Дете које умре у својој другој години за демографију и статистику није исто као и одрасла јединка којој се то деси у 25-тој. Дете је издржавано лице а нежења је у 25. години особа коју статистика може препознати на различите начине: као лице које ради, издржава друге, као припадник школообразовне групе, као војни обвезник и сл. Теоретски, припадник групе неожењених може бити и грађанин који има преко 50 година, ако није жењен. Исто важи и за жене које припадају тој групи. Група целибатера може имати велики број чланова што није погодно за демографска посматрања. У жељи да што детаљније представимо смртност млађих лица, формирали смо кохорте које су се држале декада, а у исто време смо настојали да категорије деце по годинама буду што детаљније. Сматрали смо да деца старости од 1 до 5 година нису за исту категорију као млади од 11 до 15 година (због различитих стопа морталитета), па смо те групе одвајали. Сматрамо да је слика добијена детаљнијим приказом млађе популације садржајнија ако је разуђенија.

Новорођена деца имају највећу стопу смртности у прве четири недеље живота (неонатална смртност). Ова категорија је посебно одвојена и мало проширена (са 28 на месец дана), јер је у матичним књигама уписиван број дана живота умрлог новорођенчета (нпр. 29 дана, 30 дана, а када је више од тога уписиван је број месеци). Неонатална смртност је већином ендогене природе (наследног, унутрашњег порекла). По истеку првог месеца живота примат од наследних преузимају егзогени фактори.¹³⁵

Неонатална група је прва од категорија. Друга је категорија одојчади, од једног месеца до једне године живота. Ове две групе би чиниле прву групу у статистици Србије

---

¹³⁵ Војислав Крстић, *Становништво југоисточне Србије: компаративна студија демографског развитка*, (Ниш: Завод за урбанизам, 2007), 98.

XIX века (претходна табела). Млађу популацију смо одвојили у групе од 1 до 5, и од 6 до 10 година. Следеће групе су за узраст од 11 до 15 и од 16 до 20 година, где смо одвајали млађа лица од деце и одраслих. Категорија од 16 до 20 година старости спада у најактивнију у брачном контингенту па смо желели да је одвојимо од јединки које су млађе (група од 11 до 15 година), а које би спадале у исти контингент (од 11 до 20 година). За групе после 20 година, категорије су по декадама. Последња категорија су старији од 80 година.

Следи табела старости преминулих по наведеним категоријама:

Табела 52: *Старост преминулих лица по категоријама (1879 – 1900)*

Старост умрлих:	до 1 месеца	1 -12 месеци	1- 5	6 – 10	11- 15	16- 20	21- 30	31- 40	41- 50	51- 60	61- 70	71- 80	80 +	УК:
1879	44	69	119	40	14	23	50	45	54	31	33	9	10	541
1880	45	73	102	29	11	8	48	44	28	25	33	12	4	462
1881	50	49	65	18	10	13	24	34	22	18	18	9	8	338
1882	40	42	105	19	12	13	32	39	19	15	13	21	5	375
1883	49	61	78	28	7	15	50	43	27	23	15	8	3	407
1884	59	74	128	29	13	16	38	43	26	35	11	11	10	493
1885	37	57	102	29	7	19	41	49	29	26	18	13	11	438
1886	57	68	105	17	11	21	40	45	30	24	18	10	9	455
1887	36	62	59	19	12	10	44	35	23	26	22	11	8	367
1888	40	52	112	19	16	12	41	35	28	21	22	13	6	417
1889	38	44	57	16	13	15	35	39	34	30	25	10	6	362
1890	27	28	93	19	6	12	31	40	24	31	26	15	9	361
1891	45	51	132	42	12	16	28	25	23	22	25	17	14	452
1892	39	52	68	20	9	10	28	24	21	25	20	23	19	358
1893	47	44	73	21	16	13	35	20	18	28	23	25	14	377
1894	36	52	115	31	10	6	30	21	21	15	18	16	12	383
1895	37	52	51	18	7	17	26	28	19	13	17	18	11	314
1896	30	53	70	18	8	15	22	21	17	20	21	11	10	316
1897	42	44	53	20	9	7	26	23	19	22	22	17	16	320
1898	38	65	96	27	16	10	22	25	25	27	25	17	14	407
1899	28	35	65	19	14	19	14	23	28	17	29	17	16	324
1900	39	65	51	14	15	21	32	38	33	36	37	13	10	404
УК:	903	1192	1899	512	248	311	737	739	568	530	491	316	225	8671
у %	10,42	13,75	21,9	5,9	2,86	3,59	8,5	8,52	6,55	6,11	5,66	3,64	2,6	

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге умрлих Саборне и Светиниколске цркве 1879 – 1900.

Ради оријентације, навешћемо стопе преминулих према категоријама статистике Краљевине Србије: од укупног броја умрлих у периоду 1880 – 1887. године, у Србији је на умрле у првој години живота отпадало 28,24 % (Нишки округ 28,04 %), целибатера 37,29 % (37,26 % Нишки округ), лица у браку 24,82 % (24,73 % Нишки округ), и 9,65 % удоваца и удова (9,97 % Нишки округ).¹³⁶

Подаци о броју преминуле новорођенчади упућују на то да се прве две групе (до једног месеца и до дванаест месеци) сматрају изузетно подложним смртном исходу. Стопа неонаталних смрти је 10,42 %, односно забележено је 903 смрти деце старе до једног месеца. Са стопом умрле одојчади, старости од 1. до 12. месеци, која је 13,75 % (1.192 смрти), добијамо збир за умрле у првој години 24,17 %, што је ниже од поменутог просека за Србију (28,24 %) и за нишки округ (28,04 %). Из овога следи да је поменута разлика настала нешто већом смртношћу у остатку нишког округа (без Ниша).

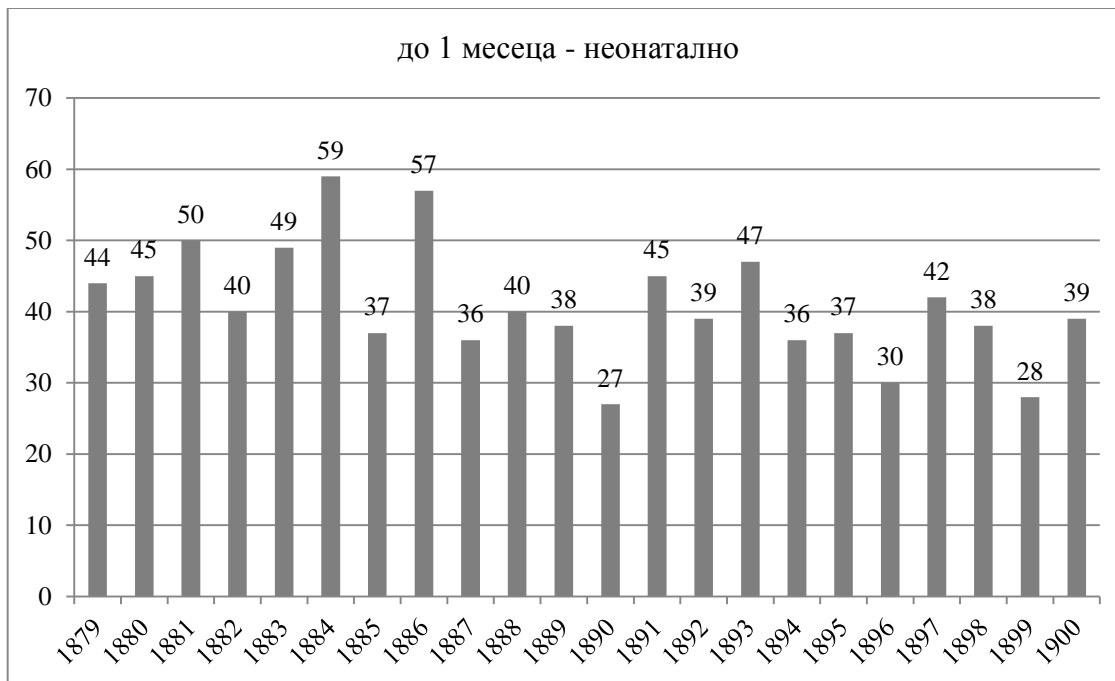
Процент умрле деце од једне до пет година је такође веома висок, и у укупном броју забележених смрти учествује са 21,9 %, што ову групу, после одојчади, чини најрањивијом. Следећа група (6 – 10 година), са вредношћу од 5,9 %, има далеко мање смртних случајева од деце старе од 1 до 5 година. Група деце од 11 до 15 година је заступљена са 2,86 % од укупно уписаних смртних исхода (248 смрти), што потврђује споменути тезу да је у том периоду смртност најмања. И следећу групу (16 – 20 година) можемо назвати мање заступљеном по проценту умрлих особа, који је 3,59 %. Већ следеће групе имају више вредности, око 8,5 %, да би проценти падали са 6,55 (за групу од 41 до 50 година) до 2,6 % за најстарију групу (80 и више година).

Следе графикони умрлих по категоријама и по годинама:

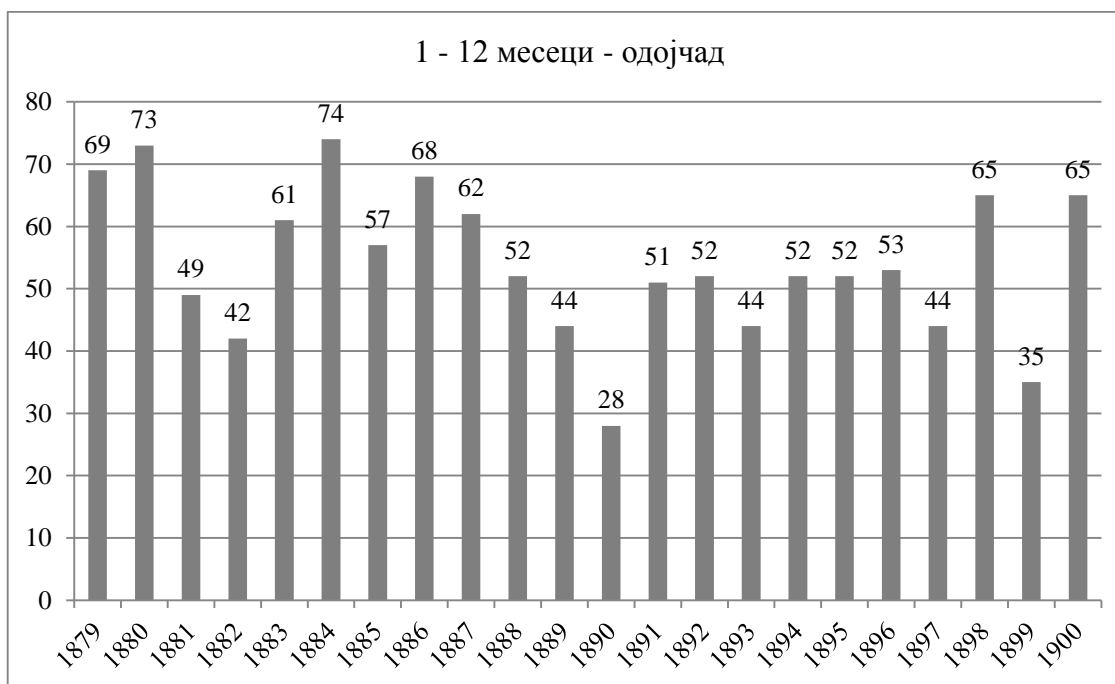
---

¹³⁶ *Статистика рођења, венчања и умирања, свеска XVII, LI*

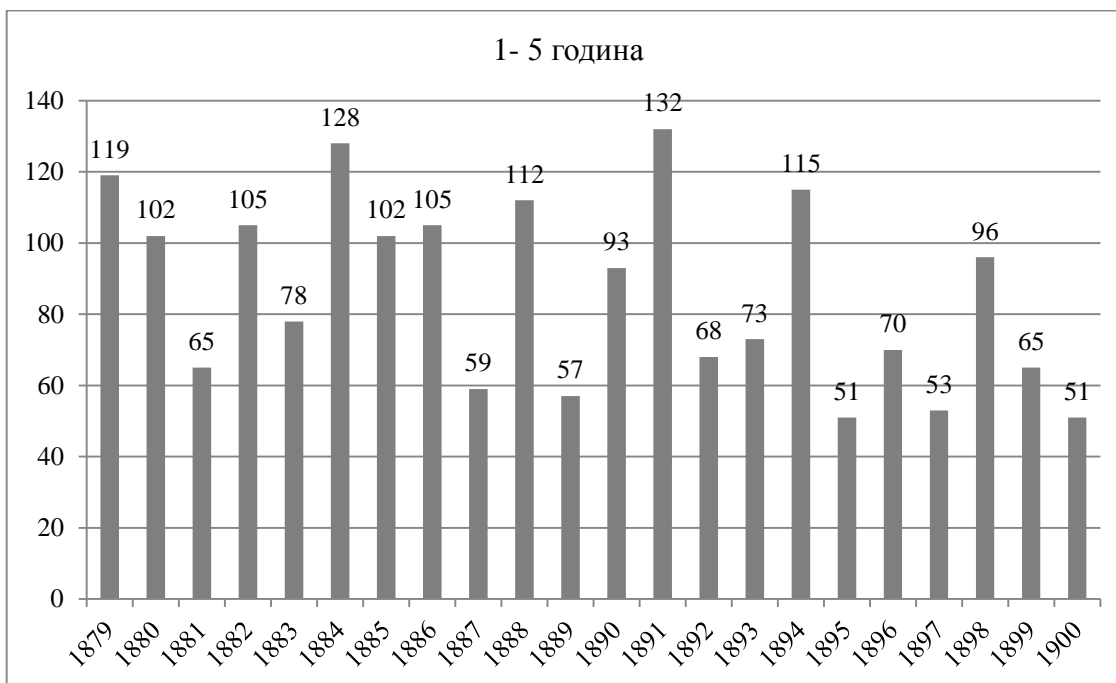
Графикон бб: Деца умрла у првом месецу живота

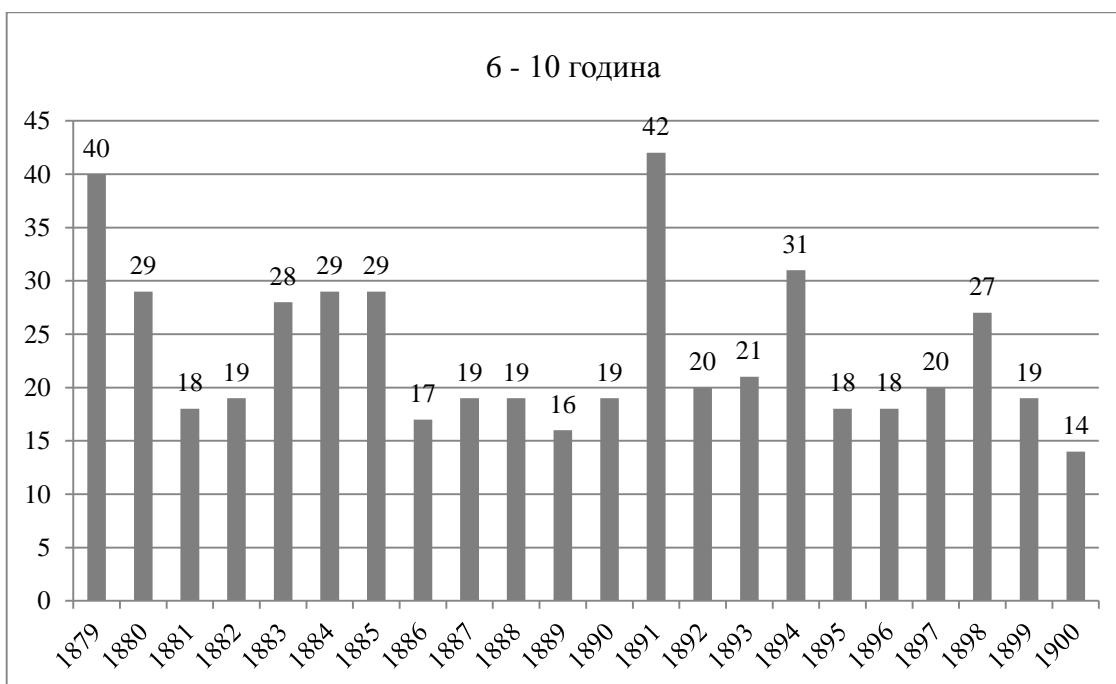
Графикон б7: Деца умрла од првог до дванаестог месеца живота

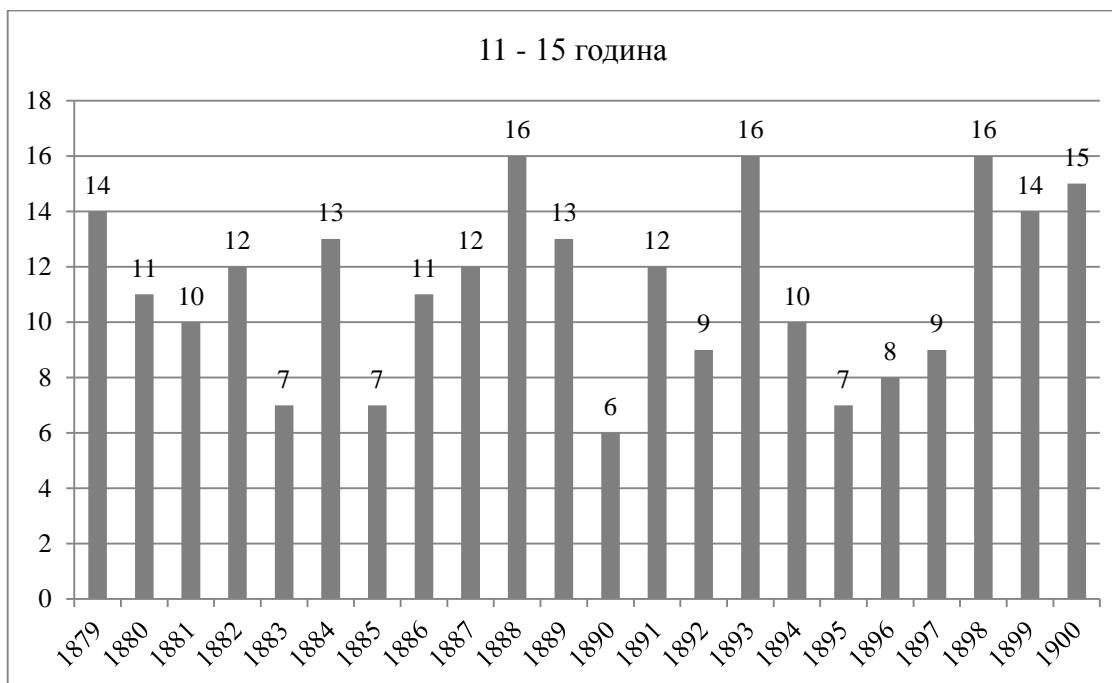
Графикон 68: Деца умрла од прве до пете године живота

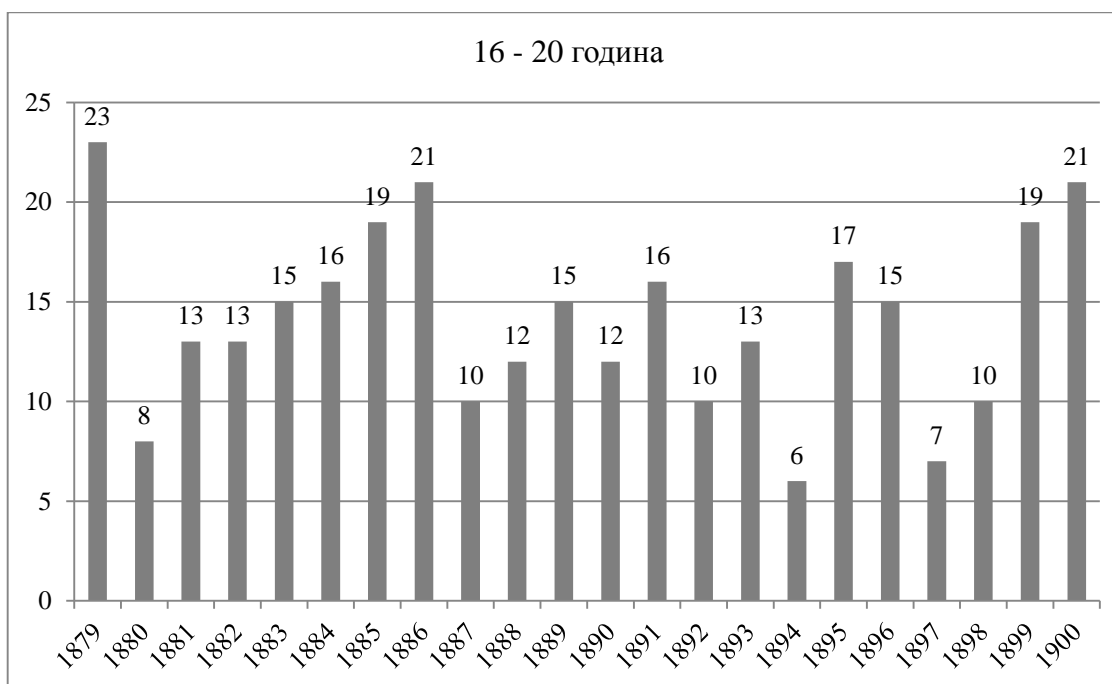
Графикон 69: Деца умрла од шесте до десете године живота

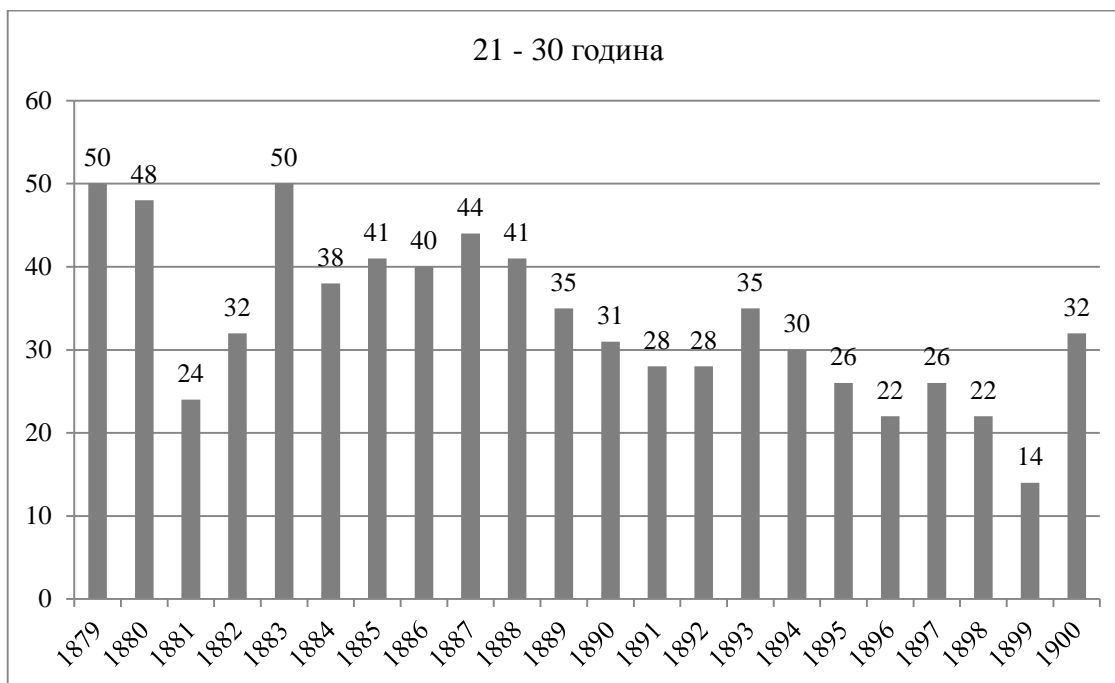
Графикон 70: Деца умрла од једанаесте до петнаесте године живота

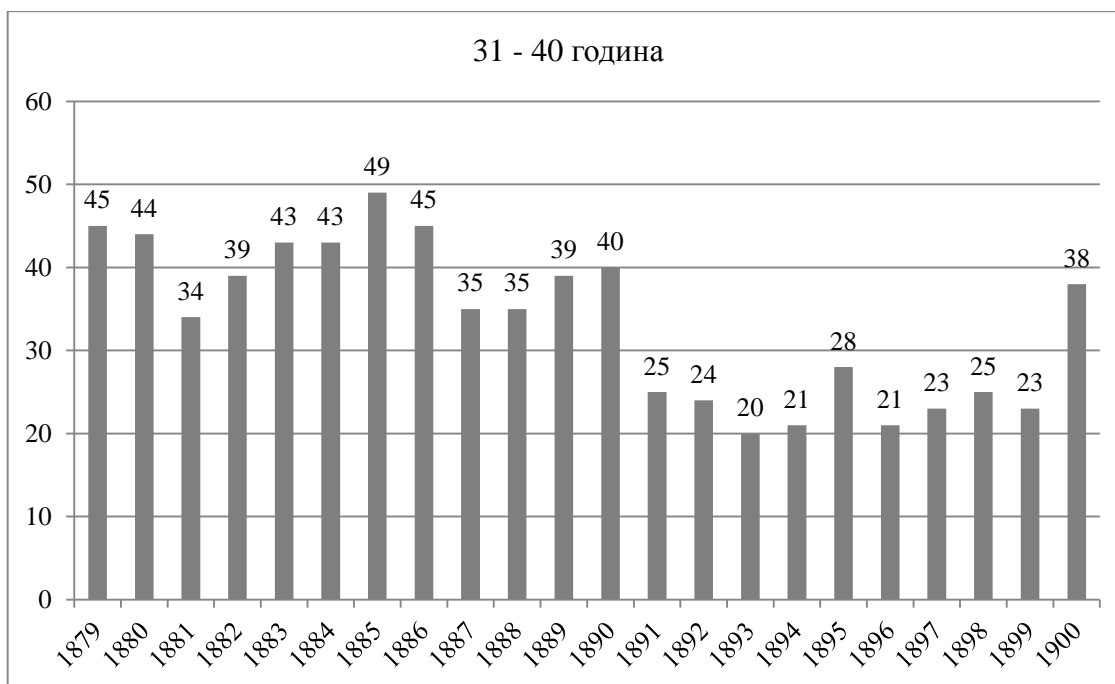
Графикон 71: Млади умрли од шеснаесте до двадесете године живота

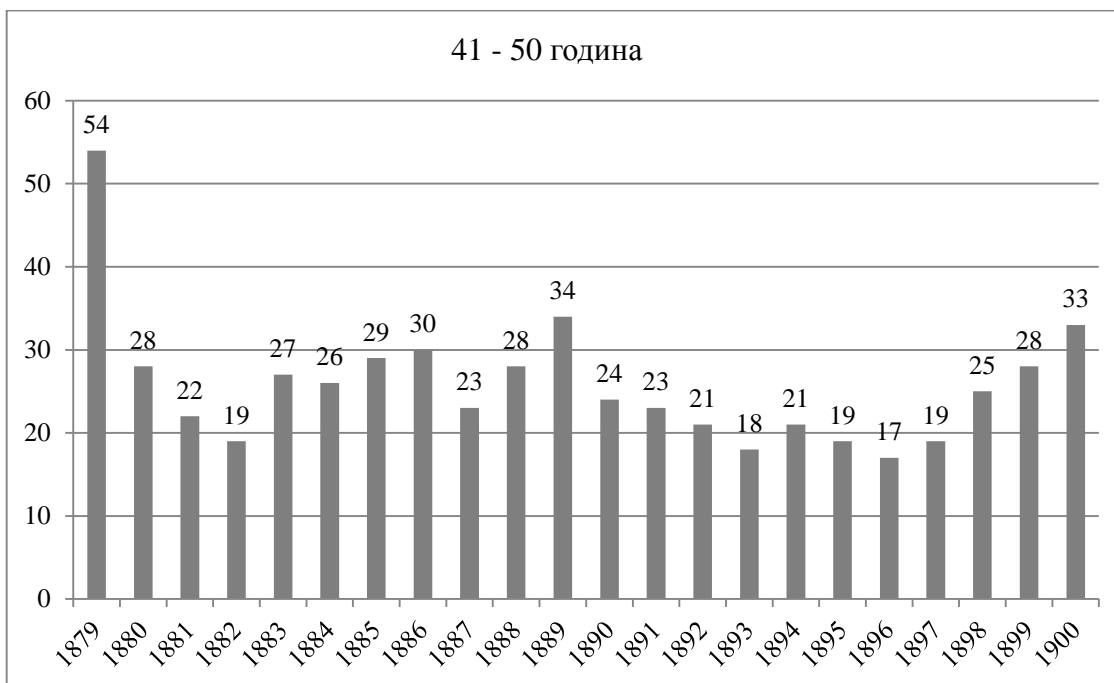
Графикон 72: Умрли од двадесетпрве до тридесете године живота

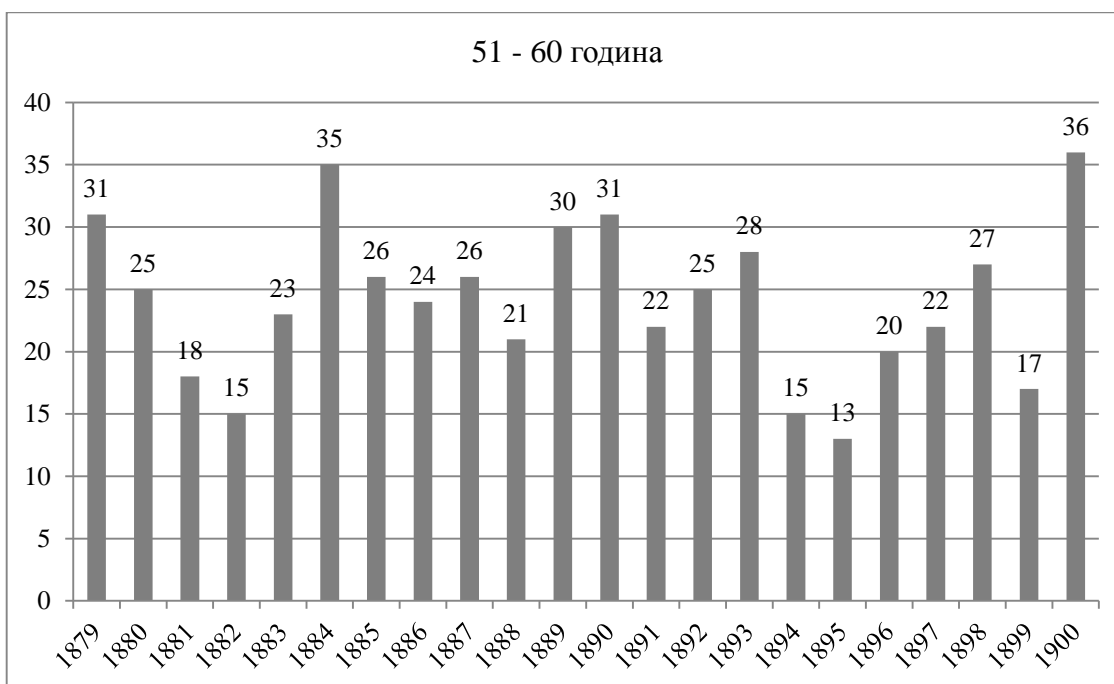
Графикон 73: Умрли од тридесетпрве до четрдесете године живота

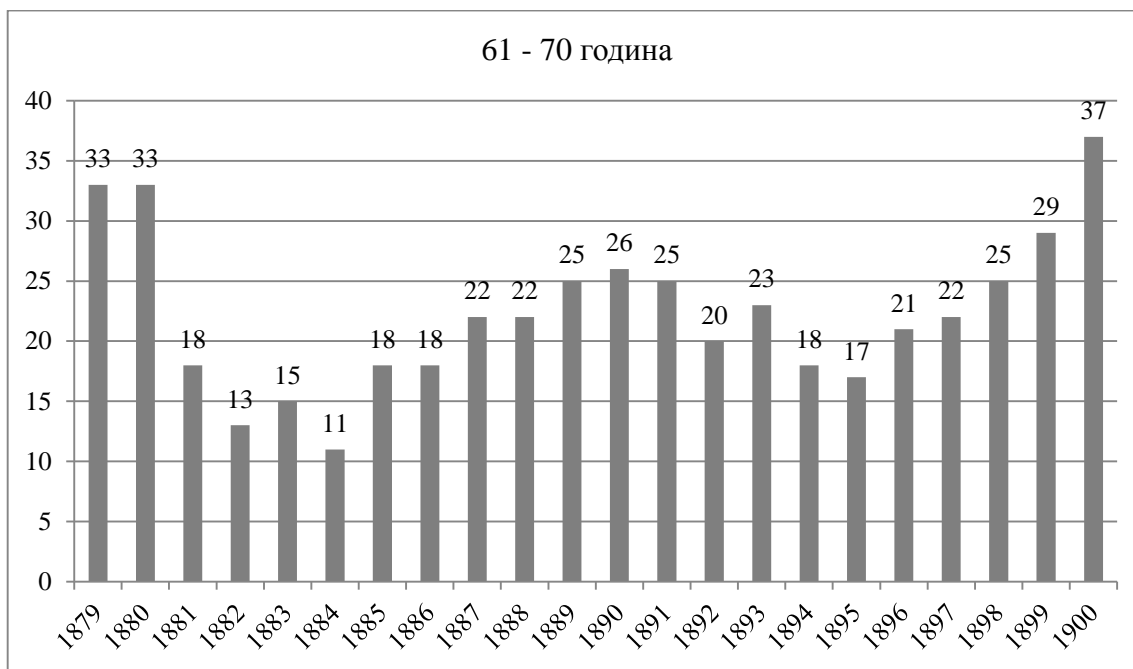
Графикон 74: Умрли од четрдесетпрве до педесете године живота

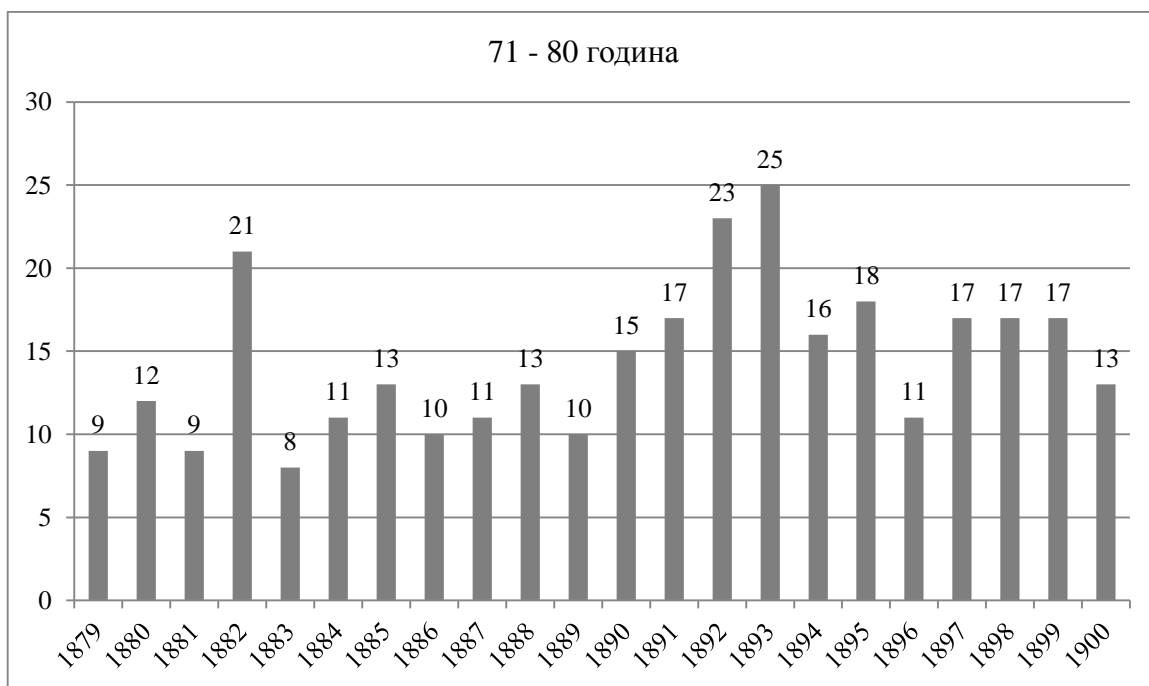
Графикон 75: Умрли од педесетпрве до шездесете године живота

Графикон 76: Умрли од шездесетпрве до седамдесете године живота

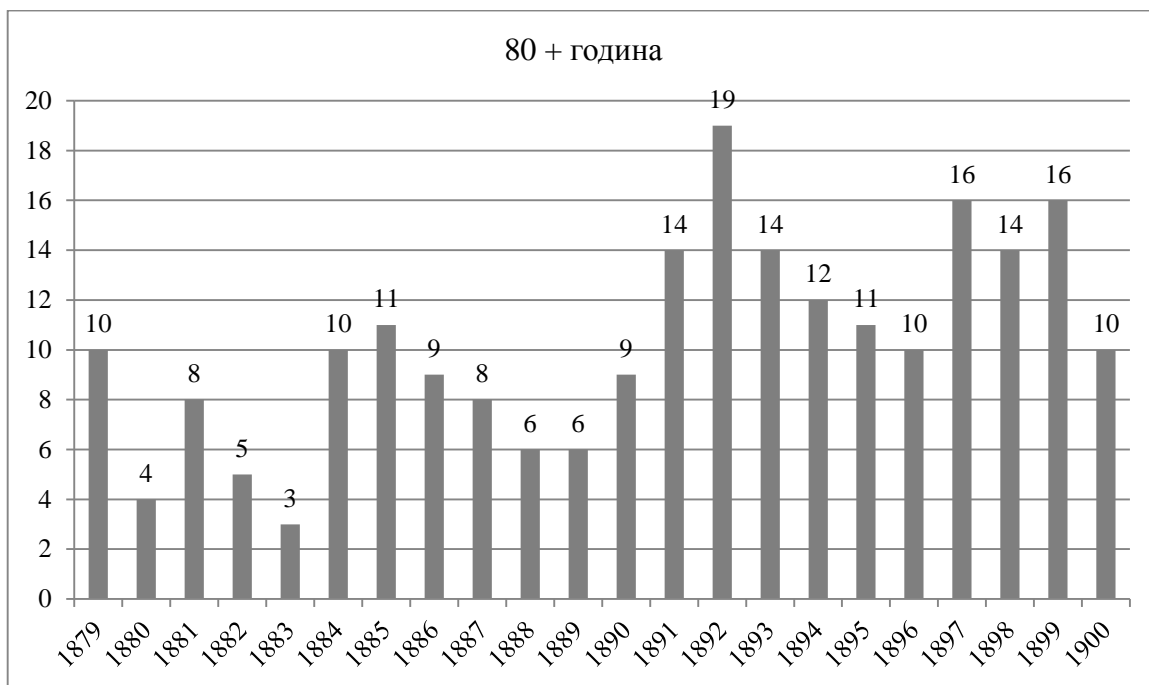

Графикон 77: Умрли од седамдесетпрве до осамдесете године живота

Графикон 78: Умрли са више од осамдесет година

Навешћемо неколико уписа из матичне књиге умрлих, а који су везани за људе који су доживели дубоку старост:

Анђелија, удова Илије Стојановића, земљоделца ондашњег, преминула је 30. јула 1894. године а сахрањена је дан после. Покојна је умрла у 120 години (!) од изнурености.¹³⁷

Младен Викавић, надничар пореклом из Клисуре, срез Бела Паланка, је умро од изнурености 29. јула 1897. а сахрањен је дан касније. Имао је 105 година.¹³⁸

Ђорђе Лазвић, просјак, родом из Врања, је умро 22. фебруара 1885. године а сахрањен је 23. фебруара. Умро је од старости, у 105. години.¹³⁹

Ђорђе Крстић, терзија из Ниша, умро је 25. октобра 1884. године. Сахрањен је 26. октобра. Умро је у 105. години од старости и изнурености.¹⁴⁰

Дана 25. маја 1886. преминуо је Димитрије Јањић, слуга пекарски, у 100-тој години. Пореклом је из Јањине у Грчкој. Умро је од старости.¹⁴¹

¹³⁷ ИаН, Мку СЦц Ниш 1879 - 1898, књига бр. 17, год. 1894, датум 31. 7, број уписа 44, страна уписа 148.

¹³⁸ Исто, година 1897, датум 30. 7, број уписа 61, страна уписа 178.

¹³⁹ ИаН, Мку СЦц Ниш 1879 - 1898, књига бр. 17, год. 1885, датум 23. 2, број уписа 23, страна уписа 57.

¹⁴⁰ ИаН, Мку Сц Ниш 1879 -1885, књига бр. 5, год. 1884, датум 26. 10, број уписа 262, страна уписа 162.

6.5. Однос броја одраслих умрлих и умрле деце

Број смрти одраслих је био мањи у односу на број смрти деце. У матичним књигама умрлих се водила евиденција о умрлој деци тако да је на уписном листу предвиђен посебан део за податке о родитељима умрле деце. Из поменутих књига је било могуће одвојити смртност одраслих од смртности деце.

Табела 53: Број умрлих одраслих и умрле деце

	Умрло одраслих:	Умрло деце:	УКУПНО:
1879	261	280	541
1880	216	246	462
1881	152	186	338
1882	173	202	375
1883	189	218	407
1884	204	289	493
1885	219	219	438
1886	207	248	455
1887	192	175	367
1888	193	224	417
1889	209	153	362
1890	192	169	361
1891	179	273	452
1892	170	188	358
1893	172	205	377
1894	141	242	383
1895	150	164	314
1896	130	186	316
1897	145	175	320
1898	165	242	407
1899	151	173	324
1900	202	202	404
УКУПНО:	4012	4659	8671

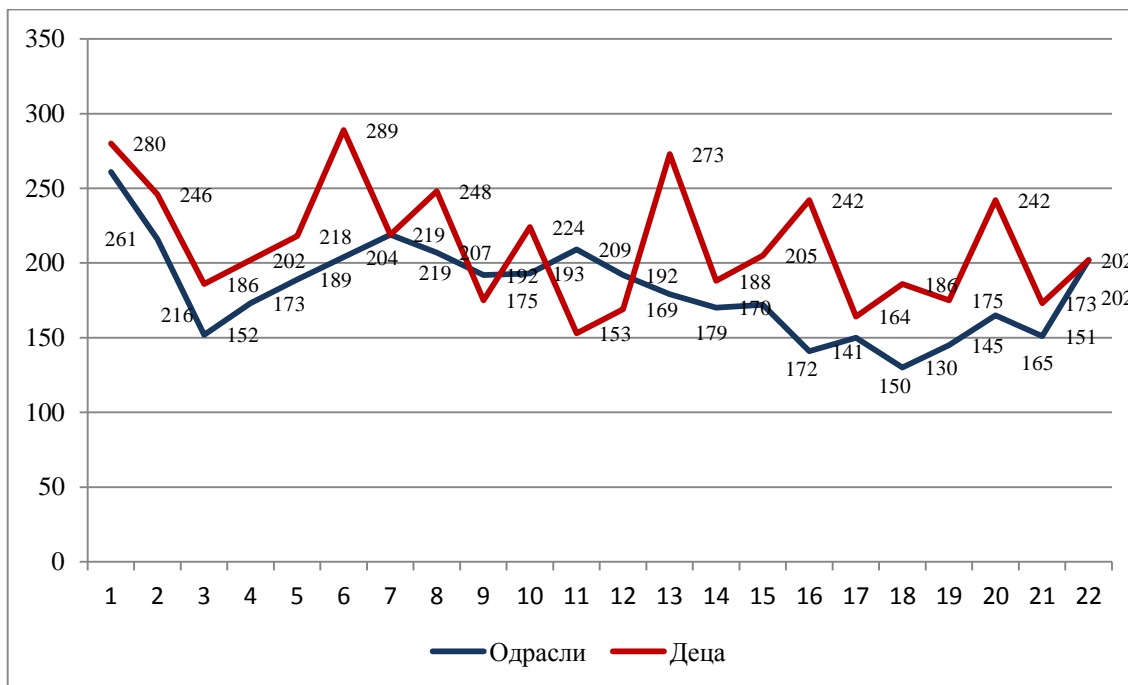
Извор: ИА Ниш, Мку Сц и СНц 1879 – 1900.

Табела показује већу смртност млађег становништва, осим у појединим годинама. У годинама 1885. и 1900. број смрти одраслих и деце био је једнак (219 : 219 и 202 : 202). Само у три године је број смрти одраслих био већи од броја умрле деце (1887. – 192 : 175; 1889. – 209 : 153 и 1890. – 192 : 169). У осталим годинама, број преминуле деце

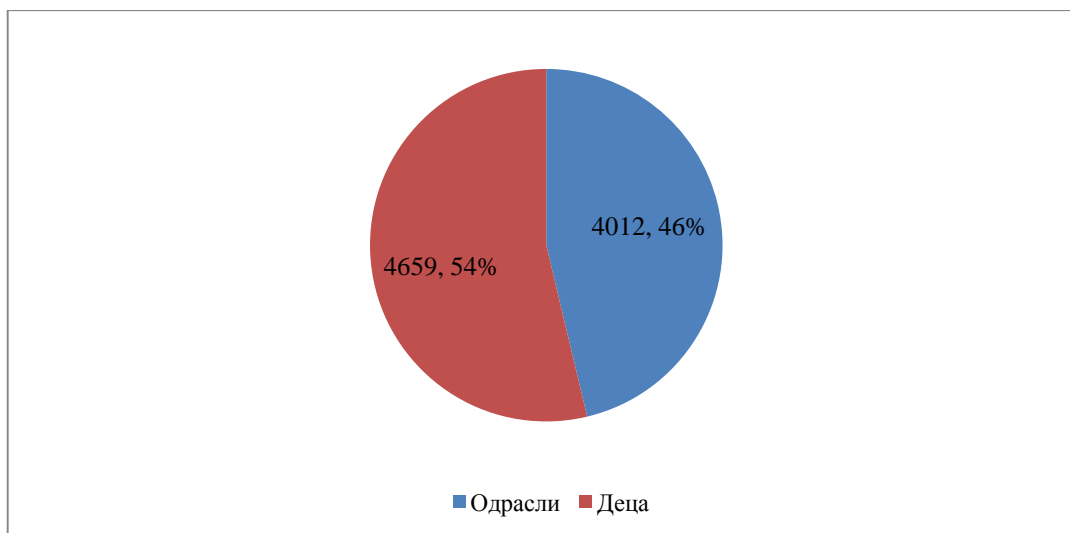
¹⁴¹ ИаН, Мку Сц Ниш 1885 -1891, књига бр. 6, год. 1886, датум 26. 5, број уписа 175, страна уписа 26.

премашивао је број преминулих старијих, а понекад је разлика била велика (1894. године је однос смрти старијих и деце био 141 : 242).

Графикон 79: Однос умрлих одраслих и умрле деце

Графикон 80: Процент умрлих одраслих и умрле деце

6.6. Брачно стање умрлих

Број мушкараца којима је у матичним књигама умрлих уписано брачно стање је 2.221 а број жена је 1.622. Укупан број уписа у којима је уписано брачно стање покојника је 3.843.

Категорије уписа су помињане, следи табела брачног стања умрлих мушкараца:

Табела 54: *Брачно стање умрлих (мушкарци)*

мушкарци:	неожењен	жењен	удовац	разведен	УКУПНО:
1879	26	80	20	1	127
1880	17	77	17	3	114
1881	22	51	5	1	79
1882	23	53	14	0	90
1883	31	72	14	2	119
1884	46	62	22	0	130
1885	41	70	14	2	127
1886	45	58	19	2	124
1887	36	60	19	0	115
1888	32	57	15	2	106
1889	41	67	16	1	125
1890	26	78	18	1	123
1891	30	52	4	1	87
1892	12	62	8	3	85
1893	30	47	11	1	89
1894	14	47	10	0	71
1895	22	55	12	1	90
1896	19	41	9	0	69
1897	19	45	13	1	78
1898	15	49	14	3	81
1899	14	50	14	1	79
1900	28	79	5	1	113
УКУПНО:	589	1312	293	27	2221

Извор: ИА Ниш, Мку Сц и СНц 1879 – 1900.

Од укупног броја умрлих мушкараца, на неожењене је долазило 26,52 %, на ожењене 59,07 %, на удовце 13,16 и на разведене 1,25 %.

Након табеле брачног стања умрлих мушкараца доносимо табелу брачног стања умрлих жена. Она изгледа овако:

Табела 55: Брачно стање умрлих (жене)

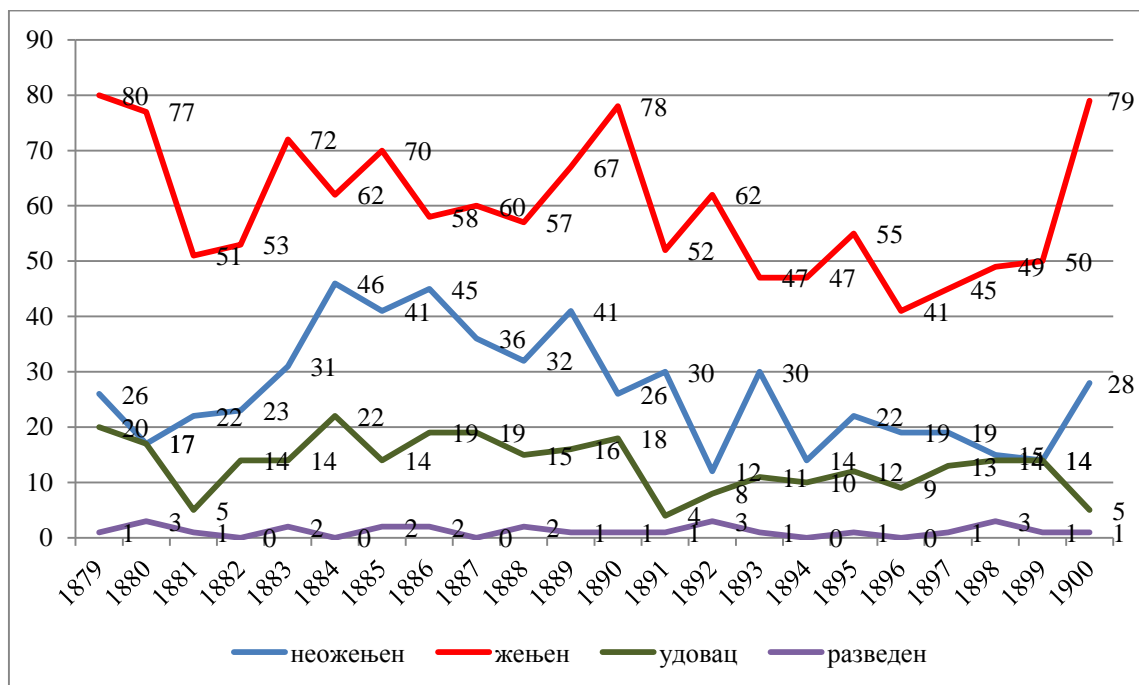
жене:	неудата	удата	удова	разведена	УКУПНО:
1879	9	56	44	3	112
1880	6	36	31	0	73
1881	8	34	25	0	67
1882	3	33	25	1	62
1883	9	45	15	0	69
1884	12	34	18	0	64
1885	14	26	33	0	73
1886	13	37	23	1	74
1887	8	39	23	0	70
1888	14	41	23	0	78
1889	9	40	27	1	77
1890	9	25	33	0	67
1891	14	41	29	0	84
1892	10	27	37	0	74
1893	8	32	38	0	78
1894	5	30	24	0	59
1895	10	21	20	0	51
1896	9	28	25	0	62
1897	5	24	30	0	59
1898	17	39	22	1	79
1899	19	26	35	2	82
1900	22	47	39	0	108
УКУПНО:	233	761	619	9	1622

Извор: ИА Ниш, Мку Сц и СНц 1879 – 1900.

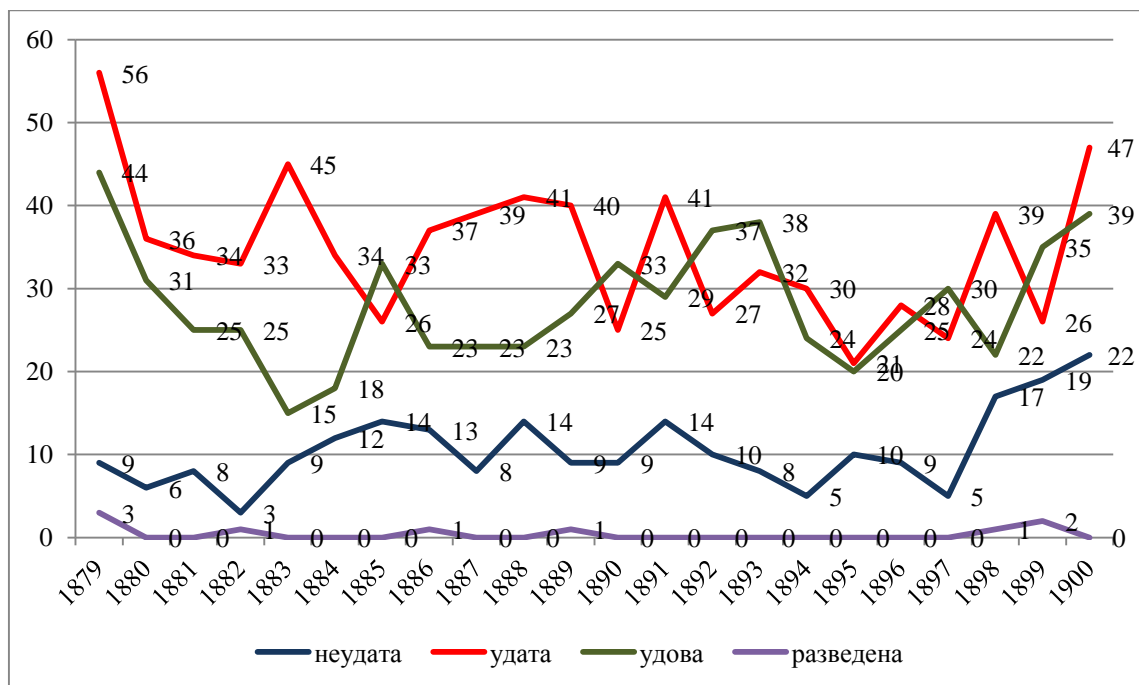
Од укупног броја умрлих жена, неодатих је било 14,37 %, удатих 46,92 %, удовица 38,15 и разведених жена 0,56 %.

Упоредићемо проценте са истим класама преминулих мушкараца. Ван брака је процентуално умрлих мушкараца било више (26,52 : 14,37 %), ожењених мушкараца у односу на удате жене такође (59,07 : 46,92 %), док се однос мења у поређењу удоваца (13,16 %) са удовицама (38,15 %). Процентуално, број удовица је у контингенту умрлих био знатно већи. Процент разведених су занемарљиви (м. 1,25 %; ж. 0,56 %).

Графикон 81: Брачно стање умрлих мушкараца

Графикон 82: Брачно стање умрлих жена

6.7. Узрок смрти

Узроци смрти су у Нишу, крајем XIX века, били разнолики. Укупно су 102 узрочника смрти, поређана по азбучном реду.

Табела 56: Узроци смрти

Узрок смрти:	УКУПНО:	Узрок смрти:	УКУПНО:
Алкохолизам	4	Камен у бешици	1
Анемија	8	Катар црева (ентеритис)	445
Апоплексија (мождани удар, шлог)	175	Кахексија (оронулост)	3
Астма	5	Кашаљ	298
Асфиксија (гушење)	2	Колерина	1
Атрофија	28	Крајници	2
Бљување крви	5	Лауслук	2
Болест бубрега	57	Мале богиње	81
Болест срца	24	Маразам (немоћ)	57
Брахтова болест	4	Назоб	17
Бронхитис	50	Опекотине	5
Велике богиње (сипаница)	57	Оток	22
Велики кашаљ	126	Парализа	6
Вода на плућима	2	Повреда	9
Водена болест (хидроцефал)	122	Порођај	35
Врућица	158	Потрес мозга	2
Гангрена	5	Прегажен	4
Гастроентерит	14	Притиснут земљом	3
Главобоља	1	Пробод	27
Грип (инфлуенца)	2	Пролив	268
Грозница	100	Рак	89
Грудобоља	3	Рана	50
Грчеви	36	Рахитис (енглеска болест)	9
Гука (деформитет)	9	Реуматизам	7
Гушење димом	3	Самоубиство	13
Гушобоља	201	Сепса (пијемија)	16
Гуштер (круп, задавица)	31	Сипља (астма)	26
Гуштерача (панкреас)	7	Сипосница	4
Дављење	6	Сифилис (луес)	13
Дизентерија (срдобоља)	45	Срчана мана	113
Дифтерија	62	Старост	325
Душевна болест (манија)	4	Страх	1
Едем плућа	43	Стрељање	1

Еклампсија (недозрелост)	148	Сува болест	17
Елефантијазис	2	Тетанус	5
Ендокардитис (запаљење срца)	2	Тифус	71
Енфизем плућа	13	Трбобоља	6
Епилепсија (падавица)	288	Тровање	7
Еризипел (црвени ветар)	8	Тумор	1
Жутица (хепатитис)	4	Убијен	35
Заклан ножем	2	Убијен рушењем куће	8
Запаљење (катар) плућа	950	Удављен	20
Запаљење материце	8	Фистула	1
Запаљење мозга	331	Фрас (детења болест)	90
Запаљење подгрудце	1	Хемиплегија	1
Запаљење трбушне марамице (перитонеум)	109	Хернија (кила)	7
Затрпани земљом	4	Цироза јетре	23
Излив крви у мозак	18	Чир	1
Изнуреност (слабост)	1305	Шарлах	46
Искрвављење (хемофилија)	18	Шећерна болест	3
Јектика (туберкулоза, сушица)	1668	Шкрофуле (сараца)	96

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге умрлих Саборне и Светиниколске цркве 1879 – 1900.¹⁴²

Различити су узрочници смрти којима разлог није болест. Из табеле узрока смрти видимо да, осим болести, има и других узрока: изнуреност (услед старости, 1.305 уписа), старост (325), немоћ, несрећни случајеви, убиства, самоубиства, утапање, гушење, гажење. У односу на укупан број уписаних смрти, оне којима није разлог болест је 1.796 (20,71 %). На разне болести отпадао је остатак (79,29 %).

Вучко Николић, шегрт пушкарски, стар 13 година, родом из села Колетинци (округ нишки), удавио се у Нишави дана 10. јуна 1879. године, у 4 ½ сати после подне. Сахрањен је дан после.¹⁴³

Дана 23. априла 1879. године догодила се у Нишу велика трагедија. Петоро деце је настрадало од пада зграде (куће). Настрадали су: Јован Миљковић (14 година), Никола

¹⁴² Објашњења о различитим узроцима смрти, наведеним у табели, налазе се у Прилогу бр. 2

¹⁴³ ИаН, Мку Сц Ниш 1879 -1885, књига бр. 5, год. 1879, датум 11. 6, број уписа 227, стр. уписа 19.

Јанковић (13), Крста Мијајловић (14), Ђорђе Миљковић (12) и Ђорђе Теофиловић (11). Сахрану су обавила тројица свештеника.¹⁴⁴

Несрећним случајем, од топовске гранате је настрадала Марија, супруга Стојанче Јовановића, надничара. Покојна жена је родом из села Кнежице, стара 43 године. Погинула је 24. августа 1879. године. Сахрањена је дан после.¹⁴⁵ Гранату повезујемо са управо завршеним ратом.

Арсеније Воргучић, родом из села Чанат, у Аустро-Угарској, бивши шнајдерски крпач, извршио је самоубиство, убивши се пушком, 28. септембра 1888. године. Покојник је имао 50 година. Како је у питању самоубиство, није опојан.¹⁴⁶

Станоје Цветковић, мутавција, родом из Сопотнице, стар 35 година, извршио је самоубиство 16. маја 1889. године. Опојан је.¹⁴⁷ Чуди да је покојник опојан, јер је по црквеним начелима ово забрањено.

Осим самоубистава, у матичне књиге су уписивана и убиства. Петар Јовановић, бакалин овдашњи, стар 36 година, убијен је леворвером (!), 1. јула 1891. године. Убица је В. Т. С, становник овдашњи.¹⁴⁸

Дана 17. августа 1880. године, увече, заклана је ножем Катарина, супруга Раденка Стојковића, механције. Покојница је имала 35 година.¹⁴⁹

Осуђеник А. С, родом из Велике Плане, стар 40 година, је на основу судске пресуде стрељан, дана 19. јуна 1880. године. Исповедио се.¹⁵⁰

Следећа табела нам доноси најчешће узроке смрти од којих су умирали становници Ниша:

---

¹⁴⁴ Исто, год. 1879, датум 24. 4, број уписа 182 - 186, страна уписа 16.

¹⁴⁵ ИаН, Мку Сц Ниш 1879 -1885, књига бр. 5, год. 1879, датум 25. 8, број уписа 330, страна уписа 28.

¹⁴⁶ ИаН, Мку Сц Ниш 1885 -1891, књига бр. 6, год. 1888, датум 29. 9, број уписа 248, страна уписа 84.

¹⁴⁷ ИаН, Мку Сц Ниш 1885 -1891, књига бр. 6, год. 1889, датум 17. 5, број уписа 115, страна уписа 101.

¹⁴⁸ ИаН, Мку Сц Ниш 1879 - 1898, књига бр. 17, год. 1891, датум 2. 7, број уписа 77 , страна уписа 114.

¹⁴⁹ ИаН, Мку Сц Ниш 1879 -1885, књига бр. 5, год. 1880, датум 18. 8, број уписа 208, страна уписа 57.

¹⁵⁰ ИаН, Мку Сц Ниш 1879 -1885, књига бр. 5, год. 1880, датум 19. 6, број уписа 162, страна уписа 53.

Табела 57: Најчешћи узроци смрти

Узрок смрти:	УКУПНО:
Јектика (туберкулоза, сушица)	1668
Изнуреност (слабост)	1305
Запаљење (катар) плућа	950
Катар црева (ентеритис)	445
Запаљење мозга	331
Старост	325
Кашаљ	298
Епилепсија (падавица)	288
Пролив	268
Гушобоља	201
Апоплексија (мождани удар, шлог)	175
Врућица	158
Еклампсија (недозрелост)	148
Велики кашаљ	126
Водена болест (хидроцефал)	122
Срчана мана	113
Запаљење трбушне марамице (перитонеум)	109
Грозница	100
Шкрофуле (сараца)	96
Фрас (детења болест)	90
Рак	89
Мале богиње	81
Тифус	71
Дифтерија	62
Болест бубрега	57
Велике богиње (сипаница)	57
Маразам (немоћ)	57
Бронхитис	50
Рана	50
Шарлах	46

Као најфреквентнији узрок смрти бележимо јектику (туберкулозу). Од ње је умрло 1.668 лица, што је у односу на укупан број умрлих 19,24 %. Овако велики број случајева можемо приписати неадекватној здравственој заштити тога доба. Како је у питању заразна болест, очигледно је да хигијенске навике нису биле на задовољавајућем нивоу.

Епидемије, увећани број умрлих од неке болести, забележене су готово сваке године. Само су се болести, које су погађале становништво, мењале. Епидемије су биле погубне за децу. Бележимо увећан број преминулих од катара црева 1882, 1886. и 1898, док су 1884. године биле епидемије великих богиња и великог кашља. Запаљење плућа је косило децу и одрасле 1886. године. Епидемија дифтерије је забележена 1894. а дизентерије 1896. године.

Бележимо и велику смртност од разних болести код страних радника, који су долазили да раде на изградњи железнице. Били су углавном из Италије, мада има радника из Аустро-Угарске (Чешке и Хрватске). Навешћемо неколико имена: Ђакомо Турезини (р. бр. уписа 213 / година смрти 1883 / Мку Сц), Ђакомо Спорени (263 / 1883), Францеско Форочини (101 / 1884), Александро Луго (142 / 1884), Ђакомо Сагецари (269 / 1884).¹⁵¹

Графикон 83: *Најчешћи узроци смрти у Нишу (1879 - 1900)*

Поредивши болести тога доба са данашњим, можемо уочити да готово све постоје и данас, али је њихова смртност смањена употребом лекова и побољшаном хигијеном.

Навешћемо и уписе неколико познатих Нишлија.

¹⁵¹ ИаН, Мку Сц Ниш 1879 -1885, књига бр. 5, год. 1883 – 1884.

Дана 19. марта 1884. године, преминуо је у Зајечару, од врућице, у 5 ½ пре подне, архијереј нишки, епископ Нестор. Рођен је у селу Шума, округ крагујевачки. Већину живота је провео у Београду. Имао је 54 године. Сахрана је обављена 25. марта. „Опело свршио игуман ман. Суводола Никодим а сарану епископ ужички Корнелије са шејесет свештеник.(а)“.¹⁵²

Један од главних ликова Ивкове славе, човек који је послужио као узор за газда Ивка, јорганџија Живко Ф. Мијалковић преминуо је у Бечу 4. јуна 1892. године. Умро је од водене болести, у 38. години. Рођен је у селу Топоница. Сахрањен је на бечком гробљу Централ. Опело је свршио архимандрит Филарет, свештеник православне цркве у Бечу.¹⁵³ Упис у матичну књигу у Нишу је извршен накнадно.

Човек веома заслужан за просвету Ниша, Атанасије Петровић, учитељ Таса, преминуо је 13. фебруара 1894. године, од мане срца. Живео је 75 година. Сахрањен је 15. фебруара. Опело је извршио епископ нишки Јероним са свештенством.¹⁵⁴

Поменути епископ, архијереј епархије нишке, Јероним Јовановић – Бришинац, преминуо је у Салцбургу, у Аустро-Угарској, 10. јуна 1894. године. Умро је од „капље у срцу“ у 69. години. Родом је из Шапца а живео је у Нишу. Сахрањен је у гробници Саборне цркве у Нишу. Сахрана је обављена је 16. јуна исте године. Опело је одржао „Архијепископ Београдски и Митрополит Српски Господин Михаил са свештенством“.¹⁵⁵

Чувени устаник, један од ослободилаца Ниша, касније политичар и трговац, Никола - Коле Рашић, умире 6. августа 1898. године. Узрок смрти су водена болест и срдобоља. Поживео је 60 година. Сахрањен је 7. августа. Опело је одржао епископ нишки господин Никанор.¹⁵⁶

Иначе, правило је било да познатије и богатије Нишлије испраћа епископ нишки. Није било необично да опело неком богатом трговцу (нпр. Стевану Коцићу, 1889) држи

---

¹⁵² ИаН, Мку Сц Ниш 1879 -1885, књига бр. 5, год. 1884, датум 25. 3, број уписа 77, страна уписа 147.

¹⁵³ ИаН, Мку Сц Ниш 1892 -1893, књига бр. 8, год. 1892, датум 6. 6, број уписа 153, страна уписа 39.

¹⁵⁴ ИаН, Мку Сц Ниш 1893 -1895, књига бр. 9, год. 1894, датум 15. 2, број уписа 46, страна уписа 46.

¹⁵⁵ Исто, год. 1894, датум 16. 6, број уписа 125, страна уписа 125.

¹⁵⁶ ИаН, Мку Сц Ниш 1897 -1899, књига бр. 11, год. 1898, датум 7. 8, број уписа 131, страна уписа 218.

владика са свештенством. Владика је држао опело и приликом сахрана свештеника, преминулих на служби у граду.

Сердар црногорски, Јован (Јоле) Пилетић, преминуо је у Нишу, 5. јануара 1900. године, у 6 сати преподне. Узрок смрти је старачка изнуреност. Рођен је у Завали, у Црној Гори. Доживео је 86 година. Сахрањен је 7. јануара. Исповедио се. Опело је одржао Велисав Милојевић, парох нишки.¹⁵⁷

6.8. Социјална структура одраслих умрлих

Занимање умрлог је једна од рубрика које су уписиване у матичне књиге умрлих. Социјална структура преминулих становника града може помоћи да се сагледа разноврсност занимања људи тога доба, као и њихова бројност. Како су умрли старији људи, из њихове професије се види и заступљеност старијих занимања у професионалној структури тадашњег Ниша. Занимања је укупно 183 и поређана су по азбучном реду.

Из следеће табеле се види заступљеност и бројност занимања умрлих или занимања мужева преминулих жена. Како је број уписа одраслих умрлих 4.012 може се рећи да је узорак довољан да покаже реалну слику. Ови умрли су некад били живи, и имали своја занимања, па се и преко њих може открити социјални састав некадашњих Нишлија. У колонама су понекад два уписа за исто занимање, једно је српско или турско а друго је савременије.

Табела 58: *Занимање умрлог (или мужа умрле)*

Занимање умрлог (или мужа умрле):	УКУПНО:	Занимање умрлог (или мужа умрле):	УКУПНО:
Абација	22	Надзорник	5
Адвокат	2	Надничар	342
Алачин	0	Налбант	20
Антиквар	0	Наредник	10
Апотекар	2	Новинар	0
Архивар	0	Ножар	5

¹⁵⁷ ИаН, Мку Сц Ниш 1899 -1900, књига бр. 12, год. 1900, датум 7. 1, број уписа 4, страна уписа 143.

Асурџија	9	Обућар (шустер)	176
Ашџија	3	Овчар	30
Бакалин	138	Опанчар	10
Бандист	1	Осуђеник	12
Баштован	163	Памуклијаш	4
Берберин	12	Пандур	38
Благајник	5	Папуџија	4
Бозаџија	6	Пекар	100
Бојаџија	20	Пензионер	11
Болничар	0	Пивар	0
Бравар (шлосер)	17	Пиљар	62
Брашњар (млинар)	8	Пинтер (качар)	23
Ватрогасац	0	Писар	48
Великопоседник	0	Полицајац	0
Виноградар	1	Пољак (пудар)	31
Воденичар	3	Порезник	3
Војник	7	Поручник	11
Воскар	2	Посластичар	0
Вунар (вуновлачар)	4	Послужитељ	15
Гајтанџија	0	Потпоручник	8
Гвожђар	0	Потпуковник	2
Геометар	0	Поштар	10
Глумац	0	Предузимач	4
Грнчар	11	Просјак	46
Гробар	2	Проститутка	2
Гуслар	1	Професор	4
Длакар	23	Пуковник	1
Добошар	3	Пушкар	13
Дуванџија	20	Рабација (таљигаш)	137
Дугмеџија	6	Радник	79
Дунђер	85	Разносач новина	1
Ђак	49	Рачуновођа	4
Ђакон	1	Рентијер	0
Ђенерал (сердар)	1	Рибар	11
Ђумрукџија	0	Сапунџија	3
Економ	1	Сарач (самарџија)	24
Жандарм	2	Свештеник	27
Железнички радник	41	Свињар	5
Земљоделац	116	Сеиз (коњушар)	11

Зидар	38	Скелеција	1
Златар	14	Слуга	85
Инжењер	6	Стаклорезац	2
Јорганџија	9	Столар	26
Казанџија	24	Стражар	5
Калаџија	7	Стругар	3
Калдрмџија	11	Студент	1
Калпакџија	13	Судија	5
Каменорезац	2	Табак (кожар, ледер)	5
Кантарџија	12	Тапетар	0
Капетан	14	Тежак (паор)	70
Касапин	96	Телеграфиста	9
Кафеџија	48	Терзија	302
Келнер	22	Тестераш	6
Клонфер (лимар)	6	Тишлер	25
Кмет	3	Ткач	0
Књиговезац	2	Трговац	192
Књиговођа	2	Ћеваџија	17
Књижар	3	Ћеремиџија	1
Ковач	27	Ћурчија	96
Колар	28	Ужар	67
Колачар	6	Управитељ	1
Кондуктер	4	Учитељ	13
Конзул	0	Фабрикант	0
Контролор	3	Фамулус	6
Кочијаш (фијакериста)	44	Фењерџија	4
Крижач	1	Фотограф	2
Кројач (шнајдер)	68	Фурунџија	11
Крпач	7	Циглар	16
Кувар	8	Цимерман	0
Кујунџија	9	Цревар	5
Лекар	2	Црквењак	14
Ливац	0	Цртач (сликар)	1
Ликерџија	0	Часовничар	5
Ложач	0	Чесмеџија	4
Лончар	18	Четкар	0
Магационер	1	Чешљар	4
Мајор	2	Чиновник (практикант)	35
Марвени лекар	2	Чувар	5

Машиновођа	4	Шегрт	3
Метлар	5	Шећерџија	12
Механџија (гостионичар)	160	Шинтер	2
Млекаџија	3	Шпедитер	4
Молер	9	Шпекулант	11
Музикант (свирач)	10	Штампар	4
Мумџија	26	Шумар	0
Мутавџија	14		

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге умрлих Саборне и Светиниколске цркве 1879 – 1900.

Следећа табела показује фреквентност занимања одраслих умрлих. Као најчешће, издвајају се надничар (342) и терзија (302 уписа). У целом контингенту преминулих, занимање надничар има 8,52 % умрлих, а терзија 7,53 %. Релативно велики број надничара, и међу преминулима као и међу осталима, казује да је ова друштвена група била нарочито заступљена у саставу урбане популације града. Бројност терзија се такође понавља у свакој категорији занимања у свим матичним књигама, а то нам опет говори о тежњи да се ово занимање одабере за животни позив.

Табела 59: *Најчешћа занимања умрлог (или мужа умрле)*

Занимање умрлог (или мужа умрле):	УКУПНО:
Надничар	342
Терзија	302
Трговац	192
Обућар (шустер)	176
Баштован	163
Механџија (гостионичар)	160
Бакалин	138
Рабација (таљигаш)	137
Земљоделац	116
Пекар	100
Касапин	96
Ћурчија	96
Дунђер	85
Слуга	85
Радник	79

Тежак (паор)	70
Кројач (шнајдер)	68
Ужар	67
Пиљар	62
Ћак	49
Кафеџија	48
Писар	48
Просјак	46
Кочијаш (фијакериста)	44
Железнички радник	41
Зидар	38
Пандур	38
Чиновник (практикант)	35
Пољак (пудар)	31
Овчар	30

И број трговаца и обућара је био знатан, а за њима следе баштован, механиџа, бакалин и рабација. Једном речи, састав најчешћих занимања уписа умрлих одраслих верно одражава социјалну структуру варошке популације. Бројност ђака указује на велику смртност те групе. И занимање зидар, као релативно ново, показује промену структуре привреде. Остала занимања, која подсећају на турско доба, су: рабација, ћурчија, дунђер, тежак, ужар, пољак и просјак. Она говоре о заступљености тих категорија у ранијем периоду тј. да се забележени уписи односе на старије житеље вароши.

6.9. Социјална структура очева умрле деце

У случају смрти детета, уписивало се занимање оца. Како су очеви углавном млађи људи, који су на врхунцу моћи и у пуној животној снази, однос међу занимањима и њихова бројност би требало да буду нешто другачији него у претходном поглављу. У табели која следи је исти списак занимања као у претходном поглављу али је број уписа умрле деце већи, 4.659.

Табела 60: Занимање оца преминулог детета

Занимање оца (за малолетну децу):	УКУПНО:	Занимање оца (за малолетну децу):	УКУПНО:
Абација	21	Надзорник	4
Адвокат	5	Надничар	325
Алачин	2	Налбант (поткивач)	42
Антиквар	0	Наредник	28
Апотекар	5	Новинар	1
Архивар	0	Ножар	13
Асурџија	10	Обућар (шустер)	280
Ашчија	5	Овчар	30
Бакалин	259	Опанчар	10
Бандист	7	Осуђеник	0
Баштован	237	Памуклијаш	5
Берберин	32	Пандур	83
Благајник	15	Папуџија	4
Бозација	12	Пекар	155
Бојација	7	Пензионер	3
Болничар	0	Пивар	0

Бравар (шлосер)	21	Пиљар	128
Брашњар (млинар)	11	Пинтер (качар)	21
Ватрогасац	1	Писар	71
Великопоседник	0	Полицајац	0
Виноградар	2	Пољак (пудар)	19
Воденичар	3	Порезник	4
Војник	0	Поручник	14
Воскар	4	Посластичар	0
Вунар (вуновлачар)	0	Послужитељ	64
Гајтанџија	0	Потпоручник	7
Гвожђар	1	Потпуковник	1
Геометар	1	Поштар	13
Глумац	0	Предузимач	10
Грнчар	2	Просјак	7
Гробар	1	Проститутка	0
Гуслар	3	Професор	15
Длакар	12	Пуковник	0
Добошар	3	Пушкар	9
Дуванџија	32	Рабација (таљигаш)	188
Дугмеџија	12	Радник	13
Дунђер	32	Разносач новина	3
Ђак	0	Рачуновођа	4
Ђакон	2	Рентијер	0
Ђенерал (сердар)	0	Рибар	14
Ђумрукџија	0	Сапунџија	2
Економ	6	Сарач (самарџија)	18
Жандарм	9	Свештеник	21
Железнички радник	89	Свињар	3
Земљоделац	84	Сеиз (коњушар)	2
Зидар	50	Скелеџија	0
Златар	24	Слуга	73
Инжењер	8	Стаклорезац	2
Јорганџија	11	Столар	12
Казанџија	35	Стражар	3
Калаџија	8	Стругар	1
Калдрџија	3	Студент	0
Калпакџија	6	Судија	6
Каменорезац	1	Табак (кожар)	13
Кантарџија	11	Тапетар	1

Капетан	32	Тежак (паор)	43
Касапин	121	Телеграфиста	25
Кафеџија	71	Терзија	333
Келнер	13	Тестераш	2
Клонфер (лимар)	14	Тишлер	39
Кмет	6	Ткач	2
Књиговезац	1	Трговац	155
Књиговођа	4	Ћеваџија	26
Књижар	2	Ћеремиџија	3
Ковач	34	Ћурџија	72
Колар	35	Ужар	40
Колачар	9	Управитељ	2
Кондуктер	5	Учитељ	29
Конзул	0	Фабрикант	0
Контролор	5	Фамулус	12
Кочијаш (фијакериста)	48	Фењерџија	4
Крижач	5	Фотограф	0
Кројач (шнајдер)	66	Фурунџија	16
Крпач	4	Циглар	24
Кувар	3	Цимерман	1
Кујунџија	8	Цревар	4
Лекар	5	Црквењак	6
Ливац	0	Цртач (сликар)	0
Ликерџија	0	Часовничар	3
Ложач	7	Чесмеџија	2
Лончар	36	Четкар	0
Магационер	2	Чешљар	2
Мајор	4	Чиновник (практикант)	48
Марвени лекар	2	Чувар	10
Машиновођа	6	Шегрт	0
Метлар	6	Шећерџија	24
Механџија (гостионичар)	220	Шинтер	1
Млекаџија	2	Шпедитер	2
Молер	12	Шпекулант	22
Музикант (свирач)	3	Штампар	7
Мумџија (свећар)	34	Шумар	1
Мутавџија	24		

Извор: ИА Ниш, Матичне књиге умрлих Саборне и Светиниколске цркве 1879 – 1900.

Следећа табела доноси најчешћа занимања очева умрле деце. И у њој се види заступљеност терзија и надничара, који овог пута замењују места. Терзије су бројније са 333 уписа, проценат заступљености је 7,15. Код надничара је број уписа 325 односно 6,98 %. Остала најчешћа занимања очева умрле деце су: обућар, бакалин, баштован. Број трговаца је нешто мањи а повећава се број: железничких радника, пекара, пиљара, касапа, пандура, писара. Међу најчешћа занимања улазе тишлер и колар.

Табела 61: *Најчешћа занимања очева преминуле деце*

Занимање оца (за малолетну децу):	УКУПНО:
Терзија	333
Надничар	325
Обућар (шустер)	280
Бакалин	259
Баштован	237
Механџија (гостионичар)	220
Рабација (таљигаш)	188
Пекар	155
Трговац	155
Пиљар	128
Касапин	121
Железнички радник	89
Земљоделац	84
Пандур	83

Слуга	73
Ћурчија	72
Кафеџија	71
Писар	71
Кројач (шнајдер)	66
Послужитељ	64
Зидар	50
Кочијаш (фијакериста)	48
Чинovníк (практикант)	48
Тежак (паор)	43
Налбант	42
Ужар	40
Тишлер	39
Лончар	36
Казанџија	35
Колар	35

6.10. Порекло умрлих

Већ је спомињано да је Ниш био повољно место за насељавање. Бројност становника рођених ван вароши достигала је 39 % (в. поглавље 5.10.). Велика бројност досељеника утицала је и на њихову бројност приликом уписа смртних исхода у матичне књиге умрлих. Број забележених смрти држављана Србије који су крај живота провели у Нишу просечно износи 39,32 по години. За живаљ рођен ван Србије овај број износи 29,64.

Табела 62: Број преминулих који нису рођени у Нишу

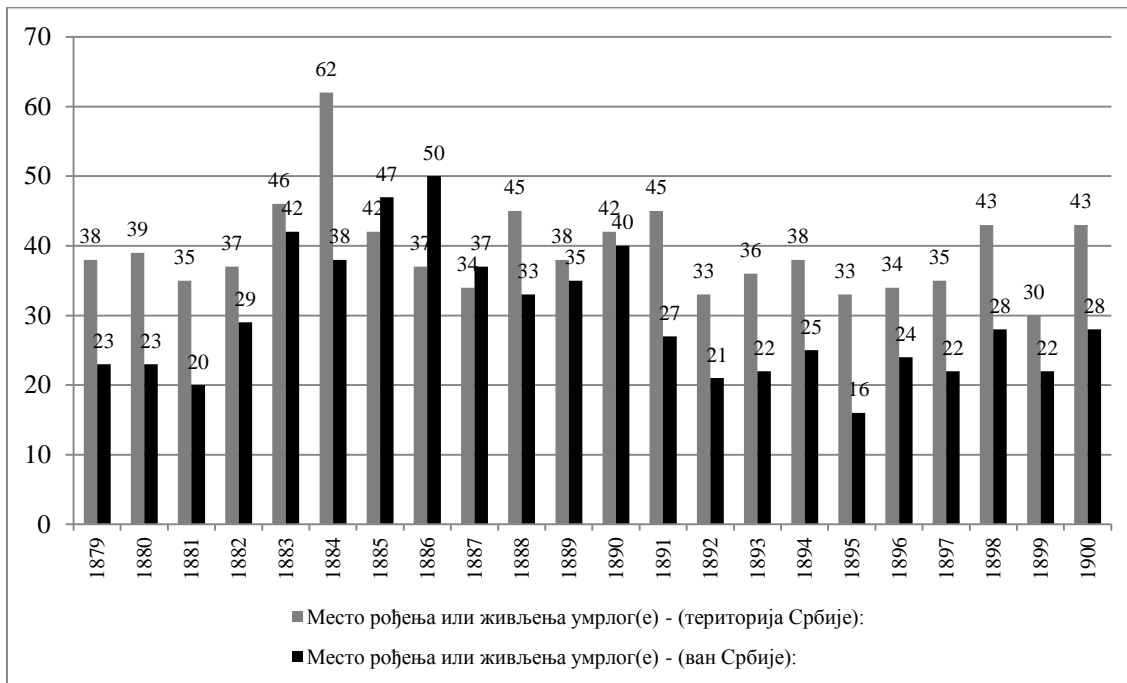
	Место рођења или живљења умрлог(е) - (територија Србије):	Место рођења или живљења умрлог(е) - (ван Србије):
1879	38	23
1880	39	23
1881	35	20
1882	37	29
1883	46	42
1884	62	38
1885	42	47
1886	37	50
1887	34	37
1888	45	33
1889	38	35
1890	42	40
1891	45	27
1892	33	21
1893	36	22
1894	38	25
1895	33	16
1896	34	24
1897	35	22
1898	43	28
1899	30	22
1900	43	28
УКУПНО:	865	652

Извор: ИА Ниш, Мку Саборне и Светиниколске цркве 1879 – 1900.

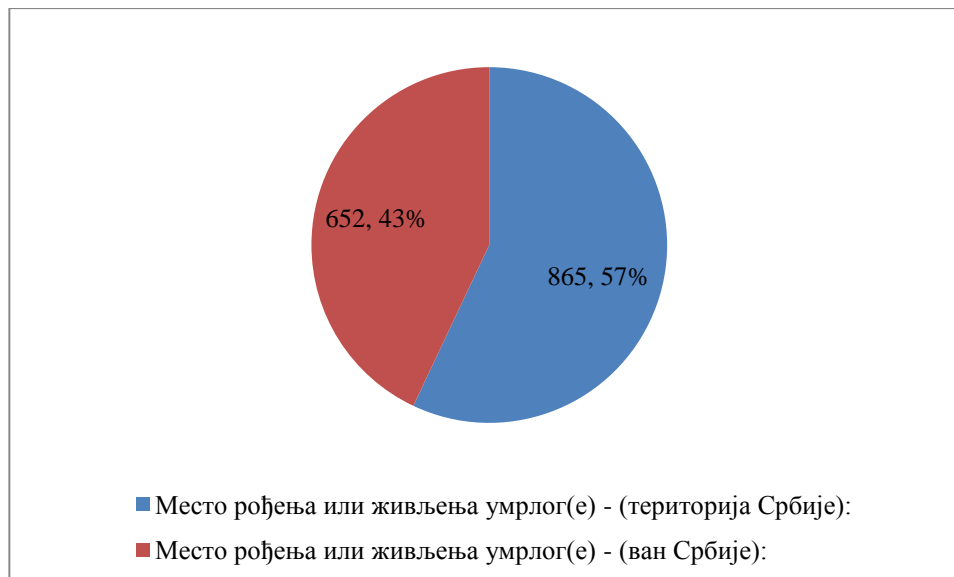
Из следећег графика се може видети да је број преминулих који нису рођени у Нишу константан, изузев у неким годинама које можемо повезати са интензивнијим

боравком недомицилног становништва због изградње пруге и отварања радионица различите намене. То је период од 1883. до 1886. године.

Графикон 84: Број преминулих који нису рођени у Нишу

Графикон 85: Однос умрлих: рођени ван Ниша и рођени ван Србије

6.11. Учесталост обављања верских обреда пре смрти

Српска православна црква, са чијим матичним књигама смо имали додира, веома држи до исповести. Света тајна исповести и покајања је једна од седам светих тајни у православљу. У болести се људи пред свештеником кају за грехе до тада учињене. Ако су покајање и исповест искрени, свештеник може да их ослободи грехова.

Исповест се практикује ако болесник осети да му се приближава час када ће преминути. Старији људи веру у Бога показују и нарочитом бригом да се исповеде на време јер исповедање доноси олакшање ономе ко се исповеда. Како нико не зна време своје смрти, прави верници желе да се на време ослободе грехова. Код изненадних смрти исповест није могућа па су зато код млађих исповести ређе.

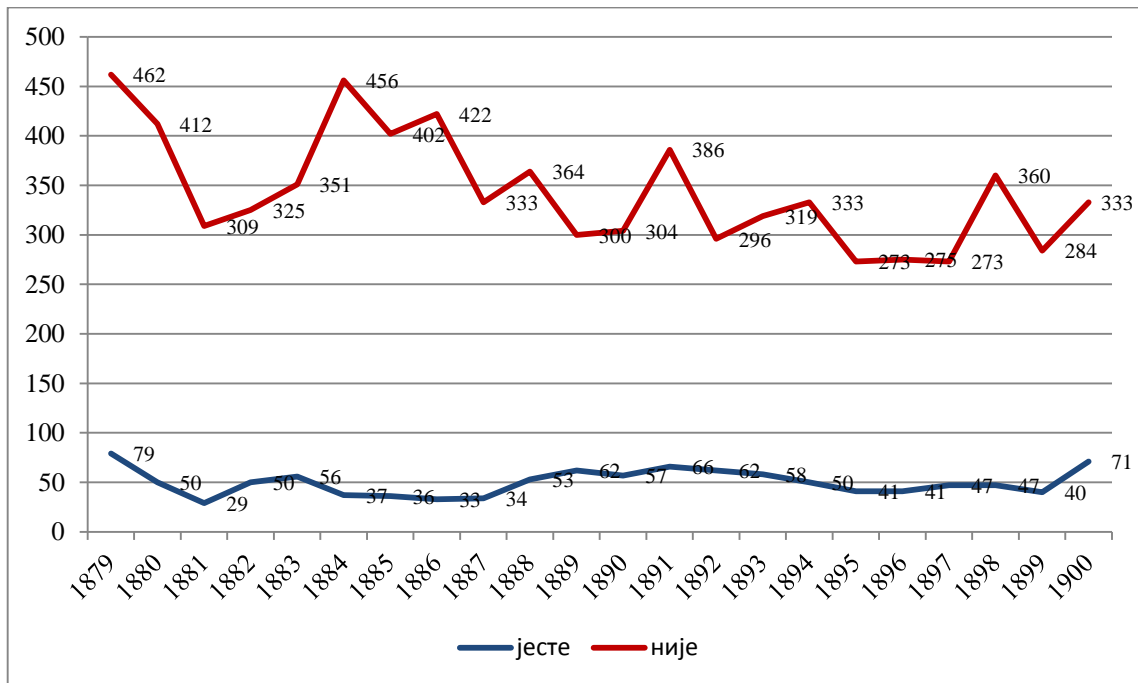
Табела 63: Учесталост исповедања код преминулих

Исповедио се:	јесте	није
1879	79	462
1880	50	412
1881	29	309
1882	50	325
1883	56	351
1884	37	456
1885	36	402
1886	33	422
1887	34	333
1888	53	364
1889	62	300
1890	57	304
1891	66	386
1892	62	296
1893	58	319
1894	50	333
1895	41	273
1896	41	275
1897	47	273
1898	47	360
1899	40	284
1900	71	333
УКУПНО:	1099	7572

Извор: ИА Ниш, Мку Сц и СНц 1879 – 1900.

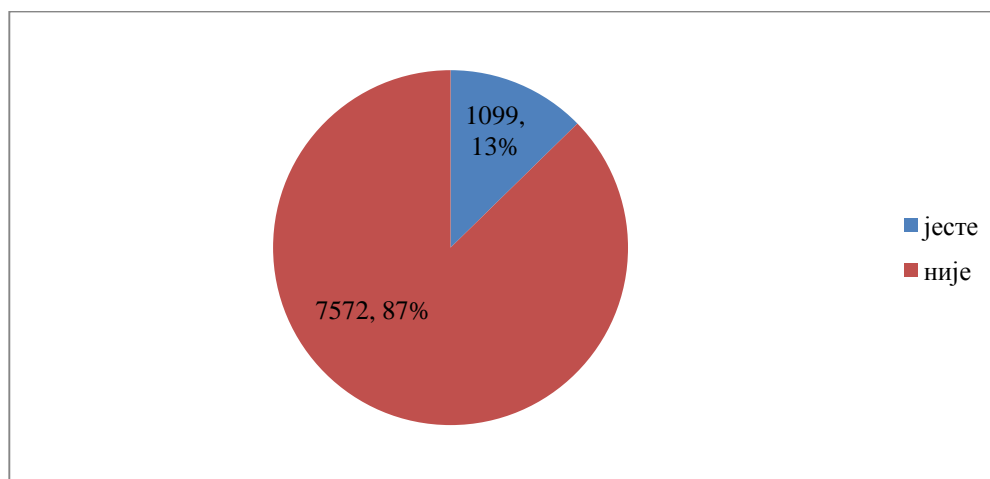
Сваке године се, у просеку, исповедило скоро 50 људи, а по годинама варира од 29 до 79. Табела о учесталости исповедања пре смрти ће бити јаснија уз следећи графикон:

Графикон 86: *Учесталост исповедања код преминулих*

Из следећег графикона се види бројност исповедања код преминулих. Процент оних који су се исповедили износи 13, док је оних који нису то урадили 87 %.

Графикон 87: *Бројност исповедања код преминулих*

7. ЗАКЉУЧАК

Предмет рада је демографски развој Ниша према подацима из матичних књига, у периоду од ослобођења од османске власти 1878. године па до 1900. године. Поље нашег интересовања био је живот обичних људи у Нишу у историјском периоду после прикључења матици Србији и прилагођавања њеним законима и устројству. Да би проникли у животе тадашњих Нишлија послужили смо се матичним књигама које поседује Историјски архив у Нишу. Уз матичне књиге, користили смо статистичке публикације Статистичког одељења надлежног министарства Краљевине Србије као и одговарајућу литературу.

Демографија је наука о становништву која уз коришћење својих метода проучава развој становништва кроз векове, његову бројност и територијални распоред. Самом историјом развоја становништва бави се дисциплина демографије, историјска демографија. Њени прворазредни извори су матичне књиге, уз друге, не мање важне изворе (државне, пореске, школске и остале евиденције). Матичне књиге су, крајем XIX века, водили свештеници. Протоком времена, јавља се потреба да се матичне књиге воде тачно и уредно за шта свештеници добијају посебна упутства. Након ослобођења од Турака, такву обавезу добило је и свештенство новоослобођених крајева.

Након победоносног завршетка српско - турских ратова, у животу Ниша и његових житеља настају промене које су становнике пробудиле из вековне учмалости. Срби и остали становници Ниша и околине се сада налазе у слободној земљи, која им пружа прилику за нормалан живот и складан развој. Од оријенталне касабе, Ниш се, релативно брзо, претвара у полетан град, са бројним могућностима за домаће и придошло становништво. Велику улогу у брзом развоју града има и нова власт, која је уочила повољан положај града, и радила све што је у њеној моћи да од Ниша направи велики и модеран урбани центар за јужне крајеве земље. Муслимани из вароши се иселавају, продајући своја имања, а на њихова места долазе предузимљиви људи из околине. Потреба за школованим кадром је била велика, па у град долазе и државни службеници из осталих крајева Србије. Уз њих, са изградњом пруге, у град долазе и бројни странци. Они утичу на развој просвете, здравства, културе и урбанизма. Они који су одлучили да се у граду трајно настане, доприносе даљем развоју улажући у њега и духовно и материјално. Ниш је за

две деценије потпуно изменио свој лик и постао велико политичко, административно, војно, просветно и културно средиште југа Србије. То што је постао важна железничка раскрсница даље је доприносило брзини и одрживости развоја и доводило је у град прве индустријалце и техничке изуме.

Становништво града се убрзано увећава и готово дуплира за две посматране деценије. Осим домицилног становништва, велики је број придошлица. Неправославни живаљ је чинио од 10 до 20 % становништва а неспрски је бројао од две до четири хиљаде људи. Толеранцији је доприносила пруга која је у Ниш доводила: мајсторе, лекаре, занатлије и раднике из разних држава. Све становништво је, без разлике на веру и нацију, мирно живело у граду.

У граду су постојале све друштвене групе које су карактеристичне и за друге градове тадашње Србије: трговци, занатлије, чиновници, радници, земљорадници и свештеници. Све ове групе су, у оквиру својих могућности и бројности, доприносиле развоју града.

Виталну статистику (рођења, венчања и умирања) су бележиле матичне књиге рођених, венчаних и умрлих.

У матичне књиге рођених су уписивани новорођени становници града. У Нишу, за период од 1879. до 1900. године, постоји 13 матичних књига, за Саборну и Светиниколску цркву. За потребе државне статистике су уписивани у ове књиге различити подаци. За речени период, укупан број уписаних новорођених је 10.249. Просек износи 466 детета по години. Просечна стопа наталитета је, од 1880. до 1900. године, била 44,21 ‰, што је висока стопа. У првој деценији после ратова, број новорођених је већи него у другој, иако се број становника увећавао. Највише деце рођено је 1883. (557) а најмање 1894. године (396). Открива се и бројност рођених по месецима, као и однос новорођених дечака и девојчица по полу. Направљени су пописи имена и презимена становника Ниша и издвојена су најчешћа. По занимањима очева рођене деце види се социјална структура града. Најбројнија су следећа занимања: терзија, бакалин, обућар, баштован, механџија, надничар, рабација и трговац. Доступна су и занимања кумова, што говори о пожељности одређених занимања за кумство детету. Најфреквентнија су следећа: ђак, трговац,

механција, терзија, бакалин, обућар, баштован и пекар. Крајем XIX века су породице имале доста деце, просек је у Србији био 4 детета по породици. Најбројнија су била прва деца у породици, па трећа, затим друга, четврта и пета. Како се иде даље, број деце је био све мањи, а убележена су и деца која су била 17, 18. и 19-та у породици. Од осталих података, бележимо да се годишње у Нишу рађало 6,32 парова близанаца, 6,91 ванбрачно дете а годишње се 1,14 детета рађало са телесним недостацима. У књиге рођених су уписивана и примања православне вере. Укупно је било 123 преласка и то: из римокатоличке 95, из јудејске 14, из мухамеданске 9 и из протестантске 5.

У матичним књигама рођених се види пресек живота обичних становника вароши, њихова имена, презимена, занимања, кумови. Региструју се најважнији тренуци у животу породице и потомства.

Матичне књиге венчаних доносе другачије податке, који су везани за парове младенаца. Четири су књиге венчаних и то Саборне цркве. Укупно је уписано 2.045 парова будућих супружника. Просек је близу 93 годишње. Просечна стопа брачности је 9,88 % за нишки округ, а 10,31 % за територију Србије. Највише венчања се бележи 1900. (211) а затим 1883, 1879, 1892. и 1888. године. Најчесталија су била венчања у јануару и фебруару, за њима долази новембар. Венчања није било марта и децембра, када су велики постови. У књигама је наведена и старост младенаца. Просечна старост мушкараца који ступају у брак је била 28,6 година, док је за жене старост била 22 године. Момци су се најчешће женили у својој 25-тој а девојке у 18-тој години. Пре ступања у брак, код мушкараца је највише било нежењених (82 %) па удоваца (17 %) и на крају разведених (1 %). Слични проценти су били и код жена. Код броја брака по реду, проценти за мушкарце и жене су исти, највише је оних који ступају у први брак, па у други и трећи, док је четврти брак био веома редак. Најчешћа занимања младожења била су: обућар, терзија, трговац, бакалин, баштован, механција, железнички радник а младе су долазиле из породица: трговаца, терзија, земљоделаца, баштована, надничара, механција и бакала. Њихови кумови су најчешће били: трговци, бакали, механције, терзије, обућари и кафеције. У књигама венчаних се налазе и подаци о житељима који склапају брак а нису рођени у Нишу. Досељених становника у задњој деценији XIX века је било до 38 – 39 %, од чега је већи део био из Србије.

Матичне књиге венчаних, уз мноштво података коју пружају, бележе моменте важне за настанак породице, а дају нам и социјалну структуру венчаних, њихових родитеља и кумова.

И у матичним књигама умрлих се налазе драгоцени статистички подаци за изучавање смрти људи тадашњег времена. Број ових књига је једанаест (9 за Саборну цркву и 2 за Светиниколску). Укупно је уписана 8.671 смрт. Стопа морталитета је тада била висока, у просеку 26,73 % годишње. Споменимо и стопу природног прираштаја (наталитет мање морталитет), која је била, по званичним статистичким подацима, 17,48 % годишње. Просечан број умрлих годишње је 394. Највише забележених смрти је било 1879, 1884, 1880. и 1886, а најмање 1895, 1896. и 1897. године. По месецима, највише смрти забележено је у марту, јануару и децембру а најмање у јуну и мају. Однос умрлих мушкараца и жена је 4.786 : 3.885 (разлика је 10 %). Старост преминулих лица по категоријама је индикативна и поразна: у првом месецу живота (неонатална група) је умирало 10,42 % од свих умрлих особа (903 уписа), од 1 до 12 месеци 13,75 %, а од прве до пете године 21,9 %. Број умрлих одраслих је 4.012 а број умрле деце је 4.659. Разлог овако велике смртности су болести. Најчешћи узрок смрти били су следећи разлози: јектика (близу 20 %), изнуреност, запаљење плућа, катар црева, запаљење мозга, старост и кашаљ. Најчешће су умирали људи ових занимања: надничар, терзија, трговац, обућар, баштован и механција а као очеви преминуле деце уписани су најчешће: терзије, надничари, обућари, бакали, баштовани и механције. Поменута занимања су и у структури становништва града била једнако бројна. И у књигама умрлих се уписује бројност умрлог недомицилног становништва.

И матичне књиге умрлих имају своју вредност и дају истраживачима обиље података за преминуле, записане у најтежим тренуцима за њихове фамилије.

Вредност информација које пружају матрикуле је несумњива. Матичне књиге су прворазредни извор за откривање података из живота обичних, просечних људи. Оне бележе детаље из најдраматичнијих момената живота појединца и породице: рођења, венчања, смрти. Ови извори нису довољно искоришћени и зато препоручујемо истраживачима да у предстојећем времену и на њих обратe пажњу.

8. Библиографија

8.1. Извори

Историјски архив Ниш:

1. *Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу 1879 - 1883*; књига бр. 20,
2. *Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу 1884 - 1887*; (+ додатак за године 1879. и 1880); књига бр.21,
3. *Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу 1888 - 1891*; књига бр. 22,
4. *Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу 1891 - 1892*; књига 23,
5. *Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу 1892 - 1893*; књига 24,
6. *Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу 1893 - 1895*; књига 25,
7. *Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу 1895 - 1896*; књига 26,
8. *Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу 1896 - 1897*; књига 27,
9. *Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу 1897 - 1899*; књига 28,
10. *Матична књига рођених Саборне цркве у Нишу 1899 - 1900*; књига 29,
11. *Матична књига рођених Светиниколске цркве у Нишу, 1879 - 1895*; књига 30,
12. *Матична књига рођених Светиниколске цркве у Нишу 1895 - 1898*; књига 31,
13. *Матична књига рођених Светиниколске цркве у Нишу 1898 - 1900*; књига 32,
14. *Матична књига венчаних Саборне цркве у Нишу, 1879 - 1890*; књига 1,
15. *Матична књига венчаних Саборне цркве у Нишу, 1891 - 1895*; књига 2,
16. *Матична књига венчаних Саборне цркве у Нишу, 1895 - 1900*; књига 3,
17. *Матична књига венчаних Саборне цркве у Нишу, 1900 - 1903*; књига 4,
18. *Матична књига умрлих Саборне цркве у Нишу, 1879 - 1885*, књига 5,
19. *Матична књига умрлих Саборне цркве у Нишу, 1885 - 1891*, књига 6,

20. *Матична књига умрлих Саборне цркве у Нишу, 1891 - 1892, књига 7,*
21. *Матична књига умрлих Саборне цркве у Нишу, 1892 - 1893, књига 8,*
22. *Матична књига умрлих Саборне цркве у Нишу, 1893 - 1895, књига 9,*
23. *Матична књига умрлих Саборне цркве у Нишу, 1895 - 1897, књига бр. 10,*
24. *Матична књига умрлих Саборне цркве у Нишу, 1897 - 1899, књига бр. 11,*
25. *Матична књига умрлих Саборне цркве у Нишу, 1899 - 1900, књига 12,*
26. *Матична књига умрлих Саборне цркве у Нишу, 1900 - 1902, књига 13,*
27. *Матична књига умрлих Светиниколске цркве у Нишу, 1879 - 1898, књига 17,*
28. *Матична књига умрлих Светиниколске цркве у Нишу, 1898 - 1901, књига 18,*
29. *Црквено-школска јеврејска општина ЈОП Ниш, Евиденција црквено-школске јеврејске општине рачунајући од 1. јануара 1895. године; 8-532,*

8.2. Објављени извори

1. Статистично одељење Министарства народне привреде. *Државопис Србије, св. XV: Кретање људства у Србији од 1874 - 1879. године*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1889.
2. Министарство народне привреде, Статистичко одељење. *Прилози за статистику Краљевине Србије, св. I, Црквена и манастирска имовина у Краљевини Србији на крају 1888. године*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1895.
3. „Природно кретање становништва Србије од 1863 - 1954 године“, у *Прикази*, бр. 20, Београд : Завод за статистику, 1957.
4. Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистика рођења, венчања и умирања у Краљевини Србији од 1880. до 1887. године, свеска XVII*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893.
5. Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистички годишњак Краљевине Србије, I књига, 1893*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1895.

6. Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистички годишњак Краљевине Србије, II књига, 1894 - 1895*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1898.
7. Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Статистички годишњак Краљевине Србије, III књига, 1896 - 1897*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1900.
8. Краљевско-српска управа државне статистике. *Статистички годишњак Краљевине Србије, IV књига, 1898 - 1899*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1902.
9. Управа државне статистике, *Статистички годишњак Краљевине Србије, V књига, 1900*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1904.

Пописи:

10. Статистичко одељење Министарства финансије. *Државопис Србије, св. 11, (Попис људства у ослобођеним крајевима у год. 1878.)*, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1882.
11. Статистичко одељење Министарства народне привреде. *Државопис Србије, св. 16, (Попис људства у Краљевини Србији 1884. године)*, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1889.
12. Министарство народне привреде, Статистичко одељење. *Статистика Краљевине Србије, књ. I, (Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1890. године), III део*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1892.
13. Министарство народне привреде, Статистичко одељење. *Статистика Краљевине Србије, књ. I, (Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1890. године - општи резултати пописа становништва), V део*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1893.
14. Министарство народне привреде, Статистичко одељење. *Статистика Краљевине Србије, књ. XII, (Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1895. године)*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1898.
15. Министарство народне привреде, Управа државне статистике. *Статистика Краљевине Србије, књ. XXIII, (Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1900. године), I део*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1903.
16. Министарство народне привреде, Управа државне статистике. *Статистика Краљевине Србије, књ. XXIV, (Попис становништва у Краљевини Србији 31. децембра 1900. године), II део*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1905.

8.3. Литература

1. Богдановић, Недељко. „Име и надимена у југоисточној Србији“, У *Именослови српских писаца*, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета, Одсек за српски језик; Свен, 2009.
2. Breznik, Dušan. *Demografija: analiza, metodi i modeli*, Beograd: Centar za demografska istraživanja : Institut društvenih nauka; Naučna knjiga, 1980.
3. Васић, Милан, Олга Зиројевић, Александар Стојановски, прир., „Попис Нишког кадилука из 1498. године“, у *Споменик*, књига СXXXI, Одељење историјских наука, књига 7, Српска академија наука и уметности, Београд : САНУ, 1992.
4. Вукадиновић, Вилотије. „Мене и смене у антропономијском фонду сврљишког краја за последња два века“, У *Зборник реферата и материјала V југословенске ономастичке конференције*, II део, уред. Асим Пецо, 273 – 279. Сарајево: Академија, Суботица: Минерва, 1985.
5. Грковић, Милица. *Речник личних имена код Срба*, Београд : Вук Караџић, 1977.
6. *Историја Ниша, II, од ослобођења 1878. до 1941. године*, Ниш: Градина: Просвета, 1984.
7. Јојић, Радојица. *Демографија*, Приштина: Универзитет; Пергамент, 1995.
8. Каниц, Феликс. *Србија: земља и становништво, од римског доба до краја XIX века, књ. II*, Превод Глигорије Ерњаковић. Београд: СКЗ, 1986.
9. Кицошев, Саша, и Петар Голубовић, *Геодемографија*, Ниш: Природно-математички факултет; Пунта, 2004.
10. Krivošić, Stjepan. „Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige“, *Arhivski vjesnik*, god. 31/1988, sv. 32, стр. 13-30; Zagreb: Arhiv Hrvatske, 1989.
11. Крстић, Војислав. *Становништво југоисточне Србије: компаративна студија демографског развоја*, Ниш : Завод за урбанизам, 2007.
12. Мацура, Владимир. *Чаршија и градски центар: развој средњих вароши и града Србије XIX и прве половине XX века*, Ниш: ИРО Градина; Крагујевац: НРИО Светлост, 1984.

13. Милићевић, М(илан) Ђ. *Краљевина Србија : нови крајеви : географија-орозграфија-хидрографија-топографија-археологија-историја-етнографија-статистика-просвета-култура-управа*, Београд: Кр.-срп. државна штампарија, 1884.
14. Миљковић - Катић, Бојана. *Структура градског становништва Србије средином XIX века*. Београд: Историјски институт, 2002.
15. Нејаšмић, Ivo. *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Zagreb, Školska knjiga; Grafički zavod Hrvatske, 2005.
16. Николић - Стојанчевић, Видосава. *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877-1878. године: етничке, демографске, социјално-економске и културне прилике*. Лесковац: Народни музеј, 1975.
17. Njegić, Radmila, Miodrag Lovrić, Mileva Žižić, Dubravka Pavličić. *Osnovi statističke analize*. Београд: Savremena administracija; Branko Đonović, 1991.
18. Предојевић, Ненад. „Заштита црквених и државних матичних књига (анализа стања, очуваност и питање даље заштите)“, У *Архивска грађа као извор за историју, Међународни научни скуп 15-16. мај 2000. год.*, стр. 305-312; Београд: Архив Србије, 2000.
19. Šoni, Pjer. *Civilizacija klasične Evrope*. Prevod Nikola Bertolino. Београд: Jugoslavija, 1977.
20. Wertheimer - Baletić, Alica. *Demografija: stanovništvo i ekonomski razvitak*. Zagreb: Informator, 1973.

9. Списак табела и графикона

1. Табела 1: <i>Становништво Ниша 1879 – 1900.</i>	25
2. Табела 2: <i>Верски састав становништва Ниша 1879 – 1900.</i>	32
3. Табела 3: <i>Етнички састав становништва Ниша 1879 - 1900.</i>	34
4. Табела 4: <i>Попис свештених лица уписаних у матичне књиге рођених, венчаних и умрлих Саборне и Светиниколске цркве у Нишу 1879 - 1900.</i>	40
5. Табела 5: <i>Садржај уписа у матичне књиге рођених до 1891. године</i>	45
6. Табела 6: <i>Садржај уписа у матичне књиге рођених од 1891. до 1900. године</i>	46
7. Табела 7: <i>Број рођених (1879 – 1900) по месецима и годинама</i>	48
8. Табела 8: <i>Пол рођених (1879 - 1900)</i>	57
9. Табела 9: <i>Попис имена из матичних књига рођених Саборне и Светиниколске цркве Ниш</i>	61
10. Табела 10: <i>Најчешћа имена</i>	64
11. Табела 11: <i>Презимена</i>	66
12. Табела 12: <i>Најчешћа презимена</i>	73
13. Табела 13: <i>Занимање оца</i>	75
14. Табела 14: <i>Најфреквентнија занимања очева новорођене деце у матичним књигама</i>	77
15. Табела 15: <i>Занимања кумова новорођене деце</i>	80
16. Табела 16: <i>Најфреквентнија занимања кумова новорођене деце у матичним књигама</i>	82
17. Табела 17: <i>Жене и кћерке као куме</i>	83
18. Табела 18: <i>Дете по реду у породици</i>	87
19. Табела 19: <i>Број близанаца</i>	89
20. Табела 20: <i>Ванбрачна деца</i>	90
21. Табела 21: <i>Деца са телесним недостацима</i>	93
22. Табела 22: <i>Примање православља</i>	93
23. Табела 23: <i>Садржај уписа у матичне књиге венчаних до 1891. године</i>	98
24. Табела 24: <i>Садржај уписа у матичне књиге венчаних од 1891. до 1900. године</i>	99

25. Табела 25: <i>Број венчања по месецима и годинама</i>	103
26. Табела 26: <i>Старост младожење (1. део)</i>	112
27. Табела 27: <i>Старост младожење (2.део)</i>	113
28. Табела 28: <i>Старост младе (1. део)</i>	115
29. Табела 29: <i>Старост младе (2. део)</i>	116
30. Табела 30: <i>Становништво Ниша по брачном стању (са војском и осуђеницима и са више од 15 година)</i>	119
31. Табела 31: <i>Број венчања у Нишу од 1893. до 1899.</i>	120
32. Табела 32: <i>Брачно стање младожења</i>	121
33. Табела 33: <i>Брачно стање невести</i>	122
34. Табела 34: <i>Брак по реду младожење</i>	126
35. Табела 35: <i>Брак по реду невесте</i>	128
36. Табела 36: <i>Занимања младожења</i>	131
37. Табела 37: <i>Најчешћа занимања младожења</i>	132
38. Табела 38: <i>Занимање оца младожење</i>	134
39. Табела 39: <i>Најчешћа занимања очева младожења</i>	135
40. Табела 40: <i>Најчешћа занимања оца (или почившег мужа) невесте</i>	137
41. Табела 41: <i>Најчешћа занимања оца (или поч. мужа) невесте</i>	139
42. Табела 42: <i>Занимања кумова</i>	140
43. Табела 43: <i>Најчешћа занимања кумова</i>	141
44. Табела 44: <i>Број становника Ниша рођених ван града или Србије</i>	144
45. Табела 45: <i>Место рођења венчаних (ван Ниша или Србије)</i>	145
46. Табела 46: <i>Садржај уписа у матичне књиге умрлих од 1879. до 1891.</i>	149
47. Табела 47: <i>Садржај уписа у матичне књиге умрлих од 1891 до 1900.</i>	150
48. Табела 48: <i>Стопе наталитета, морталитета и природног прираштаја у нишком округу 1880 – 1900.</i>	153
49. Табела 49: <i>Број умрлих (1879 – 1900) по месецима и годинама</i>	155
50. Табела 50: <i>Пол умрлих</i>	163
51. Табела 51: <i>Евиденција преминулих лица у Нишу (1893-1895) по категоријама</i>	166
52. Табела 52: <i>Старост преминулих лица по категоријама (1879 – 1900)</i>	168
53. Табела 53: <i>Број умрлих одраслих и умрле деце</i>	177

54. Табела 54: <i>Брачно стање умрлих (мушкарци)</i>	179
55. Табела 55: <i>Брачно стање умрлих (жене)</i>	180
56. Табела 56: <i>Узроци смрти</i>	182
57. Табела 57: <i>Најчешћи узроци смрти</i>	185
58. Табела 58: <i>Занимање умрлог (или мужа умрле)</i>	188
59. Табела 59: <i>Најчешћа занимања умрлог (или мужа умрле)</i>	191
60. Табела 60: <i>Занимање оца преминулог детета</i>	192
61. Табела 61: <i>Најчешћа занимања очева преминуле деце</i>	195
62. Табела 62: <i>Број преминулих који нису рођени у Нишу</i>	196
63. Табела 63: <i>Учесталост исповедања код преминулих</i>	198

*

1. Графикон 1: <i>Рођени јануара (1879 - 1900)</i>	50
2. Графикон 2: <i>Рођени фебруара (1879 - 1900)</i>	50
3. Графикон 3: <i>Рођени марта (1879 - 1900)</i>	51
4. Графикон 4: <i>Рођени априла (1879 - 1900)</i>	51
5. Графикон 5: <i>Рођени маја (1879 - 1900)</i>	52
6. Графикон 6: <i>Рођени јуна (1897 - 1900)</i>	52
7. Графикон 7: <i>Рођени јула (1879 - 1900)</i>	53
8. Графикон 8: <i>Рођени августа (1879 - 1900)</i>	53
9. Графикон 9: <i>Рођени септембра (1879 - 1900)</i>	54
10. Графикон 10: <i>Рођени октобра (1879 - 1900)</i>	54
11. Графикон 31: <i>Рођени новембра (1879 - 1900)</i>	55
12. Графикон 14: <i>Рођени децембра (1879 - 1900)</i>	55
13. Графикон 13: <i>Прегледни графикон рођених од 1879. до 1900. године</i>	56
14. Графикон 14: <i>Број мушке деце (1879 - 1900)</i>	58
15. Графикон 15: <i>Број женске деце (1879 - 1900)</i>	58
16. Графикон 16: <i>Прегледни графикон рођене мушке и женске деце (1879-1900)</i>	59
17. Графикон 17: <i>Однос рођене мушке и женске деце (1879 - 1900)</i>	59
18. Графикон 18: <i>Дете по реду у породици</i>	88

19. Графикон 19: <i>Број близанаца</i>	89
20. Графикон 20: <i>Ванбрачна деца</i>	91
21. Графикон 21: <i>Примање православља</i>	94
22. Графикон 22: <i>Венчани јануара (1879 - 1900)</i>	105
23. Графикон 23: <i>Венчани фебруара (1879 - 1900)</i>	105
24. Графикон 24: <i>Венчани априла (1879 - 1900)</i>	106
25. Графикон 25: <i>Венчани маја (1879 - 1900)</i>	106
26. Графикон 26: <i>Венчани јуна (1879 - 1900)</i>	107
27. Графикон 27: <i>Венчани јула (1879 - 1900)</i>	107
28. Графикон 28: <i>Венчани августа (1879 - 1900)</i>	108
29. Графикон 29: <i>Венчани септембра (1879 - 1900)</i>	108
30. Графикон 30: <i>Венчани октобра (1879 - 1900)</i>	109
31. Графикон 31: <i>Венчани новембра (1879 - 1900)</i>	109
32. Графикон 32: <i>Прегледни графикон венчаних од 1879. до 1900. године</i>	110
33. Графикон 33: <i>Старост младожење</i>	114
34. Графикон 34: <i>Старост младе</i>	117
35. Графикон 35: <i>Брачно стање младожења (у процентима)</i>	121
36. Графикон 36: <i>Брачно стање младожења</i>	122
37. Графикон 37: <i>Брачно стање невести (у процентима)</i>	123
38. Графикон 38: <i>Брачно стање невести</i>	123
39. Графикон 39: <i>Упоредни приказ младожења и невести по категоријама</i>	124
40. Графикон 40: <i>Брак по реду младожење (у процентима)</i>	127
41. Графикон 41: <i>Брак по реду младожење</i>	127
42. Графикон 42: <i>Брак по реду невесте (у процентима)</i>	128
43. Графикон 43: <i>Брак по реду невесте</i>	129
44. Графикон 44: <i>Упоредни приказ брака по реду младожења и невести</i>	129
45. Графикон 45: <i>Венчања рођених у Србији ван Ниша</i>	145
46. Графикон 46: <i>Венчани рођени у Србији ван Ниша</i>	146
47. Графикон 47: <i>Венчања рођених ван Србије</i>	147
48. Графикон 48: <i>Венчани рођени ван Србије</i>	147
49. Графикон 49: <i>Умрли јануара (1879 – 1900)</i>	156

50. Графикон 50: <i>Умрли фебруара (1879 – 1900)</i>	156
51. Графикон 51: <i>Умрли марта (1879 – 1900)</i>	157
52. Графикон 52: <i>Умрли априла (1879 – 1900)</i>	157
53. Графикон 53: <i>Умрли маја (1879 – 1900)</i>	158
54. Графикон 54: <i>Умрли јуна (1879 – 1900)</i>	158
55. Графикон 55: <i>Умрли јула (1879 – 1900)</i>	159
56. Графикон 56: <i>Умрли августа (1879 – 1900)</i>	159
57. Графикон 57: <i>Умрли септембра (1879 – 1900)</i>	160
58. Графикон 58: <i>Умрли октобра (1879 – 1900)</i>	160
59. Графикон 59: <i>Умрли новембра (1879 – 1900)</i>	161
60. Графикон 60: <i>Умрли децембра (1879 – 1900)</i>	161
61. Графикон 61: <i>Прегледни графикон умрлих од 1879. до 1900. године</i>	162
62. Графикон 62: <i>Број умрлих мушкараца 1879 – 1900.</i>	164
63. Графикон 63: <i>Број умрлих жена 1879 – 1900.</i>	164
64. Графикон 64: <i>Прегледни графикон умрлих мушкараца и жена 1879–1900.</i>	165
65. Графикон 65: <i>Међусобни однос умрлих мушких и женских 1879 – 1900.</i>	165
66. Графикон 66: <i>Деца умрла у првом месецу живота</i>	170
67. Графикон 67: <i>Деца умрла од првог до дванаестог месеца живота</i>	170
68. Графикон 68: <i>Деца умрла од прве до пете године живота</i>	171
69. Графикон 69: <i>Деца умрла од шесте до десете године живота</i>	171
70. Графикон 70: <i>Деца умрла од једанаесте до петнаесте године живота</i>	172
71. Графикон 71: <i>Млади умрли од шеснаесте до двадесете године живота</i>	172
72. Графикон 72: <i>Умрли од двадесетпрве до тридесете године живота</i>	173
73. Графикон 73: <i>Умрли од тридесетпрве до четрдесете године живота</i>	173
74. Графикон 74: <i>Умрли од четрдесетпрве до педесете године живота</i>	174
75. Графикон 75: <i>Умрли од педесетпрве до шездесете године живота</i>	174
76. Графикон 76: <i>Умрли од шездесетпрве до седамдесете године живота</i>	175
77. Графикон 77: <i>Умрли од седамдесетпрве до осамдесете године живота</i>	175
78. Графикон 78: <i>Умрли са више од осамдесет година</i>	176
79. Графикон 79: <i>Однос умрлих одраслих и умрле деце</i>	178
80. Графикон 80: <i>Процент умрлих одраслих и умрле деце</i>	178

81. Графикон 81: <i>Брачно стање умрлих мушкараца</i>	181
82. Графикон 82: <i>Брачно стање умрлих жена</i>	181
83. Графикон 83: <i>Најчешћи узроци смрти у Нишу (1879 - 1900)</i>	186
84. Графикон 84: <i>Број преминулих који нису рођени у Нишу</i>	197
85. Графикон 85: <i>Однос умрлих: рођени ван Ниша и рођени ван Србије</i>	197
86. Графикон 86: <i>Учесталост исповедања код преминулих</i>	199
87. Графикон 87: <i>Бројност исповедања код преминулих</i>	199

10. ПРИЛОЗИ

Прилог 1 – Занимања

Абација - производња гуњева и чакшира од абе (грубог сукна)

Амал - носач, трегер

Арендатор - закупац земљишта

Асурција - рогожар, прављење асура, простирки, корпи, торби од рогози

Ашчија - кувар у ашчиници; припремање турских јела

Аудитор - војни судија

Баждарција - баждари мере и тегове, сакупља закуп за тезге

Бандист - свирач војне музике

Биров - позивар гласом у селу

Благајник - казначеј

Бравар - шлосер

Брашњар - млинар

Божјак - божји човек, просјак

Болтација - трговац

Вуновлачар - дрндар, халач; гребање вуне

Драгоман - тумач, преводилац

Дунђер - производња дрвене грађе за куће

Ћумрукција - цариник

Ишција - парчетар, занатлија у најам, на парче, код терзије

Јорганџија - памуклијаш

Казанџија - израда казана, бакарног посуђа

Камараш - трговац сољу на велико

Калпакџија - израда војничких капа са ободом од крзна

Калупџија - прављење калупа од дрвета

Клобучар - шеширџија

Клонфер - тенеџија; лимар, посуде од белог лима, фењери, олуци

Кочијаш - фијакериста, суруџија, сремџија, постаљон, постаљон, превоз људи

Кубеџија - зидар сводова на кућама

Кујунџија - златар

Маџунџија - продавац слаткиша (маџуна) од увареног шећера и воћног сока

Мутавџија - ткач; прерађује кострет и продаје бисаге, вреће, торбе

Мумџија - воскар, свећар

Налбант - поткивач

Опанчар - чаругџија

Пинтер - качар, бачвар, производња буради

Пољак - пудар, чувар њива и башти

Посластичар - колачар

Поштар - постаљон

Пуцар - дугмеџија

Рабација - таљигаш, возач кола која превозе терет

Сараф - мењач новца

Сарач - самарџија, сатлер; израда самара, седла, коњске опреме

Симиџија - пекар који прави симите, хлебчиће

Тишлер - столар

Туфекџија - пушкар

Фамулус - школски послужитељ, фамулијар

Физикус - постављени лекар у граду, срезу, округу

Фурунџија - пекар, хлебар, екмекџија

Сеиз - коњушар

Стругар - дрехслер, стругање дасака

Табак - кожар, ледер; штављење коже, производи од коже

Татар(ин) - писмоноша, гласник

Тежак - паор, земљорадник, земљоделац

Терзија - кројач народног одела од сукна

Ћурџија - израда одевних предмета од коже

Цимерман - тесач дрвета

Чапација - радник у винограду

Часовничар - сајџија

Џамбас - трговац коњима

Шустер - обућар, кундурџија

Прилог 2 – Узроци смрти

Анемија - малокрвност

Апоплексија - мождани удар, капља, шлог

Апсцес – гнојно запаљење

Асфиксија - гушење

Атрофија – закржљалост, сушење

Брахтова болест – неправилни положај детета при рођењу

Водена болест - нагомилавање воде у телу, чиреви, хидроцефал

Вентрикулит – упала мозга

Гастроентерит – упала желуца и танког црева

Гука - израслина, деформитет, масно ткиво

Гушобоља – дифтерија, дифтеритус, болест дисајних путева

Гуштер – запаљење гркљана и душника код мале деце, круп, задавица

Дизентерија - срдобоља

Едем плућа – оток плућа

Еклампсија – незрелост, неразвијеност детета при рођењу

Елефантијазис – огромни отоци, драстично увећање делова тела

Ендокардитис - запаљење срца

Ентеритис – упала (катар) црева, перитонитис

Енфизем плућа – увећање плућа након бронхитиса

Епилепсија - падавица

Еризипел – обољење коже, црвени ветар

Жутица - хепатитис

Запаљење плућа - катар плућа

Запаљење трбушне марамице – перитонеум

Илеус – заплетена црева

Инфлуенца - грип

Искрвављење - хемофилија

Јектика - туберкулоза, сушица

Кахексија – ороност услед тешке болести

Колерина – блажи облик колере, јак пролив

Конгестија – навала крви, крволиптање

Луес - сифилис

Мале богиње - морбиле

Маразам - губљење телесне снаге и свежине, немоћ

Менингитис – упала моздане опне

Пијемија – тровање крви, сепса

Рахитис - енглеска болест

Сакагија – балавост, коњска болест

Сипаница - велике богиње

Сипља – сипња, астма

Сипосница - немоћност, неспособност за живот

Сува болест – суве очи и уста, други поремећаји

Фистула – гнојав чир

Фрас - детиња болест

Хипертрофија - увећање

Хемиплегија – неконтролисаност мишића

Хепатитис - жутица

Шарлах – ангина, висока температура, осип, љуштење коже

Шећерна болест - дијабетес

Шкрофуле – туберкулоза лимфних жлезда на врату, сараца

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Милош М. Марсенић
број индекса

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ НАЦША ПРЕМА
ПОДАЦИМА У МАТИЧНИМ КЊИГАМА (1879-1900)

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

Милош Марсенић

У Косовској Митровици, 11.5.2016.

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милош Марсенић
Број индекса _____
Студијски програм Историја
Наслов рада Демографски развој Чинија према пољацима у матичници у Киндари (1879-19)
Ментор проф. др Здравко Пелетић

Потписани/а Милош Марсенић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу Дигиталног репозиторијума Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Потпис докторанда

Милош Марсенић

У Косовској Митровици, 11.5.2016.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ ЖИВА ПРЕМА ПОДАЦИМА
У МАТУЧНИМ КЊИГАМА (1879-1900)

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

Јилана Марсенић

У Косовској Митровици, 11.5.2016.